BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

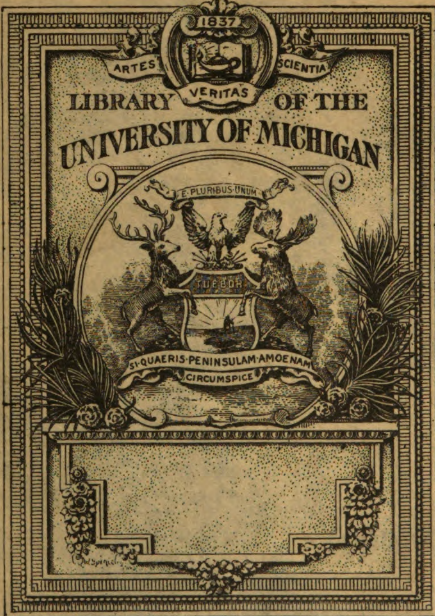
SENECA

I 2

DE BENEFICIIS
DE CLEMENTIA

EDIDIT
C. HOSIVS

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

Alexander Ziwet

L. ANNAEI SENECAE

OPERA QVAE SVPERSVNT

VOL. I FASC. II

Lucius Annaeus Seneca

L. ANNAEI SENECAE

DE BENEFICIIS LIBRI VII
DE CLEMENTIA LIBRI II

EDIDIT

CAROLVS HOSIVS

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI
MCM

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEVBNERI.

IOANNI MATTHIAE STAHL

PER QVINQVE LVSTRA

PROFESSORI MONASTERIENSI

PRAEFATIO

Codicum, qui Senecae de beneficiis et de clementia libros tradunt, longe primum tenet locum liber Laureshamensis S. Nazarii (**N**), nunc inter Vaticano-Palatinos numero **N** 1547 insignitus saeculi ut voluit RKekulé, cuius collationem in usum MHauptii perfectam adhibere poterat MCGertz, IX/X, ut ORossbach[1]), VIII. Cuius membranae quae sit condicio extera, optime descripsit Gertz in editionis suae Berolini anno 1876 emissae praefatione, unde pauca hic depromam. Liber moduli octavi continet 148 foliis versuum aut 29 aut 30 libros de beneficiis et de clementia; in primo folio legitur diversis manibus scriptum *Seneca de beneficiis* | *Et de Instituti. Artis oratorie* (*Et* — *oratorie* postea deletum est) | *Ad AEbutium Liberalē* | *S̃ci* | *Mathias palat* | *Codex S̃ci Nazarij in Laurissa.* Correctores complures textui corrupto aut quem putabant corruptum sanando operam navaverunt: ut manum ipsam *m. 1* primam pauca re vera depravata emendantem neglegamus, eodem fere tempore alter corrector, quem *primum* cum *pr. corr* Gertzio nominabimus, leviora quaedam recte restituit. Maiorem deinde neque inutilem operam scriptori impendit non ita multo post novus corrector (**N^2**), qui sexcentis **N^2**

1) *De Senecae philosophi librorum recensione et emendatione.* Vratislaviae 1888 p. 13; cfr. et Baehrens *Jenaer Litt.-Ztg.* 4 (1877) p. 62, Chatelain *Paléographie des class. latins* tab. 168 p. 22.

locis menda primitivi textus crebra sustulit novasque lectiones inseruit. Multo recentiores sunt correctorum duorum manus emendatrices saeculi XIII aut XIV, quae cum interdum vix dignosci possint, sicut et saepe difficilis est earum

N^3 a N^2 distinctio, littera communi N^3 a me notatae sunt. Utraque pauca recte, plura perperam mutavit, altera praeterea glossas explicationesque verbis suprascribere amavit; sic ab hac addita leguntur super p. 7, 11 *uni*: *nomen* 27, 5 *esse*: *comedere* 29, 7 *in acta*: *in publicum* 32, 18 *dispicere*: *i. discernere* 22 *frigidam*: *aquam* 36, 22 *ille*: *s. est* 38, 23 *seruatoris*: *ut obsis* 50, 4 *alienis*: *aequiuocis* 64, 24 *ulla*: *femina* 89, 25 *interdiu*: *in die* 100, 28 *segregem*: *i. singularem* 111, 18 *trecenti*: *fabii*, cfr. quae Gertz annotavit ad editionis suae p. 41, 22; 47, 21; 52, 5; 57, 12; 66, 26; 81, 8; 11; 86, 20; eadem ad II 5, 2 in margine adscripsit *Terenti*, quippe cuius comici poetae nomen interpres ille noverit. Hae quid boni quid mali attulerint, nullo negotio ex apparatu critico intellegas. In prioribus vero manibus paulo diutius subsistendum est. De quibus quod Gertzio paulo melius iudicare possim, duorum virorum debeo liberalitati, qui Nazariani collationes novas mihi adesse voluerunt, Francisco Buecheler, qui cum numquam discipulorum laboribus desit, mihi quoque collationem illius libri a Friderico de Duhn perfectam benignissime transmisit, et Ottoni Rossbach, qui cum iam in libro supra laudato ad artem criticam in Senecae scripta factitandam praecellentissimo novae collationis fructum promulgavisset, postquam novam parari editionem legit, thesauros suos amplos humanissime mihi ultro obtulit. Horum igitur auxilio adiuti firmo in examinando Nazariano nitimur fundamento.

Scriptum esse librum **N** manu librarii socordis et exemplaris quod transscripsit verba festinanti calamo et linguae latinae scientia perexigua transferentis iam ex apparatu Gertzii, qui praecipue in primo libro omnes minutias afferre voluerat, satis apparuit. Nam menda merae oscitantiae aut stultitiae debita exstant fortasse

non ita gravia, certe tamen permulta.[1]) Quibus cum apparatum criticum paululum exonerare velim, hoc loco elenchum parvum dare liceat; nam omnes has ineptias afferre ut taedium fere peperit colligenti, sic nauseam certe moveret legenti.

Exemplaris sui, quod cohaerentibus litteris scriptum fuisse primus statim versus ostendit, librarius verba male diremit et aliis et his locis: 1, 1 *errorest emere* 7 *ingratia nimii deuenire* 17, 2 *feminea ut seni* 59, 4 *turbas electorum* 60, 4 *qui animis* 89, 19 *mediocrem unus* 100, 2 *agis ibi* 152, 5 *quia misit* 194, 26 *quid eorum* 195, 3 *conspectus iterum* 227, 6 *omissae ac certam* 252, 16 *marce terunt* 253, 16 *proponer& utius*; omittuntur litterae: 2, 16 *suspictus* 51, 4 *abhorren* 91, 25 *opus sum* 106, 30 *molantur* 113, 11 *poest* 15 *ecelsissimis* 116, 15 *dignu* 32 *habeba* 117, 2 *opera* 7 *trantulit* 27 *stimata* 118, 1 *litu* 4 *misericos* 15 *nafragio* 124, 12; 25 *fotuna* 132, 21 *secudam* 137, 3 *aque* 151, 5 *erita uperagi* 179, 27 *omna* 192, 23 *dorum* 201, 25 *credioris* 213, 21 *seques* 216, 9 *hautas* 221, 22 *spetant* 225, 15 *anmum* 16 *ciubus* 24 *quata* 226, 23 *crebis* 227, 9 *uociferati* 234, 19 *exodem* 236, 13 *sape* 240, 6 *excitadas* 257, 11 *omibus* 258, 17 *no ueniae*; perverse geminantur aut non geminantur: 3, 10 *deffluant* 9, 18 *annilibus* 14, 4 *numarium* 16, 22 *utillius* 40, 21; 60, 8; 95, 18 *deffendere* 42, 28; 58, 2; 66, 6; 70, 7; 81, 17; 19 al. *refferre* 43, 11; 46, 5 *summus* 64, 15 *demmus* 68, 3 *utile* 82, 3 *redenda* 82, 15; 115, 7 *summere* 100, 26 *annimal* 111, 15 *persiccum* 112, 8 *alis* 116, 32; 117, 20 *philipus* 120, 17 *ile* 126, 5 *anolo* 128, 29 *imperaat* 134, 4; 182, 5 *dificultas* 137, 23 *collite* 145. 25; 146, 25 *apellare* 148, 4 *uellis* 222, 25 *flamis* 206, 15; 233, 23; 25; 234, 1; 4; 5; 10; 21; 248, 21 *tyrrannus*; aspiratio perperam aut additur aut omittitur: 16, 23; 18, 3; (86, 9) *habundare*

1) Horum vero pars iam in fonte Nazariani exstitit, cum etiam in R inveniantur. Ibi igitur pater peccavit, filius culpae absolvendus est.

18, 19; 19, 8; 33, 8; 82, 13 al. *hac* 20, 13 *adortatio* 57, 13 *machedonum* 62, 28 *herimus* 82, 14 *han* 108, 16 *haciem* 110, 7 *oste* 96, 22 *extraant* 105, 6 *traunt* 16 *detraas* 114, 4 *ac* 127, 2 *hanimum* 134, 10 *nihilhominus* 191, 4 *auritur* 221, 1 *adibenda* 224, 8 *haput* 234, 10 *hauide* 251, 12 *cartham* 257, 16 *illaritatem*; confunduntur litterae *e* et *ae*: 17, 9 *precipuae* 27, 7 *aedere* 30, 18; 47, 21 *piaetas* 68, 22 *quaeat* 79, 8 *lucae* 20 *praementia* 83, 3 *utrimquae* 84, 2 *paraentibus* 141, 15 *diae* 163, 28 *diaem* 226, 16 *usquae* 245, 7 *aliaene*; *c* et *t*: 6, 16; 46, 3; 50, 9; 12; 56, 17 *stientia* 43, 11; 49, 13; 17; 54, 5 al. *constientia* 114, 21 *cerciora* 247, 22 *sacietur*; *u* et *b*: 1, 10 *deuitoris* 9, 19 *nobas* 12, 24; 19, 12; 73, 13 *liueralitas*, item *liuer*, *liuertas*, *liuertini*, 18, 15 *liuens* 19, 13 *liuet* 29, 17 *seruabi* 37, 10 *censeuit* 39, 5 *uestiariis* 45, 25 *cerbos* 28 *corbi* 57, 12 *ueneficia* 59, 8 *admiraueris* 68, 27; 71, 22; 112, 5; 119, 10 al. *iuuere* 108, 8; 231, 9 *fauius* 118, 11; (126,13;) 127,21; 128,1 *superue* 202,27; 209,6; 225, 13 *deueo* 245, 25 *uibant*; *c* et *g*: 3, 11; 122, 2; 125, 12; 133, 21; 204, 29 al. *oblicare* 3, 17; 194, 17; 20; 23 al. *sagrilegus* 16, 23 *deligatos* 30, 11; 92, 16 *agrigola* 45, 18 *uelligare* 68, 1 *dimigantem* 75, 21 *grassidudinem* 82, 22 *acmina* 87, 25 *neg* 157, 8 *larco* 177, 26; 178, 2; 5 *maegenas* 187, 11 *recollico* 226, 24 *migant* 230, 10 *cauisus* 248, 13 *aecer*; *d* et *t*: 4, 26; 32, 13; 45, 24; 56, 20; 75, 28 *magnidudo* 6, 7; 44, 7; 143, 20; 215, 11 al. *at* (= *ad*) 44, 12; 64, 11; 69, 7; 113, 15; 131, 7; 143, 20; 223, 27; 227, 5; 248, 14; 18 al. *ad* (= *at*) 8, 1 *dadas* 11, 9 *habida* 11, 9; 13, 17; 40, 27; 65, 5 al. *sorditus* 12, 6 *gradius* 19, 5 *hospidem* 22, 9 *euidemus* 23, 13 *nosmed* 32, 12; 135, 16 *it* 35, 6 *talendum* 41, 5 *lutorum* 43, 18 *ingrados* 56, 18 *geomedriam* 63, 3 *pulchridudine* 73, 28 *splenditos* 75, 14 *gratu* 82, 22 *catentis* 94, 29 *dradamus* 236, 9 *retdidit* 241, 3 *moterate* 249, 5 *trepita*, persaepe *aput*, *illut*, *istut*, *aliquit*, *aliut*, *inquid*, *adque*, *adqui*, *desitero*; *i* et *e*: 1, 3 al. *benificia* 3, 24 *pertinacis* 26 *decit* 6, 9 *sororis* 10 *uirginis* 13 *trea* 7, 4 *eret* 10, 7

haerit 12 *sustulet* 23 *uenet* 11, 1 *facet* 4 *dantes* 26 *habuet* 12, 8 *dedet* 13, 21 *recollegere* 17, 8 *accipientes* 11 *acciperint* 18, 10 *orientes* 24 *felex* 29 *duccrit* 22, 14 *retinuet, facet* 23, 11 *facerint* 24, 6 *corrupet* 10 *fuet* 14 *libuet* 17 *plures* 25, 7 *uolis* 27, 9 al. *essint* 31, 14 *detruderit* 32, 7 *descendetque* 33, 2 *accipisse* 34, 6 *mercis* 35, 2 *sustuleret* 9 *decerit* 47, 21; 63, 14; 64, 2; 13 al. *fedes* 36, 2 *ueneret* 14 *inputatoris* 28 *hominis* 37, 7; 103, 7; 118, 7; 129, 9 *debit* 39, 5 *fuissit* 24 *legis* 28 *uellit* 28 al. *essit* 40, 2 *parentes* 15 *similis* 17 *accipi* 41, 11 *misissit, iuberit* 12 *accipi* 26 *acciperis* 43, 4 *dixet* 45, 2 *fauit* 46, 16 *uirtutis* 26 *inmortalis* 48, 18 *excepere* 54, 1 *accipesse* 56, 13 *facet* 57, 8 *urbis* 10 *maioris* 23 *rationis* 59, 1 *disputantis* 62, 15 *dedet* 21 *difficultatis* 64, 10 *uindicis* 19 *pluris* 66, 5 *educatores* 68, 13 *omnes* 31 *legis* 73, 5 *occurret* 24 *imaginis* 74, 17 *habentes* 76, 7 *praeferis* 25 *quali* 81, 26 *accipi* 82, 9 *signioris* 12; 27 *iuuenis* 86, 17 *partis* 87, 10 *regis* 90, 18 *uarietatis* 92, 11 *egit* 100, 12 *transeuntis* 107, 4 *arentis* 109, 27 *urbis* 113, 2 *regis* 121, 4 *finis* 147, 4 *agentis* 155, 20 *actionis* 156, 13 *prioris* 158, 27 *consecute* 169, 9 *utilitatis* 177, 27 *legionis* 188, 5; 194, 18 *omnis* 199, 1 *sapientes* 6 *communis* 202, 11 *fugientis* 213, 2 *indignari* 223, 18 *principis* 225, 5 *ignobiles* 226, 23 *ignis* 229, 9 *uellit* 254, 14 *caedis*; *o* et *u*: 3, 11; 63, 30; 106, 8; 123, 20; 186, 7 al. *costodire* 5, 21 *ingratos* 6, 16 *nus* 11, 12 *furma* 12, 17; 34, 3 *consolere* 20, 15; 32, 17; 43, 9; 76, 24 al. *uolontas* 32, 21 *perniciosus* 49, 1 *lusuri* 56, 6 *nomeremus* 58, 10 *gloriusa* 60, 19 *tabolam* 64, 26 al. *consolum* 65, 22 *morbos* 79, 5 *putuisse* 82, 10 *stimulus* 89, 18 *culoribus* 92, 4; 104, 7; 122, 21 *furtuna* 97, 3 *mercatur* 102, 17 *concitaturos* 104, 23 *animus* 107, 19 *auarus luxuriosus malignus* 111, 25 *dignus* 27 *repercusso* 123, 15 *abiectos* 124, 3 *confussus* 131, 1 *conpositos* 135, 1 *ingratos* 138, 9 *conuento* 144, 18 *alterom* 146, 27 *ingratus* 149, 3 *oculos* 150, 15 *contextom* 151, 15 *morbos* 170, 7 *minos* 187, 15 *magnos* 199, 25 *amicos* 204, 18 *malom* 208, 17 *domom* 214, 20 *plurimom* 223, 12 *dio* 227, 24

gladios 236, 23 *uoltoū* 246, 7 *casticandoū* 251, 9 *quus* 254, 3 *ignotus* 258, 19 *formola*.

Talia menda raro manus prima, fere semper N^2 correxit. Quod scribam utcumque doctum facile suo ingenio facere potuisse quivis assentietur. Attamen haec m. 2 etiam novas intrusit lectiones, quas ex eodem fonte oriundas esse non item concedas, cum aut verba omissa recte suppleantur, ut 27, 8; 28, 11; 103, 16; 108, 17; 113, 28; 130, 4; 7; 24; 133, 22; 145, 14; 148, 16 al., aut nimis magnae sint mutationes, ut 18, 15; 116, 5; 176, 9; 228, 10 al., aut sensu plane cassae et inanes, ut 4, 17; 13, 16; 35, 3; 43, 19; 51, 17; 76, 28; 114, 14; 116, 25; 161, 29; 170, 25; 201, 27; 205, 24; 208, 4, aut nulla omnino exstiterit immutandi causa, ut 41, 21; 49, 7; 58, 15; 60, 24; 63, 20; 71, 1; 72, 2; 100, 2; 147, 12 al. Quarum ad enucleandam originem ceteros arcessamus necesse est testes.

Nazarianum non modo optimum sed unicum criseos fundamentum esse Gertz professus in edendo philosopho hoc solo codice niti voluit neglectis aliis, quos 'ex ipso Nazariano aut ex codice plane gemino descriptos' nullius pretii putabat. Sed haec res male ei cessit. Nam ipse quoque non raro unici sui libri ope destitutus medicinam ex lectionibus in Fickerti indigesto apparatu coacervatis ascitam arripuit. Quas emendationes, ut suo staret loco, coniecturas esse virorum doctorum aevi quod dicitur medii cum pronuntiasset, neminem invenit partes ipsius sequentem. Nam quamquam non solis his temporibus homines sunt prudentes, id quod proclamare amant imprudentes et temporis acti nimii contemptores, tamen tantam molem correcturarum verarum tum repertam fuisse ut credat, quis sibi persuadebit? Accedit alterum. Sexcentis locis Gertz a libri sui verbis traditis descivit coniecturis veterum editorum receptis, quas siglo *vg.* (= vulgo) notavit. Sed has quoque magna ex parte quidem lectiones esse codicum cognoscere potuisset, nisi Nazariani amore abductus alios nimis contempsisset; sic ut pauca exempla depromam, in

solo capite ultimo in libris manuscriptis exstant 258, 1 *rationem* 5 *debet* 9 *ignoscit* 10 *se quod* 14 *dimittet* 19 *ex aequo* 20 *taxare* 21 *minus* 22 *ignoscere* 25 *dimittit* 259, 3 *seruabit* 5 *illis* 9 *caelum* 10 *rectum*, quae omnia ille editoribus prioribus attribuit. Itaque cum alii critici apparatu Fickerti inspecto tum Rossbach, qui ipse permultos codices evolverat, recte ei oblocuti sunt, ipseque illorum argumentis perpensis nova subsidia mihi conquirenda esse perspexi. Quod et bibliothecarum praefectorum liberalitate et aliorum meaque ipsius opera feliciter contigit. Novi igitur codices mihi accesserunt hi:

Codex Reginensis 1529 (**R**) saeculo IX/X scriptura R carolingica exaratus 107 moduli maximi versuum 28 foliis membranaceis, quibus assuta sunt 27 folia chartacea, libros de beneficiis et de clementia continet. Librum a me rogatus Jo Graeven diligenter contulerat, cum Rossbach codicis quem ipse detexerat lectiones cum reliquis mihi transmisit, ut in hoc quoque duabus collationibus uti mihi licuerit. Duo correctores (**R**^{2}) non ita multo post paucis locis munere suo functi sunt.

Codex Guelferbytanus 274 (Gud. 8) (**G**) saec. XII G membr. 153 foliis versuum 22 solos libros de beneficiis continet. Contuli ipse.

Codex Monacensis lat. 2544 (**M**) saec. XII/XIII membr. M fol. 165 versuum 27. In fol. 1^a legitur *Laus tibi christe qui es creator et redemptor* eqs., in folii 1^a pagina altera: *Liber sce Marię ī alderſpach | Exposicio Bede super EZDRĀ. Exposicio eiusdem super Tobiam | Libri IIII Senece de officiis EPL̃E eidē ad LVCILIVM.* Incipit liber de beneficiis aut, ut hic dicitur, *de officiis* fol. 113, desinit fol. 155 in verbis *est uita* (IV 22, 3), deinde *Incipiunt epistulae Senece lucii cordubensis ad lucilium.* Libri sat pulchre usitatisque compendiis scripti lectiones publici iuris fecit A Weidner in gymnasii Friderici Guilelmi Coloniensis anni 1864 programmate, quod inscriptum est *Criticarum scriptionum specimen*; denuo excussi ipse.

Codex Parisinus bibliothecae regiae lat. 6382 (**P**) P

saec. XIII membr. formae octavae maioris foliis 115 versuum 28 libros de beneficiis et de clementia continet. Contuli ipse.

S Codex Parisinus lat. 16592 (= Sorb. 1586) (S) s. XII/XIII membr. 8 permultis compendiis scriptus foliis 108 binarum columnarum continet Senecae declamationes, prologum sancti Hieronymi, epitaphium Senecae, epistolarum ad Lucilium partem primam (ep. 1—88, 45), iterum idem epitaphium, deinde fol. 94^v^ *Incip̄ Seneca de bēficiis*, f. 102^v^ *de paupertate*, f. 103^v^ *Incip̄ ſeneca de clem̃tia ad neronē .ſ. ceſarē.* Secuntur carmen christianum, excerpta ex Isidori orig. (V 27, 3—XI 1, 136), Pseudosenecae de rem. fort., scholastica quaedam. Ex libris de beneficiis et de clementia hic exstant soli flores, quorum ultimus est de clem. II 7, 1 *uenia est . . propositum est.* Sed altera manus in eodem versu, quo prior desinit, incipiens addidit illam de Augusti erga Cinnam clementia narrationem I 9; deficit subito nulla adiecta interpunctione aut subscriptione in verbis *quam quem contra Caesarem* (9, 10), quae exstant in ultimo folii versu. Contuli ipse.

F Codex Laurentianus plut. LXXVI 36 (F) saec. XII membr. praeter alia Senecae scripta libros de beneficiis et de clementia continet. In fine legitur: *Liber iste Colucii pyeri de stignano de Salutatis.* Contulit Rossbach. In libris de beneficiis plerumque cum G consentit, sic uterque omittit p. 55, 24 *totam* 56, 16 *satis* 58, 26 *lex* 69, 22 *debito* 77, 20 *ego — mori possem* 80, 28 *iam — proferre* 87, 14 *dandi*, 89, 8 *inmensa — beneficium* 94, 23 *numquam — torquemus* 106, 28 *forte* 107, 18 *est — malignos* 116, 7 *eadem* 137, 13 *pro bonis acceperit* 152, 28 *propter — deducitis* 157, 19 *utrum — interest* 166, 8 *singuli* 167, 19 *non potest — debet* 191, 29 *ergo — communia* 194, 8 *rerum* 209, 25 *adfirmat — credibilia* al. Itaque in hoc opere illius lectiones paucis exceptis neglexi, in libris de clementia totum excussi.

In libris de clementia codicibus, quos iam nominavi, **NRPSF** accedunt:

Codex Amplonianus bibliothecae Erfurtensis in 4to n. 3 (**A**) saec. XII membr., cuius descriptio non satis accurata in catalogo typis expresso exstat. In tegumenti lignei parte interiore legitur manu saeculi XIV scriptum: *H. dei gr̄a Rex Anglie, Dn̄s Hybern̄, dux Normañ et Aquitañ Comes Andeg. Dil̄co in x̄po fratri Ulrico.* Deinde complura verba erasa sunt; item in folii 2 summo margine rasura exstat, sub qua scriptum fuisse asseveratur *fratrum Predicatorum in Gulich.* In fol. 1 saeculo XVII adscriptum est *Sum Dominicanorum Herbipolensium*; fol. 1^v *INCIPIT EPL̃A BEATI Hieronymi ... SENECA PAVLO SALVTEM*, f. 6 *EpitafIVM SENECĘ*, quod excipit nulla addita inscriptione *Omne peccatum actio est* eqs. (= Haase III p. 462—467, 141). Deinde f. 11 *SENECA LVCILIO SVO SALVTEM* eqs. (ep. 1—52), f. 95^v *INCIP̃ SENECA DE CLEM̃TIA*, desinit I 18, 2 post *in homine*; duo folia abscisa esse quaternionis laciniae comprobant. Contuli ipse. **A**

Codex Leidensis (XVIII Lips. 49) supplem. 459 (**L**) saec. XII membr. continet praeter alia Senecae scripta libros de clementia. Contulit Rossbach (cfr. l. l. p. 48); alteram collationem, quam anonymus[1]) exemplari e bibliotheca G Curtii oriundo inscripserat, benigne mihi suppeditavit O Hense, qui ipse a Paulo de Winterfeld dono acceperat. **L**

Hi sunt codices, in quibus acquiescendum esse putavi; alios, qui Rossbachii indefessa comitate mihi praesto erant, ut Laurentianum plut. LXXVI 38 saec. XIV, Parisinum 8542 saec. XII exeuntis, excerpta quaedam libri musei Britannici 11983 (f. 48: *INCIPIT EPITOMA LIBRORVM ANNEI SENECĘ DE BENEFICIIS VEL LIBERALITATE AD EBVRTIVM LIBERALEM AMICVM SVVM*) saec. XI praeter paucas in libris de clementia Parisini (**T**) lectiones meo me iure abiecisse confido neque plus lucri ex reliquis, quos idem nominat l. l. p. 20, sperandum esse. **T**

1) Baehrensium eum fuisse inde colligo, quod margini ab eadem manu plumbo adscriptae sunt coniecturae ab eo prolatae; codicem eius manibus a. 1883 volutatum fuisse benigne me certiorem fecit v. cl. P C Molhuysen.

Examinanti iam, quae ratio intercedat inter novos hos libros et veterem illum **N**, hunc non fontem fuisse ceterorum primo obtutu patet. Nam nimis magna discrepantia exstat lectionum, quam ut interpolationi librarii cuiusdam consultae aut depravationi fortuitae assignari eam liceat; neque hoc modo explicari potest tot locis germanas lectiones illis codicibus inesse corrupto ibi **N**. Quae cum in hunc plurimae a m. 2 inductae sint, descriptos esse recentiores libros ex **N** correctoris manum iam passo si quis contendat[1]), is facili opera refutatur. Nam eius sententiae repugnant et loci, ubi hi codices aut omnes aut singuli cum **N** contra **N**² concinunt, ut 10, 1; 4; 13, 6; 16, 18; 17, 11; 19; 25; 26; 23, 21; 33, 17; 47, 26; 63, 27; 66, 27; 89, 26; 92, 22; 94, 18; 102, 22 al., praesertim si hoc in mendis calami factum est, ubi correctio alterius manus simplex luscoque paene oculo perspicua est, ut 3, 15; 4, 10; 19, 19; 30, 17; 34, 15; 38, 13; 44, 4; 53, 3; 57, 2; 13; 14; 58, 3; 74, 28; 76, 8; 91, 22; 92, 3; 27 al., et ubi rectum praebent contra **N** oppugnante correctore aut reticente, ut 5, 24; 49, 11; 15; 29; 50, 11; 51, 23; 59, 25; 61, 21; 62, 13; 70, 6; 81, 5; 13; 85, 9; 126, 8 al., inter quos gravissimi ponderis sunt lacunae Nazariani recte expletae, de quibus vd. infra. Et quomodo factum est, ut 115, 19 in omnibus libris desit illud *expendit*, quod iam in **N** supplevit primus corrector, et contra 117, 2 nus-

1) Sic Gertz *Berl. philol. Woch.* IX (1889) p. 375 de Reginensi iudicavit; neque deest, quomodo se tueatur. 174, 5 **N** praebet *quid* | *Quid*, ubi lineola ut in apparatu critico versus exitum designo, pro simplici *quid* (aeque in **N** 175, 6 *dum* | *dum* 177, 28 *et intra* | *et intra* 192, 4 *domum* | *domum* 227, 16 *et uir* | *et uirtutes*, in **R** 222, 26 *unius ani* | *us anima*), ceteri praeter **S** *quidquid* vel *Quid? Quid*. Sic 68, 29 ridicula lectio in **R** (**P**) *rem prae* pro *rem publicam* facile explicatur scriptura Nazariani *rem p̄*, idem factum est 31, 18; 39, 13; 71, 9; 113, 4; sed nihil obstat, quin hoc iam eodem modo in archetypo pictum fuisse arbitremur, quam opinionem fulcit idem error 138, 19 in **N** deprehensus.

quam desit ineptum illud *inde*, quod iam expunxit ibi m. 1?

Itaque interim duae classes ex eodem tamen archetypo derivatae, id quod lacunae vitiaque communia demonstrant, statuendae sunt, quarum altera solo **N** repraesentatur, altera fonte communi ceterorum codicum, quibus plerumque accedit $\mathbf{N}^2$ ex hac classe corrigens.[1]) Huius, quam secundo loco posui, stirpis integerrimus testis est **R**, quem cum vinculo reliquis artiore cum **N** coniunctum esse consensu eorum in levibus[2]) gravibusque lectionibus probetur, ut 3, 6; 6, 15; 17, 19; 25; 19, 4; 19; 26, 1; 47, 1; 3; 5; 61, 17; 21; 62, 13; 70, 4; 5; 21; 82, 16; 21; 83, 5; 11; 113, 28; 115, 15; 128, 23; 130, 1; 2; 4; 136, 11; 12; 20; 155, 4; 26; 27; 174, 14; 24; 175, 9; 10; 181, 3; 4; 8; 12; 24; 182, 6; 8; 27; 185, 7; 235, 1; 2; 4; 7; 15; 16; 17; 18; 19; 23; 24 al., ab archetypo non ita multum distare in propatulo est. In ceteris vero talis concrepantia magis magisque evanuit, sive suo ingenio librarii haec menda fere levia sustulerunt novasve lectiones intruserunt sive membranis usi sunt aliis. Nam cum Senecae scripta moralia in omnibus scholis monasteriisque magistrorum discipulorumque manibus volutarentur multique multis locis exstarent codices[3]), locis depravatis aut obscuris medelam afferre conati illi, quod alibi rectius se legere opinabantur, suis quoque exemplaribus donaverunt. Ita factum est idem, quod in scriptoribus lectitatis semper fere accidisse videmus, ut textus plurimorum librorum mixtus sit ex lectionibus utriusque classis hique alii libri modo a Nazariani parte modo idque saepius a Reginensis stent. Itaque difficile est nec non supervacaneum examinari, qualis

1) Pauca etiam de suo dedit, ut luculenter ostendit 22, 14 m̃ *liberalis*.

2) Sic etiam permultis locis in ratione orthographica; sed talibus nec has schedulas nec apparatum implere volui exceptis paucis exemplis gravioribus.

3) Vd. etiam Manitium in Musei Rhenani t. 47 (1892) supplemento p. 44 sq.

affinitas sit inter hos. Nam quamvis singuli a singulis propius absint, tamen de stemmate eorum eruendo in hac lectionum confusione desperandum est. Sic **P** et **G** sexcentis locis contra reliquos conspirant, ut 7, 12; 21; 39, 16; 17; 18; 40, 6; 11; 51, 10; 10; 18; 20; 21; 71, 9; 12; 22; 28; 73, 3; 9; 10; 19; 77, 16; 23; 25; 26; 110, 1; 11; 15; 17; 148, 13[1]); 160, 10; 11; 14; 19; 22; 26 al., sed concinunt **RP** contra **G** 11, 19; 14, 16; 23, 17; 44, 26; 47, 14; 51, 17; 55, 5; 79, 4; 8; 92, 10; 17; 95, 25; 97, 22; 98, 18; 19; 120, 13; 128, 19; 163, 5; 23; 26; 167, 6; 169, 16; 17; 170, 4; 25; 172, 16 al.

Neque vero his libris suum deest pondus. Nam quamquam plerumque cum **R**, rarius cum **N** concordare eos modo dixi, tamen aliis locis haud ita paucis factum est, ut illis meliorem textum praebeant vera lectione aut certe lectionis genuinae vestigiis servatis, quin etiam rimas illorum codicum recte refarciant ut 11, 24; 22, 11; 29, 5; 51, 7; 62, 13; 81, 5; 13; 124, 6; 130, 2; 162, 18; 171, 19; 182, 6; 216, 5; 220, 4; 221, 17; 229, 9; 241, 22. Itaque hi quoque sed alio alveo ex archetypo[2]) fluxerunt neque quamvis auctoritate longe cedant Nazariano, prorsus removendi sunt ut melioris interdum memoriae testes integriores.[3]) Quamquam hac in re nos lubrico solo in-

1) Illud 'p' esse abbreviaturam glossae *proprium nomen* indeque in verbum irrepsisse recte uidit Fickert; vd. eundem et Rossbach l. l. p. 18 adn. de *milicio* in v. 21.

2) Hic archetypus correctoris manibus pertractatus fuisse videtur indeque iam paululum explicari librorum derivatorum varietas. 10, 3 germana lectio est *incurrit*, quod praebent **GM** et solita confusione litterarum *i* et *e* **N**, *occurrit* exstat in **PS**, effigiem archetypi reddere videtur Reginensis *ịṇoccurrit*; similiter 39, 17 illum codicem *nec* ^{ex} *institutione* exhibuisse inde colligere licet, quod *ex* omittunt **GP**, *in exstitutione* praebet **R**; 163, 15 verbo falso *potestates* (vd. **N**) suprascriptum ibi erat rectum *tempestates*, quod utrumque transsumpsit Reginensis, similiterque 216, 9 omnes *ponimus credimus*, 228, 10 **RS** *sic quia* legunt.

3) Idem valet, si hi nostri codices correcturis ex alio

sistere fatendum est. Nam si accuratius illos inspexerimus, haud paucas mutationes detegemus, quae cum merum interpolatorem redoleant, quin adulterinae sint, dubitari nequit. Sic 83, 24 *et ignobili* in **GP** natum est ex absurda illa scriptura *acerboque*, sic 181, 8 *perseuerauit* et 216, 11 *male ruentia iterum* in iisdem similem ortum sapiunt, item 13, 20 ex archetypi lectione inexplicabili *sparsa erat agri* sensum elicere voluit **M** mutando *quae sparsa erant acri*, sicque pro integris philosophi vocibus sua inventa venditavit 19, 12 *acrioribus* 26, 12 *de die in diem protrahens* 32, 5 *non exaltauit se supra* 33, 1 *non tantum dedisse* 35, 3 *incognita tua dona* 42, 8 *ingratorum culpam* 67, 14 *fecerint memores* 100, 6 *opinionem bonitatis* (ex 99, 28) al. Idem factum est in **P** aliisque, idem in **G**, cuius scriba multa sane sagacitatis specimina speciosa dedit, ut quodam bonitatis splendore animos quaerentium alliciat praestringatque. Sed quamquam multos locos aut integros in exemplari suo invenit aut recte sanavit, ut ibi cum prioribus editoribus eum sequi non dubitarim, velut 26, 1; 32, 19; 49, 11; 29; 50, 8; 51, 23; 70, 6; 76, 23; 114, 3; 122, 12; 124, 6; 135, 24; 137, 4; 150, 12; 162, 18; 193, 6; 7 al., aliis tamen procul dubio interpolator deprehenditur. Sic ut omittam, quae multa minus prospere ei cesserunt, 161, 29 iam coniecturam suam malam quidem, sed non plane absurdam, *uiolens* inseruerat, cum manu invita opinor et paene inscia etiam quod in fonte exstitisse ceterorum consensus demonstrat, *uides* adiecit statimque fraudis conscius delevit; sic 177,

libro depromptis pretium suum debeant. Meliores codices saeculo XII/XIII fuisse inde elucet, quod Vincentius Bellovacensis hic illic oppugnantibus libris aut omnibus aut plurimis verum tradit, ut 12, 1 et 51, 7, ibi a nullo codicum adiutus, hic a **G**. Etiam codices Pinciani non semel excellunt, cfr. Rossbach l. l. p. 18. Sed hanc praestantiam non ita multis locis scriptoris enituisse, pluribus vero corruptos ne illos quidem libros Nazariani auctoritatem premere ex lectionibus et Vincentii (vd. et infra p. XIX adn. 2) et Pinciani, cuius *castigationum* exemplari Gottingensi uti mihi licuit satis apparet.

26; 28; 29 recte emendavit *uixisset*, *fracta*, *natauit*, sed proditur falsarii manus novicia extemplo in *succurrerunt*; sic 111, 27 in communi fonte librorum **GP** (exstat enim etiam in **F**) pro *inertes* proclivi sed absona mutatione *merces* legebatur; quod cum intellegere non posset, interpolator ille verbo quod sequitur *maiorum* adductus *minores* satis confidenter civitate donavit. Itaque ne in 17, 19 *deleat* quidem Senecae manum agnoscemus nec in 23, 20 *uicturumque* 26, 24 *se dedisse* et quae alia nova intrusit 5, 3; 9, 23; 19, 21; 30, 9; 44, 4; 69, 16; 92, 10; 109, 29; 115, 23; 117, 24; 142, 10; 159, 24; 160, 12 aliisque multis locis. Itaque ubi illius lectionem amplectimur, utrum virum emunctae naris et interdum paene philologi nomine dignum sequamur an archetypi lectionem invenerimus, non semper facile erit diiudicatu.

Maximam vero corruptionem vel si mavis mutationem expertum est Parisini **S** florilegium. Nam non modo is qui excerpsit, ut sententias e conexu solutas per se redderet perspicuas, verba omisit, transposuit, disiuncta coniunxit, sed etiam non aeque excusatus audaciores mutationes inducere non veritus est, ut 4, 26 *solatur. Magnum est enim beneficia dare etiam si nullum positum est nichil aptius est. Illud enim est falsum* 6, 20 *Ideo ridentes quia promerentium uultus hilaris*[1]) *sunt et qui dant vel accipiunt* 8, 22 *dicenda est res et ord.* 8, 27 *accipere nec minus libenter* 14, 24 *plurimum meriti* (sic) *sumpsisse uirtus* 23, 3 *optimumque est ant. desiderium et sequi illud tamen melius est occupare* 23, 22 *intercidenda sunt. Sed ne uideamur rogati sed* 25, 16 *promissa, ut ne minor sit r. t. q. r. potentie potestatum ministri* 25, 21 *quare uerum est tamen te gratiae demere* 64, 25 *illustres mulieres annos maritorum computant* 81, 8 *beneficium accipit quo magis eo indiget maius accipit. Magis autem indiget* 116, 10 *comperi, quem prius bonum et ///gratum putabam? Quod tam digno dabam* 116, 28 *Si magnum est munus, non tantum quod* 149, 28

1) Sic m. 1, *hilares* m. 2.

Serpentibus (sic) *quoque indicare bonum est quod rerum mearum status poscat* 153, 5 *iam ad alium dominum inde sunt spectancia*[1]) 161, 6 *sed si me in in cons. adm... ingratus et iniustus sum nisi* 189, 7 *se magis ueritus quam alios si tanquam in publico semper uiuit* 191, 23 *dices mihi. Quomodo ergo potest* 193, 27 *quomodo eiusdem rei uterque dominus est quia alter dominus est rei* 237, 20 *pot. patriamque ut cum membra sua abscideret etiam in abscidendo gemeret.* Quae in apparatu critico inutilia hoc tamen loco attulisse non piget. Attamen hic quoque codex sic multifariam corruptus et interpolatus saepius sinceri textus indicia solus retinuit, nam illud *iuuenes* (6, 10), quod excidisse Gertz bene vidit, iam hic exstat; idem, ut leviora praeteream, recte tradit 5, 8 *crediti transeunt* et 174, 5 *quid*; 216, 11 propius ad verum accedit eius *temptata temptare*, 161, 18 ex parte quidem lacunam explet, contra 129, 15 verba spuria *natura sibi dedit* solus omittit, quae certe non omnia, sicut etiam ceterorum codicum emendationes interpolatoris scientiae imputare ausim.[2]) Itaque ne horum lectiones omnes aspernemur, res ratioque monent.[3]) Quae iam codicum, quorum concordantia

1) sic m. 2, *spectanda* m. 1.

2) Codex **S** miro modo cum Vincentio Bellovacensi Sp. Doctr. IV 46 sqq. Sp. H. VIII 106 sqq., cuius sola editione typis impressa usus sum, concinit. Uterque praebet 2, 14 *cum damus* 19 *necessitates* om. 11, 8 *parua et sordida* 9 *in* om. 24 *oblitus est* 12, 4 *et specie* 23, 2 *facilia* om. 24, 28 *ubi inpetrasti* 32, 18 *noxia quaeque* (sic Vinc., $\bar{q}$ = *quae* **S**) *concupiscimus* 22 *actores* al. Uterque ex eodem florilegio excerpta desumpsisse videtur.

3) In ipsa interpunctione hi non semel sequendi sunt; nam ut 74, 3 **P** distinxit,. post Lipsium ediderunt et alii et Gertz: *fortuna. Sive .. homines, erigite,* non sicut antea *fortuna, sive .. homines. Erigite.* Similiter 80, 13 **M** interpunctione separavit *legem* et *patriam*, quod Madvig proposuit. 175, 11 ut interpunxi cum Gertzio *suum; dum .. nutant, ingentia,* interpungi voluit **G**; idem et **P** faciunt cum H Stephano 185, 8 *quid ergo? si .. occasio, semper.* Itaque 23, 22 ubi ante *ne rogati videamur* graviore usus sum signo, leviore post *facti*, paululum me defendit **S**, cum tradat: *intercidenda sunt. Sed ne uideamur rogati* etc., quamvis non defore sciam, quibus ut Gertzio displiceat.

usque ad saeculum VIII revocamur, auctoritate corroborantur atque a criticorum censura vindicantur. Illis vero locis, ubi Nazariani fidei hi suam quoque substruunt, iam saeculo fere quinto vel quarto sic in archetypo lectum fuisse pro explorato ponere licet.

Haec fere sunt, quae de codicibus dicenda sunt; pauciora etiam verba, quam rationem in hac editione secutus sim, opus est faciam. Nazarianum fundamentum esse ut Gertzianae sic huius nemo erit, qui miretur; ubi illius lectio nec explicari nec excusari potuit, auxilium petii a reliquis libris; ubi hi quoque sensu idoneo carent aut opera falsarii clare apparet, textum ut par est coniecturis restituere conatus sum aut meo Marte aut aliorum usus inventis. Quorum quod nomina scriptaque praeter antiquiora et editores hic collecta proponam, commodo eorum, qui Senecae operibus his legendis tractandisque vacant, me inservire arbitror:

Aem Badstuebner *Coniectanea Annaeana* in *Genethliac. Gotting.* Halis 1888 p. 80
Aem Baehrens *Lectiones latinae* Bonnae 1870
— in *commentario Catulliano* p. 27 et 510 Lipsiae 1885
— (in recensenda Gertzii editione) *Jenaer Litt. Zeit.* 4 (1877) p. 62
H Bluemner *Zu Seneca* in *Wissenschaftl. Monatsblätter* 6 (1878) p. 157
J J Cornelissen *Coniectanea latina* Daventriae 1870
H Deiter *Der Amsterdamer Codex 80* in *Philol. 51* (1892) p. 361
Dorison *Quid de clementia senserit L. A. Seneca* Cadomi 1892
J Feldmann *Observationes ad Senecam criticae* Ostrowo 1887
H N Fowler *The sources of Sen. de ben.* in *Proceedings of the American Phil. Association* 1886 p. IX
W Gemoll *Krit. Bemerkungen zu lat. Schriftstellern* Liegnitz 90
A Gercke *Senecastudien* in *Fleckeis. annal. suppl.* 22 (1895) 1
M C Gertz (praeter editionem) *Berl. philol. Wochenschr.* IX (1889) p. 372; 408
Feod Gloeckner *Quaestiones Annaeanae* Halis 1877
— *Zu Seneca* in *Mus. Rhen.* 35 (1880) p. 484

HGoell *Zu Seneca* in *Fleckeis. annal.* 125 (1882) p. 865
FrHaase vd. et editionis vol. III praef. XXV
CHaeberlin *Quaestiones criticae in L. A. Senecae de benef. libros* in *Mus. Rhen.* 45 (1890) p. 21
HHammelrath *Grammatisch-stilistische Beiträge zu den prosaischen Schriften des L. A. Seneca* Emmerich 1895
MHaupt *opuscula* Lipsiae 1875/6
LHavet *Pararius substantif* in *Archiv für Lexikogr.* 10 (1898) p. 523
EHedicke *Studia Bentleiana, II Seneca Bentleianus* Freienwaldiae 1899
AemHermes *Quaestiones criticae in L. A. Senecae epist. moral. part. II* Meursae 1874
— *Krit. Bemerkungen zu den Schriften des Philosophen L. A. Seneca* in *Festschrift des Gymn. zu Moers* 1896
MHertz *Miscellen* in *Fleckeis. ann.* 93 (1866) p. 622
AHoppe *Über die Sprache des Philosophen Seneca I II* Lauban 1873; 1877
CHosius *Lucanus und Seneca* in *Fleckeis. ann.* 145 (1892) p. 337
HIlgen *Animadversiones ad L. A. Senecae scripta* Homburg 1889
JJoehring *De particularum ut, ne, quin, quominus apud Senecam vi atque usu* in *Prager Stud.* 1 (1894)
HKlammer *Animadversiones Annaeanae grammaticae* Bonnae 1878
— *Quaestiones Annaeanae* in *Festgabe für W. Creçelius* Elberfeld 1881 p. 54
HAKoch *Zu Seneca de clementia* in *Fleckeis. ann.* 109 (1874) p. 560
— *Zu Senecas Briefen* ibid. 111 (1875) p. 715
— *Observationes criticae in L. A. Senecam* in *Gratulationsschrift von Pforta* 1874
BKruczkiewicz (in recensenda Gertzii editione) *Zeitschr. f. d. österr. Gymn.* 28 (1877) p. 427
ALudewig *Quomodo Plinius, Seneca* etc. *particula 'quidem' usi sint* in *Prager Stud.* 3 (1891)

JNMadvig *Adversaria critica* Hauniae 1871—84
— cfr. etiam ad Cic. de fin. p. 151; 834
OMatthiae *Observationes criticae in L. A. Senecam* Berolini 1865
ThMatthias *Emendationes ad L. A. Senecae opera* in *Commentat. philol., quibus ORibbeckio congratulantur discipuli Lips.* Lipsiae 1888 p. 173
JEBMayor *Seneca de beneficiis* VI 16, 2 in *Journal of philologie* 15 (1886) p. 177
HCMichaelis *Nepotis locus et Senecae philosophi nonnulli loci considerantur* in *Mnemos.* 17 (1889) p. 171
HMueck *Observationes criticae et grammaticae in L. A. Senecae scripta philosophica* Marburgi 1890
CFWMueller *Zu beiden Seneca* in *Fleckeis. annal.* 93 (1866) p. 487
HJMueller *Symbolae ad emendandos scriptores latinos part. II* in *Festschrift zu der 2. Saecularfeier des Friedr. Werd. Gymn. zu Berlin* 1881 p. 46
JohMueller *Krit. Studien zu den kleinen Schriften des Philos. Seneca* in *Wiener Sitz. Ber.* 118 (1889), I
— *Krit. Studien zu Seneca de ben. und de clem.* in *Wiener Sitz. Ber.* 127 (1892), III
CNaegler *De particularum usu apud L. A. Senecam philosophum I* Halis 1873, *II* Nordhausen 1880
AemOpitz *De latinitate Senecae* Naumburg 1871
RPetersen *Zu L. Seneca* in *Philol.* 46 (1887) p. 275
RPfennig *De librorum, quos scripsit Seneca de ira, compositione et origine* Gryphiae 1887
LRadermacher in thesibus dissertationis *Observationes in Euripidem miscellae* Bonnae 1891
ORauschning *De latinitate L. A. Senecae philosophi* Regimontii 1876
FRech *Observationes grammaticae. De In praepositionis cum accusativo iunctae apud Senecam usu* Friburgi 1895
GReinecke *De coniunctionum usu apud Senecam philosophum* Monasterii 1890

O Rossbach *Disquisitionum de Senecae filii scriptis criticarum capita II* Vratislaviae 1882
— *De Senecae philosophi librorum recensione et emendatione* (= *Breslauer philol. Abhdl.* II 3) Vratislaviae 1888
— vd. et *Herm.* XVII (1892) 375 adn. 2; 3
H. S. *Philol Anzeiger* 3 (1871) p. 129
Fr Schultess *Ad Senecae libros de clementia* in *Mus. Rhen.* 33 (1878) p. 221
— *Annaeana studia, Gratulationsschrift des Hamburger Johanneums an das Strassburger Gymnasium* 1888
— vd. et eius de Gertzii et Klammeri scriptis *recensiones* in *Götting. gel. Anzeigen* 1874 p. 1446, *Philol. Anzeiger* 1887 p. 291, *Jenaer Litt. Zeit.* 1878 p. 512
H Siedler *De L. A. Senecae philosophia morali* Gynaecopoli 1877
O Siesbye *Småting* in *opuscul. philol. ad Madvigium a discipulis missa* Hauniae 1876 p. 253 et in editione Gertziana
Aem Thomas *Miscellae quaestiones in L. A. Senecam* in *Herm.* 28 (1893) p. 287
C Thurot (in recensendis Madvigii adversariis) *Revue critique* 1874 p. 52
O Waldaestel *De enuntiatorum temporalium structura apud L. A. Senecam* Halis 1888
H Weber *De Senecae philosophi dicendi genere Bioneo* Marburgi 1895
A Weidner *Criticarum scriptionum specimen* Coloniae 1864
O Weise *Zu Seneca* in *Fleckeis. annal.* 125 (1882) p. 640
O Weissenfels *De Seneca Epicureo* Berolini 1886
A Werth *De Ciceronis et Senecae locis aliquot* in *sched. philol. Usenero oblat.* Bonnae 1891 p. 35
Wesenberg in editione Gertziana
OR Wetzstein *L. A. Seneca quid de natura humana senserit* (diss. Lipsiens.) Strelitzae novae 1881.

Quorum in numero Gertzio, cui in eis, quae antecedunt, paginis totiens obstrepere coactus sum, plurimum fere Senecam meque debere libero iam animo profiteor

et si quid hac editione me profecisse putaverim, hoc magis in textus memoria quam in ipsis verbis quaerendum esse. Itaque quare non ita multis locis haec nova ab illius discrepet, iam satis explanatum erit. Neque iam permultum omnino nos in hoc scriptore emendando progressuros esse crediderim, nisi forte ex bibliothecarum thesauris reconditis, velut in philosophi patria — nam ex sepulcrorum latebris ei lucrum sperare audacius est —, ut antiquiora ita meliora subsidia successerint. Quod fausta fortuna ut eveniat, valde optandum est. Nam ne Nazarianus quidem, quamvis sit optimus, bonus est testis et lacunis et corruptelis nimis scatens, in quibus sanandis frustra viri sagacissimi se torserunt torquebuntque.

In rebus orthographicis[1]) Nazarianum secutus sum ducem satis bonum, quamvis non stabilem; nam exhibet et *uoltus* et *uultus*, *uolgus*, *uolgaris* et *uulgus*, *uulgaris*, *pulcer* et *pulcher*, *beneuolus* et *beniuolus*, *incolumis* et *incolomis*, *adspicio* et *aspicio*, *adgnosco* et *agnosco*, *exoluo* et *exsoluo*, *conluceo*, *conlatus*, sed *colligo*, *neclego* et *neglego*, *obpono* et *oppono*, *nunquam* et *numquam*, *recido* et *reccido*, *di* et *dii* sim. In his normam certam fere retinui veterioribus formis in textum receptis aut primo certe loco annotatis.

Ceterum non omnes varias lectiones me in apparatum criticum ingessisse monuerim. Ex **N** et **R** libris optimis omnia adscripsi, quae ullius pretii videri possent, omisi in his quoque multa calami menda manifesta, qualia supra p. VII depinxi, nisi ex his aliqua lux ad codicum consanguinitatem definiendam effulgere poterat. In reliquis, praecipue in **S**, liberius me egi talesque corruptelas abieci tantum non omnes; sic litteras, syllabas, verba, immo tota enuntiata, quae in uno alterove codice desunt, in apparatu quoque deesse volui[2]) nec minus verba transposita, litterarum confusiones sollemnes, voces bis scriptas, commuta-

1) Cfr. quae de aliis et de formis contractis disputavit Rossbach l. l. p. 113.
2) Sic plurima, quae in **G** omitti supra p. XII dixi.

tiones particularum *et* et *ac*, *nec* et *neque*, *tum* et *tunc*, *quid* et *quod* etc. taliaque omnia praetermisi nec ad textum restituendum nec ad codicum stemma illustrandum ullius momenti. Neque timeo, ne quis hoc mihi crimini tribuat, immo ne talium nimis multa aequo cautior illuc intruserim, quae apparatum cum nimis impleant, nimis turbant. Sed in hac re paulo largiore manu copias meas effundere volui, praesertim cum editionem auctiorem et pleniorem prodituram esse his temporibus plane sit desperandum.

Iam perlustratis, quae mihi proposui, licet vela contrahere. Sed ne prius meum *explicit feliciter* his verbis subscribam, quam quorum adminiculo in opere meo perficiendo sim adiutus memori mente pronuntiavi, et libri ipsius praecipuum argumentum monet et grati animi desiderium impellit. Itaque gratias hic quoque palam ago summas praefectis bibliothecarum Erfurtensis, Guelferbytanae, Monacensis, Monasteriensis, Parisinae, qui ut thesauris suis hac in academia uti possem, humanissime concesserunt, deinde viris clarissimis, qui suis opibus meas tantopere auxerunt, Francisco Buecheler, Ottoni Hense, Ottoni Rossbach, denique amicis Aemilio Hermes et Francisco Skutsch, qui cum opera purgandis plagulis impensa in locis dubiis et obscuris aurem mihi pervellere suisque ex scriniis utilia proferre non desisterent, optime de hac editione meriti sunt.

Scribebam Monasterii mense Octobri anni MDCCCIC.

CONSPECTVS SIGLORVM

I in libris de beneficiis

N = codex Nazarianus (Palatinus 1547) saec. VIII/IX
R = codex Reginensis 1529 saec. IX/X
G = codex Guelferbytanus 274 saec. XII
M = codex Monacensis lat. 2544 saec. XII/XIII, desinit IV 22, 3
P = codex Parisinus 6382 saec. XIII
O = consensus codicum **NRGMP** aut omnium aut ceterorum
S = excerpta codicis Parisini 16592 (Sorb. 1586) saec. XII/XIII
F = codex Laurentianus plut. LXXVI 36 saec. XII hic illic ascitus
$\mathbf{N}^1\mathbf{R}^1\mathbf{G}^1$ etc. = lectio primitiva codicum **NRG** etc. postea correcta
pr. corr. = primus corrector in **N** eiusdem fere aevi, quo codex scriptus est
$\mathbf{N}^2$ = manus altera codicis **N** paulo recentior, similiter $\mathbf{R}^2\mathbf{G}^2$ etc.
$\mathbf{N}^3$ = correctores posteriores codicis **N**
ς = codicum deteriorum ex apparatu Fickerti notorum aut unus aut aliquot
ω = lectio vulgata editorum

II in libris de clementia

$\mathbf{NRPSFN}^1\mathbf{N}^2\mathbf{N}^3$ςω ut supra
A = codex bibliothecae Erfurtensis Amplonianus in 4to n. 3 saec. XII, desinit I 18, 2
L = codex Leidensis suppl. 459 (Lips. 49)
O = consensus codicum **NRPFAL** aut omnium aut ceterorum
T = Parisinus 8542 saec. XII nonnullis locis adhibitus

Verba in textu cursivis quae dicuntur litteris impressa additamenta sunt virorum doctorum, item quae in apparatu critico uncis ⟨ ⟩ inclusa exstant

* lacunam, /// rasuram indicat

Bhr. = *Baehrens*, *Btl.* = *Bentley*, *Grut.* = *Gruter*, *Lps.* = *Lipsius*, *Mg.* = *Madvig*, *Mrt.* = *Muret*, *Pinc.* = *Pincianus*, *Wsg.* = *Wesenberg*

exp. = *expunxit*, *ss.* = *suprascripsit* vel *suprascriptum*, *om.* = *omisit* vel *omissum* etc.

L. ANNAEI SENECAE

AD

AEBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER I

Inter multos ac varios errores temere inconsulte- 1 I
que viventium nihil propemodum, vir optime Liberalis,
dixerim, * quod beneficia nec dare scimus nec accipere.
Sequitur enim, ut male conlocata male debeantur; de
quibus non redditis sero querimur; ista enim perierunt,
cum darentur. Nec mirum est inter plurima maxima- 2
que vitia nullum esse frequentius quam ingrati animi.
Id evenire ex causis pluribus video. Prima illa est,
quod non eligimus dignos, quibus tribuamus. Sed no-
mina facturi diligenter in patrimonium et vitam debi-
toris inquirimus, semina in solum effetum et sterile

INCIPIT: LIB. (LIBER **R**) I. ANNEI SENECE DE BENEFICIIS FELICITER **NR** Incip̃ liber primus Senecae cordubensis ad ebutium de officiis **M** INCIPIT LIBER PRIMVS ANNEI SENECAE DE BENEFICIIS AD EBVTIVM LIBERALEM AMICVM SVVM **P** Incipit liber primus Annei senece de beneficiis ad liberalem **G** Incipit Seneca de beneficiis **S** ‖ 1 inculteque **M** uiu. incons. **G** ‖ 3 duxeris **S** | quam quod **MG**[2] prop. ⟨indignius⟩ vir . . dix. quam quod ω (*mallem* prope tam odiosum) ⟨quod magis societatem humanam turbet, quam⟩ quod *Gertz* ‖ 4 deleantur **M** ‖ 8 de causis **S** | plur. causis **M** ‖ 10 in *om.* **GPS** ‖ 11 effe///tum **N** effectum **S**

non spargimus: beneficia sine ullo dilectu magis proi-
3 cimus quam damus. Nec facile dixerim, utrum turpius
sit infitiari an repetere beneficium; id enim genus huius
crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum
ultro refertur; decoquere vero foedissimum ob hoc
ipsum, quia non opus est ad liberandam fidem facul-
tatibus sed animo; reddit enim beneficium, qui debet.
4 Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem
grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur
ingratos, plures facimus, quia alias graves exprobratores
exactoresque sumus, alias leves et quos paulo post
muneris sui paeniteat, alias queruli et minima momenta
calumniantes; gratiam omnem corrumpimus non tantum
5 postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis
nostrum contentus fuit aut leviter rogari aut semel?
quis non, cum aliquid a se peti suspicatus est, frontem
adduxit, voltum avertit, occupationes simulavit, longis
sermonibus et de industria non invenientibus exitum
occasionem petendi abstulit et variis artibus necessitates
6 properantes elusit, in angusto vero conprensus aut
distulit, id est timide negavit, aut promisit, sed diffi-
culter, sed subductis superciliis, sed malignis et vix
7 exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod
non accepit, sed expressit. Gratus adversus eum esse
quisquam potest, qui beneficium aut superbe abiecit

1 dilectu **NR** delectu (deiectu **G**) **N^2O** ‖ **2** Neque leuiter dixerim **G** ‖ **4** recipiendum quantum animo grato refertur **G** ‖ **5** decoque reuero **NR** dequoque reuera **N^2** deeo querere uero **M** dec. uęre **G** ‖ 7 Reddidit **G** | qui ⟨libenter⟩ debet *ω* ‖ **8** in istis *Gertz* | qui meriti tantum confessione q. ingrati **G** | confusione **M** ‖ **10** qui alias **S** ‖ **12** molimenta **S** ‖ **14** cum **S** ‖ **15** contemptus **N^1PS** | fuit *om.* **G** | rogare **S** ‖ **16** peti] rogari **S^1** ‖ **17** abduxit **M** | auertet occupationis **N^1** ‖ **19** petenti **N^1M** | necessitate/// /// **R** -ates /// /// **N** -ate sua **P** nec. *om.* **S** nec. tollere prop. **M** ‖ **20** properantis **N^2** | illusit **M** elisit **P^1** | conpressus (u *ex* o **N^2**) **NRPG** conprehensus **MS** ‖ **21** distulit · i · tim · **GS** ‖ **22** superciriis **N^1** | magnis **S** ‖ **24** accipit **N^1** | expresset **N^1** ‖ **25** quisque **G** | superbea diecet **N^1** -bae adiecit **M**

aut iratus inpegit aut fatigatus, ut molestia careret,
dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem
dilatione lassavit, expectatione torsit. Eodem animo 8
beneficium debetur, quo datur, et ideo non est necle-
genter dandum — sibi enim quisque debet, quod a
nesciente accepit —; ne tarde quidem, quia, cum omni
in officio magni aestimetur dantis voluntas, qui tarde
fecit, diu noluit; utique non contumeliose: nam cum
ita natura conparatum sit, ut altius iniuriae quam
merita descendant et illa cito defluant, has tenax me-
moria custodiat, quid expectat, qui offendit, dum obli-
gat? Satis adversus illum gratus est, si quis beneficio
eius ignoscit. Non est autem, quod tardiores faciat 9
ad bene merendum turba ingratorum. Nam primum,
ut dixi, nos illam augemus; deinde ne deos quidem
inmortales ab hac tam effusa nec cess*ante benign*itate
sacrilegi neclegentesque eorum deterrent: utuntur na-
tura sua et cuncta interque illa ipsos munerum suorum
malos interpretes iuvant. Hos sequamur duces, quan-
tum humana inbecillitas patitur; demus beneficia, non
feneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogi-
tavit, cum daret. „At male cessit." Et liberi et con- 10
iuges spem fefellerunt, tamen et educamus et ducimus,
adeoque adversus experimenta pertinaces sumus, ut
bella victi et naufragi maria repetamus. Quanto magis
permanere in dandis beneficiis decet! quae si quis

1 aut mol. N^{1} ‖ 3 torret N^{1} ‖ 6 accipit N^{1} | nec **S** | omni et off. **NR** et *om.* **O** in omni off. N^{2} *corr. Gertz* ‖ 7 aestimetur **N** existimatur **S** (a)estimatur $N^{2}O$ | dantes uolumtas N^{1} ‖ 8 fecet N^{1} ‖ 10 discendant (e *ex* i) **N** ‖ 11 quis **S** | cum **M** ‖ 13 quod **P** quo **O** ‖ 15 illam $N^{2}P$ illa **O** | augemus **NP** augeamus $N^{2}O$ ‖ 16 inmortalis N^{1} | effusa necessitate **O** *corr. Lps.* eff. comitate *Feldmann,* bonitate *aliaque alii* ‖ 17 deterrent interque utuntur **G** ‖ 18 inter (que *om.*) **M** | ad cuncta N^{2} ‖ 19 quanto N^{1} ‖ 20 demus (e *ex* o) **N** ‖ 21 feneremur ς | qıdem recip. N^{1} ‖ 22 Ac **M** | cessit ω cessauit **M** cesserit **O** *unde* Vt m. c. *Koch* liberi /// coniungis (-nges N^{2}) **N** ‖ 23 et (*ante* educamus) *om.* N^{1} edocemus *ex* ducimus N^{2} ‖ 25 Quanta N^{1}

non dat, quia non recepit, dedit, ut reciperet, bonamque ingratorum facit causam, quibus turpe est non
11 reddere, si licet. Quam multi indigni luce sunt! tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur! tamen natura subolem novam gignit ipsosque, qui non
12 fuisse mallent, esse patitur. Hoc et magni animi et boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa et post malos quoque bonum quaerere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus dare beneficia non utique reditura, quorum a viro egregio statim fructus perceptus est.
13 Adeo quidem ista res fugare nos et pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet, ut, si spes mihi praecidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia quam non dare, quia, qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam, quod sentio: qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citius.

II 1 Beneficia in volgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.

In priore versu utrumque reprehendas; nam nec in volgum effundenda sunt, et nullius rei, minime beneficiorum, honesta largitio est; quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia, in aliud quodlibet
2 incident nomen. Sequens sensus mirificus est, qui uno bene posito beneficio multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc et verius sit et magnitudini bene facientis aptius, ut illum hortemur ad danda, etiam si nullum bene positurus est. Illud enim falsum

18 *Palliat. fr. inc. 70 Ribb.*[3]

1 det **M** | recipit **GS** | receperit **N**^{1} | bonaque — causa **N**^{1} || 2 fecit **S** || 3 reddere scilicet **RGP** | sint **N**^{1}**R** | et tamen **GPS** || 5 sobolem **R**^{2}**GMP** || 6 esse *om.* **R**^{1} || 9 erit **GS** | deceperit **O** *corr.* ω || 10 uel non nunc est **M** | redditura **N**^{1}**PS** || 14 repperiendi **NRP** || 16 quo sentio **N**^{1} quid **S** || 17 reddet **N**^{1} | qui **N** quam qui **N**^{2}**O** || 21 uulgus **MS** || 23 desinent ς || 24 incidunt **MS** || 26 sit et ω sed et (et *ss. in* **M**) **O** || 27 facientes **N**^{1}

est „perdenda sunt multa"; nullum perit, quia, qui
perdit, conputaverat. Beneficiorum simplex ratio est: 3
tantum erogatur; si redit aliquid, lucrum est, si non
redit, damnum non est. Ego illud dedi, ut darem.
Nemo beneficia in calendario scribit nec avarus exactor
ad horam et diem appellat. Numquam illa vir bonus
cogitat nisi admonitus a reddente; alioqui in formam
crediti transeunt. Turpis feneratio est beneficium ex-
pensum ferre. Qualiscumque priorum eventus est, per- 4
severa in alios conferre; melius apud ingratos iacebunt,
quos aut pudor aut occasio aut imitatio aliquando
gratos poterit efficere. Ne cessaveris, opus tuum perage
et partes boni viri exequere. Alium re, alium fide,
alium gratia, alium consilio, alium praeceptis salubribus
adiuva. Officia etiam ferae sentiunt, nec ullum tam 5
inmansuetum animal est, quod non cura mitiget et in
amorem sui vertat. Leonum ora a magistris inpune
tractantur, elephantorum feritatem usque in servile
obsequium demeretur cibus; adeo etiam, quae extra
intellectum atque aestimationem beneficii posita sunt,
adsiduitas tamen meriti pertinacis evincit. Ingratus
est adversus unum beneficium? adversus alterum non
erit; duorum oblitus est? tertium etiam in eorum,
quae exciderunt, memoriam reducet.

1 q;a **N**^{1} | nullum perdit quia perdere conp. **S** | qui *om.* **G**^{1} ‖ 2 perdet **N**^{1} | benef. — si non redit *om.* **M** ‖ 3 aerogat /// /// *rasa* a *pr.* **N** eroga **G** (a)erogat **O** | si reddet — reddet **O** *corr.* *Erasmus* reddit — reddit *Gertz, qui cum* **G** aliquis ‖ 4 ergo **M** ‖ 5 kalend. **N**^{2}**GMP** | nec ut au. **M** ‖ 7 iam monitus **M** | alioquin (*saepe*) **N**^{2}**R**^{2}**GPS** -oquin formam **M** | forma **N**^{1} ‖ 8 crediti transeunt **S** credendi (*ex* -dedi **N**) transit **O** *unde Lps.* credentis ‖ 9 euentus prior est **S** ‖ 11 putor aut casio **N** | aut timiditas (timidit *in ras.*) **S** aut timidatio **O** *corr.* **N**^{3} ‖ 15 beneficia ς ‖ 17 hora **N**^{1} ‖ 18 elefantorum **O** *praeter* **S** | ferocitatem **G** ‖ 19 obs.] officium **GS** ‖ 20 exstimationem **N** existimationem **N**^{3}**S** inestimationem **M** ‖ 21 adscuitas **N**^{1} ‖ 24 exciderint **S** excitetur **N** | memoriam **GS** memoria **O** | reducet ω reducetur **O** *quo servato* tertio *Gertz* tertio etiam eorum q. e. memoria *Feldmann*

III 1 Is perdet beneficia, qui cito se perdidisse credit;
at qui instat et onerat priora sequentibus, etiam ex
duro et inmemori pectore gratiam extundit. Non audebit
adversus multa oculos adtollere; quocumque se
convertit memoriam suam fugiens, ibi te videat: bene-
2 ficiis illum tuis cinge. Quorum quae vis quaeve pro-
prietas sit, dicam, si prius illa, quae ad rem non per-
tinent, transilire mihi permiseris, quare tres Gratiae
et quare sorores sint, et quare manibus inplexis, et
quare ridentes *et iuvenes* et virgines solutaque ac per-
3 lucida veste. Alii quidem videri volunt unam esse,
quae det beneficium, alteram, quae accipiat, tertiam,
quae reddat; alii tria beneficorum esse genera, pro-
merentium, reddentium, simul accipientium reddentium-
4 que. Sed utrumlibet ex istis iudica verum: quid ista
nos scientia iuvat? Quid ille consertis manibus in se
redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per
manus transeuntis nihilo minus ad dantem revertitur
et totius speciem perdit, si usquam interruptus est,
pulcherrimus, si cohaeret et vices servat. In eo est
aliqua tamen maioris dignatio, sicut promerentium.
5 Voltus hilari sunt, quales solent esse, qui dant vel
accipiunt beneficia; iuvenes, quia non debet benefi-
ciorum memoria senescere; virgines, quia incorrupta
sunt et sincera et omnibus sancta; in quibus nihil

1 His perdit **S** | perdisse /// credet **N**^{1} ‖ 2 honerat **N**^{1}**PS** et nouis priora **M** ‖ 3 peccatore **N**^{1} | gratia **N**^{1}**S** | extondit **N**^{1} extendit **S** extu///derit (*sub ras.* n) **M** ‖ 5 auertit **S**^{1} | tuam ς ‖ 6 tuis illum **GPS** tuis *om.* **M** tus **N**^{1} | quae propr. **S** | pr. sed **N**^{1} ‖ 9 quare tres sorores **MS** | complexis **S** ‖ 10 et iuvenes *add.* *Gertz* et quare iuuenes et uirgines et ridentes soluta **S** | hac **N**^{1} ‖ 11 videri *del.* *Haeberlin* | una **N**^{1} ‖ 12 tertia **N**^{1} ‖ 13 beneficiorum **O** *corr.* *Mg.* ‖ 14 simul et acc. **GPS** ‖ 15 existes **N**^{1}**R** existimes **R**^{2}**S** ‖ 16 iuuat scientia **RGPS** ‖ 17 chorus ⟨sororum⟩ *Gertz* | beneficiis **P** ‖ 19 usque **G** | peredit **R** ‖ 20 cohaeerit *ex* cohaedit herit **N** coheret (ret *in ras.*) **N**^{2} coh(a)eserit **O** | In eo *Mg.* Ideo **O** Adeo ω ‖ 21 maior his **N**^{3} ‖ 22 hilari **N** hilares (es *in ras.* **R**) **S**^{2}**O** hilaris **S** ‖ 23 iuuenis **N**^{1}

esse adligati decet nec adstricti: solutis itaque tunicis
utuntur; perlucidis autem, quia beneficia conspici volunt.
Sit aliquis usque eo Graecis emancipatus, ut haec 6
dicat necessaria; nemo tamen erit, qui etiam illud ad
rem iudicet pertinere, quae nomina illis Hesiodus in-
posuerit. Aglaien maximam natu adpellavit, mediam
Euphrosynen, tertiam Thaliam. Horum nominum inter-
pretationem, prout cuique visum est, deflectit et ad
rationem aliquam conatur perducere, cum Hesiodus
puellis suis, quod voluit, nomen inposuerit. Itaque 7
Homerus uni mutavit, Pasithean adpellavit et in matri-
monium promisit, ut scias non esse illas virgines
Vestales. Inveniam alium poetam, apud quem prae-
cingantur et spissis aut Phryxianis prodeant. Ergo
et Mercurius una stat, non quia beneficia ratio con-
mendat vel oratio, sed quia pictori ita visum est.
Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen 8
est et in imam penetrans veritatem, qui rei agendae
causa loquitur et verbis non ultra, quam ad intellectum
satis est, utitur, totum librum suum his ineptiis replet,
ita ut de ipso officio dandi, accipiendi, reddendi bene-
ficii pauca admodum dicat; nec his fabulas, sed haec
fabulis inserit. Nam praeter ista, quae Hecaton tran- 9
scribit, tres Chrysippus Gratias ait Iovis et Eurynomes
filias esse, aetate autem minores quam Horas, sed

6 *Hes. theog. 909* ‖ 11 *Hom.* Ξ *269* ‖ 17 *Chrysipp. § CXXX Baguet* ‖ 23 *Hecaton fr. XI Fowler*

1 astricti **MS** adscripti (asscr. **G**) **O** ‖ 3 gregis **N** ‖ 4 istud **G** ‖ 5 illius **N**[1] ‖ 6 aglaem **R** aglę **N** Aeglę **P** Aegle **G** Egle **MS** ‖ 7 eufrosinam **G** | talium **S** | interpretationum **N**[2] -pretantum est **S** ‖ 10 uoluerit n. imposuit **M** ‖ 12 produxit **GP** | illas uest. non esse uirg. **GP** uirginis uestalis **N**[1] ‖ 13 procingentur **S** ‖ 14 aut *om.* **M** auro *Mrt.* cum *Weidner* spissis anphrisianis **S** phrixionis **M** ‖ 15 commendet **G** ‖ 17 suptile (*super* e *ras.*) **N** subtilem *rasa* m **R** ‖ 21 officio *Gertz* beneficio **O** | reddendique **GP** ‖ 24 eorinomes (cor. **G**) **NRG** eurinomes **MN**[2] *qui et* euriones *in mg.* eorionomes **P** ‖ 25 sed] et *Gertz*

meliuscula facie et ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere: Eurynomen enim dictam, quia late patentis patrimonii sit beneficia dividere; tamquam matri post filias soleat nomen in-
10 poni aut poetae vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriae loco audacia est et, cuicumque nomen non potest reddere, inponit, ita poetae non putant ad rem pertinere verum dicere, sed aut necessitate coacti aut decore corrupti id quemque vocari iubent, quod belle facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud in censum detulerunt; proximus enim poeta suum illas ferre nomen iubet. Hoc ut scias ita esse, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum Musa.

IV 1 Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quae ita extra rem sunt, ut ne circa rem quidem sint, relinquam. Tu modo nos tuere, si quis mihi obiciet, quod Chrysippum in ordinem coegerim, magnum mehercules virum, sed tamen Graecum, cuius acumen nimis tenue retunditur et in se saepe replicatur; etiam cum agere
2 aliquid videtur, pungit, non perforat. Hic vero quod acumen est? De beneficiis dicendum est et ordinanda res, quae maxime humanam societatem adligat; danda lex vitae, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat, ne liberalitatem, quam nec deesse oportet nec superfluere, haec ipsa observatio restringat, dum tem-
3 perat; docendi sunt *libenter dare*, libenter accipere, libenter reddere et magnum ipsis certamen proponere,

1 melius culta **G** | dadas **N^1** ‖ **2** eorinomen **NRP** corionomen **G** eurinom̃ **M** eurionem **N^8** ‖ **3** late *ex* tale **R** | petentis **RGP** | matrimonii **O** *corr. Erasmus* | sed ben. **N^1** ‖ **5** poeta u. n. redda///t (*sub ras.* n) **R** ‖ **6** nomendatori **N^1P** clatori (nomen *ss.*) **R** ‖ **7** imponi **N^1** ‖ **9** quemque *om.* **M**. ‖ **10** uelle fecit **N^1** ‖ **11** aliquid (*in ras.* **M**) **O** *corr. Mg.* aliud quid ω | sensum **N^2** ‖ **12** sum **N^1** ‖ **16** ne] nec **O** nec quae **M** | sunt **GP^1** ‖ **18** crhysippum (m *ex* s) **N** | me hercules **NRM** -ule **N^2R^2O** (*semper*) ‖ **19** gregus **N^1** ‖ **20** reconditur **P** ‖ **21** nec perforat **M** | Hoc ω ‖ **24** bonitatis **S** | facultas **P^1S** ‖ **25** nec lib. **GP** ‖ **27** libenter dare ς *om.* **O**

eos, quibus obligati sunt, re animoque non tantum
aequare sed vincere, quia, qui referre gratiam debet,
numquam consequitur, nisi praecessit; hi docendi sunt
nihil inputare, illi plus debere. Ad hanc honestissimam 4
contentionem beneficiis beneficia vincendi sic nos ad-
hortatur Chrysippus, ut dicat verendum esse, ne, quia
Charites Iovis filiae sunt, parum se grate gerere sacri-
legium sit et tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me 5
aliquid eorum doce, per quae beneficentior gratiorque
adversus bene merentes fiam, per quae obligantium
obligatorumque animi certent, ut, qui praestiterunt,
obliviscantur, pertinax sit memoria debentium. Istae
vero ineptiae poetis relinquantur, quibus aures oblectare
propositum est et dulcem fabulam nectere. At qui 6
ingenia sanare et fidem in rebus humanis retinere,
memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio
loquantur et magnis viribus agant; nisi forte existimas
levi ac fabuloso sermone et anilibus argumentis pro-
hiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum novas
tabulas.

Sed quemadmodum supervacua transcurram, ita 1 V
exponam necesse est hoc primum nobis esse discendum,
quid accepto beneficio debeamus. Debere enim se *ait*
alius pecuniam, quam accepit, alius consulatum, alius
sacerdotium, alius provinciam. Ista autem sunt meri- 2
torum signa, non merita. Non potest beneficium manu
tangi: res animo geritur. Multum interest inter mate-
riam beneficii et beneficium; itaque nec aurum nec

1 sunt alligati **S** ‖ 3 praecesserit **M** | hii N^3**M** ‖ 4 illis **RGM** | Ad h(a)ec N^1**RG** ‖ 6 crhisippus **NR** ‖ 7 charitis iobi N^1 | segrate **N** sacrat(a)e **O** ‖ 8 sed et N^1 ‖ 9 beneficientior **O** ‖ 12 sit] sed N^1 ‖ 14 nec terreat **N** | qui N^3R^2**GP** *om.* **O** ‖ 16 incedere N^1 incidere *Mg.* | uolentes **M** ‖ 18 perhibere **M** ‖ 19 preciosissimam **M** ‖ 20 fabulas **M** ‖ 23 quod **M** | se *om.* **M** | ait *add. Mg.* pecuniam putat **G** dicit enim se debere **S** ‖ 24 alios N^1 enim aliis sac. aliis cons. aliis prouintiam **M** ‖ 27 tangiles **N** tangi sed (t. manu sed **S**) N^2**O** *corr. Gronov*

argentum nec quicquam eorum, quae pro maximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Inperiti autem id, quod oculis incurrit et quod traditur possideturque, solum notant, cum contra illud, quod
3 in re carum atque pretiosum *est, parvi pendunt.* Haec, quae tenemus, quae aspicimus, in quibus cupiditas nostra haeret, caduca sunt, auferre nobis et fortuna et iniuria potest; beneficium etiam amisso eo, per quod datum est, durat; est enim recte factum, quod inritum
4 nulla vis efficit. Amicum a piratis redemi, hunc alius hostis excepit et in carcerem condidit: non beneficium, sed usum beneficii mei sustulit. Ex naufragio alicui raptos vel ex incendio liberos reddidi, hos vel morbus vel aliqua fortuita iniuria eripuit: manet etiam sine
5 illis, quod in illis datum est. Omnia itaque, quae falsum beneficii nomen usurpant, ministeria sunt, per quae se voluntas amica explicat. Hoc in aliis quoque rebus evenit, ut aliubi sit species rei, aliubi ipsa res.
6 Imperator aliquem torquibus, murali et civica donat: quid habet per se corona pretiosum? quid praetexta? quid fasces? quid tribunal et currus? Nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id, quod sub oculos venit, sed beneficii vestigium et nota.

VI 1 Quid est ergo beneficium? Benevola actio tribuens

1 qu(a)e proximis **NR** quae a prox. **N**^{3}**R**^{2}**GPS** quae xeniis **M** *et in mg.* **N**^{2} *corr. Grut.* quae pro eximiis *Gronov* || 2 tribuetis **N**^{1} || 3 incurret **N**^{1} occurrit **PS** inoccurrit **R** || 4 contra sit illud **N**^{3} || 5 est (*hoc in* **S**) p. p. *aut* est neglegunt *add.* ς *an* pretiosum ⟨praetereant⟩ *?* || 7 nos traheret **M** | sunt auferre (Hec *ss.*) **R** | nobis ea et **GP** et ea auferre nobis fort. **S** || 8 potest (tes *in ras.*) **N** | ben. uero etiam **GP** | per *om.* **S**. || 9 duret **N**^{1} || 10 efficet **N**^{1} | exemi *in mg.* **N**^{3} || 11 hostes excipit **N**^{1} | condedit **N**^{1} condidit (didit *in ras.*) **R** || 13 raptus **N**^{1} | morbos **N**^{1} || 14 fortuna **M** | iniuriā **G** || 15 illis **N** illos **N**^{2}**O** *unde* conlatum *Weidner* || 18 aliubi (*bis*) **N** alicubi **O** || 19 morali **N**^{1}**R**^{1}**M** uel militari *ss.* **N**^{3} | donatus **M** || 21 fascis **N**^{1} faces **S** || 25 ergo *om.* **S**^{1} igitur **M** | beniuola **O** *praeter* **N**

gaudium capiensque tribuendo in id, quod facit, prona
et sponte sua parata. Itaque non, quid fiat aut quid
detur, refert, sed qua mente, quia beneficium non in
eo, quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut
facientis animo. Magnum autem esse inter ista dis- 2
crimen vel ex hoc intellegas licet, quod beneficium
utique bonum est, id autem, quod fit aut datur, nec
bonum nec malum est. Animus est, qui parva extollit,
sordida inlustrat, magna et in pretio habita dehonestat;
ipsa, quae adpetuntur, neutram naturam habent, nec
boni nec mali: refert, quo illa rector inpellat, a quo
forma rebus datur. Non est beneficium ipsum, quod 3
numeratur aut traditur, sicut ne in victimis quidem,
licet opimae sint auroque praefulgeant, deorum est
honor sed *in* recta ac pia voluntate venerantium. Ita-
que boni etiam farre ac fitilla religiosi sunt; mali
rursus non effugiunt inpietatem, quamvis aras sanguine
multo cruentaverint.

Si beneficia in rebus, non in ipsa bene faciendi 1 VII
voluntate consisterent, eo maiora essent, quo maiora
sunt, quae accipimus. Id autem falsum est; non num-
quam enim magis nos obligat, qui dedit parva magni-
fice, qui „regum aequavit opes animo", qui exiguum
tribuit sed libenter, qui paupertatis suae oblitus est,
dum meam respicit, qui non voluntatem tantum iu-
vandi habuit sed cupiditatem, qui accipere se putavit

23 *Verg. g. IV 132*

2 Itaque nichil nisi quid **G** quod (*bis*) **M** ‖ **4** consistet **N**^{1} ‖ **8** extolli **R**^{1} | parua (a *alt. ex* us) et sordida **S** ‖ **9** in *om.* **S** ‖ **10** neutrum **N**^{1} ‖ **11** refert] interest *ss.* **N**^{3} | ille *Gronov* ille ea *Wsg.* ‖ **12** quo **NRP** quod muneratur (*sed* mun. *iterum del.*) **N**^{3} ‖ **13** nec **M**^{1}**P** ‖ **14** optime **M** ‖ **15** sed] se **N**^{1} | in *add. Haase* | pia ac recta **GP** (pia uol. ac r.) ‖ **16** fitilla **RP** sitilla **G** fictilla **N** firitilla **N**^{2} frictilla **M** ‖ **18** cruentarent **G**^{1} ‖ **19** Sic **M** | in (*ante* ipsa) *om.* **RMP** ‖ **21** accepimus **S** ‖ **24** tri///buet **N**^{1} | est **GS** *om.* **O** ‖ **25** dum maxiā **S**^{1} | respicet **N**^{1} | tantum *om.* **S** ‖ **26** que acc. **N**^{1}

beneficium, cum daret, qui dedit tamquam *non* receperturus, recepit, tamquam non dedisset, qui occasionem,
2 qua prodesset, et occupavit et quaesiit. Contra ingrata sunt, ut dixi, licet re ac specie magna videantur, quae danti aut extorquentur aut excidunt, multoque gratius venit, quod facili quam quod plena manu datur.
3 Exiguum est, quod in me contulit, sed amplius non potuit; at hic quod dedit, magnum est, sed dubitavit, sed distulit, sed, cum daret, gemuit, sed superbe dedit, sed circumtulit et placere non ei, cui praestabat, voluit; ambitioni dedit, non mihi.

VIII 1 Socrati cum multa pro suis quisque facultatibus offerrent, Aeschines, pauper auditor: „Nihil“ inquit „dignum te, quod dare tibi possim, invenio et hoc uno modo pauperem esse me sentio. Itaque dono tibi, quod unum habeo, me ipsum. Hoc munus rogo, qualecumque est, boni consulas cogitesque alios, cum multum
2 tibi darent, plus sibi reliquisse.“ Cui Socrates: „Quidni tu“ inquit „magnum munus mihi dederis, nisi forte te parvo aestimas? Habebo itaque curae, ut te meliorem tibi reddam, quam accepi.“ Vicit Aeschines hoc munere Alcibiadis parem divitiis animum et omnem iuvenum opulentorum munificentiam.

IX 1 Vides, quomodo animus inveniat liberalitatis materiam etiam inter angustias? Videtur mihi dixisse: „Nihil egisti, fortuna, quod me pauperem esse voluisti; expediam dignum nihilo minus huic viro munus, et quia de tuo non possum, de meo dabo.“ Neque est, quod existimes illum vilem sibi fuisse: pretium se sui

1 non ς *Vincent. Bellov. Sp. H. VIII(IX)106 Sp. D. V 46 om.* **O** | recepturos **N**^{1} ‖ 2 recipit **N**^{1}**S**^{2} ‖ 3 non occupauit sed **M** | quaesiuit **MS** ‖ 8 sed dub. — sup. dedit *om.* **G**^{1} | si dub. **N**^{1} ‖ 10 praestauit **S** ‖ 12 sograti (*saepe*) **N**^{1} | multum **S** | quisque *rasa* s **N** ‖ 13 offerrit **N**^{1} ‖ 14 unum **N**^{1} ‖ 15 me esse **G** me paup. sentio **S** ‖ 17 est boni *om.* **M** boni hoĩ cons. **S** | multa **S** ‖ 18 relinquisse **N**^{1} ‖ 20 estimes **S** | habebo **NR**^{2}**P** habeo **O** ‖ 21 hoc] suo **S** ‖ 22 alcibiades **N**^{1} | diuitis **N**^{1} ‖ 26 me *om.* **G** ‖ 27 et quod **S** ‖ 29 si precium **S**

fecit. Ingeniosus adulescens invenit, quemadmodum
Socraten sibi daret. Non quanta quaeque sint, sed a
quali profecta, prospiciendum.*

Callidus non difficilem aditum praebuit inmodica 2
cupientibus spesque inprobas nihil re adiuturus verbis
fovit; at peior opinio, si lingua asper, voltu gravis
cum invidia fortunam suam explicuit. Colunt enim
detestanturque felicem et, si potuerint, eadem facturi
odere facientem.*

Coniugibus alienis ne clam quidem sed aperte 3
ludibrio habitis suas aliis permisere. Rusticus, in-
humanus ac mali moris et inter matronas abominandus
convicio est, si quis coniugem suam in sella prostare
vetuit et vulgo admissis inspectoribus vehi perspicuam
undique. Si quis nulla se amica fecit insignem nec 4
alienae uxori annuum praestat, hunc matronae humilem
et sordidae libidinis et ancillariolum vocant. Inde de-
centissimum sponsaliorum genus est adulterium et in
consensu viduitas caelibatusque: nemo uxorem duxit,
nisi qui abduxit. Iam rapta spargere, sparsa fera et 5
acri avaritia recolligere certant, nihil pensi habere,

2 sibi obligaret *Koch* | quanti *ω* || 3 q. profecta, prospiciendum *scripsi* quali proficiendum **NRP** q. prospiciendum **G** q. uel proficiscenda call. **M** profecta *adscr.* **N**^{3} q. proficiscantur animo, respiciendum *Gertz* | *lacunam statuit Agricola, item in v. 9, sed iam a* **F**^{2}**R**^{2} *in mg. hic additur*: hic deē || 4 *Ante* callidus *initium sententiae excidisse putat Gertz* | Call.] ·s· aliquis *ss.* **N**^{3} | difficile **NRG** | modic///a **G** || 5 re **N** se **O** || 6 fouet **O** *corr.* **N**^{2} | opinor qui *ω* | si uultu *rasa* si **M** || 8 si non pot. **P** | potuerunt **G** || 11 habitis **N**^{3}**M** aditis **O** | permiserit **M** || 12 abhominanda conditio **N** ab(h)ominand(a)e condicionis **N**^{2}**O** *corr. Haupt* || 13 sellam **NRP** cella *Cornelissen* | prostrare **N**^{1}**RGP** || 14 amissis **N**^{1} | perspicuam **N**^{2}**G** -cuum **O** || 15 nullam **G** || 16 annuum **N** anulum **N**^{2}**O** || 17 Inde dec. **N**^{2} In decertissimum **N** Indecentissimum **O** || 18 sponsaliorum **N**^{2} sponsariorum (-iolum **N**) **O** | in *eras.* **M** || 19 uidui (in diu **M**) c(a)elibatus quem (quam **N**^{2}**M**^{2}) **O** *corr. Gertz* quem *del. ω* || 20 fera et acri *scripsi* erat agri **O** rapaci uel acri *adscr.* **N**^{3} spargere; quae sparsa erant acri au. colligere **M**

paupertatem alienam contemnere, suam *magis* quam ullum aliud vereri malum, pacem iniuriis perturbare, inbecilliores vi ac metu premere. Nam provincias spoliari et nummarium tribunal audita utrimque licitatione alteri addici non mirum, quoniam, quae emeris, vendere gentium ius est.

X 1 Sed longius nos inpetus evehit provocante materia;
itaque sic finiamus, ne in nostro saeculo culpa sub-
sidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos queri-
mur, hoc posteri nostri querentur, eversos mores, re-
gnare nequitiam, in deterius res humanas et omne
nefas labi; at ista eodem stant loco stabuntque, paulum
dumtaxat ultro aut citro mota, ut fluctus, quos aestus
accedens longius extulit, recedens interiore litorum
2 vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis quam in alia
peccabitur, abrumpetque frenos pudicitia; nunc con-
viviorum vigebit furor et foedissimum patrimoniorum
exitium, culina; nunc cultus corporum nimius et formae
cura prae se ferens animi deformitatem; nunc in petu-
lantiam et audaciam erumpet male dispensata libertas;
nunc in crudelitatem privatam ac publicam ibitur bello-
rumque civilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum
profanetur; habebitur aliquando ebrietati honor, et
3 plurimum meri cepisse virtus erit. Non expectant uno
loco vitia, sed mobilia et inter se dissidentia tumultu-
antur, pellunt in vicem fuganturque; ceterum idem
semper de nobis pronuntiare debebimus, malos esse
nos, malos fuisse, — invitus adiciam, et futuros esse.

1 suam **N** suum **O** | magis *add. Gertz* suam tamquam ultimum ver. *Weidner* ‖ 4 utrumqe **M** ‖ 7 Si **M** ‖ 10 euersos (o *ex* u) **N** ‖ 11 densius **S** | omne fas **N**[1] ‖ 12 labi at **G** labi aut (labia ut **N**) **O** ‖ 13 ultra aut citra **O** *corr.* *ω* ‖ 14 extulit (u *ex* o) **N** ‖ 16 peccauitur **N**[1] peccabatur **G** peccauit (-bit **M**) **O** | inpudicitia ς | con///iugorum (-iorum **G**[2]; *sub ras.* g) **G** ‖ 17 foedissimus **M** | patrimonorum **N**[1] ‖ 18 exitium (-cium **S**) **N**[3]**GS** exitum **NRP** exitus **M** ‖ 19 ferent *Werth* | petulantia **R** ‖ 20 erumpit **O** ‖ 21 credulitatem priuata ac puplica **N**[1] ‖ 26 item **O**

4 Erunt homicidae, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores; infra omnia ista ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato sunt, sine quo vix ullum magnum facinus adcrevit. Hoc tu cave tamquam maximum crimen ne admittas, ignosce tamquam levissimo, si admissum est. Haec est enim iniuriae summa: beneficium perdidisti. Salvum est enim tibi ex illo, quod est optimum: dedisti.

5 Quemadmodum autem curandum est, ut in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt, ita quaedam, etiam si male de illis sperabitur, faciemus tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tamquam si filios alicui restituere potero magno periculo liberatos sine ullo meo, non dubitabo. Dignum etiam inpendio sanguinis mei tuebor et in partem discriminis veniam; indignum si eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

XI 1 Sequitur, ut dicamus, quae beneficia danda sint et quemadmodum. Primum demus necessaria, deinde utilia, deinde iocunda, utique mansura. Incipiendum est autem a necessariis; aliter enim ad animum pervenit, quod vitam continet, aliter, quod exornat aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse aestimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: „Recipe, non desidero; meo contentus sum.“ Interim non reddere tantum libet, quod acceperis, sed abicere.

1 tirrani N^1 (*sic saepius*) ‖ 3 ingrato animo ω ‖ 6 amissum N^1 ‖ 6 Hoc M | haec deest e. i. summa „benef. perd.“ *Mueck, malim* deest . . . ben. perdidisse | perdedisti N^1 | summa: ⟨beneficii materiam, non ipsum⟩ ben. *Gertz* ‖ 7 enim *om.* ς ‖ 10 quę (dā *ss.*) N | et si S ‖ 11 tribuemus quem N^1 tr. quae R ‖ 13 si *om.* N^1 *fort. recte* ‖ 14 dubito M ‖ 17 sublato salua salute hominum non G ‖ 18 emittere NM amittere RGP ‖ 20 primum S primo M prima O ‖ 21 atque mans. M | insipiendum N^1 ‖ 22 ad] quod N^1 ‖ 24 esse aut est. M ‖ 25 quod fac. *rasa* d N ‖ 26 recipere GPR^3 | desiderịo R | contemptus P ‖ 27 acciperis N^1R acceperit M

2 Ex his, quae necessaria sunt, quaedam primum optinent
locum, sine quibus non possumus vivere, quaedam
secundum, sine quibus non debemus, quaedam tertium,
3 sine quibus nolumus. Prima huius notae sunt: hostium
manibus eripi et tyrannicae irae et proscriptioni et
aliis periculis, quae varia et incerta humanam vitam
obsident. Quidquid horum discusserimus, quo maius
ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam;
subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis, et
lenocinium est muneris antecedens metus. Nec tamen
ideo debemus tardius quemquam servare, quam possu-
4 mus, ut muneri nostro timor inponat pondus. Proxima
ab his sunt, sine quibus possumus quidem vivere, sed
ut mors potior sit, tamquam libertas et pudicitia et
mens bona. Post haec habebimus coniunctione ac
sanguine usuque et consuetudine longa cara, ut liberos,
coniuges, penates, cetera, quae usque eo animus sibi
adplicuit, ut ab illis quam vita divelli gravius existimet.
5 Subsecuntur utilia, quorum varia et lata materia est;
hic erit pecunia non superfluens sed ad sanum modum
habendi parata; hic erit honor et processus ad altiora
tendentium; nec enim utilius quicquam est quam sibi
utilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt delicatos
factura; in his sequemur, ut opportunitate grata sint,
ut non volgaria, quaeque aut pauci habuerint aut pauci
intra hanc aetatem aut hoc modo, quae, etiam si natura
6 pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus,
quid oblatum maxime voluptati futurum sit, quid fre-
quenter occursurum habenti, ut totiens nobiscum quo-

1 ex iis *Wsg.* (*sic fere semper mutat*) | quandam **N**^{1} ‖ 5 proscriptione **M** ‖ 7 excusserimus **M** ‖ 10 nec tamen ṇẹç **N** ‖ 11 quemquam **M** quemque **O** ‖ 14 patior **G**^{1} potior (or *ex* us *m. 3*) **R** ‖ 15 coniunctionem hac **N**^{1} ‖ 16 ẹị et **N** | ut libertas **G**^{1} ‖ 17 cetera **N** ceteraque **N**^{2}**O** ‖ 18 a uita **N**^{2}**GP** ‖ 21 processio **M** ‖ 23 Iam *om.* **S** Nam **M** | cetere **N** caetera **N**^{2}**R** | ///abundanti **N** habundantia (-datia **S**) **MS** ‖ 24 facturi **N**^{1} | his uideamus **S** ‖ 25 qu(a)e aut ς ‖ 26 aetate **N**^{1} ‖ 27 loca **R**^{1} ‖ 29 occasurum **M** | totiens ille nob. **G**

tiens cum illo sit; utique cavebimus, ne munera super-
vacua mittamus, ut feminae aut seni arma venatoria,
ut rustico libros, ut studiis ac litteris dedito retia.
Aeque ex contrario circumspiciemus, ne, dum grata
mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura
mittamus, sicut ebrioso vina et valetudinario medica-
menta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in
quo vitium accipientis adgnoscitur.

Si arbitrium dandi penes nos est, praecipue man- 1 XII
sura quaeremus, ut quam minime mortale munus sit.
Pauci enim sunt tam grati, ut, quid acceperint, etiam
si non vident, cogitent. Ingratos quoque memoria cum
ipso munere incurrit, ubi ante oculos est et oblivisci
sui non sinit, sed auctorem suum ingerit et inculcat.
Eo quidem magis duratura quaeramus, quia numquam
admonere debemus; ipsa res evanescentem memoriam
excitet. Libentius donabo argentum factum quam signa- 2
tum; libentius statuas quam vestem et quod usus bre-
vis deterat. Apud paucos post rem manet gratia; plu-
res sunt, apud quos non diutius in animo sunt donata,
quam in usu. Ego, si fieri potest, consumi munus
meum nolo; extet, haereat amico meo, convivat. Nemo 3
tam stultus est, ut monendus sit, ne cui gladiatores
aut venationem iam munere edito mittat et vestimenta
aestiva bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sen-
sus communis; tempus, locum observet, personas, quia

1 si///t **N** sint **O** ‖ **3** aut rustico **O** *corr. Weidner* | aut studiis **GP** | deditor etiam **NR**^{1} dedito. Etiam **M** ‖ **5** exprofratura **N**^{1} exprobatam **S** ‖ **6** et *om.* **S** | ualetudinario **N** ualit. **N**^{2}**O** ‖ **7** non *om.* **P**^{2}**S** ‖ **11** sunt **N**^{2}**G** sumus **O** | quod **M** ‖ **12** ⟨In⟩ ingr. *Gertz* Ingratis *ω* ‖ **13** incurret **N**^{1} ‖ **14** inculcet (a *ss.*) **R** ‖ **15** quaeremus **G** inquiramus **M** ‖ **17** excitet] facit **M** | dabo **M** ‖ **19** deterat *ω* deleat **G** dederat **O** | rem manet (e *alt. ex* i **N**^{3}) **N** remanet **N**^{2}**O** ‖ **21** Ergo *ω* ‖ **22** amico suo **G** ‖ **23** ne///cui (*sub ras.* c) **N** ‖ **25** hiu. solistitio **N**^{1}**R** ‖ **26** obseruet et pers. **N**^{2} personas obseruet **S** | q. m. quaedam grata quaedam ingr. **S** quibus momentis, quae damus, *Gertz* quia mom. ⟨quibusdam⟩ quaedam grata aut *malim*

momentis quaedam grata et ingrata sunt. Quanto ac-
ceptius est, si id damus, quod quis non habet, quam
cuius copia abundat? quod diu quaerit nec invenit,
4 quam quod ubique visurus est? Munera non tam
pretiosa quam rara et exquisita sint, quae etiam apud
divitem sibi locum faciant, sicut gregalia quoque poma
et post paucos dies itura in fastidium delectant, si
provenere maturius. Illa quoque non erunt sine honore,
quae aut nemo illis alius dedit aut nos nulli alii.

XIII 1 Alexandro Macedoni, cum victor Orientis animos
supra humana tolleret, Corinthii per legatos gratulati
sunt et civitate illum sua donaverunt. Cum risisset
hoc Alexander officii genus, unus ex legatis: „Nulli“
inquit „civitatem umquam dedimus alii quam tibi et
2 Herculi.“ Libens accepit non dilutum honorem et lega-
tos invitatione aliaque humanitate prosecutus cogitavit,
non qui sibi civitatem darent, sed cui dedissent; et
homo gloriae deditus, cuius nec naturam nec modum
noverat, Herculis Liberique vestigia sequens ac ne ibi
quidem resistens, ubi illa defecerant, ad socium honoris
sui respexit a dantibus, tamquam caelum, quod mente
vanissima conplectebatur, teneret, quia Herculi aequa-
3 batur. Quid enim illi simile habebat vesanus adulescens,
cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil
sibi vicit; orbem terrarum transivit non concupiscendo,
sed iudicando, quid vinceret, malorum hostis, bonorum
vindex, terrarum marisque pacator; at hic a pueritia
latro gentiumque vastator, tam hostium pernicies quam
amicorum, qui summum bonum duceret terrori esse

3 nec] non et **M** ‖ 4 quam *om.* **M** ‖ 5 sunt **MS** ‖ 6 sibi ς sui **O** ‖ 7 fastidio **N**^{1} ‖ 10 animo **N**^{1} ‖ 11 corinthi **N**^{1}**R**^{1} ‖ 12 ciuitatem *rasa* m **N** ‖ 13 hoc. al. **N** al. hoc **N**^{2}**O** | unus *om.* **N**^{1} ‖ 15 accipit non dilutum honore **N** accepit delatum honorem **N**^{2}**O** ‖ 16 pros. est ς ‖ 18 qui nec **M** | modo **R** ‖ 19 hac (*sic saepe*) **N**^{1} ‖ 20 illi ς ‖ 23 ille similem *rasa* m *alt.* **N** | habebat *om.* **M** ‖ 26 vindicando. Quid . . pac.? ∞ vind. quidquid *Mg.* quod **M** ‖ 27 uacator **N**^{1}

cunctis mortalibus, oblitus non ferocissima tantum, sed
ignavissima quoque animalia timeri ob malum virus.
Ad propositum nunc revertamur. Beneficium qui 1 XIV
quibuslibet dat, nulli gratum dat; nemo se stabularii
aut cauponis hospitem iudicat nec convivam dantis
epulum, ubi dici potest: „Quid enim in me contulit?
Nempe hoc, quod et in illum vix bene notum sibi et in
illum etiam inimicum ac turpissimum hominem. Num-
quid enim me dignum iudicavit? morbo suo morem
gessit.“ Quod voles gratum esse, rarum effice: quis
patitur sibi inputari *volgaria*? Nemo haec ita inter- 2
pretetur, tamquam reducam liberalitatem et frenis artio-
ribus reprimam; illa vero, in quantum libet, exeat, sed
eat, non erret. Licet ita largiri, ut unusquisque, etiam
si cum multis accepit, in populo se esse non putet.
Nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam 3
speret se propius admissum; dicat: „Accepi idem, quod
ille, sed ultro. Accepi, quod ille, sed ego intra breve
tempus, cum ille diu meruisset. Sunt, qui idem habeant,
sed non eisdem verbis datum, non eadem comitate tri-
buentis. Ille accepit, cum rogasset; ego non rogaram.
Ille accepit, sed facile redditurus, sed cuius senectus
et libera orbitas magna promittebat; mihi plus dedit,
quamvis idem dederit, quia sine spe recipiendi dedit.“
Quemadmodum meretrix ita inter multos se dividet, 4

2 uiros N^{1} ‖ **3** quod q. datur **M** ‖ **4** gr. dat *Gertz* gr. est **O** praestat *J. Mueller* qui *deleto* datum *scr. Skutsch* | se] enim **M** | stabulari aut (-aria ut **N**) coponis $N^{1}R$ ‖ **7** et in illum **N** in illum et **O** ‖ **11** vulgaria *add.* *ω* effice, ⟨quod⟩ quis . . inputari *Haase* | hoc **M** ‖ **12** libertatem G^{1} | artioribus *ω* acrioribus **M** altioribus **O** ‖ **13** exeat, redeat, non **M** ‖ **15** se *om.* N^{1} | potet N^{1} ‖ **16** habet **O** *corr.* *ω* ‖ **17** proprius N^{1} | idem G^{2} item **O** ‖ **19** sunt quietem (qui item N^{2}) **NR** sunt qui et **GP** sed qui et idem **M** ‖ **20** sed *om.* **M** | comitare $N^{1}P$ cōmitas (-ttas M^{2}) retribuentis **M** ‖ **21** ille — rogaram *om.* **M** | accipit N^{1} | sed cum **G** | rogaram *Haase* rogarem **NRP** et cum *ss.* N^{3} ego cum non rogarem (ego cum non *in ras.*) **G** ‖ **22** accipit N^{1} | sed *prius om.* **M** ‖ **24** dederet N^{1} ‖ **25** diuidit N^{3}

ut nemo non aliquod signum familiaris animi ferat,
ita, qui beneficia sua amabilia esse vult, excogitet,
quomodo et multi obligentur et tamen singuli habeant
aliquid, quo se ceteris praeferant.

XV 1 Ego vero beneficiis non obicio moras; quo plura
maioraque fuerint, plus adferent laudis. At sit iudi-
cium; neque enim cordi esse cuiquam possunt forte ac
2 temere data. Quare si quis existimat nos, cum ista
praecipimus, benignitatis fines introrsus referre et illi
minus laxum limitem aperire, ne perperam monitiones
nostras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur?
cui magis stimulos addimus? quibusve tam convenit
haec adhortatio quam nobis societatem generis humani
3 sancientibus? Quid ergo est? Cum sit nulla honesta
vis animi, etiam si a recta voluntate incepit, nisi quam
virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tunc
iuvat accepisse beneficium et supinis quidem manibus,
ubi illud ratio ad dignos perducit, non quolibet casus
et consilii indigens inpetus defert; quod ostentare libet
4 et inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem
fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt quantoque
in partem interiorem animi numquam exitura descen-
dunt, cum delectant cogitantem magis a quo, quam
5 quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere quo-
rundam se iudicium malle quam beneficium, quorundam
beneficium malle quam iudicium, et subiciebat exempla:
„Malo“ aiebat „divi Augusti iudicium, malo Claudii
6 beneficium.“ Ego vero nullius puto expetendum esse

2 uult esse **GP** | excogitet **S** -ita **M** -itat **O** ‖ 3 et *prius om.* **GP** etiam quomodo m. **S** | adeant **N**^{1} ‖ 5 moras non obicio **GP** ‖ 6 Atsit **N** adsit **N**^{2}**O** absit **S** At adsit *Gertz* ‖ 8 quis (s *in ras. m. 2*) **N** | existimet nos cum incipimus ben. **M** ‖ 10 latum *Bhr.* | ne ⟨ille⟩ *Gertz* | admonitiones **N**^{3} ‖ 11 exaudiat **O** *corr.* **ω** ‖ 12 uel adicimus *adscr.* **N**^{3} ‖ 13 hum. generis **GP** ‖ 16 uirtutem modus **N**^{1} uirtutum motus **N**^{2}**O** ‖ 17 ut supinis **M** ‖ 18 quilibet **P** uel quod liber *ss.* **N**^{3} ‖ 19 de///fert (*sub ras.* f) **N** differt **G** ‖ 21 putet **N**^{1} ‖ 23 cum] quae *Gertz* ‖ 24 acceperit **M** ‖ 27 claudi **N**^{1} ‖ 28 peto **N**^{1}

beneficium, cuius vile iudicium est. Quid ergo? non erat accipiendum a Claudio, quod dabatur? Erat, sed sicut a fortuna, quam scires posse statim malam fieri. Quid ista inter se mixta dividimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio; alioqui pecunia ingens, si non ratione nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est quam thesaurus. Multa sunt autem, quae oportet accipere nec debere.

1 uite **NGP** uitae **N²RM** uel uile *ss.* **G²** uitandum **N³** || 2 dabatur? accipiendum erat. Sed tale fuit beneficium a claudio accipiendum quale est munus fortunae, quod raro permanet stabile sed semper est periculosum ac mutabile, sicut a fortuna *etc.* **M** sed quasi a **G** || 3 statim posse **GP** | mala **N¹** || 4 Quod **M** | est *eras.* **N²** || 5 alioquin **N³MP** aliquo **G** *om.* **S** || 6 reta **N¹** || 7 data **S** | non est ben., sed thesaurus **S** || 8 que optet **N** oportit *ss.* **N³**

L. ANNEI · SENICAE · INSTITVTIONIS · ORATORIAE (DE BENEFICIIS *ss. m. 2*) LIBER I · EXPLICIT · INCIPIT · LIB̃ · II · FELICITER **N** Explicit liber primus Incipit liber secundus *sic fere* **O** *similiterque in reliquorum librorum fine.*

L. ANNAEI SENECAE

AD

AEBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER II

I 1 Inspiciamus, Liberalis virorum optime, id quod ex priori parte adhuc superest, quemadmodum dandum sit beneficium; cuius rei expeditissimam videor monstraturus viam: sic demus, quomodo vellemus accipere.
2 Ante omnia libenter, cito, sine ulla dubitatione; ingratum est beneficium, quod diu inter dantis manus haesit, quod quis aegre dimittere visus est et sic dare, tamquam sibi eriperet. Etiam si quid intervenit morae, evitemus omni modo, ne deliberasse videamur; proximus est a negante, qui dubitavit, nullamque iniit gratiam. Nam cum in beneficio iucundissima sit tribuentis voluntas, quia nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non dedit sed adversus ducentem male retinuit; multi autem sunt, quos liberales facit

2 p///riori (*sub ras.* e) **N** priore **RMS** | /// /// superest (*sub ras.* se) **N** ‖ **3** monstraturos (munstr. **N**) **N**^{1}**R** monstrare **S** ‖ **6** quam diu **S**^{1} | manus dantis **GPS** ‖ **8** eriperetur **N**^{3}**GMS** | more intervenit **GP** ‖ **9** vitemus *Siesbye* ‖ **10** et nullam quaerit (uel init *ss.*) **S** | iniet **O** *fort. recte* ‖ **11** gratiā (*lineolam. ss. m. 2*) **N** | in **GS** *om.* **O** | sid (i *ex* e) **N** sit **N**^{2}**O** ‖ **12** qui et nol. **M** qui *ω* | si trib. **N**^{1} ‖ **13** adv. eluctantem *Gemoll* ‖ **14** liberalis (liu. **N**) **O** m̃ liberalis **N**^{2} | facet **N**^{1}

frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia parata, 3
facilia, occurrentia, ubi nulla mora fuit nisi in accipientis verecundia. Optimum est antecedere desiderium cuiusque, proximum sequi; illud melius, occupare ante quam rogemur, quia, cum homini probo ad rogandum os concurrat et subfundatur rubor, qui hoc tormentum
remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, 4
qui, cum rogasset, accepit, quoniam quidem, ut maioribus nostris gravissimis viris visum est, nulla res carius constat, quam quae precibus empta est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent; adeo etiam deos, quibus honestissime supplicamus, tacite malumus et intra nosmet ipsos precari.

Molestum verbum est, onerosum, demisso voltu 1 II
dicendum, r o g o. Huius facienda est gratia amico et quemcumque amicum sis promerendo facturus; properet licet, sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo divinanda cuiusque voluntas et, cum intellecta est, necessitate gravissima rogandi liberanda est; illud beneficium iucundum victurum in animo scias, quod obviam
venit. Si non contigit praevenire, plura rogantis verba 2
intercidamus; ne rogati videamur sed certiores facti, statim promittamus facturosque nos, etiam ante quam interpellemur, ipsa festinatione adprobemus. Quemadmodum in aegris opportunitas cibi salutaris est et aqua tempestive data remedii locum optinuit, ita, quamvis leve et volgare beneficium est, si praesto fuit, si proximam quamque horam non perdidit, multum sibi

1 frontis ω fortes (-tis N) O fors et inf. *Radermacher* || 2 nisi incipientis M || 5 rogetur G || 6 rubore S || 7 remittat N^1 || 9 res *om.* N^1 || 11 hominis O *corr.* G^2 | faciendā N^1 || 12 supplicatur M || 13 maluimus MP || 14 est et S | honerosum N^1RGPS | dimisso GP | uultu (uul *in ras.; ex* est?) N || 15 et cuicumque quem O *corr.* *Siesbye* || 17 libet RP liberet G || 18 uo luptas N^1 || 20 uicturum (u *prima in ras.*) N uicturumque G | iocundum est incertum (scias *om.*) S | obuium S || 21 contingit N^2 || 22 inter cetamus N^1 | Sed ne S | intercedamus, ne . . facti. Statim *interp.* *Gertz* || 25 ciui N^1 || 27 est N sit N^2O || 28 quoque M

adicit gratiamque pretiosi sed lenti et diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate facit, non est dubium, quin libenter faciat; itaque laetus facit et induit sibi animi sui voltum.

III 1 Ingentia quorundam beneficia silentium aut lo-
quendi tarditas imitata gravitatem et tristitiam corrupit,
cum promitterent voltu negantium; quanto melius ad-
icere bona verba rebus bonis et praedicatione humana
2 benignaque conmendare, quae praestes! Ut ille se
castiget, quod tardior in rogando fuit, adicias licet
familiarem querellam: „Irascor tibi, quod, cum aliquid
desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tam
diligenter rogasti, quod quemquam adhibuisti. Ego
vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit;
postea, quidquid desiderabis, tuo iure exiges; semel
3 rusticitati tuae ignoscitur.“ Sic efficies, ut animum
tuum pluris aestimet quam illud, quidquid est, ad quod
petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis,
tunc benignitas, ubi ille, qui discessit, dicet sibi:
„Magnum hodie lucrum feci; malo, quod illum talem
inveni, quam si multiplicatum hoc ad me, de quo
loquebar, alia via pervenisset; huic eius animo num-
quam parem gratiam referam.“

IV 1 At plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum et supercilio in odium adducunt eo sermone usi, ea superbia, ut inpetrasse paeniteat. Aliae deinde post rem promissam secuntur morae; nihil autem est acerbius, quam ubi quoque, *quod* inpetrasti, rogandum est.

1 preciosi /// silentii et **M** | lenti diuque expectati **S** ‖ **2** qui temperate **S** | fecit **GP** ‖ **3** qui in **N**[1] | lentus **S** | et *om.* **M**[1] *unde* nam qui l. *Weidner* | induit (uel a *super* i *priorem m. 3*) **N** *an* itaque qui l. facit, et induat? ‖ **6** corrumpit c. promitteret **S** ‖ **10** qui **S** ‖ **14** ⟨tibi⟩ libuit *Gertz* ‖ **16** tuae *om.* **MS** | efficit **M** ‖ **17** at quod **N**[1] ‖ **19** discessit **S** | dicit **S** ‖ **20** odiae **N**[1] ‖ **21** a me **N**[1] ‖ **23** ref. gr. **GP** ‖ **26** impetrasse se **R** ‖ **27** praemissam **S** ‖ **28** quod *add.* ω *om.* **NRGP** quoque quod *om.* **MS** ubi quaeque *et* ubi quod ς ubi id q. q. *Mg.*

Repraesentanda sunt beneficia, quae a quibusdam acci- 2
pere difficilius est quam inpetrare. Hic rogandus est,
ut admoneat, ille, ut consummet; sic unum munus per
multorum manus teritur, ex quo gratiae minimum apud
promittentem remanet, quia auctori detrahit, quisquis
post illum rogandus est. Hoc itaque curae habebis, 3
si grate aestimari, quae praestabis, voles, ut beneficia
tua inlibata, ut integra ad eos, quibus promissa sunt,
perveniant, sine ulla, quod aiunt, deductione. Nemo
illa intercipiat, nemo detineat; nemo in eo, quod daturus es, gratiam suam facere potest, ut non tuam
minuat.

Nihil aeque amarum quam diu pendere; aequiore 1 V
quidam animo ferunt praecidi spem suam quam trahi.
Plerisque autem hoc vitium est ambitione prava differendi promissa, ne minor sit rogantium turba, quales
regiae potentiae ministri sunt, quos delectat superbiae
suae longum spectaculum, minusque se iudicant posse,
nisi diu multumque singulis, quid possint, ostenderint.
Nihil confestim, nihil semel faciunt; iniuriae illorum
praecipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum 2
existima, quod ille comicus dixit:

Quid? tu non intellegis
tantum te gratiae demere, quantum morae adicis?

Inde illae voces, quas ingenuus dolor exprimit: „Fac,
si quid facis“ et: „Nihil tanti est; malo mihi iam
neges.“ Ubi in taedium adductus animus incipit bene-

23 *Palliat. fr. inc. 71 (85) p. 149 Ribb.*^{3}

3 et c. **N**^{1} | consumet **N**^{1}**P** (*sic saepius codd.*) consumeret **S** | in unum **N**^{1} ita unum *Gertz* | unius **M** ‖ 4 teritur manus **GP** | trahitur **S** ‖ 5 remaneat **M** ‖ 6 post *om.* **N** p *ss. ead. manus, corr.* **N**^{2} | rogatus **N** *corr. m. 1* ‖ 11 es **G** es/// **NR** est **O** ‖ 13 aequi **N**^{1} ‖ 14 quidem **F**^{1} ‖ 15 pl. enim **M** tamen *Stephanus* ‖ 17 sup.] potentiae **G** ‖ 18 que *om.* **G** | possent sidiu **N**^{1} ‖ 21 ueríssima quod **M** ‖ 24 te *om.* **P**^{1} | addis **M** dem. tant. te gr. *Gertz; alia vd. apud Ribbeck* ‖ 26 tanto **N**^{1} est tanti **GP**

ficium odisse, dum expectat, potest ob id gratus esse?
3 Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quae trahit
poenam, et misericordiae genus est cito occidere, quia
tormentum ultimum finem sui secum adfert, quod ante-
cedit tempus, maxima venturi supplicii pars est, ita
maior est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est
enim etiam bonarum rerum sollicita expectatio, et cum
plurima beneficia remedium alicuius rei adferant, qui
aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest
liberare, aut tardius gaudere, beneficio suo manus adfert.
4 Omnis benignitas properat, et proprium est libenter
facientis cito facere; qui tarde et diem de die extrahens
profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas
perdidit, et tempus et argumentum amicae voluntatis;
tarde velle nolentis est.

VI 1 In omni negotio, Liberalis, non minima portio
est, quomodo quidque aut dicatur aut fiat. Multum
celeritas adiecit, multum abstulit mora. Sicut in telis
eadem ferri vis est, sed infinitum interest, utrum ex-
cusso lacerto torqueantur an remissa manu effluant,
gladius idem et stringit et transforat, quam presso
articulo venerit, refert, *ita* idem est, quod datur, sed
2 interest, quomodo detur. Quam dulce, quam pretiosum
est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit, si
dedisse, dum dat, oblitus est! Nam corripere eum, cui
cum maxime aliquid praestes, dementia est et inserere
contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda
beneficia nec quicquam illis triste miscendum. Etiam

1 gr. esse **G** gr. ei iam esse **P** ei grauissimum esse **M** gratus e ua (gratu seua **R**) est (esse *ss.* **N**^{3}) **NR** ‖ 2 trahet **N**^{1} ‖ 5 uentura **N**^{1} ‖ 7 sollicita **N**^{3}**M** sollicitis **O** ‖ 8 qui *ω* quo **G** ut **O** uel dum *ss.* **N**^{3} ‖ 9 qui **N**^{1} ‖ 12 ex die **S** de die in diem protrahens **M** ‖ 18 celeritatis **S** | adiecit *Grut.* fecit (i *ex* e **N**) **O** ‖ 19 excussa *Haase* ‖ 21 stringet **N**^{1} | quam (am *in ras.*) **M** Quem **GP** sed quam **N**^{3} at quam *Pfennig* ‖ 22 ita *add. Haase* ‖ 23 quo///modo (*sub ras.* d) **N** ‖ 24 si se dedisse **G** ded. ⟨se⟩ *Gertz* ‖ 25 Nam **N**^{3} $\overline{N}$ **G** Num **O** ‖ 26 cum *om.* **M**

si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro 1 VII
aspere datum panem lapidosum vocabat, quem esurienti
accipere necessarium sit, esse acerbum. Ti. Caesar 2
rogatus a Nepote Mario praetorio, ut aeri alieno eius
succurreret, edere illum sibi nomina creditorum iussit;
hoc non est donare sed creditores convocare. Cum
edita essent, scripsit Nepoti iussisse se pecuniam solvi
adiecta contumeliosa admonitione; effecit, ut Nepos
nec aes alienum haberet nec beneficium: liberavit illum
a creditoribus, sibi non obligavit. Aliquid Tiberius 3
secutus est; puto, noluit plures esse, qui idem rogaturi
concurrerent. Ista fortasse efficax ratio fuerit ad hominum inprobas cupiditates pudore reprimendas, beneficium vero danti tota alia sequenda est via. Omni genere, quod des, quo sit acceptatius, adornandum est; hoc vero non est beneficium dare, deprehendere est.

Et ut in transitu de hac quoque parte dicam, quid 1 VIII
sentiam, ne principi quidem satis decorum est donare
ignominiae causa. „Tamen“ inquit „effugere Tiberius
ne hoc quidem modo, quod vitabat, potuit; nam aliquot postea, qui idem rogarent, inventi sunt, quos
omnes iussit reddere in senatu aeris alieni causas, et
ita illis certas summas dedit.“ Non est illud liberalitas, 2
censura est; auxilium est, principale tributum est:
beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non

3 Fabulis **G** ‖ 5 sit. sed esse **G** | Ti **NR** Tiberius (Tyb. **M**) **N**^{3}**R**^{3}**O** ‖ 6 Mario *Freinsheim* m̄ (m. **N**^{3}**M**) aelio **N**^{2}**O** nepotem aelio **N** ‖ 8 hoc *om.* **N**^{1} | creditoris **NR**^{1} ‖ 10 efficit **N**^{1} ‖ 11 ben. ⟨deberet⟩ *Vliet; an* officium? ‖ 12 liberius **O** *corr.* *ω* ‖ 13 assecutus *Hermes* ‖ 14 Ita **N**^{1} ‖ 15 premendas **M** ‖ 16 dandi *ω* ‖ 17 acceptabilius **S** | ornandum **G** ‖ 18 uel re(prehendere) *ss.* **N**^{3} ‖ 21 inquis **N**^{2} inquam **M** | tiberios **N**^{1} TibR̃· **P** tybr. **G** tyb. **M** ‖ 22 nec **G** | aliquod **N**^{1}**R**^{1} aliqui **M** ‖ 24 senatum **N**^{1} ‖ 25 certa **N**^{1} ‖ 26 est? pr. *interp.* *ω*, *corr.* *Gertz* ⟨Non⟩ auxilium *Grut.*

possum. Ad iudicem missus sum; ut inpetrarem, cau-
sam dixi.

IX 1 Praecipiunt itaque omnes auctores sapientiae quae-
dam beneficia palam danda, quaedam secreto: palam,
quae consequi gloriosum, ut militaria dona, ut honores
2 et quidquid aliud notitia pulchrius fit; rursus, quae non
producunt nec honestiorem faciunt, sed succurrunt in-
firmitati, egestati, ignominiae, tacite danda sunt, ut
nota sint solis, quibus prosunt.

X 1 Interdum etiam ipse, qui iuvatur, fallendus est,
ut habeat nec, a quo acceperit, sciat. Arcesilan aiunt
amico pauperi et paupertatem suam dissimulanti, aegro
autem et ne hoc quidem confitenti deesse sibi in
sumptum ad necessarios usus, clam succurrendum iudi-
casse; pulvino eius ignorantis sacculum subiecit, ut
homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inveniret
2 potius quam acciperet. „Quid ergo? ille nesciet, a quo
acceperit?“ Primum nesciat, si hoc ipsum beneficii
pars est; deinde multa alia faciam, multa tribuam, per
quae intellegat et illius auctorem; denique ille nesciet
accepisse se, ego sciam me dedisse. „Parum est“ in-
quis. Parum, si fenerare cogitas; sed si dare, quo
genere accipienti maxime profuturum erit, dabis. Con-
tentus eris te teste; alioqui non bene facere delectat
3 sed videri bene fecisse. „Volo utique sciat.“ Debi-

1 missum ut **N^1** ‖ 3 actores **S** ‖ 5 gl. est ut **S** | ut *prius om.* **N** *add.* **N^3** | aut hon. **M** ‖ 6 sit **MPS** | pursus **N^1** ‖ 8 ignomiae **N^1** ‖ 10 ille **M** | iubatur fauellendus **N^1** ‖ 11 acciperit **N^1** | sciat *om.* **N^1** | Archesila **M** Arcesilaus ut aiunt *Vinc. Bell. Sp. D. IV 50* ‖ 12 simulanti **N^1** | ergo et (autem *om.*) **M** ‖ 13 ne tunc *Kruczkiewicz* | confidenti **N^1** | in *eras.* **N^2** ‖ 14 usus . cum clam **P** *Vinc.* | iudicasse **M** iudicasset (-ssit **N**) **O** *Vinc.* iudicauit et **N^2** iudicasse itaque *Kruczk.* ‖ 15 ignoranti **O** *corr.* ω (*Vinc.*) ‖ 16 inute iliter **N^1** ‖ 17 nesciat **P** | n. et a quo acciperet **N^1** ‖ 18 sed hoc **M** ‖ 20 et qui ill. auctor ẽ **M** | nesciat **P^1** ‖ 21 accepisse (ss *ex* &) **N** | scio **M** ‖ 22 si/////finerare (*sub ras.* ne, fi *ex* fe) **N** fenerari **N^3** | quoque gen. **M** ‖ 23 prof. enim erit **M** ‖ 24 alioquin bene **N** alioquin non b. **N^2O**

torem quaeris. „Volo utique sciat.“ Quid? si illi
utilius est nescire, si honestius, si gratius, non in
aliam partem abibis? „Volo sciat.“ Ita tu hominem
non servabis in tenebris? Non nego, quotiens patitur 4
res, respiciendum gaudium ex accipientis voluntate;
sin adiuvari illum et oportet et pudet, si, quod prae-
stamus, offendit, nisi absconditur, beneficium in acta
non mitto. Quidni? ego illi non sum indicaturus me
dedisse, cum inter prima praecepta ac maxime neces-
saria sit, ne umquam exprobrem, immo ne admoneam
quidem. Haec enim beneficii inter duos lex est: alter
statim oblivisci debet dati, alter accepti numquam.

Lacerat animum et premit frequens meritorum 1 XI
conmemoratio. Libet exclamare, quod ille triumvirali
proscriptione servatus a quodam Caesaris amico ex-
clamavit, cum superbiam eius ferre non posset: „Redde
me Caesari!“ Quousque dices: „Ego te servavi, ego
eripui morti“? istud, si meo arbitrio memini, vita est,
si tuo, mors est; nihil tibi debeo, si me servasti, ut
haberes, quem ostenderes. Quousque me circumducis?
quousque oblivisci fortunae meae non sinis? semel in
triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tri- 2
buerimus: qui admonet, repetit; non est instandum,
non est memoria renovanda, nisi ut aliud dando prio-
ris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus; qui
dedit beneficium, taceat, narret, qui accepit. Dicetur
enim, quod illi ubique iactanti beneficium suum: „Non
negabis“ inquit „te recepisse“; et cum respondisset:
„Quando?“ „Saepe quidem“ inquit „et multis locis,
id est, quotiens et ubicumque narrasti.“ Quid opus 3

1 Quod si M ‖ 4 non *prius om.* M | petitur N[3] ‖ 5 res G *om.* O | percipiendum ω | uoluptate *Cornelissen* ‖ 6 adiuuari N -are O ‖ 8 non sum N sum O | sum illi ind. (n *ex* u) M Quidni ego illi non sim . . quidem? *Mg.* ‖ 16 possit N[1] ‖ 17 ego te er. morte M ‖ 21 q. mẹ R | fortuite N[1] | sinesemel N[1] circumduces *et* sines *Gertz* ‖ 22 tribueremus N[1] tribuemus R[1] ‖ 23 repetet N[1] ‖ 24 reuocanda G[1] ‖ 25 Nec GS ‖ 26 accipet N[1] ‖ 27 ille N[1] ‖ 28 ///et N

est eloqui, quid alienum occupare officium? est, qui istud facere honestius possit, quo narrante et hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te tacente nemo sciturus est. Quod adeo non est conmittendum, ut etiam, si quis coram nobis narrabit, respondendum sit: „Dignissimus quidem ille est maioribus beneficiis, sed ego magis velle me scio omnia illi praestare quam adhuc praestitisse“; et haec ipsa non verniliter nec ea figura, qua quidam reiciunt, quae
4 magis ad se volunt adtrahere. Deinde adicienda omnis humanitas. Perdet agricola, quod sparsit, si labores suos destituit in semine; multa cura sata perducuntur ad segetem; nihil in fructum pervenit, quod non a primo usque ad extremum aequalis cultura prosequitur.
5 Eadem beneficiorum condicio est. Numquid ulla maiora possunt esse, quam quae in liberos patres conferunt? haec tamen inrita sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutrit. Eadem ceterorum beneficiorum condicio est: nisi illa adiuveris, perdes; parum est dedisse, fovenda sunt. Si gratos vis habere, quos obligas, non tantum des oportet beneficia, sed
6 ames. Praecipue, ut dixi, parcamus auribus; admonitio taedium facit, exprobratio odium. Nihil aeque in beneficio dando vitandum est quam superbia. Quid opus adrogantia voltus, quid tumore verborum? ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio; res loquentur nobis tacentibus. Non tantum ingratum, sed invisum est beneficium superbe datum.

1 est *om.* **M**^{1} est te loqui *Mrt.* ‖ **2** hoc narrabitur **M** ‖ **4** sciturus sit **M** ‖ **5** narrauit **N**^{1} ‖ **7** sed ego **NM** sed et ego **N**^{2}**O** ‖ **8** hoc ipsa **M** ‖ **9** uernaliter **M** pueriliter **G** | quam **P** | quidem **N**^{1} | quo magis **N**^{2} ‖ **11** perdit **G**^{1}**M** | spargit **GMP** ‖ **12** destituet *ω* ‖ **13** ad primum **M** ‖ **15** Numquam **M** | illa **R**^{1}**P**^{1} ‖ **16** liberos conferuntur **M** ‖ **17** in *om.* **N**^{1}**RM** | deseruntur *Gertz* ‖ **18** nutrit (i *ex* e *m. 2*) **N** nutriat **N**^{3} ‖ **24** dando *om.* **GP** ‖ **26** extollet *ς* ‖ **27** loquantur **N**^{3} loqu///ntur (*super ras.* e) **M** ‖ **28** sed etiam inu. **N**^{3}

C. Caesar dedit vitam Pompeio Penno, si dat, qui 1 XII
non aufert; deinde absoluto et agenti gratias porrexit
osculandum sinistrum pedem. Qui excusant et negant
id insolentiae causa factum, aiunt socculum auratum,
immo aureum, margaritis distinctum ostendere eum
voluisse. Ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si
vir consularis aurum et margaritas osculatus est alio-
quin nullam partem in corpore eius electurus, quam
purius oscularetur? Homo natus in hoc, ut mores 2
liberae civitatis Persica servitute mutaret, parum iudi-
cavit, si senator, senex, summis usus honoribus in con-
spectu principum supplex sibi eo more iacuisset, quo
hostes victi hostibus iacuere; invenit aliquid infra
genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est rem
publicam calcare, et quidem, licet id aliquis non putet
ad rem pertinere, sinistro pede? Parum enim foede
furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri
soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset im-
perator epigros suos.

O superbia, magnae fortunae stultissimum malum! 1 XIII
ut a te nihil accipere iuvat! ut omne beneficium in
iniuriam convertis! ut te omnia dedecent! quoque altius
te sublevasti, hoc depressior es ostendisque tibi non
datum adgnoscere ista bona, quibus tantum inflaris;

1 C. *om.* **G** G. **M** G̃. **P** | peno **P** pęno **MG** poeno **NR** || 4 aiuncto culum **N**[1] || 6 prosus **N**[1] || 7 est et **O** et *del. Koch* || 8 partem corporis **GP** || 9 purus **R**[1] || 11 summis suis hon. *ut vid.* **NM** summissis (subm. **G**) hon. **N**[2]**M**[2]**O** *corr. Pinc.* || 14 Nonne hoc **N**[3] | rem p̄ (p. **R**) **NR** r. p. **O** (*sic saepius pro omnibus casibus*) || 15 licitet (licite **P** litiget **M** *et v. l. in* **N**[3] licet et *in mg.* **R**[2]) aliquis non potest **O** *corr. Lps.* || 16 peruenire **P**[1] | enim foedere fur. **P** || 18 imps **N** imp **RM** in partem **G** || 19 epigros *Scaliger* pigros (pirgos **M**) **O** epiuros *Weise* pictos soccos *Pinc.; expecto* crepidas suas || 20 fortunae o stult. **GP** || 22 conuertas **M** | ⟨ut te omnia nimia delectant⟩ ut te o. d. *ω* | te *om.* **G** | quo altius **M** || 23 ostendesque **N**[1] || 24 datum agn. *Haase* adagnoscere **NRP** agnoscere **N**[2]**GM** adaugescere *Gertz* tibi non adesse agn. *Kruczkiewicz; an* te non satis agnoscere?

2 quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare,
quid se tanto opere resupinet, quid voltum habitumque
oris pervertat, ut malit personam habere quam faciem?
Iucunda sunt, quae humana fronte, certe leni placida-
que tribuuntur, quae cum daret mihi superior, non
exultavit supra me, sed quam potuit benignissimus fuit
descenditque in aequum et detraxit muneri suo pom-
pam, si observavit idoneum tempus, ut in occasione
3 potius quam in necessitate succurreret. Uno modo
istis persuadebimus, ne beneficia sua insolentia perdant,
si ostenderimus non ideo videri maiora, quod tumul-
tuosius data sunt; ne ipsos quidem ob id cuiquam
posse maiores videri; vanam esse superbiae magnitu-
dinem et quae in odium etiam amanda perducat.

XIV 1 Sunt quaedam nocitura inpetrantibus, quae non
dare sed negare beneficium est; aestimabimus itaque
utilitatem potius quam voluntatem petentium. Saepe
enim noxia concupiscimus, nec dispicere, quam perni-
ciosa sint, licet, quia iudicium interpellat adfectus; sed
cum subsedit cupiditas, cum inpetus ille flagrantis
animi, qui consilium fugat, cecidit, detestamur perni-
2 ciosos malorum munerum auctores. Ut frigidam aegris
negamus et lugentibus ac sibi iratis ferrum, ut amen-
tibus, quidquid contra se usurus ardor petit, sic omnium,
quae nocitura sunt, inpense ac submisse, non numquam
etiam miserabiliter rogantibus perseverabimus non dare.
Cum initia beneficiorum suorum spectare tum etiam

2 tanto op. **N** tantopere **O** ‖ **3** malunt *ut vid.* **M**[1] | habere pers. **GP** ‖ **4** placitaque **N**[1] ‖ **6** exaltauit se supra **M** ‖ **7** aecum **N**[1] ‖ **8** si *om.* *ω* ‖ **11** ostenderemus **N**[1] | uid. m. ideo **M** | quod *Gertz* quo **O** quia *ω an* non eo vid.? | tum uitiosius **N**[1] ‖ **14** et quae] cum **M** ‖ **18** despicere **GMPS** ‖ **19** sint **G** sunt **O** | interpellat (polat *ss. m. 3*) **N** ‖ **20** subsedet **N**[1] sedit **M** ‖ **22** actores **S**[1] | frigida **M** frigus uel aquam egris **S** aquam *ss.* **N**[3] *et* **P**[3], *sed hic iterum eras.* ‖ **23** aut sibi **S** | iratus **R**[1] | ut **N** aut **O** | amantibus **O** *corr. Haupt* ‖ **24** usurus **M** usuros **O** | omnia *ω* omnino *Gertz* omnibus *Skutsch* ‖ **26** perseuerauimus *ex* -rantibus **N** ‖ **27** Tum **S** | initium **G** | sp. tamen exitus **S**

exitus decet et ea dare, quae non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt, qui dicant: „Scio 3 hoc illi non profuturum, sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum; viderit: de se, non de me queretur.“ Falsum est: immo de te et merito quidem; cum ad mentem bonam redierit, cum accessio illa, quae animum inflammabat, remiserit, quidni eum oderit, a quo in damnum ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium saeva bonitas 4 est. Quemadmodum pulcherrimum opus est etiam invitos nolentesque servare, ita rogantibus pestifera largiri blandum et adfabile odium est. Beneficium demus, quod in usu magis ac magis placeat, quod numquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulterae sciam, nec in societate turpis facti aut consilii inveniar; si potero, revocabo, si minus, non adiuvabo scelus. Sive illum ira, quo non debebit, 5 inpellet, sive ambitionis calor abducet a tutis, in nullum malum vires a *me* sumere ipsas patiar nec conmittam, ut possit quandoque dicere: „Ille amando me occidit.“ Saepe nihil interest inter amicorum munera et hostium vota; quidquid illi accidere optant, in id horum intempestiva indulgentia inpellit atque instruit. Quid autem turpius quam quod evenit frequentissime, ut nihil intersit inter odium et beneficium?

1 tantum dedisse iuuat sed e. a. (delectet *om.*) **M** ‖ 3 profecturum **G** | faciā/// (*sub ras.* t) **N** ‖ 5 queratur $\mathbf{N}^3$ ‖ 7 remiserit **N** se rem. $\mathbf{N}^2$**O** | quidem, cum . . remiserit. Quidni *ante Gertzium interp.* ‖ 9 exorare **M** Exhortari **P** | scaeua *Colvius* ‖ 14 uertatur $\mathbf{G}^1$**M** | numeratum iri *Cornelissen; mallem* (ei) quem ‖ 15 nec **N** ne $\mathbf{N}^2$**O** | sociaetatem *rasa* m **N** ‖ 17 debebit **NM** debeat **S** debebat $\mathbf{N}^2$**O** ‖ 18 inpellet **N** inpellit (imp.) $\mathbf{N}^2$**O** | abducit **O** | in n. m. vires a me sumere ipsas patiar *tentavi* sin nullum m. uires (uir ē **M**) a semet (t *ex* d **N**) ipsa (ipso **M**) patiar **O** si nullo modo potero ad se ipsum reuocare patiar (patiar *hoc add. a priore corr. aut alio tempore*) *ss.* $\mathbf{N}^3$ in n. m. v. nisi a semet ipso peti patiar *Mg.* i. n. m. vires adsumet nisi a semet ipso *Gertz* ‖ 19 nec **NRM** ne **P** non **GS** ‖ 20 posset $\mathbf{N}^1$ | quando $\mathbf{N}^1$ | occidet $\mathbf{N}^1$ ‖ 22 accedere $\mathbf{N}^1$ accipere **GP** ‖ 23 instruet $\mathbf{N}^1$

XV 1 Numquam in turpitudinem nostram reditura tribua-
mus. Cum summa amicitiae sit amicum sibi aequare,
utrique simul consulendum est: dabo egenti, sed ut
ipse non egeam; succurram perituro, sed ut ipse non
peream, nisi si futurus ero magni hominis aut magnae
2 rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter
peterem. Nec exiguum dilatabo nec magna pro parvis
accipi patiar; nam ut qui, quod *dedit*, inputat, gratiam
destruit, ita qui, quantum det, ostendit, munus suum
3 conmendat, non exprobrat. Respiciendae sunt cuique
facultates suae viresque, ne aut plus praestemus, quam
possumus, aut minus. Aestimanda est eius persona,
cui damus; quaedam enim minora sunt, quam ut exire
a magnis viris debeant, quaedam accipiente maiora
sunt. Utriusque itaque personam confer et ipsum inter
illas, quod donabis, examina, numquid aut danti grave
sit aut parum, numquid rursus, qui accepturus est, aut
fastidiat aut non capiat.

XVI 1 Urbem cuidam Alexander donabat, vesanus et qui
nihil animo nisi grande conciperet. Cum ille, cui dona-
batur, se ipse mensus tanti muneris invidiam refugisset
dicens non convenire fortunae suae: „Non quaero“ in-
quit, „quid te accipere deceat, sed quid me dare.“
Animosa vox videtur et regia, cum sit stultissima.
Nihil enim per se quemquam decet; refert, qui det,
cui, quando, quare, ubi, et cetera, sine quibus facti
2 ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illum
accipere hoc non decet, nec te dare; habetur persona-
rum ac dignitatium portio et, cum sit ubique virtus

2 sume amicie (ci *ss.*) **S** ‖ **5** futuro sero **R**[1] | nominis **N**[3] | et **M** ‖ **7** ne ex. **P** ‖ **8** dedit *add.* ω dat ς *om.* **O** quod dedit *om.* **G** ‖ **9** destruet **N**[1] ‖ **12** est et eius *Gertz* ‖ **15** confert **G** *et rasa* t **N** *om.* **M** | it **N**[1] et id ipsum *Gertz* ‖ **16** *et* **17** ne quid **M** Ñ quo/// (*sub ras.* d, o *in ras.*) **G** ‖ **18** fastiziat **N**[1] ‖ **19** cuidem **N**[1] ‖ **20** conceperat **M** ‖ **24** et cum regia tum (t *ex* c **N**) sit (t *eras.* **N**) **O** *corr. Mrt.* ‖ **25** enim quod per **M** | qui det cui *Gertz* quid et cui **NRMS** quid cui **GP** ‖ **27** non *om.* **N**[1] ‖ **29** dignitatum **GMP** | proportio **N**[3]**M** | uirtutis **N**[3]**MGP**

modus, aeque peccat, quod excedit, quam quod deficit.
Liceat istud sane tibi et te in tantum fortuna sustulerit,
ut congiaria tua urbes sint (quas quanto maioris animi
fuit non capere quam spargere!): est tamen aliquis
minor, quam *ut* in sinu eius condenda sit civitas.

Ab Antigono Cynicus petit talentum: respondit 1 XVII
plus esse, quam quod Cynicus petere deberet; repulsus
petit denarium: respondit minus esse, quam quod regem
deceret dare. „Turpissima eiusmodi cavillatio est:
invenit, quomodo neutrum daret. In denario regem,
in talento Cynicum respexit, cum posset et denarium
tamquam Cynico dare et talentum tamquam rex. Ut
sit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat, nihil
tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas
tribuat.“ Si me interrogas, probo; est enim intolera- 2
bilis res poscere nummos et contemnere. Indixisti
pecuniae odium; hoc professus es, hanc personam in-
duisti: agenda est. Iniquissimum est te pecuniam sub
gloria egestatis adquirere. Adspicienda ergo non minus
sua cuique persona est quam eius, de quo iuvando
quis cogitat. Volo Chrysippi nostri uti similitudine 3
de pilae lusu, quam cadere non est dubium aut mittentis
vitio aut excipientis; tum cursum suum servat, ubi
inter manus utriusque apte ab utroque et iactata et
excepta versatur. Necesse est autem lusor bonus aliter
illam conlusori longo, aliter brevi mittat. Eadem
beneficii ratio est: nisi utrique personae, dantis et
accipientis, aptatur, nec ab hoc exibit nec ad illum
perveniet, ut debet. Si cum exercitato et docto nego- 4

3 conga/// /// /// (*sub ras.* ria, *super* g *ss.* i) **N** congia **N²RG** coniugia **P** /// /// cognita tua dona urbes (*sub ras.* in) **M** | urbis **N¹** ‖ **5** ut *add.* ω *an* quam cuius in s. cond.? | sit **N³** est **O** ‖ **6** *et* **8** petiit **N²** ‖ **7** debet **P** ‖ **11** possit **N¹** ‖ **14** humilitas (il *ex* an) **G** ‖ **16** Induxisti **G** ‖ **22** usu **N** | mittentis (ntis *in ras. a m. 2*) **R** mittendis **N¹** ‖ **23** vitio *Mrt.* dubio **O** defectu *Vinc. Bell. Sp. D. IV 48* ⟨visu⟩ dubio *Weidner* ‖ **27** utrique danti et accipienti **M** ‖ **28** aptetur **N²** | exhibuit *rasis* h *et* u **N** ‖ **29** Sicut ex. **R¹** | exercitat///o (*sub ras.* i) **N**

tium est, audacius pilam mittemus; utcumque enim
venerit, manus illam expedita et agilis repercutiet; si
cum tirone et indocto, non tam rigide nec tam excusse
sed languidius et in ipsam eius derigentes manum
remisse occurremus. Idem faciendum est in beneficiis:
quosdam doceamus et satis iudicemus, si conantur, si
5 audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos
et, ut sint, favemus, tamquam ita demum magna sint
beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit; ut
malignis lusoribus propositum est conlusorem traducere,
cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi
6 consentitur, extendi. Multi sunt tam pravae naturae,
ut malint perdere, quae praestiterunt, quam videri re-
cepisse, superbi et inputatores; quanto melius quanto-
que humanius id agere, ut illis quoque partes suae
constent, et favere, ut gratia sibi referri possit, benigne
omnia interpretari, gratias agentem non aliter, quam
si referat, audire, praebere se facilem ad hoc, ut, quem
7 obligavit, etiam exolvi velit! Male audire solet fene-
rator, si acerbe exigit, aeque, si in recipiendo tardus
ac difficilis moras quaerit. Beneficium tam recipiendum
est quam non exigendum. Optimus ille, qui facile
dedit, numquam exegit, reddi gavisus est, bona fide,
quid praestitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.
XVIII 1 Quidam non tantum dant beneficia superbe, sed
etiam accipiunt, quod non est committendum; iam enim
transeamus ad alteram partem tractaturi, quomodo se
gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quod-
cumque ex duobus constat officium, tantundem ab utro-
que exigit: qualis pater esse debeat, cum inspexeris,

3 non tamen exc. **G** ‖ 4 languidium (s *ss. m. 3*) **R** | der. **N** dir. $\mathbf{N}^2$**O** ‖ 5 ⟨mittemus⟩, remissae *Gertz* ‖ 8 sunt $\mathbf{N}^1$ ‖ 9 grati illi referre ut potuerunt **M** ‖ 10 cursoribus **O** *corr.* *ω* ‖ 12 ita praue **M** ‖ 13 praestiterint **G** ‖ 18 facile **M** ‖ 19 audiri $\mathbf{N}^2$ ‖ 22 dedit facile **GP** ‖ 23 exegit *ω* exigit $\mathbf{N}^3$**M** exiget **O** | fede qui/// (*sub ras.* d) presteti///set (*sub ras.* s) **N** quod **G**$\mathbf{M}^1$ ‖ 24 recepit **M** recipit (*ex* -pet $\mathbf{N}^2$) **O** ‖ 30 exiget $\mathbf{N}^1$ exit **P**

scies non minus operis illic superesse, ut dispicias,
qualem esse oporteat filium; sunt aliquae partes mariti,
sed non minores uxoris. In vicem ista, quantum ex- 2
igunt, praestant et parem desiderant regulam, quae, ut
ait Hecaton, difficilis est; omne enim honestum in
arduo est, etiam quod vicinum honesto est; non enim
tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce per
totam vitam eundum est, minima maximaque ex huius
consilio gerenda; quomodo haec suaserit, dandum. Haec
autem hoc primum censebit non ab omnibus accipien-
dum. A quibus ergo accipiemus? Ut breviter tibi 3
respondeam: ab his, quibus dedissemus. Videamus,
num etiam maiore dilectu quaerendus sit, cui debeamus,
quam cui praestemus. Nam ut non sequantur ulla
incommoda (secuntur autem plurima), grave tamen
tormentum est debere, cui nolis; contra iucundissimum
ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam post
iniuriam possis, ubi amicitiam alioqui iucundam causa
fecit et iustam. Illud vero homini verecundo et probo
miserrimum est, si eum amare oportet, quem non iuvat.
Totiens admoneam necesse est non loqui me de sapien- 4
tibus, quos, quidquid oportet, et iuvat, qui animum in
potestate habent et legem sibi, quam volunt, dicunt,
quam dixerunt, servant, sed de inperfectis hominibus
honestam viam sequi volentibus, quorum adfectus saepe
contumaciter parent. Itaque eligendum est, a quo 5
beneficium accipiam; et quidem diligentius quaerendus

5 *Hecaton fr. XII Fowler*

1 illic ∞ illi **O** uel tibi *ss.* N^3 | despicias **O** *corr.* N^3 || 2 esse se **M** || 3 minoris **M** | uxores N^1P^1 | quae tu ex. **G** || 5 difficile N^1 || 8 huius conquirenda q. **M** || 9 haec suaret N^1 | suaserit ad dandum **M** | dandum /// **N** d. ⟨est et accipiendum⟩ *Gertz* || 10 nec ab **G** ne ab **P** || 11 ergo hoc acc. **M** || 12 dedisse uideamur **GMP** uel debuissemus *ss.* N^3 || 13 delectu N^2**P** | querendum **MP** | sit *Mg.* est **O** || 17 quam **P** || 18 alicui **O** *corr.* *Lps.* | iucundum N^1 | causam GM^1P || 19 et iniusta **M** || 24 dixerint N^3**GP** || 27 quaerendum **P** *om.* **G**

beneficii quam pecuniae creditor. Huic enim reddendum
est, quantum accepi, et, si reddidi, solutus sum ac
liber; at illi et plus solvendum est, et nihilo minus
etiam relata gratia cohaeremus; debeo enim, cum red-
didi, rursus incipere, manetque amicitia; *et ut in ami-
citiam* non reciperem indignum, sic ne in beneficiorum
6 quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. „Non
semper" inquit „mihi licet dicere: n o l o; aliquando
beneficium accipiendum est et invito. Dat tyrannus
crudelis et iracundus, qui munus suum fastidire te
iniuriam iudicaturus est: non accipiam? eodem loco
latronem pone, piratam, regem animum latronis ac
piratae habentem. Quid faciam? parum dignus est,
7 cui debeam?" Cum eligendum dico, cui debeas, vim
maiorem et metum excipio, quibus adhibitis electio
perit. Si liberum est tibi, si arbitrii tui est, utrum
velis an non, id apud te ipse perpendes; si necessitas
tollit arbitrium, scies te non accipere, sed parere. Nemo
id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit;
8 si vis scire, an velim, effice, ut possim nolle. „Vitam
tamen tibi dedit." Non refert, quid sit, quod datur,
nisi a volente, nisi volenti datur; si servasti me, non
ideo servator es. Venenum aliquando pro remedio fuit;
non ideo numeratur inter salubria. Quaedam prosunt
nec obligant: tuber quidam tyranni gladio divisit, qui
ad occidendum eum venerat; non ideo illi tyrannus
gratias egit, quod rem, quam medicorum manus re-
formidaverant, nocendo sanavit.

2 accipiet si **N^1** | credidi **M** || **3** illi/// plus **P** et *om.* **G** || **5** accipere *Koch* | et (itaque *Gertz*) ut in am. *add.* *Haase* || **6** receperem **N** recipere **N^2O** receperim *ante Gertzium* || **9** ⟨vitam⟩ dat *Hermes* || **13** dignus **N^2G** dignum **O** || **14** cui iubeam **M** || **15** excipit **N^1** accipio **P^1** || **16** arbitri **R** -triis **M^1** || **17** ipsum **M** || **18** tollet **N^1** || **19** in id **O** in *del.* *Mrt.* enim id *Agricola* || **20** ac uelim **N^1** || **22** uolente uolenti **GP** || **23** seruatoris **O** *corr.* **N^2** || **24** numerator **N^1** seruatur **M** | Quidam pr. sed non obl. **M** || **25** tuder **N^1** || **26** nonne ideo **R**

Vides non esse magnum in ipsa re momentum, 1 XIX
quoniam non videtur dedisse beneficium, qui a malo animo profuit; casus enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro spectavimus, qui unum e bestiariis agnitum, cum quondam eius fuisset magister, protexit ab inpetu bestiarum; num ergo beneficium est ferae auxilium? minime, quia nec voluit facere nec faciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum 2
pone: et hic vitam dedit et illa, nec hic nec illa beneficium. Quia non est beneficium accipere cogi, non est beneficium debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere 1 XX
ab divo Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, alias tracta- 2
bimus; mihi enim, cum vir magnus in aliis fuerit, in hac re videtur vehementer errasse nec ex institutione Stoica se egisse; qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis status sub rege iusto sit, aut ibi speravit libertatem futuram, ubi tam magnum praemium erat et imperandi et serviendi, aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari amissis pristinis moribus futuramque ibi aequalitatem civilis iuris et staturas suo loco leges, ubi viderat tot milia hominum pugnantia, non an servirent, sed utri. Quanta vero illum aut rerum naturae aut urbis suae tenuit oblivio, qui uno interempto defuturum credidit alium, qui idem vellet, cum Tarquinius esset inventus post

1 in *om.* **N**^{1} ‖ 2 quia **0** *divisit* **G**^{2} qui ω ‖ 3 beneficii **M** ‖ 5 cum quando **R**^{1} ‖ 7 ferre **M** ferrę **G** ‖ 8 facienda **R**^{1} bene faciendi ω | posuit *rasa* t **N** ‖ 11 debere ⟨cogi⟩, cui *J. Mueller qui* beneficium, quia *dist.* ‖ 13 disputaidem bruto **N**^{1} | m̄. **RGP** magistro **M** | acciperit **R**^{1} ‖ 14 iudicarit **N**^{2} ‖ 15 tractauimus **N**^{1} ‖ 16 fuerit in aliis **GP** ‖ 17 re *om.* **GP** | ex *om.* **GP** in exstitutione **R** ‖ 18 stoicas egisse (*corr. ead. m.*) **N** | quia ut **NGMP** ‖ 20 futurā/// (*sub ras.* s) **N** ‖ 22 uocari **M** | amissi **R**^{1} ‖ 25 sed uiri **M** seruire seruituri **P** ‖ 26 natura **P** | turbis *rasa* t **N**

3 tot reges ferro ac fulminibus occisos! Sed vitam accipere debuit, ob hoc tamen *non* habere illum parentis loco, quia in ius dandi beneficii iniuria venerat; non enim servavit is, qui non interfecit, nec beneficium dedit, sed missionem.

XXI 1 Illud magis venire in aliquam disputationem potest, quid faciendum sit captivo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis et infamis ore promittit. Patiar me ab inpuro servari? servatus deinde quam illi gratiam referam? vivam cum obsceno? non vivam cum
2 redemptore? Quid ergo placeat, dicam: etiam a tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam, accipiam autem tamquam creditum, non tamquam beneficium; solvam illi pecuniam et, si occasio fuerit servandi periclitantem, servabo; in amicitiam, quae similes iungit, non descendam, nec servatoris illum loco numerabo sed feneratoris, cui sciam reddendum, quod accepi.

3 Est aliquis dignus, a quo beneficium accipiam, sed danti nociturum est; ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum, sed illo patrocinio regem sibi facturus inimicum; inimicus sum, si, cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non
4 facio, ut sine illo pericliter. Ineptum et frivolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait a filio familiae adlatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet; quid fecit laude dignum, quod furtum non recepit, quod maluit non accipere quam reddere? Quae est enim alienam rem non accipere

25 *Hecaton fr. XIII Fowler*

1 fluminibus **G** | Si u. **M** || **2** non ς *om.* **O** || **3** qui ς | quia intus **O** *corr.* $\mathbf{N}^3$ || **6** in disp. potest al. **GP** || **7** qui **M** || **8** pr(a)estituti **RP** || **10** Num uiuam **P** || **11** redemtore/// (*sub ras.* m) **N** | a tali **M** at ali $\mathbf{NR}^2$ ut alia **R** ab (ab ab **P**) aliquo **GP** || **14** solui cum illi **R** soluo cum illi **M** | illu $\mathbf{N}^1$ || **18** aliqui $\mathbf{N}^1\mathbf{R}$ | dignis $\mathbf{N}^1$ || **22** iniquus *Gertz* || **25** arches. $\mathbf{N}^2\mathbf{RGMP}$ || **28** recipit $\mathbf{N}^1$

moderatio? Si exemplo magni animi opus est, utamur 5
Graecini Iulii, viri egregii, quem C. Caesar occidit ob hoc unum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno expedit. Is cum ab amicis conferentibus ad inpensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam a Fabio Persico missam non accepit et obiurgantibus iis, qui non aestimant mittentes, sed missa, quod repudiasset: „Ego“ inquit „ab eo beneficium accipiam, a quo propinationem accepturus non sum?“ Cum illi 6
Rebilus consularis, homo eiusdem infamiae, maiorem summam misisset instaretque, ut accipi iuberet: „Rogo“ inquit „ignoscas; et a Persico non accepi.“ Utrum hoc munera accipere est an senatum legere?

Cum accipiendum iudicaverimus, hilares accipiamus 1 XXII
profitentes gaudium, et id danti manifestum sit, ut fructum praesentem capiat; iusta enim causa laetitiae est laetum amicum videre, iustior fecisse; quam grate ad nos pervenisse indicemus effusis adfectibus, quos non ipso tantum audiente sed ubique testemur. Qui grate beneficium accipit, primam eius pensionem solvit.

Sunt quidam, qui nolint nisi secreto accipere; 1 XXIII
testem beneficii et conscium vitant; quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est, cui datur, ita accipienti adhibenda contio est; quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtive gratias 2
agunt et in angulo et ad aurem; non est ista verecundia, sed infitiandi genus; ingratus est, qui remotis arbitris agit gratias. Quidam nolunt nomina secum

1 uamur **R**[1] ‖ 2 iuli (inli **M**) **MR** iuli ////// **N**[1] | c̄ c̄aes. **N** c̄ · cenſ **M** c̄. cēſ. **O** | occiderit **M** ‖ 5 lutorum **N**[2] ‖ 6 a *om.* **N** *add.* **N**[2] | accipit **N**[1] ‖ 7 hiis **N**[2] eis **P** his **MG** | (a)estimabant **R**[2]**GP** ‖ 8 inquid habeo **N**[1] ‖ 9 ille **R**[1] ‖ 10 rebilos **N** rebillus (reu. **N**[2]) **N**[2]**O** ‖ 12 accipi **N**[1]**M** ‖ 14 hilaris **N**[1] ‖ 16 laetitiaest **N**[1] ‖ 17 quam *om.* *ω* Quare *Gertz* ‖ 18 iudicemus **RGMP** | quos *ut vid.* **N** quo **O** quod *ω* ‖ 19 ipsa **M** ‖ 20 accipet **N**[1] accepit *ω* ‖ 21 nolint **N** nolunt **N**[2]**O** ‖ 23 Commoda **G** ‖ 25 eum cui *ω* | conditio **M** ‖ 27 agunt gr. **GP** ‖ 28 inficiendi **MP**[1]

fieri nec interponi pararios nec signatores advocari, *vix* chirographum dare; idem faciunt, qui dant operam, ut beneficium in ipsos conlatum quam ignotissimum
3 sit. Verentur palam ferre, ut sua potius virtute quam alieno adiutorio consecuti dicantur; rariores in eorum officiis sunt, quibus vitam aut dignitatem debent, et, dum opinionem clientium timent, graviorem subeunt ingratorum.

XXIV 1 Alii pessime locuntur de optime meritis. Tutius est quosdam offendere quam demeruisse; argumentum enim nihil debentium odio quaerunt; atqui nihil magis praestandum est, quam ut memoria nobis meritorum haereat, quae subinde reficienda est, quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit, *et, qui meminit,* eam
2 refert. Nec delicate accipiendum est nec submisse et humiliter; nam qui neclegens est in accipiendo, cum omne beneficium recens pateat, quid faciat, cum prima eius voluptas refrixit? Alius accipit fastidiose, tam-
3 quam qui dicat: „Non quidem mihi opus est, sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem“; alius supine, ut dubium praestanti relinquat, an senserit; alius vix labra diduxit et ingratior, quam si tacuisset, fuit.
4 Loquendum est pro magnitudine rei inpensius et illa adicienda: „Plures, quam putas, obligasti“ (nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere); „nescis, quid mihi praestiteris, sed scire te oportet, quanto plus sit, quam existimas“ (statim gratus est, qui se onerat); „numquam tibi referre gratiam potero; illud certe non desinam ubique confiteri me referre non posse.“

1 aduexari **M** ‖ 2 vix *add. Havet* nec ω volunt *Rossbach* sed *Mg.* ch. ⟨tantum⟩ *Gertz* ‖ 3 collocatum **G** ‖ 6 uitam ω iam **O** ‖ 8 ingratorum culpam **M** ‖ 12 memoriam **N**[1] ‖ 14 et q. m. *add.* ω *ex codice Pinciani* | iam ref. *Mrt.* ‖ 15 delicata **R** ‖ 17 placeat ω | faciet **GP** ‖ 18 uoluntas **M** | refrixet **N**[1] refrixerit **F** | accepit **GMP** ‖ 19 qui] si *Grut.* | mi **NR** michi **N**[2]**M** ‖ 22 deduxit **GM** ‖ 24 pluris **N**[2]**GP**

Nullo magis Caesarem Augustum demeruit et ad 1 XXV
alia inpetranda facilem sibi reddidit Furnius, quam
quod, cum patri Antonianas partes secuto veniam in-
petrasset, dixit: „Hanc unam, Caesar, habeo iniuriam
tuam: effecisti, ut et viverem et morerer ingratus.“
Quid est tam grati animi, quam nullo modo sibi satis
facere, quam ne ad spem quidem exaequandi umquam
beneficii accedere? His atque eiusmodi vocibus id 2
agamus, ut voluntas nostra non lateat, sed aperiatur
et luceat. Verba cessent licet: si, quemadmodum debe-
mus, adfecti sumus, conscientia eminebit in voltu. Qui 3
gratus futurus est, statim, dum accipit, de reddendo
cogitet. Chrysippus quidem ait illum velut in certamen
cursus conpositum et carceribus inclusum opperiri debere
tempus suum, ad quod velut dato signo prosiliat; et
quidem magna illi contentione opus est, magna celeri-
tate, ut consequatur antecedentem.

Videndum est nunc, quid maxime faciat ingratos. 1 XXVI
Facit aut nimius sui suspectus et insitum mortalitati
vitium se suaque mirandi aut aviditas aut invidia.

Incipiamus a primo. Nemo non benignus est sui 2
iudex; inde est, ut omnia meruisse se existimet et in
solutum accipiat nec satis suo pretio se aestimatum
putet. „Hoc mihi dedit, sed quam sero, sed post quot
labores? quanto consequi plura potuissem, si illum
aut illum ita me colere maluissem? non hoc spera-
veram; in turbam coniectus sum; tam exiguo dignum
me iudicavit? honestius praeteriri fuit.“ Cn. Lentulus 1 XXVII

1 aūg **O** ‖ 2 firmius **G**^{2} ‖ 5 ut uiu. (et *om.*) **GP** | morer **G** ‖ 7 quam **NM** quem **O** | ne *om.* **N** *add. ead. m.* | ad pequidem **N**^{1} | exequendi **G** | exaequantium quam beneficii/// **N**^{1} ‖ 10 et luceat **N** ut luceat **RGP** et licet **M** | si *om.* **N**^{1} ‖ 11 summus **N**^{1} ‖ 13 quidem ait in illum uelut certamen **G** quidem illum (in *ss.* **R**^{2}) uelut cert. **N**^{2}**R** quidem in ill. uel. cert. **NR**^{2}**MP** ‖ 14 operire (opp. **N**) **O** *corr.* ω ‖ 18 quod **M** | max. feciat (ia *ex* i) **R** ‖ 19 facit *om.* **GMP** | nimium **O** *corr.* ω | suspectus **N** -ctos **N**^{2}**O** ‖ 24 Haec **M** | quam *om.* **G** | quod **R** quod post **N**^{1} ‖ 26 ita *Feldmann* aut **O** *quod del. Gertz* aeque c. *Hermes* a me coli *Mg.* | potuissem **N**^{1} ‖ 28 Gñ. **P**

augur, divitiarum maximum exemplum, ante quam illum libertini pauperem facerent, hic, qui quater miliens sestertium suum vidit (proprie dixi; nihil enim amplius quam vidit), ingenii fuit sterilis, tam pusilli quam animi. Cum esset avarissimus, nummos citius emitte-
2 bat quam verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua divo Augusto deberet, ad quem adtulerat paupertatem sub onere nobilitatis laborantem, princeps iam civitatis et pecunia et gratia subinde *de* Augusto solebat queri dicens a studiis se abductum; nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque divus Augustus praestiterat, quod illum derisu et labore inrito liberaverat.

3 Non patitur aviditas quemquam esse gratum; numquam enim inprobae spei, quod datur, satis est, et maiora cupimus, quo maiora venerunt, multoque concitatior est avaritia in magnarum opum congestu conlocata, ut flammae infinito acrior vis est, quo ex maiore
4 incendio emicuit. Aeque ambitio non patitur quemquam in ea mensura honorum conquiescere, quae quondam eius fuit inpudens votum: nemo agit de tribunatu gratias, sed queritur, quod non est ad praeturam usque perductus; nec haec grata est, si deest consulatus; ne hic quidem satiat, si unus est. Ultra se cupiditas porrigit et felicitatem suam non intellegit, quia non, unde venerit, respicit, sed quo tendat.

XXVIII 1 Omnibus his vehementius et inportunius malum est invidia, quae nos inquietat, dum conparat: „Hoc

2 qui *om.* **GP** ‖ **3** prope **M** | propriae dixet **N**^{1} ‖ **4** sterilis (-elis **N**) tempus illi **NRMP** *corr.* **N**^{2} st. tam pusilli oris quam **G** sterilis *del. Mg.* ⟨et⟩ tam *Stephanus* ‖ **7** au̅go **NRM** ‖ **8** sub amore **M** ‖ **10** de *add.* *ω* ‖ **12** perdedisse **N** ‖ **13** au̅g **NRGP** ‖ **16** est; eo m. *ω* ‖ **19** agrior **N**^{1} ‖ **21** quae **N**^{2}**M** q **N** qua **RGP** ‖ **24** est idest **N**^{1} | Nec **G** ‖ **25** hic *ω* hoc **O** satiatur *Gertz* ‖ **26** facil(l)itatem (*in* falic. *corr.* **R**^{2}) **RG**^{2}**P** facultatem **G** ‖ **28** uehementibus (et *om.*) **M**

mihi praestitit, sed illi plus, sed illi maturius"; et
deinde nullius causam agit, contra omnes sibi favet.
Quanto est simplicius, quanto prudentius beneficium
acceptum augere, scire neminem tanti ab alio, quanti
a se ipso aestimari! „Plus accipere debui, sed illi 2
facile non fuit plus dare; in multos dividenda liberalitas
erat; hoc initium est, boni consulamus et animum eius
grate excipiendo evocemus; parum fecit, sed saepius
faciet; illum mihi praetulit, et me multis; ille non
est mihi par virtutibus nec officiis, sed habuit suam
Venerem; querendo non efficiam, ut maioribus dignus
sim, sed ut datis indignus. Plura illis hominibus tur-
pissimis data sunt; quid ad rem? quam raro fortuna
iudicat? Cottidie querimur malos esse felices; saepe, 3
quae agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum
virorum segetem grando percussit; fert sortem suam
quisque ut in ceteris rebus ita in amicitiis." Nullum 4
est tam plenum beneficium, quod non vellicare mali-
gnitas possit, nullum tam angustum, quod non bonus
interpres extendat. Numquam deerunt causae querendi,
si beneficia a deteriore parte spectaveris.

Vide, quam iniqui sint divinorum munerum aesti- 1 XXIX
matores et quidem professi sapientiam: queruntur, quod
non magnitudine corporum aequemus elephantos, velo-
citate cervos, levitate aves, inpetu tauros, quod solida
sit cutis beluis, decentior dammis, densior ursis, mollior
fibris, quod sagacitate nos narium canes vincant, quod
acie luminum aquilae, spatio aetatis corvi, multa ani-
malia nandi facilitate. Et cum quaedam ne coire qui- 2
dem in idem natura patiatur, ut velocitatem corporum
et vires, ex diversis ac dissidentibus bonis hominem

1 et inde **R**[1] || 3 pudentius *Pinc.* || 5 a **G** ab **O** || 7 boni/// **GM** || 9 sed me *Gertz* || 11 efficiat **N**[1] || 12 indignus (s *ex* m) **N** non indignus **N**[2] || 15 optimi uiri **M** || 19 non tam bonus **N** tam *del.* **N**[2] || 22 sint *ω* sunt **O** || 23 quidam *Pinc.* || 24 elefantes **M** || 25 solidior *ω* || 29 felicitate (*super* e *ult. ras.* **G**) **GP** || 30 idem *Erasmus* id **O**

non esse conpositum iniuriam vocant et neclegentes
nostri deos, quod non bona valetudo etiam vitiis in-
expugnabilis data sit, quod non futuri scientia. Vix
sibi temperant, quin eo usque inpudentiae provehantur,
ut naturam oderint, quod infra deos sumus, quod non
3 in aequo illis stetimus. Quanto satius est ad con-
templationem tot tantorumque beneficiorum reverti et
agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio
voluerunt secundas sortiri, quod terrenis praefecerunt!
Aliquis ea animalia conparat nobis, quorum potestas
penes nos est? Quidquid nobis negatum est, dari non
4 potuit. Proinde, quisquis es iniquus aestimator sortis
humanae, cogita, quanta nobis tribuerit parens noster,
quanto valentiora animalia sub iugum miserimus, quanto
velociora consequamur, quam nihil sit mortale non
5 sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot
artes, animum denique, cui nihil non eodem, quo in-
tendit, momento pervium est, sideribus velociorem,
quorum post multa saecula futuros cursus antecedit;
tantum deinde frugum, tantum opum, tantum rerum
aliarum super alias acervatarum. Circumeas licet cuncta
et, quia nihil totum invenies, quod esse te malles, ex
omnibus singula excerpas, quae tibi dari velles: bene
aestimata naturae indulgentia confitearis necesse est in
6 deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt
di inmortales habentque, et, qui maximus tribui honos
potuit, ab ipsis proximos conlocaverunt. Magna acce-
pimus, maiora non cepimus.

XXX 1 Haec, mi Liberalis, necessaria credidi, et quia
loquendum aliquid de maximis beneficiis erat, cum de

2 ualitudo (*semper*) **N^{2}RGMP** || **5** summus (*saepe*) **N^1** || **9** secunda **O** *corr. Pinc.* || **11** negatus **N^1** || **12** inimicus **N^1** iniqus (*ex* -quis **R**) **N^{2}R** || **16** icto **N^1** iectu **M** || **17** nihili **N^1** || **21** circueas **GM** || **23** dare **R^1** || **24** indulgentiam **N^1** || **26** dii (*sic fere semper*) **O** || **27** ipsos **R^1** | accipimus **N^1** || **28** coepimus **N^{2}R** accipimus *rasa* a **G** uel cupiamus **N^3** *an* capimus ? || **29** mi ω mi(c)hi **O** || **30** magnis **GP**

minutis loqueremur, et quia inde manat etiam in cetera huius detestabilis vitii audacia. Cui enim respondebit grate, quod munus existimabit aut magnum aut reddendum, qui summa beneficia spernit? cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se a dis negat, quam cottidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos 2
esse docet, et hominum causam agit et deorum, quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilo minus gratiam possumus. Non est, quod quisquam excusationem mentis ingratae ab infirmitate atque inopia petat et dicat: „Quid enim faciam et quomodo? quando superioribus dominisque rerum omnium gratiam referam?“ Referre facile est, si avarus es, sine inpendio, si iners, *sine* opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet paria fecisti, quoniam, qui libenter beneficium accipit, reddidit.

Hoc ex paradoxis Stoicae sectae minime mirabile, 1 XXXI
ut mea fert opinio, aut incredibile est eum, qui libenter accipit, beneficium reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque, quantum voluit; et cum pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit, etiam si illi manum exerere non licuit, gratus quoque homo esse potest voluntate. Quotiens, 2
quod proposuit, quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei, cui dat, et voluptati esse. Si, quod voluit, effecit pervenitque ad me animus eius ac mutuo gaudio adfecit, tulit, quod petit. Non enim in vicem aliquid sibi reddi voluit; aut non fuit beneficium, sed negotiatio.

1 loqueremur **N**^{3}**GP** loquemur **NRM** ‖ 2 respondebat **R** -deat **M** ‖ 3 existimauit **NR** -timat **M** | aut *prius om.* **GP** ‖ 5 cui uitam **N**^{1}**R** ‖ 8 nullus **N**^{1} ‖ 12 quanto **N**^{1} | omniumque **P** ‖ 13 au. non es **M** ‖ 14 si ineas (*ex* ines **G**) operam (opera **RPS**) **O** *corr. Mrt.* ‖ 15 quod **R** | patria **M**^{1} ‖ 16 accepit **MS** ‖ 17 Haec **M** ‖ 19 accepit **M** ‖ 20 fecitque **G** ‖ 22 illi animum **M** | exercere **PS** ‖ 23 esse homo **GP** ‖ 24 quit proponit **P** ‖ 26 esse **N** sibi esse **N**^{2}**O** | effecit **N**^{2}**M** efficit (-cet **N**) **O** ‖ 28 petiit **RGP** | aliqid **N**^{1} | sibi *ante* inuicem **GP** ‖ 29 Annon **M**

3 Bene navigavit, qui quem destinavit portum tenuit;
teli iactus certae manus peregit officium, si petita percussit;
beneficium qui dat, vult excipi grate: habet,
quod voluit, si bene acceptum est. Sed speravit emolumenti
aliquid: non fuit hoc beneficium, cuius pro-
4 prium est nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam,
eo animo accepi, quo dabatur: reddidi. Alioqui pessima
optimae rei condicio est: ut gratus sim, ad fortunam
mittor. Si illa invita respondere non possum, sufficit
5 animus animo. „Quid ergo? non, quidquid potuero,
et faciam, ut reddam, et temporum rerumque occasionem
sequar et inplere eius sinum cupiam, a quo aliquid
accepi?“ Sed malo loco beneficium est, nisi et
excussis manibus esse grato licet.

XXXII 1 „Qui accepit“ inquit „beneficium, licet animo benignissimo
acceperit, nondum consummavit officium suum;
restat enim pars reddendi; sicut in lusu est aliquid
pilam scite ac diligenter excipere, sed non dicitur bonus
lusor, nisi qui apte et expedite remisit, quam acceperat.“
2 Exemplum hoc dissimile est; quare? quia huius rei
laus in corporis motu est et in agilitate, non in animo;
explicari itaque totum debet, de quo oculis iudicatur.
Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam,
ut oportebat, excepit, si per ipsum mora, quo minus
3 remitteret, non fuit. „Sed quamvis“ inquit „arti ludentis
nihil desit, quia partem quidem fecit, sed partem, quam
non fecit, potest facere, lusus ipse inperfectus est, qui
4 consummatur vicibus mittendi ac remittendi.“ Nolo
diutius hoc refellere; existimemus ita esse, desit aliquid

1 distinauit **N**[1]**R** ‖ 2 teli **M** *et e corr.* **N** tali **O** | iactu **GP** | certe **O** ‖ 3 accipi **S** ‖ 4 acceptus **S** | ///|/// emol. (*sub ras.* et *s.* ex) **N** ‖ 6 accipiebatur **M** ‖ 7 reddi **N**[1] ‖ 8 est, si, ut . . mittor, si . . possum. Sufficit *Mg.* ‖ 9 nitor **S** ‖ 10 non] num **MP** ‖ 11 ut *Pinc.* et **O** ‖ 12 cupio **G** ‖ 13 est *om.* **R**[1] | nisi /// et **N** ‖ 14 gratum ς ‖ 15 accipit **N**[1] ‖ 16 acciperet **O** *corr.* ω | officium (offi *ex* benefi *m. 1*) **N** ‖ 19 exceperat *Pinc.* ‖ 24 oportebit **P**[1] | excepit **N**[2]**M** excipit **O** ‖ 25 remiteretur **G** | non *del. Skutsch* | ardi ludentes **N**[1] ‖ 26 sed et **GP** ‖ 28 consumatur (*saepius*) **NP**

lusui, non lusori; sic et in hoc, de quo disputamus,
deest aliquid rei datae, cui par alia debetur, non animo,
qui animum parem sibi nanctus est et, quantum in
illo est, quod voluit, effecit.

Beneficium mihi dedit, accepi non aliter, quam 1 XXXIII
ipse accipi voluit: iam habet, quod petit, et quod unum
petit, ergo gratus sum. Post hoc usus mei restat et
aliquod ex homine grato commodum; hoc non inperfecti
officii reliqua pars est, sed perfecti accessio. Facit 2
Phidias statuam; alius est fructus artis, alius artificii:
artis est fecisse, quod voluit, artificii fecisse cum fructu;
perfecit opus suum Phidias, etiam si non vendidit.
Triplex illi fructus est operis sui: unus conscientiae;
hunc absoluto opere percipit; alter famae; tertius utilitatis, quem adlatura est aut gratia aut venditio aut
aliqua commoditas. Sic beneficii fructus primus ille 3
est conscientiae: hunc percipit, qui, quo voluit, munus
suum pertulit; secundus *et tertius* est et famae et eorum,
quae praestari in vicem possunt. Itaque cum benigne 4
acceptum est beneficium, qui dedit, gratiam quidem
iam recepit, mercedem nondum; debeo itaque, quod
extra beneficium est, ipsum quidem bene accipiendo
persolvi.

„Quid ergo?“ inquit „rettulit gratiam, qui nihil 1 XXXIV
fecit?“ Primum fecit: bono animo bonum optulit et,
quod est amicitiae, ex aequo. Post deinde aliter beneficium, aliter creditum solvitur; non est, quod expectes,
ut solutionem tibi ostendam; res inter animos geritur.
Quod dico, non videbitur durum, quamvis primo contra 2

2 par *Mrt.* pars O ‖ 3 nactus N^2GMP | et *om.* GP ‖ 4 est *om.* N^1G | efficit (it *ex* et N^2) NR ‖ 7 gratis N^1 | hoc N h(a)ec N^2O ‖ 8 non *om.* R^1 ‖ 11 artificii G artifex O ‖ 15 quem GP quam NRM ‖ 18 perfecit M | et tertius *add. Haase om.* O *post* famae *ss.* tercius N^3 *malim* est et tertius | et (*ante* famae) *om.* M ‖ 20 est ben. est O est *alt. om.* ς is qui *Pinc.* ‖ 21 recipit G ‖ 26 aequo posuit. Deinde *Mg.* ‖ 27 est ut exp. G ‖ 29 durum GP^2 aurum O uerum uel auarum *ss.* N^3 | primum G

opinionem tuam pugnet, si te commodaveris mihi et
cogitaveris plures esse res quam verba. Ingens copia
est rerum sine nomine, quas non propriis adpellatio-
nibus notamus, sed alienis commodatisque: pedem et
nostrum dicimus et lecti et veli et carminis, canem et
venaticum et marinum et sidus; quia non sufficimus,
ut singulis singula adsignemus, quotiens opus est, mu-
3 tuamur. Fortitudo est virtus pericula iusta contemnens
aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum,
provocandorum; dicimus tamen et gladiatorem fortem
virum et servum nequam, quem in contemptum mortis
4 temeritas inpulit. Parsimonia est scientia vitandi sump-
tus supervacuos aut ars re familiari moderate utendi;
parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi et
contracti, cum infinitum intersit inter modum et angu-
stias. Haec alia sunt natura, sed efficit inopia ser-
monis, ut et hunc et illum parcum vocemus, ut et ille
fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens et hic
5 sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium est
et actio, ut diximus, benefica et ipsum, quod datur
per illam actionem, ut pecunia, ut domus, ut prae-
texta; unum utrique nomen est, vis quidem ac potestas
longe alia.

XXXV 1 Itaque adtende, iam intellegis nihil me, quod
opinio tua refugiat, dicere: illi beneficio, quod actio
perficit, relata gratia est, si illud benevole excipimus;
illud alterum, quod re continetur, nondum reddidimus,
sed volemus reddere. Voluntati voluntate satis fecimus,

1 pugnat **M** | commonueris **M** commendaueris **O** *corr.* *ω* || 3 rerum si **G** || 5 nostrorum **M** || 7 et sing. **N**¹ || 8 uirtus **G** *om.* **O** mens *Thomas et post* cont. *Hermes* | iuste *Mg*. instantia *Kruczkiewicz; an* vi sua? || 9 replendorum **N**¹ || 11 contemptum **M** -mptu **O** || 14 Parsimonium tamen **M** | pusillanimi **M** || 17 ut hunc **M** || 18 fortunam **M** | dispiciens **N**¹ dispiens **R** || 20 beneficia **N**¹**P** beneficium **M** || 21 pecunia domus praetexta **GP** || 24 intelleges *ω* || 25 refugat **N**¹ || 28 sed ς et **O** | uolumus **GP** | facimus **M** faciemus **G**

rei rem debemus. Itaque, quamvis rettulisse illum
gratiam dicamus, qui beneficium libenter accipit, iube-
mus tamen et simile aliquid ei, quod accepit, reddere.
A consuetudine quaedam, quae dicimus, abhorrent, de- 2
inde alia via ad consuetudinem redeunt: negamus in-
iuriam accipere sapientem, tamen, qui illum pugno
percusserit, iniuriarum damnabitur; negamus stulti quid-
quam esse, et tamen eum, qui rem aliquam stulto sub-
ripuit, furti condemnabimus; insanire omnes dicimus,
nec omnes curamus elleboro; his ipsis, quos vocamus
insanos, et suffragium et iuris dictionem committimus.
Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accipit, 3
gratiam rettulisse, nihilo minus illum in aere alieno
relinquimus gratiam relaturum, etiam cum rettulit.
Exhortatio est illa, non infitiatio *beneficii, ne* beneficia
timeamus, ne ut intolerabili sarcina pressi deficiamus
animo. „Bona mihi donata sunt et fama defensa, de-
tractae sordes, spiritus *servatus* et libertas spiritu po-
tior: et quomodo referre gratiam potero? quando ille
veniet dies, quo illi animum meum ostendam?" Hic 4
ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium,
amplexare, gaude, non quod accipias, sed quod reddas
debiturusque sis; non adibis tam magnae rei periculum,
ut casus ingratum facere te possit. Nullas tibi pro-
ponam difficultates, ne despondeas animum, ne laborum
ac longae servitutis expectatione deficias; non differo
te, de praesentibus fiat. Numquam eris gratus, nisi 5

2 accipit **NG** accepit **N²O** ‖ **3** et simile *om.* **G** | accipit **N¹** ‖ **6** sapientiam **G¹** ‖ **7** percuss//////erit (*sub ras.* it) **G** | quicquam **G** *Vinc. Bell. Sp. H. V 28 om.* **O** aliquid *add.* **N³** ‖ **8** subripuerit *ω* ‖ **10** nec tamen omnes **GP** *Vinc.* | quod **N¹** ‖ **12** Si dicimus **RGP** ‖ **15** iustificatio **G** | beneficii ne *add. Gertz* | beneficii (ii *ex* ia *m. 2 in* **N**) **O** ‖ **16** ne ut *Reinecke* neuel **O** ne velut *Haase* neve ut *Gertz, sed cfr. Joehring Prag. Stud. 1894 p. 51* ‖ **16** depressi **GP** ‖ **17** bona **N** (animo) bono **N²O** | fame **RMP** fames **G** ‖ **18** servatus *add. Haase* | pot. spiritu **GP** ‖ **19** et] est **N¹** ‖ **20** ille **GP** ‖ **21** illi **N¹** ipse **GP** ‖ **23** tam **G** iam **O** ‖ **24** posse **N¹** ‖ **25** animo **O** *corr. edd. ant.*

statim es. Quid ergo facies? non arma sumenda sunt: fortasse erunt; non maria emetienda: fortasse etiam ventis minantibus solves. Vis reddere beneficium? benigne accipe; rettulisti gratiam, non ut solvisse te putes, sed ut securior debeas.

2 et fortasse **O** et *del. Wsg.* | eme///t///enda (*sub ras.* n *et* i) **N** e micienda **P**

L · ANNEI · SENECAE INSTITVTIO[NIS] ORATORIAE LIB̄ II EXPL; INC̄P. LIB̄ · III · FELICITER **N**

L. ANNAEI SENECAE

AD

AEBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER III

Non referre beneficiis gratiam et est turpe et 1 I
apud omnes habetur, Aebuti Liberalis; ideo de in-
gratis etiam ingrati queruntur, cum interim hoc omni-
bus haeret, quod omnibus displicet, adeoque in con-
trarium itur, ut quosdam habeamus infestissimos non
post beneficia tantum sed propter beneficia. Hoc pra- 2
vitate naturae accidere quibusdam non negaverim, plu-
ribus, quia memoriam tempus interpositum subducit.
Nam quae recentia apud illos viguerunt, ea interiecto
spatio obsolescunt; de quibus fuisse mihi tecum dispu-
tationem scio, cum tu illos non ingratos vocares sed
oblitos, tamquam ea res ingratum excuset, quae facit,
aut, quia hoc accidit alicui, non sit ingratus, cum hoc
non accidat nisi ingrato. Multa sunt genera ingrato- 3
rum, ut furum, ut homicidarum, quorum una culpa
est, ceterum in partibus varietas magna; ingratus *est*,

3 hoc **N²GM** h(a)ec **NRP** || **7** accedere **N¹** || **9** nam querentia **N¹** | inter iact///o (*sub ras.* i) **N¹** interiectio **G¹** interiacto **R** || **10** obselescunt **N¹** || **13** accedit **N¹** || **15** furtum **S** | ut **NR** et **M** *om.* **GPS** || **16** paribus *Koch* | est *om.* **O** *add.* **N³**

qui beneficium accepisse se negat, quod accepit, in-
gratus est, qui dissimulat, ingratus, qui non reddit,
4 ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim si
non solvunt, tamen debent, et extat apud illos vestigium
certe meritorum intra malam conscientiam inclusorum;
aliquando ad referendam gratiam converti ex aliqua
causa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita
honestae rei cupiditas, qualis solet ad tempus etiam
in malis pectoribus exurgere, si invitaverit facilis
occasio; hic numquam fieri gratus potest, cui beneficium
totum elapsum est. Et utrum tu peiorem vocas, apud
quem gratia beneficii intercidit, an apud quem etiam
5 memoria? Vitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant,
caeci, qui non vident; et parentes suos non amare in-
pietas est, non adgnoscere insania.

II 1 Quis tam ingratus est, quam qui, quod in prima
parte animi positum esse debuit et semper occurrere,
ita seposuit et abiecit, ut in ignorantiam verteret?
adparet illum non saepe de reddendo cogitasse, cui
2 obrepsit oblivio. Denique ad reddendam gratiam et
virtute opus est et tempore et facultate et adspirante
fortuna; qui meminit, sine inpendio gratus est. Hoc,
quod non operam exigit, non opes, non felicitatem,
qui non praestat, nullum habet, quo lateat, patrocinium;
numquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam
longe proiecit, ut extra conspectum suum poneret.
3 Quemadmodum, quae in usu sunt et manum cottidie
tactumque patiuntur, numquam periculum situs adeunt,
illa, quae ad oculos non revocantur, sed extra conversa-
tionem ut supervacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt

2 ingr. est qui non **S** | reddet **N**^{1} ‖ **4** deb&t **N**^{1} ‖ **6** ferendam **R G** ‖ **7** putor **N**^{1} | admouerit **M**^{1} ‖ **8** cupid. ⟨inpulerit⟩ *Wsg.* ‖ **12** intercedit **N**^{1} ‖ **16** prima re an. *ut vid.* **G**^{1} ‖ **18** se potuit **N**^{1} | in *om.* **N**^{1} | uerteretur **M**^{1} ‖ **19** cogitare **M** ‖ **20** oppresset **N**^{1} | reddendum **N**^{1} *unde* gratia *Gertz* ‖ **21** uirtutem **N**^{1} ‖ **22** ////// sine (*sub ras.* is?) **N** et s. *Gertz* ‖ **23** exiget **N**^{1} ‖ **25** qui *om.* **N**^{1} ‖ **27** Quemadm. (ādm. *m. 2*) *saepe* **R** ‖ **29** quae *om.* **M**

vetustate, ita, quidquid frequens cogitatio exercet ac renovat, memoriae numquam subducitur, quae nihil perdit, nisi ad quod non saepe respexit.

Praeter hanc causam aliae quoque sunt, quae 1 III
nobis merita non numquam maxima evellant. Prima omnium ac potentissima, quod novis semper cupiditatibus occupati non, quid habeamus, sed quid petamus, *spectamus;* in id, quod adpetitur, intentis, quidquid est
domi, vile est. Sequitur autem, ut, ubi quod acceperis 2
leve novorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amavimus aliquem et suspeximus et fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quamdiu nobis placebant ea, quae consecuti sumus; deinde inrumpit animum aliorum admiratio, et ad ea inpetus factus est, uti mortalibus mos est ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quidquid ante apud nos beneficium vocabatur, nec ea intuemur, quae nos aliis praeposuere, sed ea sola, quae fortuna praecedentium
ostentat. Non potest autem quisquam et invidere et 3
gratias agere, quia invidere querentis et maesti est,
gratias agere gaudentis. Deinde quia nemo nostrum 4
novit nisi id tempus, quod cum maxime transit, ad praeterita rari animum retorquent; sic fit, ut praeceptores eorumque beneficia intercidant, quia totam pueritiam reliquimus; sic fit, ut in adulescentiam nostram conlata pereant, quia ipsa numquam retractatur. Nemo, quod fuit, tamquam in praeterito sed tamquam

1 ac *om.* **N**[1] et *Gertz* ‖ 3 perdidit **M** | a quod **N**[1] ‖ 4 Praeter /// /// h. (*sub ras.* ea) **N** ‖ 5 maxime bellant **N** -ima euellant **N**[2] -ima uellant **RMP** -ima uelant **G** ‖ 6 nobis **N**[1] ‖ 7 occapatis **M** | num **P** | quod **M**[1] ‖ 8 spectamus *add. Mg.* inspicimus *ω* | in id quidem quod app. **G** in id quod est quod (quicquid *ss.* **N**[3]) app. (adpeditur **N** appetit **M**) **O** quod est *del. Grut.* non in id q. est sed quod ς | intenti **GP** ‖ 13 placebunt **M** ‖ 14 irrupit ς ‖ 17 ea *om.* **N**[1] ‖ 18 proposuere **M** | predentium **R** ‖ 21 gaudentes **N**[1]**M** | nostrorum **M** ‖ 22 id **NR**[2] ad **O** | cum **N** eum **O** ‖ 24 eorum qui b. intercedant **N**[1] ‖ 25 relinquimus **GM**[1] | adolescentia nostra **M** ‖ 26 collatam **N**[1] collocata **G**

in perdito ponit, ideoque caduca memoria est futuro inminentium.

IV 1 Hoc loco reddendum est Epicuro testimonium, qui adsidue queritur, quod adversus praeterita simus ingrati, quod, quaecumque percipimus bona, non reducamus nec inter voluptates numeremus, cum certior nulla sit voluptas, quam quae iam eripi non potest.
2 Praesentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere; futura pendent et incerta sunt; quod praeteriit, inter tuta sepositum est. Quomodo gratus esse quisquam adversus beneficia potest, qui omnem vitam suam transilit praesentium totus ac futurorum? Memoria gratum facit; memoriae minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

V 1 Quemadmodum, mi Liberalis, quaedam res semel perceptae haerent, quaedam, ut scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur), geometriam dico et sublimium cursum et si qua alia propter suptilitatem lubrica sunt, ita beneficia quaedam magnitudo non patitur excidere, quaedam minora sed numero plurima et temporibus diversa effluunt, quia, ut dixi, non subinde illa tractamus nec
2 libenter, quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium: nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit, nemo non deditum se et devotum professus est, et si quod aliud humilius verbum, quo se obpigneraret, invenit. Post exiguum tempus idem illi verba priora quasi sordida et parum libera evitant;

3 *Epic. fr. 435 Us.*

5 percepimus ω ‖ 7 uoluntas P ‖ 9 aliquid incedere N[1] ‖ 10 inter tua G ‖ 12 transilit N transtulit O | totus *Salmasius* tutor N[2]M tutos O ‖ 13 minime M ‖ 15 mi o lib. M ‖ 16 scis M ‖ 17 dedicisse intercedit N[1] | intercidit (cid *in ras.*) R | scientiam N[1]R | continetur NG contineatur N[2]O *corr.* ω ‖ 18 geometricam M ‖ 20 excedere N[1] ‖ 24 penitentium M ‖ 26 aliud (d *ex* s) N ‖ 27 obpigneret (e *alt. ex* i N[2]) O *corr.* ς

perveniunt deinde eo, quo, ut ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus pervenit, ut obliviscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, ut ingratus sit, cui beneficium in mentem venit.

Hoc tam invisum vitium an inpunitum esse debeat, 1 VI quaeritur, et an haec lex, quae in scholis exercetur, etiam in civitate ponenda sit, qua ingrati datur actio; quae videtur aequa omnibus. „Quidni? cum urbes quoque urbibus, quae praestitere, exprobrent et *in* maiores conlata a posteris exigant.“ Nostri maiores, 2 maximi scilicet viri, ab hostibus tantum res repetierunt, beneficia magno animo dabant, magno perdebant; excepta Macedonum gente non est in ulla data adversus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum est dandam non fuisse, quia adversus maleficium omne consensimus, et homicidii, veneficii, parricidii, violatarum religionum aliubi atque aliubi diversa poena est, sed ubique aliqua, hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, ubique inprobatur; neque absolvimus illud, sed cum difficilis esset incertae rei aestimatio, tantum odio damnavimus et inter ea reliquimus, quae ad iudices deos mittimus.

Rationes autem multae mihi occurrunt, propter 1 VII quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium pars optima beneficii periit, si actio sicut certae pecuniae aut ex conducto et locato datur. Hoc enim in illo speciosissimum est, quod dedimus vel perdituri, quod totum permisimus accipientium arbitrio; si adpello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium

2 ut *om.* **N^1MG** ‖ **3** ut *om.* **G** | ut non ingratus **N^2** ‖ **4** fit **G** ‖ **5** tam *Mrt.* tamen **O** ‖ **6** uel solis *ss.* **N^3** ‖ **7** ingratis **M** ‖ **9** in *add. Grut.* ‖ **10** maioris **N^1** maioribus *Pinc.* ‖ **11** res rep. *Mrt.* aes (es **GP**) petierunt **O** ‖ **13** Medorum *Mrt.* | in ulla **N^2** in illa **M** in nulla **O** ‖ **14** dandam **N^2** dandum **O** ‖ **15** maleficum omnem **M** | omnes *Gertz* ‖ **16** beneficii **N^1** ‖ **17** regionum **GP** | alicubi (*bis*) **MP** ‖ **25** perit *Gertz* ‖ **26** certe **N^1MP** creditae *Erasmus* certae creditae *Gertz* ‖ **29** non *om.* **N^1**

2 esse, sed creditum. Deinde cum res honestissima sit
referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est;
non magis enim laudabit quisquam gratum hominem,
quam eum, qui depositum reddidit aut, quod debebat,
3 citra iudicem solvit. Ita duas res, quibus in vita hu-
mana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum homi-
nem et beneficium; quid enim aut in hoc magnificum
est, si beneficium non dat, sed commodat, aut in illo,
qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non
est gloriosa res gratum esse, nisi tutum est ingratum
4 fuisse. Adice nunc, quod huic uni legi omnia fora
vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo
non agatur? omnes sua extollunt, omnes etiam minima,
5 quae in alios contulere, dilatant. Praeterea, quaecum-
que in cognitionem cadunt, conprendi possunt et non
dare infinitam licentiam iudici; ideo melior videtur con-
dicio causae bonae, si ad iudicem quam si ad arbitrum
mittitur, quia illum formula includit et certos, quos
non excedat, terminos ponit, huius libera et nullis ad-
stricta vinculis religio et detrahere aliquid potest et
adicere et sententiam suam, non prout lex aut iustitia
suadet, sed prout humanitas aut misericordia inpulit,
6 regere. Ingrati actio non erat iudicem adligatura sed
in regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium,
non constat, deinde, quantum sit; refert, quam benigne
illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex
monstrat; saepe et qui reddidit, quod accepit, ingratus
7 est, et qui non reddidit, gratus. De quibusdam et in-
peritus iudex demittere tabellam potest, ubi fecisse aut
non fecisse pronuntiandum est, ubi prolatis cautionibus

3 laudabit **N^{2}G** -auit **O** || **5** iud. solum **M** || **7** beneficum *Pinc.* || **9** non ideo quia **G** || **14** quicumque **M** || **15** conprehendi **N^{2}MP** || **16** licentum **G** | iudicii **O** *corr.* ς || **17** quasi **O** *corr.* ω | arbitrium **GM^{1}** || **18** inclusit **P** || **19** excedet **M** || **20** aliquod **NR** || **23** alligatura **M** allegatura **O** || **24** in *add. Mg.* || **28** qui reddit **S** || **29** demittere **N** dim. **N^{2}O**

controversia tollitur, ubi inter disputantes ratio ius dicit; ubi vero animi coniectura capienda est, ubi id, de quo sola sapientia decernit, in controversiam incidit, non potest sumi ad haec iudex ex turba selectorum, quem census in album et equestris hereditas misit.

Itaque non haec parum idonea res visa est, quae 1 VIII
deduceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus
iudex inventus est; quod non admiraberis, si excusseris,
quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi
reum exisset. Donavit aliquis magnam pecuniam, sed 2
dives, sed non sensurus inpendium; donavit alius, sed
toto patrimonio cessurus; summa eadem est, beneficium
idem non est. Etiamnunc adice: hic pecuniam pro
addicto dependit, sed cum illam domo protulisset; ille
dedit eandem, sed mutuam sumpsit aut rogavit et se
obligari ingenti merito passus est; eodem existimas
loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est,
et hunc, qui accepit, ut daret? Tempore quaedam 3
magna fiunt, non summa: beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam, beneficium est unus in fame panis; beneficium est donare regiones, per quas magna flumina et navigabilia decurrant, beneficium est arentibus siti et vix spiritum per siccas fauces ducentibus monstrare fontem. Quis inter se ista conparabit? quis expendet? Difficilis est sententia, quae non rem, sed vim rei quaerit; eadem
licet sint, aliter data non idem pendent. Dedit hic 4
mihi beneficium, sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me, quam solebat, adspexit, sed tam tarde dedit, ut plus praestaturus fuerit, si cito

1 tolletur **M** | tollitur. Ubi vero inter . . dicit, ubi animi *edd. ant.* ‖ 4 ad h. sumi **GP** | electorum **P** ‖ 7 deducetur **P** ‖ 8 sed exc. **G** ‖ 9 quod **N**^{1} ‖ 10 aliquam **M** ‖ 13 hic *om.* **N** *add. m. 1* ‖ 14 adducto **G**^{1} ‖ 18 accepit **M** accipit **O** ‖ 21 ponis **N**^{1} ‖ 23 arientibus **N**^{1} ardentibus **G**^{1}**M**^{1} ‖ 25 conparavit **N**^{1} | expendet **GP** -dit **NMR** ‖ 26 quem non **N**^{1} ‖ 27 pendunt **N**^{3} ‖ 29 me *om.* **M** ‖ 30 ut praestitum f. **M**

negasset: horum quomodo iudex inibit aestimationem,
cum sermo et dubitatio et voltus meriti gratiam de-
struant?

IX 1 Quid, quod quaedam beneficia vocantur, quia nimis
concupiscuntur, quaedam non sunt ex hac volgari nota
2 sed maiora, etiam si minus adparent? Beneficium
vocas dedisse potentis populi civitatem, in quatuor-
decim deduxisse et defendisse capitis reum; quid utilia
suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid
gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis
lugentem et, quos desiderabat, volentem sequi ad vitae
consilium reduxisse? quid adsedisse aegro et, cum
valetudo eius ac salus momentis constaret, excepisse
idonea cibo tempora et cadentes venas vino refecisse
3 et medicum adduxisse morienti? Haec quis aestimabit?
quis dissimilibus beneficiis iubebit beneficia pensari?
„Donavi tibi domum“; sed ego tuam supra te ruere
praedixi. „Dedi tibi patrimonium“; sed ego naufrago
tabulam. „Pugnavi pro te et volnera excepi“; at ego
vitam tibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur,
aliter reddatur, paria facere difficile est.

X 1 Dies praeterea beneficio reddendo non dicitur, sicut
pecuniae creditae; itaque potest, qui nondum reddidit,
reddere. Dic enim, intra quod tempus deprendatur
2 ingratus. Maxima beneficia probationem non habent,
saepe intra tacitam duorum conscientiam latent; an
hoc inducimus, ut non demus beneficia sine teste?
3 Quam deinde poenam ingratis constituimus? unam om-
nibus, cum disparia sint? inaequalem et pro cuiusque
beneficio maiorem, minorem? Age, intra pecuniam

1 inibita N^1 ‖ 7 petentis G ‖ 9 reueret N^1 ‖ 11 quos N quod M quo N^2O ‖ 13 momenti N^1 ‖ 16 uidebit M ‖ 17 donauit *et* 18 dedit O *corr. Haase* ‖ 19 tabellam M | pugnabi N pugnauit N^2O | excipiat N excepi at N^2 -pit at O ‖ 24 deprehendatur N^2RGMP ‖ 28 constituemus *Matthias* | una N^1 ‖ 29 disparia ⟨beneficia⟩ ω | an equalem M an in equalem GP ‖ 30 maiorem min N m. aut min. O

versabitur taxatio: quid, quod quaedam vitae beneficia sunt et maiora vita? His quae pronuntiabitur poena? minor beneficio? iniqua est; par et capitalis? quid inhumanius quam cruentos esse beneficiorum exitus?

„Quaedam“ inquit „privilegia parentibus data sunt; 1 XI
quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficorum haberi debet.“ Parentium condicionem sacravimus, quia expediebat liberos tolli; sollicitandi ad hunc laborem erant incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: „Cui des, elige; ipse tecum, si deceptus es, querere; dignum adiuva.“ In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet, tota res voti est; itaque, ut aequiore animo adirent aleam, danda aliqua illis potestas
fuit. Deinde alia condicio parentium est, qui beneficia, 2
quibus dederunt, dant nihilo minus daturique sunt, nec est periculum, ne dedisse ipsos mentiantur; in ceteris quaeri debet, non tantum an receperint, sed an dederint, horum in confesso merita sunt, et, quia utile est iuventuti regi, inposuimus illi quasi domesticos
magistratus, sub quorum custodia contineretur. Deinde 3
omnium parentium unum erat beneficium, itaque aestimari semel potuit; alia diversa sunt, dissimilia, infinitis inter se intervallis distantia; itaque sub nullam regulam cadere potuerunt, cum aequius esset omnia relinqui quam omnia aequari.

Quaedam magno dantibus constant, quaedam acci- 1 XII
pientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus. Quae-

1 versabatur *Gertz* | taxio **G** | vitae ⟨paria⟩ ben. *Badstuebner* ‖ 4 qua **N**[1] ‖ 7 beneficiorum **O** *corr. Koch* | parentum **N**[2]**M** ‖ 8 conditio ñ ẽ. Sacr. **M** ‖ 9 solliciti **M** ‖ 12 es *om.* **R**[1] ‖ 14 ạḍịṛẹṇṭ adirent **R** | aliam **RP** alia **M** eā////// danda **G** | illis aliqua **GP** ‖ 15 parentum **N**[2]**M** | est parentium **GP** | q; ben. **N**[1] ‖ 16 danti **N**[1] dan///t **G** Dant et nichilo **M** ‖ 17 ne (ded.) **N**[2]**GP** nec **NRM** | illos **GP** ‖ 19 confessio **G**[1]**M** | metae sunt **M** | et quia — contineretur *post* pot. fuit (*v. 15*) *transp. Gertz* ‖ 20 est] esse *ss.* **N**[3] ‖ 21 sub **GMP** sed **NR** et *Gertz* ‖ 22 parentum **N**[2]**M**

dam amicis data sunt, quaedam ignotis; plus est, quam-
vis idem detur, si ei datur, quem nosse a beneficio
tuo incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille
2 solacia. Invenies, qui nihil putet esse iocundius, nihil
maius quam habere, in quo calamitas adquiescat; in-
venies rursus, qui dignitati suae, quam securitati con-
suli malit; est, qui plus ei debere se iudicet, per quem
tutior est, quam ei, per quem honestior. Proinde ista
maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex aut huc
3 aut illo inclinatus animo. Praeterea creditorem mihi
ipse eligo, beneficium saepe ab eo accipio, a quo nolo,
et aliquando ignorans obligor: quid facies? ingratum
vocabis eum, cui beneficium inscio et, si scisset, non
accepturo inpositum est? non vocabis eum, qui utcum-
4 que acceptum non reddidit? Aliquis dedit mihi bene-
ficium, sed idem postea fecit iniuriam: utrum uno
munere ad patientiam iniuriarum omnium adstringor,
an proinde erit, ac si gratiam rettulerim, quia benefi-
cium suum ipse insequenti iniuria rescidit? Quomodo
deinde aestimabis, utrum plus sit, quod accepit, an
quo laesus est? Dies me deficiet omnes difficultates
persequi temptantem.

XIII 1 „Tardiores“ inquit „ad beneficia danda facimus non
vindicando data nec infitiatores eorum adficiendo poena.“
Sed illud quoque tibi e contrario occurrat multo tar-
diores futuros ad accipienda beneficia, si periculum
causae dicundae adituri erunt et innocentiam sollicitiore
2 habituri loco. Deinde erimus per hoc ipsi quoque ad

3 aux. imbuit **M** | ormenta **N**^{1} || **5** inuenies rursus . . malit *post* honestior (*v. 8*) *ponit* **G** *Mg.* | inueniet **N**^{1} || **7** est *Haase* et **O** (*Mg.*) || **9** aut huc (hoc) aut illo *scripsi* aut ad hec aut ad illa **G** aut haec (///ec **N**) aut illa **O** aut in h. aut in illa **N**^{3} || **11** ipso **N**^{1} || **13** cui *om.* **NR** | nescio **M** | scisses **N**^{1} || **14** acceptum **M** | est, omnino voc. *J. Mueller* est? quomodo voc. *ego* est si utcumque (non — qui *om.*) *Gertz* || **15** dedet **N**^{1} || **18** uel perinde *ss.* **N**^{3} || **19** inscidit **M** || **20** estimabit **M** | accipit **P**^{1} | an *Gertz* in **N** aut in **N**^{2}**O** an id *Pinc.* || **21** difficiet **N**^{1} || **24** iudicando **GP** || **27** dicendae **N**^{3}**MP** | aditure **R**^{1} | ad. sunt **G**

danda tardiores; nemo enim libenter dat invitis, sed quicumque ad bene faciendum bonitate invitatus est et ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit nihil debituris nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officii, cui diligenter cautum est.

Deinde pauciora erunt beneficia, sed veriora; quid 1 XIV
autem mali est inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt, ut circumspectius donaremus, circumspectius
eligeremus eos, in quos merita conferuntur. Etiam 2
atque etiam, cui des, considera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem; nulla lex te in integrum restituet, solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent et magnifica sunt; pollues illa, si materiam
litium feceris. Aequissima vox est et ius gentium prae 3
se ferens: „Redde, quod debes“; haec turpissima est in beneficio: „Redde!“ Quid? reddet vitam, quam debet?
dignitatem? securitatem? sanitatem? Reddi maxima 4
quaeque non possunt. „At pro iis“ inquit „aliquid, quod tanti sit.“ Hoc est, quod dicebam, interituram tantae rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est inritandus animus ad avaritiam, ad querellas, ad discordiam; sua sponte in ista fertur. Quantum possumus, resistamus et quaerenti occasiones amputemus.

Utinam quidem persuadere possemus, ut pecunias 1 XV
creditas tantum a volentibus acciperent! utinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret nec pacta conventaque inpressis signis custodirentur, fides potius illa

1 inuitus **M** ‖ 2 beneficiendum **N** ‖ 4 uolunt **G** ‖ 10 delig. **G** ///elig. **R** ‖ 12 tibi **N**[3]**G** sibi **O** ‖ 13 restituat **P** | accipientes **N**[1]**R**[1] ‖ 15 materia m///litium **N** ‖ 18 Quid reddit (reddidit **M**)? **O** *corr.* ω | qui debet ς qui eam *Wsg.* ‖ 20 at **N** aut **O** | iis **N** hiis **N**[2] his **O** | al. quod quod **R** ‖ 24 discordium **R**[1] ‖ 25 querendi *Pinc.* | occasionem **M** ‖ 27 Vt. — acciperent *om.* **M** | possimus **O** *corr.* **N**[2] ‖ 28 ut nulla **GS**

2 servaret et aecum colens animus! Sed necessaria
optimis praetulerunt et cogere fidem quam expectare
malunt. Adhibentur ab utraque parte testes; ille per
tabulas plurium nomina interpositis parariis facit; ille
non est interrogatione contentus, nisi reum manu sua
3 tenuit. O turpem humani generis fraudis ac nequitiae
publicae confessionem! anulis nostris plus quam animis
creditur. In quid isti ornati viri adhibiti sunt? in
quid inprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse
se, quod accepit. Hos incorruptos viros et vindices
veritatis existimas? at his ipsis non aliter statim pe-
cuniae conmittentur. Ita non honestius erat a quibus-
dam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri?
4 Hoc unum deest avaritiae, ut beneficia sine sponsore
non demus. Generosi animi est et magnifici iuvare,
prodesse; qui dat beneficia, deos imitatur, qui repetit,
feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam
sordidissimam redigimus?

XVI 1 „Plures“ inquit „ingrati erunt, si nulla adversus
ingratum datur actio.“ Immo pauciores, quia maiore
dilectu dabuntur beneficia. Deinde non expedit notum
omnibus fieri, quam multi ingrati sint; pudorem enim
rei tollet multitudo peccantium, et desinet esse probri
2 loco commune maledictum. Numquid iam ulla repudio
erubescit, postquam inlustres quaedam ac nobiles femi-
nae non consulum numero sed maritorum annos suos
conputant et exeunt matrimonii causa, nubunt repudii?
Tamdiu istuc timebatur, quamdiu rarum erat; quia

1 et] ut **P** | aecum (aequum $\mathbf{N}^2$) collens **N** ‖ 2 spectare **O** *corr. Koch* ‖ 3 maluerunt *Lps.* ‖ 4 plurium ⟨suas firmat, ille⟩ *Havet* | pararis $\mathbf{N}^1$**RG** parărari **P** ‖ 5 rerum **G** | manus tua **M** ‖ 6 g. et fraudis **O** et *del. Erasmus* istam fr. *Schultess* inhumani fenoris et *Klammer* ‖ 7 confusionem **G** ‖ 8 credatur **NR** | inquit (*bis*) **GP** ‖ 10 se *om.* **M** ‖ 14 sponso rede//////mus (non *ss.*) **N** ‖ 15 est *om.* **M** | et *om.* $\mathbf{N}^1$ ‖ 17 illos (*super* o *ss.* a *m. 3*) **N** ‖ 18 redigimus $\mathbf{N}^2$**GP** -emus **NRM** ‖ 19 Pluris $\mathbf{N}^1$ ‖ 21 delectu $\mathbf{N}^2$**GP** delicta $\mathbf{G}^2$ ‖ 22 sunt $\mathbf{G}^1$**MS** ‖ 23 tollit $\mathbf{N}^2$ ‖ 24 ///ulla **R** ‖ 25 erubiscet $\mathbf{N}^1$ | ill. quidem *Faber* ‖ 27 matrimoniis **M** ‖ 28 his tunc **S**

nulla sine divortio acta sunt, quod saepe audiebant,
facere didicerunt. Numquid iam ullus adulterii pudor 3
est, postquam eo ventum est, ut nulla virum habeat,
nisi ut adulterum inritet? Argumentum est deformitatis pudicitia. Quam invenies tam miseram, tam sordidam, ut illi satis sit unum adulterorum par, nisi singulis divisit horas? et non sufficit dies omnibus, nisi apud alium gestata est, apud alium mansit. Infrunita et antiqua est, quae nesciat matrimonium vocari unum
adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam 4
evanuit pudor, postquam res latius evagata est, ita ingratos plures efficies et avidiores, si numerare se coeperint.

„Quid ergo? inpunitus erit ingratus?“ Quid ergo, 1 XVII
inpunitus erit inpius? quid malignus? quid avarus? quid inpotens? quid crudelis? Inpunita tu credis esse, quae invisa sunt, aut ullum supplicium gravius existi-
mas publico odio? Poena est, quod non audet ab ullo 2
beneficium accipere, quod non audet ulli dare, quod omnium designatur oculis aut designari se iudicat, quod intellectum rei optimae ac dulcissimae amisit. An tu infelicem vocas, qui caruit acie, cuius aures morbus obstruxit, non vocas miserum eum, qui sensum bene-
ficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos 3
metuit, urit illum et angit intercepti beneficii conscientia; denique satis haec ipsa poena magna est, quod rei, ut dicebam, iocundissimae fructum non percipit. At quem iuvat accepisse, aequali perpetuaque voluptate fruitur et animum eius, a quo accepit, non rem intuens

2 nullus **M** ‖ 4 adulterium **MS** ‖ 6 ⟨singulas⟩ singulis *Wsg.* ‖ 8 aliut **N^1R** | gustata **M** ‖ 12 avidiores *Haase* auctores **N** altiores **S** auctiores **O** *et* **N** *ex corr.* audaciores *ω* | numerari **N^1RP** | se *om.* **S** ‖ 14 inp. exit **S^1** ‖ 16 impudens **M** ‖ 17 an nullum **S** | ///ullum **M** illum **G^1** | estimas **S** ‖ 19 illi **G^1** ‖ 20 iudicari se iud. **S** ‖ 21 opt. rei **GP** ‖ 22 aciae **N** acie oculorum **O** *et pr. corr. in* **N** ‖ 24 deos non metuit **P** ‖ 27 pepercit **S** ‖ 28 uoluntate **S** ‖ 29 accepit **MS** accipit **M^2O**

gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat,

4 ingratum semel. Conparari autem potest utriusque vita, cum alter tristis sit et sollicitus, qualis esse infitiator ac fraudulentus solet, apud quem non parentium, qui debet, honor est, non educatoris, non praeceptorum, alter laetus, hilaris, occasionem referendae gratiae expectans et ex hoc ipso adfectu gaudium grande percipiens nec quaerens, quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius uberiusque respondeat non solum parentibus et amicis, sed humilioribus quoque personis? Nam etiam si a servo suo beneficium accepit, aestimat, non a quo, sed quid acceperit.

XVIII 1 Quamquam quaeritur a quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare servus domino possit. Sunt enim, qui ita distinguant, quaedam beneficia esse, quaedam officia, quaedam ministeria; beneficium esse, quod alienus det (alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare); officium esse filii, uxoris, earum personarum, quas necessitudo suscitat et ferre opem iubet; ministerium esse servi, quem condicio sua eo loco posuit, ut nihil eorum, quae praestat, inputet superiori.*

2 Praeterea servum qui negat dare aliquando domino beneficium, ignarus est iuris humani; refert enim, cuius animi sit, qui praestat, non cuius status. Nulli praeclusa virtus est; omnibus patet, omnes admittit, omnes invitat, et ingenuos et libertinos et servos et reges et exules; non eligit domum nec censum, nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti adversus repentina,

13 *Hecaton fr. XIV Fowler*

4 parentum **N^{2}M** ‖ **8** non querens **M** ‖ **10** et *om.* **N^1** ‖ **11** Non etiam **P** | accipit **O** *corr.* **ω** ‖ **12** sed quod **M** | acciperit **N^1** ‖ **16** mysteria **M^1** ‖ **18** fili **N^1** | earumque **N^3** ‖ **19** et referre **G^1** ‖ **21** *Hiatum statuit Lps.* ‖ **22** seruum **N** seruus **O** ‖ **25** admittet **N^1** ‖ **26** inuitat ing. lib. seruos reg. ex. (et exules **P**) **GP** et ing. et lib. seru. reges exules **S** ‖ **27** eligit **N^{2}GPS** elegit **NRM** | dominum **G** | sensum **S** ‖ **28** contempta **PS** | repentinam **O** *corr.* **N^2**

quid animus magnum promitteret sibi, si certam vir-
tutem fortuna amitteret? Si non dat beneficium ser- 3
vus domino, nec regi quisquam suo nec duci suo miles;
quid enim interest, quali quis teneatur imperio, si
summo tenetur? Nam si servo, quo minus in nomen
meriti perveniat, necessitas obstat et patiendi ultima
timor, idem istuc obstabit et ei, qui regem habet, et
ei, qui ducem, quoniam sub dispari titulo paria in illos
licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus
beneficia: ergo et dominis. Potest servus iustus esse, 4
potest fortis, potest magni animi: ergo et beneficium
dare potest; nam et hoc virtutis est. Adeo quidem
dominis servi beneficia possunt dare, ut ipsos saepe
beneficii sui fecerint.

Non est dubium, quin servus beneficium dare possit 1 XIX
cuilibet; quare ergo non et domino suo possit? „Quia
non potest" inquit „creditor domini sui fieri, si pecu-
niam illi dederit. Alioqui cottidie dominum suum
obligat: peregrinantem sequitur, aegro ministrat, rus
eius labore summo colit; omnia tamen ista, quae alio
praestante beneficia dicerentur, praestante servo mini-
steria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit,
cum illi liceret et non dare; servus autem non habet
negandi potestatem; ita non praestat, sed paret, nec
id se fecisse iactat, quod non facere non potuit." Iam 2
sub ista ipsa lege vincam et eo perducam servum, ut
in multa liber sit; interim dic mihi, si tibi ostendero

1 promittere **N**[1] ‖ 2 mitteret (et *ex* it **N**) **O** an. magnus pr. sibi certum, si v. f. amitteret *Gertz* mutaret *ω* ‖ 3 rei **R** | quisque **M** ‖ 4 quo aliquis **N**[2] ‖ 6 obest **GP** ‖ 7 istud **P** ‖ 8 ducem quando **P** | illis **GP** ‖ 12 in hoc **M** | Adeo quidem ς Ad. qui **NRP** Ad. quia **M** Adeoque qui **G** Adeoque (**N**[2]*?*) **P**[2]**F** ‖ 13 dominis (o *ex* e *m. 1*) **N** ‖ 14 beneficiis **P** | fecerint memores **M** ‖ 18 dederet **N**[1] ‖ 19 ministrat (-atur **N** -atur **R**) eius laborem **O** *corr. Mg.* eum ς m. e. laborem suo tollit *Pinc.* ‖ 21 servo] domino **M** ‖ 24 itaque non **N**[2]**M** ‖ 25 id fecit (se *ss.*) **N**[1] id si f. *Gertz* 26 ipsa (a *ex* e) **N** *om.* **GP** | et ego **R**[1] ‖ 27 mihi sibi ost. **R**[1]

aliquem pro salute domini sui sine respectu sui dimicantem et confossum volneribus reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem et, ut ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quaerentem, hunc tu
3 negabis beneficium dedisse, quia servus est? Si tibi ostendero aliquem, ut secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum avertisse, quantum potuerit, suspiciones quaerentis et inpendisse spiritum fidei, hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia servus est?
4 Vide, ne eo maius sit, quo rarius est exemplum virtutis in servis, eoque gratius, quod, cum fere invisa imperia sint et omnis necessitas gravis, commune servitutis odium in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia a servo profectum est, sed ideo maius, quia deterrere ab illo ne servitus quidem potuit.

XX 1 Errat, si quis existimat servitutem in totum hominem descendere. Pars melior eius excepta est: corpora obnoxia sunt et adscripta dominis, mens quidem sui iuris, quae adeo libera et vaga est, ut ne ab hoc quidem carcere, cui inclusa est, teneri queat, quo minus inpetu suo utatur et ingentia agat et in infinitum
2 comes caelestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit; hoc emit, hoc vendit; interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est; nec enim aut nos omnia iubere possumus aut in omnia servi parere coguntur: contra rem publicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

XXI 1 Quaedam sunt, quae leges nec iubent nec vetant

1 aliquem seruum **GP** ‖ 4 tu] tune **P** ‖ 5 seruos **N**[1] ‖ 10 tu *om.* **M** tune **NP** ‖ 11 Vnde ne **M** | sit quo *om.* **M** ‖ 13 sunt **M** ‖ 14 uincit **M** ‖ 16 nec **G** ‖ 22 cui *om.* **N** *add. m. 1* ‖ 23 aget **N**[1] ‖ 25 uendidit **M** ‖ 26 non *om.* **N**[1] ‖ 27 uenit] est **G** ‖ 28 in] non **M** | par///ere **M** ponere **G** ‖ 29 remp̄. (*ut solet*) inp. **N** rem p̄ imp. **G** rem praeimp. **R** rem piae imp. **P** publicam *om.* **M**

facere; in iis servus materiam beneficii habet. Quam
diu praestatur, quod a servo exigi solet, ministerium
est; ubi plus, quam quod servo necesse est, beneficium
est; ubi in adfectum amici transit, desinit vocari mini-
sterium. Est aliquid, quod dominus praestare servo 2
debeat, ut cibaria, ut vestiarium; nemo hoc dixit bene-
ficium; at indulsit, liberalius educavit, artes, quibus
erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium est. Idem e
contrario fit in persona servi: quidquid est, quod ser-
vilis officii formulam excedit, quod non ex imperio,
sed ex voluntate praestatur, beneficium est, si modo
tantum est, ut hoc vocari potuerit quolibet alio prae-
stante.

Servus, ut placet Chrysippo, perpetuus mercen- 1 XXII
narius est. Quemadmodum ille beneficium dat, ubi
plus praestat, quam *in* quod operas locavit, sic servus,
ubi benevolentia erga dominum fortunae suae modum
transit et altius aliquid ausus, quod etiam felicius
natis decori esset, spem domini antecessit, beneficium
est intra domum inventum. An aecum videtur tibi, 2
quibus, si minus debito faciant, irascimur, non haberi
gratiam, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire,
quando non sit beneficium? ubi dici potest: „Quid, si
nollet?“ Ubi vero id praestitit, quod nolle licuit,
voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt bene- 3
ficium et iniuria; potest dare beneficium domino, si a
domíno iniuriam accipere. Atqui de iniuriis domino-
rum in servos qui audiat positus est, qui et saevitiam
et libidinem et in praebendis ad victum necessariis

1 his **N**[3]**GMG** | beneficium **G** ‖ 4 minister *Gertz* ‖ 6 ciuaria **N**[1] cibarium **GP** | ut] et **M** *om.* **GPS** ‖ 8 eruuntur **N**[1] | ingenui/// **R** -nii **S** ‖ 10 excidit **N**[1] | ex *bis om.* **S** ‖ 16 quam . . locavit *om.* **M** | in *add.* *ω* | quot **N**[3] | operans **G** ‖ 18 alius **N**[1] | ausus est quam etiam **G** ‖ 19 et spem **O** et *del.* *Haase* ‖ 20 dominum **M** | tibi uidetur **GP** ‖ 22 gratia plus **N**[1] | fecerint **GP** fecerunt **O** ‖ 25 noluisse **R**[1] ‖ 26 dño sicut a (n͠o sicut *in ras.*) **M** ‖ 29 necessaria **M**

avaritiam conpescat. Quid ergo? beneficium dominus
4 a servo accipit? immo homo ab homine. Denique, quod in illius potestate fuit, fecit: beneficium domino dedit; ne a servo acceperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat?

XXIII 1 Multa iam beneficiorum exempla referam et dissimilia et quaedam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, servavit periturum et, hoc si parum est, pereundo servavit; alius mortem
2 domini adiuvit, alius decepit. Claudius Quadrigarius in duodevicensimo annalium tradit, cum obsideretur Grumentum et iam ad summam desperationem ventum esset, duos servos ad hostem transfugisse et operae pretium fecisse. Deinde urbe capta passim discurrente victore illos per nota itinera ad domum, in qua servierant, praecucurrisse et dominam suam ante egisse; quaerentibus, quaenam esset, dominam et quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci professos esse. Eductam deinde extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira consideret; deinde, ut satiatus miles cito ad Romanos mores rediit, illos quoque ad suos redisse
3 et dominam sibi ipsos dedisse. Manu misit utrumque e vestigio illa nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitae necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari; aliter enim servata munus notae et volgaris clementiae habuisset, sic servata nobilis fabula et exemplum duarum urbium fuit.
4 In tanta confusione captae civitatis cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa praeter transfugas fugerunt;

11 *Claudius fr. 80 Pet.*

4 acciperis (-is *ex* es **N**) **NR** ‖ 5 indicere **NRP** *corr.* N^3 ‖ 6 infimis **G** infirmis **O** ‖ 7 Multa etiam **M** | ben. genera **G** ‖ 16 serui erant **GMP** ‖ 17 ante **NM** ante se N^2**O** ‖ 18 domina **M** ‖ 21 satiatum N^1**R** ‖ 24 e *om.* **N** (*add. m. 1*) **M** | iis ς ‖ 25 pot. suscepisset **M** ‖ 27 minus (i *in ras.* **N**) **O**

at hi, ut ostenderent, quo animo facta esset prior illa transitio, a victoribus ad captivam transfugerunt personam parricidarum ferentes; quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicaverunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, condicio servilis animi egregium factum fama sceleris emisse.

Vettius, praetor Marsorum, ducebatur ad Roma- 5
num imperatorem; servus eius gladium militi illi ipsi, a quo trahebatur, eduxit et primum dominum occidit, deinde: „Tempus est“ inquit „me et mihi consulere! iam dominum manu misi“, atque ita traiecit se uno ictu. Da mihi quemquam, qui magnificentius dominum servaverit.

Corfinium Caesar obsidebat, tenebatur inclusus XXIV
Domitius; imperavit medico eidemque servo suo, ut sibi venenum daret. Cum tergiversantem videret: „Quid cunctaris“ inquit, „tamquam in tua potestate totum istud sit? mortem rogo armatus.“ Tum ille promisit et medicamentum innoxium bibendum illi dedit; quo cum sopitus esset, accessit ad filium eius et: „Iube“ inquit „me adservari, dum ex eventu intellegas, an venenum patri tuo dederim.“ Vixit Domitius et servatus a Caesare est; prior tamen illum servus servaverat.

Bello civili proscriptum dominum servus abscon- XXV
dit et, cum anulos eius sibi aptasset ac vestem induisset, speculatoribus occurrit nihilque se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit et deinde cervicem

1 hii **N**[2]**R**[1] *in ras.* **M**[2] || 2 fugerunt **G** || 6 condicio *scripsi* non dico **O** indicium *Mueck* || 7 emisissae **N**[1] || 8 Vettius *ω* Uettenus **NR**[2]**P** Uetenus **RGM** || 9 imperatorem **N**[3]**M** im̄p **N** im̄pm **N**[2]**R** imperium **GP** | illi *om.* **GP** | ipsi *om.* **M**[1] || 12 ita se uno ictu (iactu **G**) tr. **GP** || 17 uiderit **N**[1] || 21 quod **G** || 22 et *om.* **GP** | obseruari **R**[1] adseruari (i *ex* e) aduersari **G** adseruari (seruari *in ras. a m. 3*) **M** | intellegas **N** -igis (-egis **R**) **O** || 27 apt. uestemque **M** || 28 spicul. **GMP**

porrexit. Quanti viri est pro domino eo tempore mori velle, quo rara erat fides dominum mori nolle! in publica crudelitate mitem inveniri, in publica perfidia fidelem! cum praemia proditionis ingentia ostendantur, praemium fidei mortem concupiscere!

XXVI 1 Nostri saeculi exempla non praeteribo. Sub Tib. Caesare fuit accusandi frequens et paene publica rabies, quae omni civili bello gravius togatam civitatem confecit; excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium; nihil erat tutum; omnis saeviendi placebat occasio, nec iam reorum expectabantur eventus, cum esset unus. Cenabat Paulus praetorius in convivio quodam imaginem Tib. Caesaris habens ectypa et eminente
2 gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quaesiero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse; quod factum simul et Maro ex notis illius temporis vestigatoribus notavit et servus eius, quoi nectebantur insidiae, ei ebrio anulum extraxit. Et cum Maro convivas testaretur admotam esse imaginem obscenis et iam subscriptionem conponeret, ostendit in manu sua servus anulum. Si quis hunc servum vocat, et illum convivam vocabit.

XXVII 1 Sub divo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus, vir ordinis senatorii, inter cenam optaverat, ne Caesar salvus rediret ex ea peregrinatione, quam parabat; et adiecerat idem omnes et tauros et vitulos optare. Fuerunt, qui illa

2 erat rara **GP** mira **F** || 3 crudelitatem item **N** -itate item **N**^{2}**O** || 6 t̄ib **N** tiber **R** tiberio (tyb. **M**) **N**^{3}**R**^{2}**O** || 10 totum **N**^{1} | placebat (at *a m. 2*) **M** placuit **G** || 11 expectantur **M** exceptabantur **R**^{1} || 13 t̄ib. **NR** tib̄ **GP** tyberii **M** | c̄aes. **NR** | exstipa **G** habens ex anulo et em **M** ectypam em. *Gertz* | gemmam **G**^{1} || 16 maris **M** Macro *Gloeckner* || 17 quoi *Grut.* quo **NRP** cui **M** quando (a *ex* o, ndo *in ras.*) **G** | nectabantur **MP** || 18 insidias **N**^{1} | ebrio ///ı/// (*sub ras.* ex) **N** | extrahit **R**^{1}**M** | maro (o *in ras.*) **M** || 19 amotam **P** || 22 conuiuum **R**^{1} | uocabit **N**^{2}**M** uocauit **NRP** uocauerit **G** || 23 aūgo **NR** || 24 iam *om.* **M** || 25 in cęnam **M** | ne c̄es/// **N** *corr.* **N**^{2}

diligenter audirent. Ut primum diluxit, servus, qui
cenanti ad pedes steterat, narrat, quae inter cenam
ebrius dixisset, et hortatur, ut Caesarem occupet atque
ipse se deferat. Usus consilio descendenti Caesari 2
occurrit et, cum malam mentem habuisse se pridie
iurasset, id ut in se et in filios suos recideret, optavit
et Caesarem, ut ignosceret sibi rediretque in gratiam
secum, rogavit. Cum dixisset se Caesar facere: „Nemo“ 3
inquit „credet te mecum in gratiam redisse, nisi ali-
quid mihi donaveris“, petitque non fastidiendam etiam
a propitio summam et inpetravit. Caesar ait: „Mea
causa dabo operam, ne umquam tibi irascar.“ Honeste 4
fecit Caesar, quod ignovit, quod liberalitatem clementiae
adiecit; quicumque hoc audierit exemplum, necesse est
Caesarem laudet, sed cum servum ante laudaverit. Non
expectas, ut tibi narrem manu missum, qui hoc fecerat;
nec tamen gratis: pecuniam pro libertate eius Caesar
numeraverat.

Post tot exempla num dubium est, quin bene- 1 XXVIII
ficium aliquando a servo dominus accipiat? Quare
potius persona rem minuat, quam personam res ipsa
cohonestet? Eadem omnibus principia eademque origo;
nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium et arti-
bus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt et 2
nomina familiae suae longo ordine ac multis stemmatum
inligata flexuris in parte prima aedium conlocant, non
noti magis quam nobiles sunt? Unus omnium parens
mundus est, sive per splendidos sive per sordidos gra-
dus ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non
est, quod te isti decipiant, qui, cum maiores suos

2 steterat et audierat, quae .. dixisset, hortatur (et *ss. m. 1*) **M** ‖ **3** et *om.* **GP(M)** | caesar **N**^{1} ‖ **5** mala (i *super* a *alt. ss.*) **R** ‖ **6** reccideret (e *tert. ex* i) **N** ‖ **9** credet **GP** credit **NRM** ‖ **10** fastidiendum **R**^{1} | etiam *om.* **GP** ‖ **15** caesar **N**^{1} | conlaudauerit *rasis* con **G** | Non (o *ex* a) **G** Num *Lps.* ‖ **16** manum **N**^{1} ‖ **17** tamen ingratus p. **M** | c͡es **N**^{1} ‖ **19** num] non **GP** | qui **N**^{1} ‖ **25** hac **N**^{1}**R** ‖ **28** gratos **N**^{1}

recènsent, ubicumque nomen inlustre *de*fecit, illo deum
3 *in*fulciunt. Neminem despexeris, etiam si circa illum
obsoleta sunt nomina et parum indulgente adiuta fortuna. Sive libertini ante vos habentur sive servi sive
exterarum gentium homines, erigite audacter animos
et, quidquid in medio sordidi iacet, transilite; expectat
4 vos in summo magna nobilitas. Quid superbia in
tantam vanitatem adtollimur, ut beneficia a servis indignemur accipere et sortem eorum spectemus obliti
meritorum? Servum tu quemquam vocas, libidinis et
gulae servus et adulterae, immo adulterarum commune
5 mancipium? Servum vocas quemquam tu? Quo tandem ab istis gerulis raperis cubile istud tuum circumferentibus? quo te penulati in militum quidem non
volgarem cultum subornati, quo, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius ostiarii, ad hortos alicuius
ne ordinarium quidem habentis officium; et deinde
negas tibi a servo tuo beneficium dari posse, cui oscu-
6 lum alieni servi beneficium est? Quae est tanta animi
discordia? eodem tempore servos despicis et colis, imperiosus intra limen atque inpotens, humilis foris et
tam contemptus quam contemnens; neque enim ulli
magis abiciunt animos, quam qui inprobe tollunt, nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias
facere accipiendo didicerunt.

XXIX 1 Dicenda haec fuerunt ad contundendam insolentiam
hominum ex fortuna pendentium vindicandumque ius
beneficii dandi servis, ut filiis quoque vindicaretur.

1 repensent **N**[1] | ill. (inl. **NR** illustrare **M**) fecit i. d. fulgiunt (fugiunt **GMP**) **O** *corr. Salmasius* demum fugiunt *adscr.* **N**[3] fingunt ς ‖ 2 disp. **R** ‖ 3 indulgenter (r *ex* s) **G** | adiutam **P** ‖ 4 habent **O** *corr.* ω ‖ 9 ex(s)pectemus **O** *corr.* ω despectemus *Grut.* ‖ 12 quempiam **M** quemque **P** ‖ 13 circumfurentibus **M** ‖ 15 te teste eff. **M** ‖ 16 hostium **N**[1]**GMP** | hostiari **N**[1] -arii **G** ‖ 19 est ⟨ista⟩ t. *Wsg.* ‖ 22 contentus **N**[1] | contempnis (-mnis **N**[2]**RG**) **O** *corr.* ω | illi **G** ‖ 23 multiquae **N**[1] ‖ 26 insolentium **R**[1] ‖ 27 iudicandumque **G** ‖ 28 ut ω aut a **G** ut a **O** | filis **N**[1] | uindicaretur **N**[2]**M** -arentur **O**

Quaeritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia
dare parentibus suis possint, quam acceperint.
Illud conceditur multos filios maiores potentiores- 2
que extitisse quam parentes suos; aeque et illud
meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri, ut me-
liora tribuerint, cum et fortuna illis maior esset et
melior voluntas. „Quidquid“ inquit „est, quod det 3
patri filius, utique minus est, quia hanc ipsam dandi
facultatem patri debet. Ita numquam beneficio vincitur,
cuius beneficium est ipsum, quod vincitur.“ Primum
quaedam initium ab aliis trahunt et tamen initiis suis
maiora sunt; nec ideo aliquid non est maius eo, quo
coepit, quia non potuisset in tantum procedere, nisi
coepisset. Nulla non res principia sua magno gradu 4
transit. Semina omnium rerum causae sunt et tamen
minimae partes sunt eorum, quae gignunt. Adspice
Rhenum, adspice Euphraten, omnes denique inclutos
amnes: quid sunt, si illos illic, unde effluunt, aestimes?
quidquid est, quo timentur, quo nominantur, in pro-
cessu paraverunt. Adspice trabes, sive proceritatem 5
aestimes, altissimas, sive crassitudinem spatiumque
ramorum, latissime fusas: quantulum est his conpara-
tum illud, quod radix tenui fibra conplectitur? Tolle
radicem: nemora non surgent, nec tanti montes vestien-
tur. Innituntur fundamentis suis templa excelsa urbis;
tamen, quae in firmamentum totius operis iacta sunt,
latent. Idem in ceteris evenit: principia sua semper 6
sequens magnitudo obruet. Non potuissem quicquam

3 concedetur N^1 ‖ **4** illos **G** ‖ **7** dat *ω* ‖ **10** quo *Mg.* ‖ **12** ⟨a⟩ quo *Pinc.* ⟨ex⟩ quo *Gertz* ‖ **14** non nulla *ss.* N^3 ‖ **17** rhenum (r *in ras.*) **G** hyenum **P** | inclutos **N** inclitos (inditos **G**) N^2**O** ‖ **18** Quod si illos esse illic **M** | illinc *C F W Mueller* ‖ **19** quod t. quod **M** | censentur *Mueller* | nominentur G^1 ‖ **22** romanorum l. fusum **M** | quantum **G** ‖ **23** Tolle — uestientur *post* parauerunt (*v. 20*) **O** *huc transp. Haase* ‖ **25** excelsa *scripsi* et illa **O** et tecta *Thomas* et culmina *J. Mueller* | urbis menia **GP** ‖ **27** latet R^1 | pr(a)ecipua **O** *corr.* *ω* ‖ **28** frequens **G** | obruit *ω*

consequi, nisi parentum beneficium antecessisset; sed
non ideo, quidquid consecutus sum, minus est eo, sine
7 quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset
infantem, nihil eorum, quae consilio ac manu gero,
facere potuissem nec in hanc emergere nominis clari-
tatem, quam civili ac militari industria merui; num-
quid tamen ideo maximis operibus praeferes nutricis
officium? Atqui quid interest, cum aeque sine patris
beneficio quam sine nutricis non potuerim ad ulteriora
8 procedere? Quod si initio meo, quidquid iam possum,
debeo, cogita non esse initium mei patrem, ne avum
quidem; semper enim erit ulterius aliquid, ex quo
originis proximae origo descendat. Atqui nemo dicet
me plus debere ignotis et ultra memoriam positis
maioribus quam patri; plus autem debeo, si hoc ipsum,
quod genuit me pater meus, maioribus debet.

XXX 1 „Quidquid praestiti patri, etiam si magnum est,
infra aestimationem paterni muneris est, quia non esset,
si non genuisset.“ Isto modo etiam, si quis patrem
meum aegrum ac moriturum sanaverit, nihil praestare
ei potero, quod non beneficio eius minus sit; non enim
genuisset me pater, nisi sanatus esset. Sed vide, ne
illud verius sit aestimari, an id, quod potui, et id,
quod feci, meum sit, mearum virium, meae voluntatis.
2 Illud, quod natus sum, per se intuere, quale sit: ani-
madvertis exiguum et incertum et boni malique com-
munem materiam, sine dubio primum ad omnia gradum,
3 sed non ideo maiorem omnibus, quia primus est. Ser-

5 in *om.* **N**^{1} | emergere (er *prius in ras.*) **N** || **8** at quidquid (quicq. **P**) int. **NRP** at quid int. **N**^{2}**M** aut quicquam int. **G** *corr. Gertz* || **9** potuerit **O** *corr.* **N**^{3} | adulteria ora **N**^{1} || **10** possum *om.* **N**^{1} | **11** inicii mei non esse **M** | nec **G** || **12** enim *om.* **MP**^{1} | erit *om.* **G** | **13** discindat **N**^{1} | dicet **N**^{2}**P** dicit (*sed* ici *in ras.* **N**) **O** || **15** ipsud **N**^{1} || **16** debeo *Pinc.* debetur *Gertz* || **17** praesti **G** prestiti *in* prestat *corr.* **N**^{2} || **18** essit **N** essem **N**^{2}**O** || **22** sanatus (sa *in ras.*) **G** natus (sa *ss.* **P**^{3}) **O** || **23** potui — feci **G** potuit — fecit **O** || **25** animadvertes *Lps.* || **27** gratum **O** *corr.* *ω* || **28** primus **N** primum (est pr. **G**) **N**^{2}**O**

vavi patrem meum et ad summam provexi dignitatem
et principem urbis suae feci nec tantum rebus a me
gestis nobilitavi, sed ipsi quoque gerendarum ingentem
ac facilem nec tutam minus quam gloriosam dedi
materiam; honores, opes, quidquid humanos ad se ani-
mos rapit, congessi, et cum supra omnes starem, infra
illum steti. Dic nunc: „Hoc ipsum, quod ista potuisti, 4
patris munus est“; respondebo tibi: „Est prorsus, si
ad ista facienda nasci satis est; sed si ad bene viven-
dum minima portio est vivere et id tribuisti, quod
cum feris mihi et animalibus quibusdam minimis, qui-
busdam etiam foedissimis commune est, noli tibi ad-
serere, quod non ex tuis beneficiis, etiam *si non* sine
tuis, oritur.“

Puta me vitam pro vita reddidisse: sic quoque 1 XXXI
munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, cum sen-
tiens me dare, cum vitam tibi non voluptatis meae
causa aut certe per voluptatem dederim, cum tanto
maius sit retinere spiritum quam accipere, quanto
levius mori ante mortis metum. Ego vitam dedi sta- 2
tim illa usuro, tu nescituro, an viveret; ego vitam dedi
mortem timenti, tu vitam dedisti, ut mori possem; ego
tibi vitam dedi consummatam, perfectam, tu me ex-
pertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire, quam 3
non sit magnum beneficium vitam sic dare? expo-
suisses; nempe iniuria erat genuisse. Quo quid colligo?
minimum esse beneficium patris matrisque concubitum,
nisi accesserunt alia, quae prosequerentur hoc initium
muneris et aliis officiis ratum facerent. Non est bonum 4
vivere, sed bene vivere. At bene vivo. Sed potui et male;

5 animo **N**^{1} humanus a. s. animus **M** || **6** cong. ei; cum *Gertz* || **12** fidissimis **N**^{1} | nollit tibi **N**^{1} || **13** si non *add.* ς || **16** cum *alterum om.* **M** consentiens **GP** || **18** pro uoluptate **M** || **21** tu *om.* **N**^{1} | viverem *Erasmus* || **23** uitam tibi d. **GP** dedi tibi u. **M** || **25** ⟨deformem⟩ exposuisses *J. Mueller* exposuisse est **GP** || **26** Quo quidem **M** quicquid coll. **GP** || **28** accesserint **GP** | alta **P** | persequerentur **G** || **30** potuit male **R**^{1}

ita hoc tantum est tuum, quod vivo. Si vitam inputas
mihi per se, nudam, egentem consilii, et id ut magnum
bonum iactas, cogita te mihi inputare muscarum ac
5 vermium bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam, quam
bonis artibus me studuisse et cursum ad rectum iter
vitae derexisse, in ipso beneficio tuo maius, quam quod
dederas, recepisti; tu enim me mihi rudem, inperitum
dedisti, ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.
XXXII 1 Aluit me pater. Si idem praesto, plus reddo,
quia non tantum ali se, sed a filio ali gaudet et
maiorem ex animo meo quam ex ipsa re percipit
voluptatem, illius alimenta ad corpus tantum meum
2 pervenerunt. Quid? si quis in tantum processit, ut
aut eloquentia per gentes notesceret aut iustitia aut
bellicis rebus et patri quoque ingentem circumfunderet
famam tenebrasque natalium suorum clara luce discu-
teret, non inaestimabile in parentes suos beneficium
3 contulit? An quisquam Aristonem et Gryllum nisi
propter Xenophontem ac Platonem filios nosset? Sophro-
niscum Socrates expirare non patitur. Ceteros enume-
rare longum est, qui durant ob nullam aliam causam,
quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit poste-
4 ris. Utrum maius beneficium dedit M. Agrippae pater
ne post Agrippam quidem notus, an patri dedit Agrippa
navali corona insignis, unicum adeptus inter dona mili-
taria decus, qui tot in urbe maxima opera excitavit,
quae et priorem magnificentiam vincerent et nulla
5 postea vincerentur? Utrum Octavius maius beneficium

2 ut *om.* **M** ‖ 5 et . . derexisse *Gertz* ut . . direxissem **NRM** ut . . dirigerem **GP** ‖ 9 Aliud **P** ‖ 10 alisse **N** aluisse (tanto maluisse; u *super* o **R**) **N**^{2}**O** *corr.* ς ‖ 12 uoluntatem **M** ‖ 13 Quod **G** *et in ras.* **M** ‖ 14 loquentia p. gente notescerit **N** *corr.* **N**^{2} innotesceret **N**^{3}**F** ‖ 16 discuterat **N**^{1} ‖ 18 an ////////// quisquam (*sub ras.* est) **N** | crillum **O** cirillum **N**^{3} ‖ 19 xenofonte aut **G** | pla//////tonem **N** ‖ 23 magis **N**^{1} | m̄. **NRGP** ‖ 27 magnitudinem **G** | uinceret **R**^{1} | et a nulla **N**^{3} ‖ 28 maius (*in ras.* **P**) ullum (illum **R**) beneficium **RGMP**

dedit filio an patri divus Augustus, quamvis illum umbra adoptivi patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum post debellata arma civilia vidisset securae paci praesidentem, non adgnoscens bonum suum nec satis credens, quotiens ad se respexisset, potuisse illum virum in domo sua nasci! Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset oblivio, nisi illos filiorum gloria e tenebris eruisset et adhuc in luce retineret? Deinde, cum quaeramus, non quis filius 6
patri maiora beneficia reddiderit, quam a patre acceperat, sed an aliquis possit maiora reddere, etiam si, quae rettuli, exempla nondum satis faciunt nec beneficia parentium suorum superiaciunt: capit tamen hoc natura, quod nondum ulla aetas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura in unum congesta superabunt.

Servavit in proelio patrem Scipio et prae- 1 XXXIII
textatus in hostes ecum concitavit. Parum est, quod, ut perveniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maxime prementia contempsit, tot obpositas difficultates, quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit, quod annos suos transiluit? Adice, ut idem patrem reum defendat et con- 2
spirationi inimicorum potentium eripiat, ut alterum illi consulatum ac tertium aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, ut pauperi raptas belli iure opes tradat et, quod est militaribus viris speciosissimum, divitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adice, ut provincias et 3

1 filiū **N**^{1} | ac **M** | illam umbram **M** || 2 adoptaui **N**^{1} adoptimi **M** | abscondat ς || 4 adagnoscens **RMP** || 5 resp. ad se **GP** || 7 prosequar **O** *corr.* ω || 8 e **NM** a **G** et **RP** | eripuisset **G** || 9 quaeremus **N** | num **G** non quaeramus, num *Waldaestel* || 10 acceperit **N**^{2} || 13 parentum **N**^{2}**GM** | superiniciunt **O** *corr. Salmasius* || 14 illa **M** | singuli **M** || 17 Serua **N**^{1} || 18 hoste/// secum **N** | concitat **O** *corr.* ω; *an* et *deleto* equo concitato ? || 20 quam max. **N**^{3} || 22 animos **M** | transilit (lit *in ras.*) **M** -iuit **GP** || 23 ċonspiratione **N**^{1}**R**^{1} || 28 etiam] *om.* **M** et **N**

extraordinaria imperia continuet, adice, ut dirutis maximis urbibus Romani imperii sine aemulo ad ortus occasusque venturi defensor et conditor maiorem nobilitatem nobili viro adiciat, dici Scipionis patrem: dubium est, quin generandi volgare beneficium vicerit eximia pietas et virtus ipsi urbi nescio utrum maius prae-
4 sidium adferens an decus? Deinde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi, in quantum velis, extendere beneficia filii, cum paternum munus et simplex sit et facile et danti voluptarium, quod necesse est ille multis dederit, etiam quibus dedisse se nescit, in quo consortem habet, in quo spectavit legem, patriam, praemia patrum, domus ac familiae perpetuitatem, omnia potius
5 quam eum, quoi dabat. Quid? si quis sapientiam consecutus hanc patri tradiderit, etiamnunc disputabimus, an maius aliquid iam dederit, quam acceperat, cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam?

XXXIV „Sed patris“ inquit „beneficium est, quidquid facis, quidquid praestare illi potes.“ Et praeceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci; ipsos tamen, qui tradiderunt illa, transcendimus, utique eos, qui prima elementa docuerunt, et quamvis sine illis nemo quicquam adsequi posset, non tamen, quantumcumque quis adsecutus est, infra illos est. Multum inter prima ac maxima interest, nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

XXXV 1 Iam tempus est quaedam ex nostra, ut ita dicam, moneta proferre. Qui id beneficium dedit, quo est

1 continet **G**^{1} ‖ 4 nobili/// /// (*sub ras.* um) **N** | dici **N** dic **O** ‖ 5 uicerat **O** *corr.* *ω* ‖ 10 fili **N**^{1} ‖ 11 et *Haase* sed **O** sed et *Pinc.* | dandi **N**^{1} | uoluntarium **O** *corr.* *Pinc.* | illi **N**^{1} ‖ 12 noscit **M** ‖ 14 patruum **N**^{1} ‖ 15 quoi *Gertz* quod **O** cui **N**^{3} ‖ 16 reddiderit **G**^{1} | dispotauimus **N**^{1} ‖ 17 iam **N**^{2} tam (dam *suprascripta* t **N**) **NR** *delet* **R**^{2} *om.* **GMP** m. illi quiddam *Gertz* | acceperit **N**^{2} ‖ 18 accepit **G** ‖ 19 *et p.* 81, 8 benefici///um (*sub ras.* o) **N** ‖ 20 potest **M** ‖ 21 instituis **N**^{1} ‖ 25 intra **GP** ‖ 29 proferri *ω* | Quid b. **G** Qui b. **M**

aliquid melius, potest vinci. Pater dedit filio vitam,
est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest,
quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiam- 2
nunc, qui dedit alicui vitam, si et semel et iterum
liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium
quam dedit; pater autem vitam dedit: potest ergo, si
saepius periculo mortis liberatus a filio fuerit, maius
beneficium accipere quam dedit. Qui beneficium accipit, 3
maius accipit, quo magis eo indiget; magis autem
indiget vita, qui vivit, quam qui natus non est, ut qui
ne indigere quidem omnino possit: maius ergo bene-
ficium accipit pater, si vitam a filio accipit, quam
filius a patre, quod natus est. „Patris beneficia vinci 4
a filii beneficiis non possunt. Quare? Quia vitam acce-
pit a patre, quam nisi accepisset, nulla dare beneficia
potuisset.“ Hoc commune est patri cum omnibus, qui
vitam alicui dederunt; non potuissent enim referre
gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico
gratia in maius referri potest (solet enim et medicus
vitam dare), nec nautae, si naufragum sustulit. Atqui
et horum et aliorum, qui aliquo modo nobis vitam
dederunt, beneficia vinci possunt: ergo et patrum pos-
sunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum 5
beneficiis adiuvandum esset, ego autem illi beneficium
dedi id, quod nullius egeret adiutorio, maius dedi quam
accepi; pater filio vitam dedit perituram, nisi multa
accessissent, quae illam tuerentur; filius patri si dedit
vitam, dedit eam, quae nullius desideraret auxilium in
hoc, ut permaneret: ergo maius beneficium accepit a
filio pater, qui vitam accepit, quam ipse illi dedit.

Haec non destruunt parentium venerationem 1 XXXVI

4 quid **N**[1] ‖ 5 periculo **GP** *om.* **NRM** a morte *ut vid.* **N**[2] a per. mortis **N**[3] ‖ **9** quo maius **RGP** ‖ **13** uinci *om.* **N** *unde* non p. aequari, quia *Pfennig* ‖ **14** filiis **M** ‖ **19** gratiam **N**[1] | in maius gratia **GP** ‖ **20** naufragium **M** ‖ **22** ben. uincit (*del. m. 2*) uinci **N** | et ergo et **R** ‖ **25** dedi/// (*sub ras.* t) *bis* **N** ‖ **26** peritura **N**[1] | multam **P** ‖ **27** accesisset q. illa **N**[1] ‖ **28** desiterarit **N**[1]

nec deteriores illis liberos faciunt, immo etiam meliores; natura enim gloriosa virtus est et anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Ipsis patribus id volentibus laetisque contigerit, quoniam pleraque sunt, in quibus
2 nostro bono vincimur. Unde certamen tam optabile? unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur ipsos liberorum beneficiis inpares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis et illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adicere debemus et dicere:

„Hoc agite, optimi iuvenes! Proposita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora
3 an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupaverunt; sumite modo animum, qualem decet, et deficere nolite: vincetis optantes. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur ac per vestigia sua ire ad victoriam saepe iam partam ex parentibus iubeant.

XXXVII 1 Vicit Aeneas patrem, ipse eius *in* infantia leve tutumque gestamen, gravem senio per media hostium agmina et per cadentis circa se urbis ruinas ferens, cum conplexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret; tulit illum per ignes et (quid non pietas potest?) pertulit colen-
2 dumque inter conditores Romani imperii posuit. Vicere Siculi iuvenes: cum Aetna maiore vi peragitata in

1 illi **N**[1] ‖ 2 et] ut **M** ‖ 3 pietas filiorum ad **M** | cum (con *adscr.* **N**[3]) uicendis///euenerit (uinc. **N**[2]) **N** uincendis se (-disse **R**) uenerit **RGP** uincendis se uenerari ipsis **M** *corr.* *ω* ‖ 4 ipsis **M** ipsi **O** | laetisque (let. **M**) **N**[3]**M** legisque **O** ‖ 6 optuile **N**[1] ‖ 7 ipso **N**[1] se ipsos **M** ‖ 8 *et* 12 haec **M** ‖ 9 referandam **N** ‖ 13 honoste **N**[1] honesti contento **G**[1] | dederintne **N**[3] ‖ 15 nolite ut uincatis **GP** ‖ 16 optates **N**[1]**R** | certaminis **N**[1] ‖ 17 uos *om.* **P** ‖ 18 partam *Erasmus* paratam **O** *an* patratam*?* ‖ 20 in *add. Pinc.* | infantiae **N**[2] ‖ 21 ostium **NR** ‖ 22 cadentes **M** | ruinas/// /// f. **N** ‖ 26 que *om.* **M** ‖ 27 iuvenes, qui cum *Gertz*

urbes, in agros, in magnam insulae partem effudisset
incendium, vexerunt parentes suos; discessisse creditum
est ignes et utrimque flamma recedente limitem ad-
apertum, per quem transcurrerent iuvenes dignissimi,
qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus, qui, cum 3
ingenti proelio superasset hostem, praemium belli ad
patrem transtulit et imperium illi Cypri tradidit; hoc
est regnum nolle regnare, cum possis. Vicit patrem 4
imperiosum quidem Manlius, qui, cum ante ad tempus
relegatus esset a patre ob adulescentiam brutam et
hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo diem dixerat,
venit petitoque tempore, quod ille dederat sperans fore
proditorem parentis invisi, (et bene meruisse se de
iuvene credebat, cuius exilium pro gravissimo crimine
inter alia Manlio obiciebat) nanctus adulescens secre-
tum stringit occultatum sinu ferrum et: „Nisi iuras“
inquit „te diem patri remissurum, hoc te gladio trans-
fodiam. In tua potestate est, utro modo pater meus
accusatorem non habeat.“ Iuravit tribunus nec fefellit
et causam actionis omissae contioni reddidit. Nulli alii
licuit inpune tribunum in ordinem redigere. Alia 1 XXXVIII
ex aliis exempla sunt eorum, qui parentes suos peri-
culis eripuerint, qui ex infimo ad summum protulerint
et e plebe acervoque ignobili numquam tacendos sae-
culis dederint. Nulla vi verborum, nulla ingenii facul- 2
tate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile

1 orbes in agro i. m. insulame N^1 | effu///////// disset N^1 ‖ 2 patres suos N^1 ‖ 3 recedentem N^1 ‖ 4 transcurrent N^1 ‖ 5 audirent N^1R ‖ 11 tr̄s pl̄s NR *corr.* N^3 adiens pleb̄ M | dix. diem GP ‖ 12 petitoque GP petito O *quare Gertz infra* obiciebat ⟨at⟩ ‖ 13 inuiti (u *ex* b N) O *corr. Pinc.* immitis *Opsopoeus* ‖ 16 occultum M ‖ 17 re////// missurum N *possis* reo rem. ‖ 18 potestatem N^1 | utrum N^3G | modo *om.* G ‖ 19 an non N^3 ‖ 20 (a)emiss(a)e O *corr. Fickert* ‖ 21 ordine N^1 ‖ 22 suos *om.* M ‖ 23 eripuerint N -erunt N^2O | summum N^2 sumum S summam (-ma G) O | pro-tulerent N protulerunt (o *ex* e R)N^2O ‖ 24 acerboque (accerboquae N) O *praeter* MS | et ignob. GP | innubili N^1 ‖ 25 dederint N -erunt N^2O | ueborum N^1 | ingenti N^1 ‖ 26 quantus N^2

quamque numquam memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: „Parentibus meis parui, cessi imperio eorum, sive aecum sive inicum ac durum fuit, obsequentem submissumque me praebui; ad hoc unum contumax
3 fui, ne beneficiis vincerer.“ Certate, obsecro vos, et fessi quoque restituite aciem. Felices, qui vincent, felices, qui vincentur! Quid eo adulescente praeclarius, qui sibi ipsi dicere poterit (neque enim est fas alteri dicere): „Patrem meum beneficiis vici“? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus ubique praedicabit a filio se suo beneficiis victum? Quid autem est felicius quam ibi cedere?“

1 numquam a mem. **GP** ‖ 3 siue siue inimicum **N** siue iniqum **N^2R** | fuit ac durum **GP** ‖ 6 restui **N** restuite **N^2** restituti **P** | vincent *Mg.* uincunt **S** uincerent **N** uicerint **N^2O** ‖ 7 uincuntur **S** | Quid — uici *om.* **GF** ‖ 8 potuerit **M** | fas est **MS** ‖ 9 dicat **S** ‖ 10 praedicauit **N^1** ‖ 11 suo se **GPS** ‖ 12 cadere (e *supra* a *m. 2*) **R** cędere **N^2**

L · ANNEI SENECAE INSTITVTIONIS : ORATORIAE : LIBER. III EXPL. INCPT · LIBER · IIII · FELICITER. **N**

L. ANNAEI SENECAE

AD

AEBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER IV

Ex omnibus, quae tractavimus, Aebuti Liberalis, 1 I
potest videri nihil tam necessarium aut magis, ut ait
Sallustius, cum cura dicendum, quam quod in manibus
est: an beneficium dare et in vicem gratiam referre
per se res expetendae sint. Inveniuntur, qui honesta 2
in mercedem colant quibusque non placeat virtus
gratuita; quae nihil habet in se magnificum, si quic-
quam venale. Quid enim est turpius, quam aliquem
conputare, quanti vir bonus sit, cum virtus nec lucro
invitet nec absterreat damno adeoque neminem spe ac
pollicitatione corrumpat, ut contra inpendere in se
iubeat et saepius in ultro tributis sit? Calcatis ad
illam utilitatibus eundum est; quocumque vocavit, quo-
cumque misit, sine respectu rei familiaris, interdum
etiam sine ulla sanguinis sui parsimonia vadendum

3 *Sall. Jug.* 54, 1

5 sunt **M** || **6** placeant *rasa* n **N** || **9** lucro **P** lucrum **NRG** *et in ras.* **M** ad lucrum N^{3} || **12** util. ad illam **GP** || **13** eundem **N** || **15** ullam . . parsimoniam N^{1}

3 nec umquam inperium eius detractandum. „Quid con-
sequar“ inquit, „si hoc fortiter, si hoc grate fecero?“
Quod feceris; nihil tibi extra promittitur. Si quid
commodi forte obvenerit, inter accessiones numerabis.
Rerum honestarum pretium in ipsis est. Si honestum
per se expetendum est, beneficium autem honestum
est, non potest alia eius condicio esse, cum eadem
natura sit. Per se autem expetendum esse honestum
saepe et abunde probatum est.

II 1 In hac parte nobis pugna est cum Epicureis, de-
licata et umbratica turba in convivio suo philosophan-
tium, apud quos virtus voluptatum ministra est, illis
paret, illis deservit, illas supra se videt. „Non est“
2 inquis „voluptas sine virtute.“ Sed quare ante virtutem
est? De ordine putas disputationem esse? de re tota
et de potestate eius ambigitur. Non est virtus, si
sequi potest; primae partes eius sunt, ducere debet,
imperare, summo loco stare; tu illam iubes signum
3 petere. „Quid“ inquit „tua refert? et ego sine virtute
nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem,
quam sequor, cui me emancipavi, remota illa inprobo
et damno. De hoc uno disputatur, utrum virtus summi
boni causa sit an ipsa summum bonum.“ Ut hoc unum
quaeratur, ordinis tantum existimas mutationem? Ista
vero confusio est et manifesta caecitas primis po-
4 strema praeferre. Non indignor, quod post voluptatem
ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate, con-
temptrix eius et hostis et longissime ab illa resiliens,
labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quam
isti effeminato bono.

1 detrectandam **M** ‖ 2 fort. si hoc *om.* **MP**[1] ‖ 3 quid forte obu. comm. **GP** ‖ 7 potes **R**[1] ‖ 10 deligata **N**[1] ‖ 12 illas paret (et *ex* a *m. 2*) **N** ‖ 13 uidit **N**[1] ‖ 14 iniquis **NR** inquit ω ‖ 15 ordinem **N**[1] | putas **G** disputas (u *ex* o **N**) **O** in his putas *Gertz* | disputatio enim est **N**[3] | derotata **N**[1] ‖ 16 sed sequi **M** ‖ 17 sumus **P** ‖ 18 tu *in ras.* **N** ‖ 19 inquis **R**[1] | tu tua **G** ‖ 20 uoluntatem **P** ‖ 21 secor **N**[1] sequar **M** | mancipaui ω ‖ 25 confessio **N** ‖ 27 uoluptate **N** uol. conferatur **O** *unde* confertur *Erasmus*

Inserenda haec, mi Liberalis, fuerunt, quia bene- 1 III
ficium, de quo nunc agitur, dare virtutis est et tur-
pissimum id causa ullius alterius rei dare, quam ut
datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locu-
pletissimo cuique, non dignissimo daremus; nunc vero
diviti inportuno pauperem praeferimus. Non est bene-
ficium, quod ad fortunam spectat. Praeterea, si, ut 2
prodessemus, sola nos invitaret utilitas, minime bene-
ficia distribuere deberent, qui facillime possent, locu-
pletes et potentes et reges aliena ope non indigentes;
di vero tot munera, quae sine intermissione diebus ac
noctibus fundunt, non darent; in omnia enim illis
natura sua sufficit plenosque et tutos et inviolabiles
praestat; nulli ergo beneficium dabunt, si una dandi
causa est se intueri ac suum commodum. Istud non 3
beneficium, sed fenus est circumspicere, non ubi optime
ponas, sed ubi quaestuosissime habeas, unde facillime
tollas. Quod cum longe a dis remotum sit, sequitur,
ut inliberales sint; nam si una beneficii dandi causa
sit dantis utilitas, nulla autem ex nobis utilitas deo
speranda est, nulla deo dandi beneficii causa est.

Scio, quid hoc loco respondeatur: „Itaque non dat 1 IV
deus beneficia, sed securus et neclegens nostri, aversus
a mundo aliud agit aut, quae maxima Epicuro felicitas
videtur, nihil agit, nec magis illum beneficia quam
iniuriae tangunt.“ Hoc qui dicit, non exaudit pre- 2
cantium voces et undique sublatis in caelum manibus

24 *Epic. fr. 364 Us.*

1 mi o lib. **M** mihi lib. N^1 ‖ **3** illius N^1P^1 | ull. alt. rei causa *Siesbye* ‖ **4** spe ////// /// trib. **N** ‖ **6** ⟨bonum⟩ pauperem *Gertz* | praeferamus **O** *corr.* ω praeferam *Grut.* ‖ **9** possunt *Koch* ‖ **13** inuiolauile **N** s *add.* N^2 ‖ **14** danda **P** *om.* **G** ‖ **16** fenum N^1 ‖ **19** utin liberales (es *ex* is) **N** uti liberales **P** | beneficia R^1 beneficium **M** | c. est *Mg.* ‖ **20** dantis **G** datis **N** dati N^2O ‖ **22** ita non **M** ‖ **23** aduersus N^1 ‖ **24** maxim N^1 ‖ **26** Hoc dicit: non *Gronov* | peccantium **G**

vota facientium privata ac publica; quod profecto non
fieret, nec in hunc furorem omnes profecto mortales
consensissent adloquendi surda numina et inefficaces
deos, nisi nossemus illorum beneficia nunc oblata ultro,
nunc orantibus data, magna, tempestiva, ingentes minas
3 interventu suo solventia. Quis est autem tam miser,
tam neclectus, quis tam duro fato et in poenam genitus, ut non tantam deorum munificentiam senserit?
Ipsos illos conplorantes sortem suam et querulos circumspice: invenies non ex toto beneficiorum caelestium
expertes, neminem esse, ad quem non aliquid ex illo
benignissimo fonte manaverit. Parum est autem id,
quod nascentibus ex aequo distribuitur? ut quae secuntur inaequali dispensata mensura transeamus, parum
dedit natura, cum se dedit?

V 1 „Non dat deus beneficia." Unde ergo ista, quae
possides, quae das, quae negas, quae servas, quae rapis?
unde haec innumerabilia oculos, aures, animum mulcentia? unde illa luxuriam quoque instruens copia
(neque enim necessitatibus tantummodo nostris pro-
2 visum est; usque in delicias amamur)? tot arbusta non
uno modo frugifera, tot herbae salutares, tot varietates
ciborum per totum annum digestae, ut inerti quoque
fortuita terrae alimenta praeberent? iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in umido nascentia, alia per sublime demissa, ut omnis rerum natu-
3 rae pars tributum aliquod nobis conferret? flumina
haec amoenissimis flexibus campos cingentia, illa praebitura commercio viam vasto et navigabili cursu vadentia, ex quibus quaedam aestatis diebus mirabile in-

1 facientibus **O** *corr.* **ω** | quod] non adtendit *adscr.* **N**[3] || 2 profecto *del.* **ω** || 3 ad alloq. **G** || 4 ablata **M** || 8 tantam **N**[3]**GP** tam **NRM** || 9 querulus **N**[1] || 15 cum sedit **G**[1] || 17 rapis] queris **M** || 19 illa quoque lux. **G** || 23 ut meriti **M**[1] || 26 dimissa **ω** || 29 commercia uia **O** *corr. Rossbach* ad (in *Haase*) c. viam *Gertz; an* pr. commercia alveo vasto*? cfr. VI 7, 3 dial. XII 9, 1* | uato **N**[1] uasta **M** || 30 statis **ω**

crementum trahunt, ut arida et ferventi subiecta caelo loca subita vis aestivi torrentis inriget? Quid medicatorum torrentium venae? quid in ipsis litoribus aquarum calentium exundatio?

te, Lari maxime, teque,
Fluctibus et fremitu adsurgens, Benace, marino?

Si pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te 1 VI
diceres beneficium: inmensa terrarum late patentium spatia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donaverit et arcam tuam, quoniam tibi id magnum videtur, inpleverit, beneficium vocabis; tot metalla *deus* defodit, tot flumina emisit terra, super quae decurrunt sola, aurum vehentia; argenti, aeris, ferri inmane pondus omnibus locis obrutum, cuius investigandi tibi facultatem dedit, ac latentium divitiarum in summa terra signa disposuit: negas te accepisse beneficium?
Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid re- 2
splendeat et tectum nitidius auro aut coloribus sparsum, non mediocre munus vocabis; ingens tibi domicilium sine ullo incendii aut ruinae metu struxit, in quo vides non tenues crustas et ipsa, qua secantur, lamna graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas variae distinctaeque materiae, cuius tu parvula frusta miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te ullum munus accepisse?
Et cum ista, quae habes, magno aestimes, quod est 3
ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Unde tibi

5 *Verg. g. II 159*

3 qui in pissis **N**^{1} ‖ 5 *versus ex Verg. 158* (an mare *eqs.*) *supplet Gertz* ‖ 9 negasse se **N**^{1} ‖ 10 id *om.* **M** *in ras.* **P** ‖ 11 dė *addidi* ‖ 12 flumine misit **N**^{1} | terra ς era **N** aera **O** per ea *Mg.* | quae dec. super *Skutsch* ‖ 13 sola a. **GP***Mg.* solum a. **M** solaurum **NR** uel solum **N**^{3} quam d. solidum a. *Haase* ‖ 14 obruit *Gertz* ‖ 15 latetium **N**^{1} ‖ 21 qua (a *ex* e *m. 1*) **N** quae **G**^{2} | secantur (c *ex* qu *?*) **N** ‖ 22 lamina **N**^{2}**G**^{2}**MP** ‖ 23 molles **N**^{1} ‖ 24 frust///a **NP** ‖ 25 flugens **G** fugiens **M**^{1} | tu **M** ‖ 26 magni **N**^{2}

istum, quem trahis, spiritum? unde istam, per quam actus vitae tuae disponis atque ordinas, lucem? unde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? unde ista palatum tuum saporibus exquisitis ultra satietatem lacessentia? unde haec inritamenta iam lassae voluptatis? unde ista quies, in qua putrescis ac marces?
4 Nonne, si gratus es, dices:

Deus nobis haec otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus, illius aram
Saepe tener nostris ab ovilibus inbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.

5 Ille deus est, non qui paucas boves, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus ubique passim vagantibus pabulum praestat, qui pascua hibernis aestiva substituit, qui non calamo tantum cantare et agreste atque inconditum carmen ad aliquam tamen observationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos alios spiritu nostro, alios externo cantus edituros conmentus est.
6 Neque enim nostra ista, quae invenimus, dixeris, non magis, quam quod crescimus, quam quod ad constitutum temporum sua corpori officia respondent: nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem iam aetatem et in robustiorem gradum transeuntem pubertas et ultimus ille dens surgenti iuventae terminum ponens. Insita sunt nobis omnium aetatum, omnium artium semina, magisterque ex occulto deus producit ingenia.

8 *Verg. ecl. I 6*

1 quae **N**^{1} | trais **R** | ista **R** || 5 lassa **RGP** || 7 est dicis **N**^{1} || 10 semper **M** || 11 *et* 13 uobes **N**^{1} | illum **P** || 12 quem **G** || 13 pacucas **N**^{1} paueas **P** || 14 diuisit **N**^{3} || 15 uacantibus **N**^{1} || 16 non cum cal. **M** | calamos **N**^{1} || 17 aliquam (am *ex* a) **N** || 19 sonus **N**^{1}**R** || 20 nostro **N**^{1} || 21 iuuimus **M** || 22 a const. **N**^{1} | stitutum **R**^{1} | tempus ς || 23 respondit **N**^{1} | nunc in ads. **N**^{3} || 25 transeunte **N**^{1} || 26 iubente **N**^{1} || 27 omniumque **GP** || 28 deos **N**^{1} | ingenita *Cornelissen*

„Natura“ inquit „haec mihi praestat.“ Non intel- 1 VII
legis te, cum hoc dicis, mutare nomen deo? quid enim
aliud est natura quam deus et divina ratio toti mundo
partibusque eius inserta? Quotiens voles, tibi licet
aliter hunc auctorem rerum nostrarum conpellare; et
Iovem illum Optimum ac Maximum rite dices et To-
nantem et Statorem, qui non, ut historici tradiderunt,
ex eo, quod post votum susceptum acies Romanorum
fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia,
stator stabilitorque est. Hunc eundem et Fatum si 2
dixeris, non mentieris; nam quom fatum nihil aliud
sit, quam series inplexa causarum, ille est prima om-
nium causa, ex qua ceterae pendent. Quaecumque
voles, illi nomina proprie aptabis vim aliquam effe-
ctumque caelestium rerum continentia: tot adpellatio-
nes eius possunt esse, quot munera.

Hunc et Liberum patrem et Herculem ac Mercu- 1 VIII
rium nostri putant: Liberum patrem, quia omnium
parens sit, quoi primum inventa seminum vis est con-
sultura per voluptatem; Herculem, quia vis eius invicta
sit quandoque lassata fuerit operibus editis, in ignem
recessura; Mercurium, quia ratio penes illum est nume-
rusque et ordo et scientia. Quocumque te flexeris, 2
ibi illum videbis occurrentem tibi; nihil ab illo vacat,
opus suum ipse inplet. Ergo nihil agis, ingratissime
mortalium, qui te negas deo debere, sed naturae, quia
nec natura sine deo est nec deus sine natura, sed idem
est utrumque, distat officio. Si, quod a Seneca acce- 3

3 tota **M** || 8 pos N^1 | acie N^1 aciem *Gertz* || 9 stitit *Grut.* || 10 *et* 11 factum N^1 || 11 cum ω quod **O** || 14 effectuum cael. **M** || 16 quod N^1 || 17 et herc. — lib. patrem *om.* **GM** | ac *om.* N^1 et ς || 19 *et* 21 sit] est *Mg.* | quoi pr. *Grut.* quod pr. **O** quod per eum *Lps.* | est et consitura *Gertz* vitis consitura peperit vol. *Mg.* || 20 herc. quis e. **G** h. quamquam uis e. **M** || 21 fuerat N^1 fuerit *in ras.* **P** || 22 mercurius **O** *corr.* N^2 || 23 quo///cunque **N** || 24 occ. ubi **M** || 25 ipse] in illo **M** || 26 debere *om.* **M** || 27 Sct (= scilicet) nat. **G** || 28 utrum R^1 | nec distat **GP**

pisses, Annaeo te debere diceres vel Lucio, non creditorem mutares, sed nomen, quoniam, sive praenomen eius sive nomen dixisses sive cognomen, idem tamen ille esset; sic nunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia eiusdem dei nomina sunt varie utentis sua potestate. Et iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas unius animi bona sunt; quidquid horum tibi placuit, animus placet.

IX 1 Sed ne aliam disputationem ex obliquo habeam,
plurima beneficia ac maxima in nos deus defert sine
spe recipiendi, quoniam nec ille conlato eget nec nos
ei quidquam conferre possumus; ergo beneficium per
se expetenda res est. Una spectatur in eo accipientis
utilitas; ad hanc accedamus sepositis commodis nostris.
2 „Dicitis“ inquit „diligenter eligendos, quibus beneficia
demus, quia ne agricolae quidem semina harenis con-
mittant; quod si verum est, nostram utilitatem in bene-
ficiis dandis sequimur, quemadmodum in arando seren-
doque; neque enim serere per se res expetenda est.
Praeterea quaeritis, *ubi et quomodo detis* beneficium,
quod non esset faciendum, si per se beneficium dare
expetenda res esset, quoniam, quocumque loco et quo-
3 cumque modo daretur, beneficium erat.“ Honestum
propter nullam aliam causam quam propter ipsum
sequimur; tamen, etiam si nihil aliud sequendum est,
quaerimus, cui faciamus et quando et quemadmodum;
per haec enim constat. Itaque, cum eligo, cui dem

3 dixisse **N**[1]**RP** ‖ **4** hunc *Agricola* | uoco **M** ‖ **5** die n. **R**[1] de /// noma **N**[1] ‖ **6** iustititia **N** ‖ **9** oblico **N**[1] | adeam *Grut.* in (ad *Mg.*) al. . . abeam *Pinc.* ‖ **10** (ad nos d.) defert *Gertz* refert **O** confert *ω* | sine **N**[2] si in **N** in **RP** non in **M** nulla in **G** ‖ **12** ei *om.* **N**[1] ‖ **13** expenda **N** | expectatur **O** *corr.* *ω* ‖ **16** demus *ω* debemus **N** debeamus **N**[2]**O** | quidam **N**[1] ‖ **17** humilitatem **RP** ‖ **19** enim secrete **M** ‖ **20** quaeretis **N**[1] | ubi et q. d. *add.* *Gertz an* beneficio ⟨locum⟩*?* ‖ **22** quoniam *Gertz* qu(a)e (quod **N**[2]) enim **NRM** quae **GP** quia enim *Grut.* ‖ **24** nulla **G** ‖ **25** Tam **P** ‖ **26** cui (cui id) *Gertz* quid **O** ‖ **27** hec **N**[2]**G** hanc **O**

beneficium, id ago, ut quandoque beneficium sit, quia,
si turpi datur, nec honestum esse potest nec beneficium.

Depositum reddere per se res expetenda est; non 1 X
tamen semper reddam nec quolibet loco nec quolibet
tempore. Aliquando nihil interest, utrum infitier an
palam reddam. Intuebor utilitatem eius, cui redditurus
sum, et nociturum illi depositum negabo. Idem in 2
beneficio faciam: videbo, quando dem, cui dem, quem-
admodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum
est; non est autem beneficium, nisi quod ratione datur,
quoniam ratio omnis honesti comes est. Quam saepe 3
hominum donationem suam inconsultam obiurgantium
hanc exaudimus vocem: „Mallem perdidisse quam illi
dedisse“! Turpissimum genus damni est inconsulta
donatio multoque gravius male dedisse beneficium, quam
non recepisse; aliena enim culpa est, quod non reci-
pimus; quod, cui daremus, non elegimus, nostra. In 4
electione nihil minus quam hoc, quod tu existimas,
spectabo, a quo recepturus sim; eligo enim eum, qui
gratus, non qui redditurus sit, saepe autem et non
redditurus gratus *est et ingratus*, qui reddidit. Ad 5
animum tendit aestimatio mea; ideo locupletem sed
indignum praeteribo, pauperi viro bono dabo; erit enim
in summa inopia gratus et, cum omnia illi deerunt,
supererit animus.

Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, 1 XI
non gloriam; uni placere contentus in hoc dabo, ut
quod oportet faciam. Quod oportet autem non est
sine electione: quae qualis futura sit, interrogas? Eli-
gam virum integrum, simplicem, memorem, gratum,

1 quandoque *ante* id *transp. Gertz* || 5 At aliq. **M** | palam an *Lps.* || 8 quemadmodo **N**[1] || 10 reddatur **M** || 11 est (es *in ras.*) **N** || 14 turpissimi **M** | damni/// **N** dandi **GP** || 16 recepimus **P** || 17 eligimus **GMP** || 18 nihilhominus **N**[1] || 19 expectabo **M** | re-ceptus **M** | sum **M**[1] || 21 est et ingr. *add.* ω et ingratus *iam* **N**[3](ς) || 27 contemptus **P** | in hoc laudabor **M** || 28 Quid **G** || 29 aequalis **N**[1] ea qualis *Gertz*

alieni abstinentem, sui non avare tenacem, benevolum;
hunc ego cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat,
ex quo referre gratiam possit, ex sententia gesta res
2 erit. Si utilitas me et sordida conputatio liberalem
facit, si nulli prosum, nisi ut in vicem ille mihi prosit,
non dabo beneficium proficiscenti in diversas longinquasque regiones, afuturo semper; non dabo sic adfecto, ut spes ei nulla sit convalescendi; non dabo ipse
3 deficiens, non enim habeo recipiendi tempus. Atqui
ut scias rem per se expetendam esse bene facere, advenis modo in nostrum delatis portum, statim abituris, succurrimus; ignoto naufrago navem, qua revehatur, et damus et struimus. Discedit ille vix satis noto salutis auctore et numquam amplius in conspectum nostrum reversurus debitores nobis deos delegat precaturque, illi pro se gratiam referant; interim nos
4 iuvat sterilis beneficii conscientia. Quid? cum in ipso
vitae fine constitimus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nihil nobis profutura dividimus? Quantum temporis consumitur, quam diu secreto agitur, quantum et quibus demus! Quid enim interest, quibus
5 demus a nullo recepturi? Atqui numquam diligentius
damus, numquam magis iudicia nostra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus solum ante oculos honestum stetit, tam diu officiorum mali iudices, quam diu illa depravat spes ac metus et inertissimum vitium, voluptas; ubi mors interclusit omnia et ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, quaerimus dignissimos, quibus nostra tradamus, nec quicquam cura

2 ergo ς ‖ **3** ferre **s** | gesta res **N** res g. **O** ‖ **7** abfuturo **N^{2}M** | sic] ipse **G** ‖ **8** spes/// e nulla (*sub ras.* s) **N** ‖ **9** tempus rec. **GP** ‖ **10** uscias **N^1** ‖ **11** statim **N** et statim **N^{2}O** | habituris **N^1** abiturus **G** ‖ **13** instruimus ς ‖ **14** actore **N^1** ‖ **16** gr. reddant **GP** ‖ **17** conscientiam **N^1** | in pso **N^1** in *om.* **M** *post* uitae **GP** ‖ **18** finem **N^1** | consistimus **N^{2}M** constituimus **G** ‖ **19** num ben. **N^{2}M** ‖ **21** demus **P^2** debemus **O** debeamus **N^2** ‖ **25** illam **M** ‖ **26** deprabat **N^1** depravabat *Gertz* ‖ **29** curatiores conp. **M**

sanctiore conponimus, quam quod ad nos non per-
tinet. At mehercules tunc magna voluptas subit cogi- 6
tantem: „Hunc ego locupletiorem faciam, et huius
dignitati adiectis opibus aliquid splendoris adfundam.“
Si non damus beneficia nisi recepturi, intestatis morien-
dum sit.

„Dicitis“ inquit „beneficium creditum insolubile 1 XII
esse, creditum autem non est res per se expetenda.“
Cum creditum dicimus, imagine et translatione utimur;
sic enim et legem dicimus iusti iniustique regulam
esse, et regula non est res per se expetenda. Ad haec
verba demonstrandae rei causa descendimus; cum dico
creditum, intellegitur tamquam creditum. Vis scire?
adicio insolubile, cum creditum nullum non solvi aut
possit aut debeat. Adeo beneficium utilitatis causa 2
dandum non est, ut saepe, quemadmodum dixi, cum
damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circum-
ventum defendo, ut tuto transire permittatur; reum
gratia laborantem tueor et hominum potentium factio-
nem in me converto, quas illi detraxero sordes, sub
accusatoribus isdem fortasse sumpturus, cum abire in
partem alteram possim et securus spectare aliena cer-
tamina; spondeo pro iudicato et suspensis amici bonis
libellum deicio creditoribus eius me obligaturus; ut
possim servare proscriptum, ipse proscriptionis pericu-
lum adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum para- 3
turus salubritatis causa et aestivi secessus, quoto anno

1 ad *om.* **M** an **N**[1] ‖ 2 Ad **N**[1] | subet **N**[1] ‖ 3 ergo **N**[1] | et/// /// (*sub ras.* in) **N** ‖ 5 benefica **P** | intestati **N**[1] | m. est ς ‖ 7 ins. esse cr. *om.* **N**[1] ‖ 10 dicimus *Mrt.* scimus **O** ‖ 11 et *om.* **M** | recula/// (*sub ras.* m) **N** ‖ 17 sit. Sic ω si **N** sit si **N**[2]**O** sit. A *Mg.* ‖ 18 ut] cum *Koch* | toto **N**[1] | permittitur **N**[1] ‖ 19 gratiam **N**[1] | tueret h. **N**[1] ‖ 20 subtraxero **GP** ‖ 21 subiturus **G**[2] ‖ 23 suspensum ω | boni **N**[1] ‖ 25 proscribt. (*bis*) **NR** | ipse] *om. sed* sepe *ante* per. *add.* **M** in se **RP** ‖ 26 atque **O** *corr.* ω | paratus **O** paratum **G**[2] *corr. Gronov* uel pratum uel portus *adscr.* **N**[3] ‖ 27 salubritis **N**[1] | annuo *Fickert*

4 empturus sit, disputat; cui e re sit, tuendum est. Eadem in beneficio ratio est; nam quom interrogaveris, quid reddat, respondebo: bonam conscientiam. Quid reddat beneficium? dic tu mihi, quid reddat iustitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia; si quicquam praeter ipsas, *ipsas* non petis.
5 In quid mundus vices suas solvit? in quid sol diem extendit et contrahit? omnia ista beneficia sunt, fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est circumagere rerum ordinem, quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quae cadat, et haec salutaria nobis facere sine praemio, ita viri officium est inter alia et beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem bene faciendi perdat.

XIII 1 Vobis voluptas est inertis otii facere corpusculum et securitatem sopitis simillimam adpetere et sub densa umbra latitare tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem et cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora
2 ignavia pallentia saginare; nobis voluptas est dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores levent, vel periculosa, dum alios periculis extrahant, vel rationes nostras adgravatura, dum aliorum necessitates et
3 angustias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam cum recepero, danda sunt. Beneficium eius commodum spectat, cui praestatur, non nostrum;

1 cui (*s.* cur) e re sit *tentavi* cum erit **O** uel emerit utendum est **N**^{3} cum venierit aptum, emendum est *J. Mueller* cur emat, intuendum est *Klammer* ‖ **2** Namque **M** num **N**^{2} | quum **N**^{2}**R** ‖ **3** quid r. — mihi *om.* **RGF** *add. in mg.* **R**^{3} | reddit ben. **ω** Queris q. r. **N**^{3} ‖ **4** dic tum (dictum **P**) **O** *corr.* **N**^{3} | quod *quinquies* **G** | reddit **G** ‖ **6** ipsas *add. Modius* ipsas ⟨petis, ipsas⟩ *Mg.* ‖ **7** inquit **N**^{2}**RGM**^{1}**P** | souit **N**^{1} mundus incessu absoluit **M** volvit *Gertz* subit *Kruczkiewicz; an* servat*?* | inquit **N**^{2}**RGP** ‖ **11** caedat **NR** cedat **O** *corr. Erasmus* ‖ **13** beneficia **G**^{1} ‖ **14** nec **N**^{1}**M** ‖ **15** inerti otio *Burmann* | uel farcire *ss.* **N**^{3} *malim* fovere*;* otii f. opusculum *Mg.* f. ⟨compos⟩ corp. *Koch* ‖ **16** soporis *Agricola* ‖ **17** lititare **R**^{1} ‖ **22** alios **G** *et v. l.* **N**^{3} aliorum **O** ‖ **26** expectat **O** *corr.* **ω**

alioquin nobis illud damus. Itaque multa, quae sum-
mam utilitatem aliis adferunt, pretio gratiam perdunt.
Mercator urbibus prodest, medicus aegris, mango vena-
libus; sed omnes isti, quia ad alienum commodum pro
suo veniunt, non obligant eos, quibus prosunt. Non
est beneficium, quod in quaestum mittitur. „Hoc dabo
et hoc recipiam“ auctio est.

Non dicam pudicam, quae amatorem ut incenderet 1 XIV
reppulit, quae aut legem aut virum timuit; ut ait Ovidius:

Quae, quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non inmerito in numerum peccantium refertur, quae
pudicitiam timori praestitit, non sibi. Eodem modo,
qui beneficium ut reciperet dedit, non dedit. Ergo et 2
nos beneficium damus animalibus, quae aut usui aut
alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis,
quae colimus, ne siccitate aut inmoti et neclecti soli
duritia laborent? Nemo ad agrum colendum ex aequo 3
et bono venit nec ad ullam rem, cuius extra ipsam
fructus est; ad beneficium dandum non adducit cogi-
tatio avara nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens
dare, etiam cum dederit, et augere novis ac recentibus
vetera, unum habens propositum, quanto ei, cui prae-
stat, bono futura sit; alioqui humile est, sine laude,
sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est 4
se amare, sibi parcere, sibi adquirere? ab omnibus
istis vera beneficii dandi cupido avocat, ad detrimen-
tum iniecta manu trahit et utilitates relinquit ipso
bene faciendi opere laetissima.

10 *Ov. am. III 14, 4*

2 precii **P** ‖ 6 gestum **S** questu **M** ‖ 7 ut hoc *Gertz* | actio **GS** ‖ 9 uerum **N**[1] ‖ 11 innumero **MPS** | qui **S** ‖ 13 ego **N**[1] 14 uisui **G**[1] ‖ 15 futurō **N**[1] ‖ 16 nec **P** | aut negl. **M** ‖ 18 illam **M** 19 non ducit **M** ‖ 21 nobis **N**[1] | acrescentibus (accr. **G**) **N**[3]**G** 22 ueteranum **N** uetera non **N**[2]**O** *corr. Grut.* | prepositum **RP** 23 bona sit fut. **M** | futuro **R**[1] | laudes in gl. **N**[1] ‖ 25 parce **R**[1] 27 ipsos **N**[1]

XV 1 Numquid dubium est, quin contraria sit beneficio
iniuria? Quomodo iniuriam facere per se vitanda ac
fugienda res est, sic beneficium dare per se expetenda.
Illic turpitudo contra omnia praemia in scelus hor-
tantia valet; ad hoc invitat honesti per se efficax spe-
2 cies. Non mentiar, si dixero neminem non amare
beneficia sua, neminem non ita conpositum animo, ut
libentius eum videat, in quem multa congessit, cui
non causa sit iterum dandi beneficii semel dedisse.
Quod non accideret, nisi ipsa nos delectarent beneficia.
3 Quam saepe dicentem audias: „Non sustineo illum de-
serere, cui dedi vitam, quem e periculo eripui. Rogat
me, ut causam suam contra homines gratiosos agam;
nolo, sed quid faciam? iam illi semel, iterum adfui.“
Non vides inesse isti rei propriam quandam vim, quae
nos dare beneficia cogit, primum quia oportet, deinde
4 quia dedimus? Cui initio ratio non fuisset praestandi
aliquid, ei praestamus ob hoc, quia praestitimus; adeo-
que ad beneficia nos non inpellit utilitas, ut inutilia
tueri ac fovere perseveremus sola beneficii caritate, cui
etiam infeliciter dato indulgere tam naturale est, quam
liberis pravis.

XVI 1 Idem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia
honestum est, sed quia utile; quod non esse ita minore
opera probandum est, quia, quibus argumentis colle-
gimus beneficium dare per se rem expetendam esse,
2 isdem etiam hoc colligimus. Fixum illud est, a quo
in cetera probationes nostrae exeunt, honestum ob
nullam aliam causam, quam quia honestum sit, coli.

2 uitandam N^1 | aut **P** ‖ **4** Illic cupido **M** ‖ **8** congessit. Cui n. c. est . . dedisse? *Gertz* ‖ **10** acciderit **M** ‖ **12** que me N^1 e *om., add. m. 1 in* **G** ‖ **14** iterum **NM** iterumque (utrumque **G**) N^2M^2 **O** ‖ **15** propriam *ω* proximam (*ex* -ma N^2) **O** maximam *Haase* ‖ **18** adeoque ad N^3**GM** adeoque quod ad **RP** ad. quod **N** ‖ **19** non *om.* **RMP** non nos **G** | ut et inut. *ω* ‖ **21** indigere **M** ‖ **22** pravis *ω* paruis **O** ‖ **27** idem N^1 | collegimus **O** *corr.* N^2 colligemus *ω* | est illud **GP** | esto *Lps.* ‖ **28** probatione N^1

Quis ergo controversiam facere audebit, an gratum
esse honestum sit? quis non ingratum detestetur, ho-
minem sibi ipsum inutilem? Quid autem, cum tibi
narratur „adversus summa beneficia amici sui ingratus
est“, quomodo adficeris? utrum tamquam rem turpem
fecerit, an tamquam rem utilem sibi et profuturam
omiserit? puto, nequam hominem existimas, cui poena,
non cui curatore opus sit; quod non accideret, nisi
gratum esse per se expetendum honestumque esset.
Alia fortasse minus dignitatem suam praeferunt et, 3
an sint honesta, interprete egent; hoc expositum est
pulchriusque, quam ut splendor eius dubie ac parum
luceat. Quid tam laudabile, quid tam aequaliter in
omnium animos receptum, quam referre bene meritis
gratiam?

Ad hoc, dic mihi, quae causa nos perducit? 1 XVII
Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Am-
bitio? et quae iactatio est solvisse, quod debeas?
Metus? nullus ingrato; huic enim uni rei non posuimus
legem, tamquam satis natura cavisset. Quomodo nulla 2
lex amare parentes, indulgere liberis iubet (super-
vacuum est enim, in quod imus, inpelli), quemadmo-
dum nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo,
dum nascitur, trahit, ita ne ad hoc quidem, ut honesta
per se petat; placent suapte natura, adeoque gratiosa
virtus est, ut insitum sit etiam malis probare meliora.
Quis est, qui non beneficus videri velit, qui non inter
scelera et iniurias opinionem bonitatis adfectet, qui
non ipsis, quae inpotentissime fecit, speciem aliquam

3 ipsi G | inutile/// ///' Aduersus (quid . . narratur *om., sed supplet et corr.* inutilem *m. ead.*) N || 4 ingr. esse G || 5 adficeris *Hertz* id feceris N -rit N[3]O || 12 que *om.* M | ac partim G || 14 animas M || 16 perducet N[1] uel pellicit N[3] || 17 quod *om.* M quo R[1] || 18 ecquae *Gertz* | debebas ω || 19 Menis? nullus G || 20 caruisset O claruisset N[2] *corr.* ω || 21 iubeat M || 22 enim est M || 23 adeo dum *Modius* admodum (d *prior ss. in* N) O || 27 ben. esse uelit G || 28 opinione N[1] || 29 impudentissime M

induat recti velitque etiam his videri beneficium de-
3 disse, quos laesit? Gratias itaque agi sibi ab iis, quos
adflixere, patiuntur bonosque se ac liberales fingunt,
quia praestare non possunt; quod non facerent, nisi
illos honesti et per se expetendi amor cogeret moribus
suis opinionem contrariam quaerere et nequitiam ab-
dere, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudori-
que est; nec quisquam tantum a naturae lege descivit
4 et hominem exuit, ut animi causa malus sit. Dic enim
cuilibet ex istis, qui rapto vivunt, an ad illa, quae
latrociniis et furtis consecuntur, malint ratione bona
pervenire: optabit ille, cui grassari et transeuntes per-
cutere quaestus est, potius illa invenire quam eripere;
neminem reperies, qui non nequitiae praemiis sine
nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturae
meritum, quod virtus lumen suum in omnium animos
permittit; etiam, qui non secuntur illam, vident.

XVIII 1 Ut scias per se expetendam esse grati animi ad-
fectionem, per se fugienda res est ingratum esse, quo-
niam nihil aeque concordiam humani generis dissociat
ac distrahit quam hoc vitium. Nam quo alio tuti
sumus, quam quod mutuis iuvamur officiis? hoc uno
instructior vita contraque incursiones subitas munitior
2 est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid
sumus? praeda animalium et victimae ac bellissimus
et facillimus sanguis; quoniam ceteris animalibus in
tutelam sui satis virium est, quaecumque vaga nasce-
bantur et actura vitam segregem, armata sunt, hominem
inbecilla *cutis* cingit, non unguium vis, non dentium

1 uelitquę **N** uelit quoque **N^{3}O** | hiis **M** iis *ω* ‖ **2** iis **NR** his **N^{2}O** | quod **N^{1}R** ‖ **4** possint **M** ‖ **6** op. bonitatis contr. **M** ‖ **8** naturali **GP** | desinit **M** ‖ **9** dicit **G^{1}** ‖ **11** mallint (t *in ras.*) **N** maluit **P** ‖ **12** optauit **N^{1}P** | ill& **R** ‖ **16** in omn. an. lumen suum **GP** ‖ **17** sequuntur (u *alt. ex* e) **N** | illam *om.* **M** ‖ **21** tuto **N^{1}** ‖ **22** nam quod **N^{1}** | quod *om.* **M** ‖ **25** uictimae delectabilis (i *alt. ex* e) ac **G** | uel lenissimus **N^{3}** vilissimus *Mrt.* ‖ **26** facillissimus **N^{1}** ‖ **27** est et quaec. *Pfennig* | nascuntur **N^{3}** ‖ **28** homine **N^{1}** ‖ **29** inbecillitas **N^{3}** cutis *add. Mg.; malim* tutela

terribilem ceteris fecit, nudum et infirmum societas
munit. Duas *deus* res dedit, quae illum obnoxium
validissimum facerent, rationem et societatem; itaque,
qui par esse nulli posset, si seduceretur, rerum potitur.
Societas illi dominium omnium animalium dedit; socie- 3
tas terris genitum in alienae naturae transmisit impe-
rium et dominari etiam in mari iussit; haec morborum
inpetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solacia
contra dolores dedit; haec fortes nos facit, quod licet
contra fortunam advocare. Hanc societatem tolle, et 4
unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes;
tolletur autem, si efficis, ut ingratus animus non per
se vitandus sit, sed quia aliquid illi timendum est;
quam multi enim sunt, quibus ingratis esse tuto licet!
Denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

Deos nemo sanus timet; furor est enim metuere 1 XIX
salutaria, nec quisquam amat, quos timet. Tu deni-
que, Epicure, deum inermem facis, omnia illi tela,
omnem detraxisti potentiam et, ne cuiquam metuendus
esset, proiecisti illum extra metum. Hunc igitur in- 2
saeptum ingenti quidem et inexplicabili muro divisum-
que a contactu et a conspectu mortalium non habes
quare verearis; nulla illi nec tribuendi nec nocendi
materia est; in medio intervallo huius et alterius caeli
desertus sine animali, sine homine, sine re ruinas mun-
dorum supra se circaque se cadentium evitat non ex-
audiens vota nec nostri curiosus. Atqui hunc vis 3

18 *Epic. fr. 364 Us.*

1 terribile **N**[1] | facit **F** || **2** deus *add. Haase* deus illi *post* res *Gertz* natura *ante* dedit *add.* **N**[3] | obnoxio (o *tert. ex* um) **N** ex obnoxio *Lps.* || **4** si per se duceretur **N**[2] || **5** dnm (*pro* dominum) **N** | anim. fecit **G** || **6** gentium **O** *corr.* ς || **7** maria *Haase* | haec **M** hoc **O** || **8** arguit **N**[3]**GM** arguis (-uisse nectuti **N**) **NRP** || **9** haec **M** hoc **O** | libet **M** || **12** autes **R** aũ es **P** || **13** uitandum **R** | aliquod **M** || **14** ingrati **N** -tis **N**[2] -tos **O** || **17** cos **N**[1] || **19** necumquam metuens **N**[1] || **20** mundum *Mrt.* | intersaeptum *Mg.* || **21** quodam *Mrt.* || **22** contractu **N**[1] || **23** nulla ibi **GP**

videri colere non aliter quam parentem grato, ut opi-
nor, animo; aut, si non vis gratus videri, quia nullum
habes illius beneficium, sed te atomi et istae micae
4 tuae forte ac temere conglobaverunt, cur colis? „Propter
maiestatem“ inquis „eius eximiam ac singularem natu-
ram.“ Ut concedam tibi, nempe hoc facis nullo pretio
inductus, nulla spe; est ergo aliquid per se expeten-
dum, cuius te ipsa dignitas ducit, id est honestum.
Quid est autem honestius, quam gratum esse? huius
virtutis materia tam late patet quam vita.

XX 1 „Sed inest“ inquit „huic bono etiam utilitas ali-
qua.“ Cui enim virtuti non inest? sed id propter se
expeti dicitur, quod, quamvis habeat aliqua extra com-
moda, sepositis quoque illis ac remotis placet. Prodest
2 gratum esse; ero tamen gratus, etiam si nocet. Gratus
quid sequitur? ut haec res illi alios amicos, alia bene-
ficia conciliet? Quid ergo? si quis sibi offensas con-
citaturus est, si quis intellegit adeo per hoc se nihil
consecuturum, ut multa etiam ex reposito adquisitoque
perdenda sint, non libens in detrimenta descendit?
3 Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum
videt, qui sperat, cum reddit; ingratum voco, qui aegro
adsidit, quia testamentum facturus est, cui de hereditate
aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quae
facere bonus amicus et memor officii debet: si animo
eius obversatur spes lucri, captator est et hamum iacit;
ut aves, quae laceratione corporum aluntur, lassa morbo
pecora et casura ex proximo speculantur, ita hic in-
minet morti et circa cadaver volat.

1 colore **N^1M** | gato et **N^1** || 2 uideri grat. **GP** || 4 cum colis **N^1** || 5 ex. singularemque **GP** || 8 cum iuste ipsa **N^1** | ipsa *et* est *om.* **M** || 9 essemus uirtutis **N^1** || 15 Gratus quid **N** Gratus est quid (Qui id **G**) **O** gratum esse **N^3** || 16 et alia **G** | benefia **R** || 17 qui terso si **N** *corr.* **N^3** || 18 si quid **P** || 20 descendet *Mrt.* || 21 sec. actum *Mg.* fecunditatem *Koch* || 22 quid **N^1** | qui **N^2G** quia **O** || 23 assidet **M** adsedit **G** | quia **N** || 24 ut de **N^1** vel de *Gertz* || 26 obseruatur **GM^1S** | si lucri **O** si *del. Grut.* | amum **N^1R^1** || 28 e prox. **GP**

Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur. 1 XXI
Vis scire hoc ita esse nec illum utilitate corrumpi?
Duo genera sunt grati hominis: dicitur gratus, qui
aliquid pro eo, quod acceperat, reddit; hic fortasse
ostentare se potest, habet, quod iactet, quod proferat;
dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono
debet; hic intra conscientiam clusus est. Quae illi 2
contingere potest utilitas ex adfectu latenti? atqui hic,
etiam si ultra facere nil potest, gratus est: amat, debet,
referre gratiam cupit; quidquid ultra desideras, non
ipse deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem 3
instrumenta non suppetunt, nec minus canendi peritus,
cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit.
Volo referre gratiam: post hoc aliquid superest mihi,
non ut gratus, sed ut solutus sim; saepe enim et qui
gratiam rettulit, ingratus est, et qui non rettulit, gra-
tus. Nam ut omnium aliarum virtutum, ita huius ad
animum tota aestimatio redit; hic si in officio est,
quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus 4
etiam qui tacet, fortis etiam qui conpressis manibus
vel etiam adligatis, quomodo gubernator etiam, qui in
sicco est, quia consummatae scientiae nihil deest, etiam
si quid obstat, quo minus se utatur, ita gratus est
etiam, qui vult tantum nec habet huius voluntatis suae
ullum alium quam se testem. Immo amplius adiciam: 5
est aliquando gratus etiam, qui ingratus videtur, quem
mala interpres opinio contrarium tradidit. Hic quid
aliud sequitur quam ipsam conscientiam? quae etiam
obruta delectat, quae contioni ac famae reclamat et in

1 propiti **N^1** || 2 ullum **G** || 3 quia al. **N^1** || 4 reddidit **N** reddit **O** *sicque corr. m. 1 et 2 in* **N** || 6 accipit **N^2M** || 7 clausus **N^2MP** || 8 latente **O** | atque **O** *corr. Pinc.* || 9 nichil **M** || 11 ipse *Gertz* ipsi (i *alt. in ras.* **N**) **O** || 14 hec **G** || 16 retulit /// /// gratus. Nam (*sub ras.* in*;* ingratus . . retulit *om., supplet m. 2*) **N** | et *om.* **GP** || 19 desertus **R** || 20 fortes **M** | qui *del. Mg.* || 21 all. ⟨est⟩ *Wsg.* all. ⟨iacet⟩ *J. Mueller* || 23 si qui **N^1** | quid///////// (*sub ras.* est) **G** || 26 quō (= quoniam) **M** || 27 contr. **N** in contr. **N^2O** *unde* trahit *Mg.* trudit *Koch* || 28 ipsa **N^1** || 29 contione **R^1**

se omnia reponit et, cum ingentem ex altera parte turbam contra sententium adspexit, non numerat suf-
6 fragia, sed una sententia vincit. Si vero bonam fidem perfidiae suppliciis adfici videt, non descendit e fastigio et supra poenam suam consistit: „Habeo“ inquit, „quod volui, quod petii; nec paenitet nec paenitebit nec ulla iniquitate me eo fortuna perducet, ut hanc vocem audiat: quid mihi volui? quid nunc mihi prodest bona voluntas?“ Prodest et in eculeo, prodest et in igne; qui si singulis membris admoveatur et paulatim vivum corpus circumeat, licet ipsum cor plenum bona conscientia stillet: placebit illi ignis, per quem bona fides conlucebit.

XXII 1 Nunc illud quoque argumentum quamvis dictum iam reducatur: quid est, quare grati velimus esse, cum morimur, quare singulorum perpendamus officia, quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decurrente, ne cuius officii videamur obliti? Nihil iam superest, quo spes porrigatur; in illo tamen cardine positi abire e rebus humanis quam gratissimi volumus.
2 Est videlicet magna in ipso opere merces rei et ad adliciendas mentes hominum ingens honesti potentia, cuius pulchritudo animos circumfundit et delenitos ad-
3 miratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hoc commoda oriuntur, et tutior est vita melioribus amorque et secundum bonorum iudicium aetasque securior, quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum et anceps et sterile fecisset. Sed illud in-

4 supplicis **N**[1]**RP** ‖ **5** sed supra **GP** | ponam **R**[1] ‖ **7** audiam **O** *corr.* *Lps.* ‖ 8 quid/// /// /// mihi vol. **N** mihi *pr.* *om.* **M** ‖ **10** si *om.* **N**[1]**M**[1] qui singulis . . circumeat licet, ipsum *interp.* *Gertz* ‖ **11** cor ς corpus **O** ‖ **12** ustilet *Cornelissen* ‖ **14** ductum **NRP** in luctum **M** ‖ **15** grate **M** ‖ **17** decorrente **N** decernente **O** ‖ **18** nec **M** ‖ **20** ab. eremus hum. **N**[1] ‖ **21** ipsos **N**[1] ‖ **23** admiratio (amm. **G**) **O** *corr.* ω ‖ **24** fulguris **G** | sui **NM** ui **O** | Ad multa hec et haec comm. **M** hinc ω ‖ **25** tutitior **N**[1] | vita] *desinit* **M** ‖ **29** illu **R**[1]

tuere, an ad istam virtutem, quae saepe tuta ac facili
aditur via, etiam per saxa et rupes et feris ac serpen-
tibus obsessum iter fueris iturus. Non ideo per se 4
non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolu-
menti adhaeret; fere enim pulcherrima quaeque multis
et adventiciis comitata sunt dotibus, sed illas trahunt,
ipsa praecedunt.

Num dubium est, quin hoc humani generis domi- 1 XXIII
cilium circumitus solis ac lunae vicibus suis temperet?
quin alterius calore alantur corpora, terrae relaxentur,
inmodici umores conprimantur, adligantis omnia hiemis
tristitia frangatur, alterius tepore efficaci et penetrabili
regatur maturitas frugum? quin ad huius cursum fecun-
ditas humana respondeat? quin ille annum observabilem
fecerit circumactu suo, haec mensem minoribus se
spatiis flectens? Ut tamen detrahas ista, non erat ipse 2
sol idoneum oculis spectaculum dignusque adorari, si
tantum praeteriret? non erat digna suspectu luna, etiam
si otiosum sidus transcurreret? Ipse mundus, quotiens
per noctem ignes suos fudit et tantum stellarum in-
numerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet?
quis sibi illa tunc, cum miratur, prodesse cogitat?
Adspice ista tanto superne coetu labentia, quemadmo- 3
dum velocitatem suam sub specie stantis atque inmoti
operis abscondant. Quantum ista nocte, quam tu in
numerum ac discrimen dierum observas, agitur! quanta
rerum turba sub hoc silentio evolvitur! quantam fato-
rum seriem certus limes educit! Ista, quae tu non 4
aliter, quam in decorem sparsa consideras, singula in

1 tuto N^3G | facile (?) N || 2 aditur via *Gertz* datura uiā G daturus O aditur N^3 || 4 quia al. *Wsg.* || 5 multas R^1 || 7 ipse R^1 | procedunt GP || 8 Non GP || 9 circuitus N^2GP || 12 tep. (*super e ras.*) N tempore O | et N *om.* O || 16 istam non erit G || 17 idoneus N^2 || 18 tantum (m *in ras.*) N || 19 transcurret G || 22 commiratur P || 23 ista] uel astra N^2 || 25 Quantum ω quantus O | quam tu ω quantum O || 26 igitur G | quantum P^1 || 28 educet O *corr.* N^2 || 29 indecore O *corr.* ω

opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurrere, cetera haerere; paucorum motus conprehendimus, innumerabiles vero longiusque a conspectu seducti di eunt redeuntque, et ex his, qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt et per occultum aguntur.

XXIV 1 Quid ergo? non caperis tantae molis adspectu, etiam si te non tegat, non custodiat, non foveat generetque ac spiritu suo riget? Quemadmodum haec cum primum usum habeant et necessaria vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat, ita omnis illa virtus et in primis grati animi multum quidem praestat, sed non vult ob hoc diligi; amplius quiddam in se habet nec satis ab eo intellegitur, a quo inter 2 utilia numeratur. Gratus est, quia expedit? ergo et quantum expedit? Non recipit sordidum virtus amatorem; soluto ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: „Volebam gratiam referre, sed timeo inpensam, timeo periculum, vereor offensam; faciam potius, quod expedit.“ Non potest eadem ratio et gratum facere et ingratum; ut diversa illorum opera, ita diversa inter se proposita sunt; ille ingratus est, quamvis non oporteat, quia expedit; hic gratus est, quamvis non expediat, quia oportet.

XXV 1 Propositum est nobis secundum rerum naturam vivere et deorum exemplum sequi; di autem, quodcumque faciunt, in eo quid praeter ipsam faciendi rationem secuntur? nisi forte illos existimas fructum operum suorum ex fumo extorum et turis odore percipere.
2 Vide, quanta cottidie moliantur, quanta distribuant,

2 discutere N^1 | habere R^1 ‖ 3 seducit N^1 ‖ 4 et *om.* G ‖ 9 $\overline{\text{spu}}$ uorigit N^1 *ut vid.* ‖ 11 eorum sint totam N^1 ‖ 12 illa *del. Grut. post* primis *transp. Pinc.* ‖ 15 es *Gertz* | ergo et quantum expedit *om.* N *suppl. pr. corr.* (d *ex* t) ‖ 16 recepit O *corr.* ω ‖ 18 uolebam (m *ex* t) N ‖ 22 es N^1 ‖ 23 uis *suprascripto* quam N ‖ 23 opu///team N^1 ‖ 24 qui R^1 q. op. *om.* P^1 ‖ 27 quod RGP ‖ 29 percipe G

quantis terras fructibus inpleant, quam oportunis et
in omnes oras ferentibus ventis maria permoveant,
quantis imbribus repente deiectis solum molliant venas-
que fontium arentes redintegrent et infuso per occulta
nutrimento novent. Omnia ista sine mercede, sine ullo
ad ipsos perveniente commodo faciunt. Hoc nostra 3
quoque ratio, si ab exemplari suo non aberrat, servet,
ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat ullum
venale esse beneficium: gratuitos habemus deos.

„Si deos“ inquit „imitaris, da et ingratis bene- 1 XXVI
ficia; nam et sceleratis sol oritur, et piratis patent
maria.“ Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus
sit beneficium ingrato sciens ingratum esse. Permitte
mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa
capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe in- 2
gratos. Alter est ingratus, quia stultus est; stultus
etiam malus est; quia malus est, nullo vitio caret:
ergo et ingratus est. Sic omnes malos intemperantes
dicimus, avaros, luxuriosos, malignos, non quia omnia
ista singulis magna et nota vitia sunt, sed quia esse
possunt; et sunt, etiam si latent. Alter est ingratus,
qui volgo dicitur, in hoc vitium natura propensus. Illi 3
ingrato, qui sic hac culpa non caret, quomodo nulla
caret, dabit beneficium vir bonus; nulli enim dare
poterit, si tales homines submoverit. Huic ingrato,
qui beneficiorum fraudator est et in hanc partem pro-
cubuit animo, non magis dabit beneficium, quam de-
coctori pecuniam credet aut depositum committet ei,
qui iam pluribus abnegavit.

Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: et hoc 1 XXVII

1 fluctibus N[1] ‖ 2 horas N[3] ‖ 3 moliant N[1] ‖ 5 nutrimenta G ‖ 6 commodum R quodo N[1] ‖ 7 seruat P ‖ 9 habeamus GP ‖ 10 benef. . . sceleratis *om.* N *suppl. pr. corr.* ‖ 13 beneficia G ‖ 16 quia (*del. m. 1*) quia stultus /// etiam (st. est *om., supplet pr. corr.*) N ‖ 17 qui autem malus N[3] qui malus ς ‖ 22 quia uulgo S | nature propensius S ‖ 23 comodo N[1] ‖ 27 qui P | coctori O *corr. Pinc.* ‖ 28 credit O ‖ 30 Tumidus R[1]

malos sequitur, quos indiscreta et universa vitia cir-
cumstant; dicitur timidus proprie natura etiam ad in-
anes sonos pavidus. Stultus omnia vitia habet, sed
non in omnia natura pronus est: alius in avaritiam,
2 alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinatur. Ita-
que errant illi, qui interrogant Stoicos: „Quid ergo?
Achilles timidus est? quid ergo? Aristides, cui iustitia
nomen dedit, iniustus est? quid ergo? et Fabius, qui
„cunctando restituit rem“, temerarius est? quid ergo?
Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus
desertor?“ Non hoc dicimus sic omnia vitia esse in
omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent, sed
malum ac stultum nullo vitio vacare; ne audacem qui-
dem timoris absolvimus, ne prodigum quidem avaritia
3 liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec
ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo simi-
lem, sic, qui stultus est, *non* tam acria et concitata
habet omnia, quam quidam quaedam. Omnia in om-
nibus vitia sunt, sed non omnia in singulis extant:
hunc natura ad avaritiam inpellit; hic vino, hic libidini
deditus est aut, si nondum deditus, ita formatus, ut in
4 hoc illum mores sui ferant. Itaque, ut ad propositum
revertar, nemo non ingratus est, qui malus: habet
enim omnia nequitiae semina; tamen proprie ingratus
adpellatur, qui ad hoc vitium vergit: huic ergo bene-
5 ficium non dabo. Quomodo male filiae suae consulet,
qui illam contumelioso et saepe repudiato conlocavit,

8 *Enn. fr. 286 M.* (*Verg. A. VI 846*)

1 malos ς malus **O** || **2** dicimus **N**^{1} *quo retento* timidos *et* pavidos *Gertz* || **3** somnus **N**^{1} | habet. non quod in **G** || **8** et *om.* ς || **10** milcius **G** | protor **N**^{1} || **14** nec **G** | prodignum **N**^{1}**R**^{1} || **16** uel linci **N**^{3} || **17** qui *om.* **N**^{1} | non ς *om.* **O** *post* concit. *add.* **G**^{2} || **18** omnia ⟨vitia⟩, q. q. q., ⟨omnia tamen habet⟩. *Gertz* | quidem **G** | quaedam *om.* **N** *add. pr. corr.* || **20** naturam **N**^{1} || **21** non deditus **G** || **24** nequitia **N**^{1} || **26** consulet **N** -ulit **N**^{2}**O** || **27** illum **N**^{1} | conlocaverit *Gertz*

malus pater familiae habebitur, qui negotiorum gesto-
rum damnato patrimonii sui curam mandaverit, quo-
modo dementissime testabitur, qui tutorem filio reli-
querit pupillorum spoliatorem, sic pessime beneficia
dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peri-
tura conferat.

„Di quoque“ inquit „multa ingratis tribuunt.“ 1 XXVIII
Sed illa bonis paraverunt; contingunt autem etiam
malis, quia separari non possunt. Satius est autem
prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis de-
esse propter malos. Ita, quae refers, diem, solem,
hiemis aestatisque cursus et media veris autumnique
temperamenta, imbres et fontium haustus, ventorum
statos flatus pro universis invenerunt; excerpere singu-
los non potuerunt. Rex honores dignis dat, congia- 2
rium et indignis; frumentum publicum tam fur quam
periurus et adulter accipiunt et sine dilectu morum,
quisquis incisus est; quidquid aliud est, quod tamquam
civi, non tamquam bono datur, ex aequo boni ac mali
ferunt. Deus quoque quaedam munera universo hu- 3
mano generi dedit, a quibus excluditur nemo. Nec
enim poterat fieri, ut ventus bonis viris secundus esset,
contrarius malis, communi autem bono erat patere
commercium maris et regnum humani generis relaxari;
nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum
inproborumque rura defluerent. Quaedam in medio 4
ponuntur: tam bonis quam malis conduntur urbes;
monumenta ingeniorum et ad indignos perventura publi-
cavit editio; medicina etiam sceleratis opem monstrat;
conpositiones remediorum salutarium nemo subpressit,

1 ⟨quomodo⟩ malus *ω* ⟨et⟩ m. *Gertz* ‖ 2 damnapo N^1 | mandauerat N^1 ‖ 12 aetatisque G ‖ 13 hausitus R ausitus N^1 ‖ 14 stato N^1 ‖ 17 periturus G^1P | delectu N^3GP delictu G^2 ‖ 18 in censu *Pinc.* | illud est N^1 | tamquam cibo N^1 ‖ 20 fuerunt N^1 | munerę ////// (ant *super ras. ss. sed* e *et* nt *del. m. 2*) N | humani R ‖ 23 commune O *corr. Fickert* | uel bonum *ss.* N^3 ‖ 24 regnum] uel rebus N^3 ‖ 25 nec in R ‖ 29 ministrat G

5 ne sanarentur indigni. In iis exige censuram et per-
sonarum aestimationem, quae separatim tamquam digno
dantur, non in his, quae promiscue turbam admittunt.
Multum enim refert, utrum aliquem non excludas an
eligas. Ius et furi dicitur; pace et homicidae fruuntur;
sua repetunt etiam, qui aliena rapuerunt; percussores
et domi ferrum exercentes murus ab hoste defendit;
legum praesidio, qui plurimum in illas peccaverunt,
6 proteguntur. Quaedam non poterant ceteris contingere,
nisi universis darentur; non est itaque, quod de istis
disputes, ad quae publice invitati sumus. Illud, quod
iudicio meo ad aliquem pervenire debebit, ei, quem
esse ingratum sciam, non dabo.
XXIX 1 „Ergo“ inquit „nec consilium deliberanti dabis
ingrato nec aquam haurire permittes nec viam mon-
strabis erranti? an haec quidem facies, sed nihil dona-
bis?“ Distinguam istud, certe temptabo distinguere.
2 Beneficium est opera utilis, sed non omnis opera utilis
beneficium est; quaedam enim tam exigua sunt, ut
beneficii nomen non occupent. Duae res coire debent,
quae beneficium efficiant. Primum rei magnitudo;
quaedam enim sunt infra huius nominis mensuram.
Quis beneficium dixit quadram panis aut stipem aeris
abiecti aut ignis accendendi factam potestatem? et
interdum ista plus prosunt, quam maxima; sed tamen
vilitas sua illis, etiam ubi temporis necessitate facta
3 sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde hoc, quod
potentissimum est, oportet accedat, ut eius causa faciam,
ad quem volam pervenire beneficium, dignumque eum
iudicem et libens id tribuam percipiensque ex munere

1 biis **N**^{2} his **GP** ‖ 4 an] aut **G** ‖ 5 fori **O** *corr.* ς ‖ 6 persecutores **O** *corr.* ω ‖ 9 certis *Pinc.* | constringere **P** ‖ 10 quo **N**^{1} ‖ 11 ad quae **GP** atque (i *super* que **N**) **NR** ‖ 12 eiq. messe **N**^{1} ‖ 15 permittes ⟨sitienti⟩ *Cornelissen* | 'uiam err. monstr. ingrato **GP** ‖ 17 certe. Et t. **GP** ‖ 18 utilis beneficium sed (ben. *del. m. 1*) **N** ‖ 20 quoire **N**^{1} ‖ 26 utilitas **O** *corr.* **P**^{2} ‖ 27 hoc **P** ‖ 28 potissimum **G** | est hoc op. **P** ‖ 29 uolam **N** uolebam **N**^{2}**O** ‖ 30 dicem (iu *ss.*) **N**

meo gaudium, quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur; non enim tamquam dignis illa tribuimus, sed neclegenter tamquam parva, et non homini damus, sed humanitati.

Aliquando daturum me etiam indignis quaedam 1 XXX
non negaverim in honorem aliorum, sicut in petendis
honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis sed
novis praetulit non sine ratione; sacra est magnarum
virtutum memoria, et esse plures bonos iuvat, si gratia
bonorum non cum ipsis cadit. Ciceronem filium quae 2
res consulem fecit nisi pater? Cinnam nuper quae res
ad consulatum recepit ex hostium castris, quae Sex.
Pompeium aliosque Pompeios, nisi unius viri magni-
tudo tanta quondam, ut satis alte omnes suos etiam
ruina eius adtolleret? Quid nuper Fabium Persicum,
cuius osculum etiam inpudici denotabant, sacerdotem
non in uno collegio fecit nisi Verrucosi et Allobrogici
et illi trecenti, qui hostium incursioni pro re publica
unam domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, 3
ut non praesentes solum illas, sed etiam ablatas e
conspectu colamus; quomodo illae id egerunt, ut non
in unam aetatem prodessent, sed beneficia sua etiam
post ipsas relinquerent, ita nos non una aetate grati
simus. Hic magnos viros genuit: dignus est beneficiis,
qualiscumque est; dignos dedit. Hic egregiis maioribus 4
ortus est: qualiscumque est, sub umbra suorum lateat.
Ut loca sordida repercussu solis inlustrantur, ita inertes
maiorum suorum luce resplendeant.

Excusare hoc loco tibi, mi Liberalis, deos volo. 1 XXXI
Interdum enim solemus dicere: „Quid sibi voluit pro-

1 nil N^1 ‖ 2 tam dignis N^1 ‖ 8 nobis O *corr.* N^3P^3 ‖ 9 bonos plures *Wsg.* | iubat N^1R ‖ 10 cadat GP | Ciceronis P ‖ 12 sextum N^3P s̃t (= sunt) G ‖ 14 quoddam N^1 ‖ 16 inpodiri (imp. P) O *corr. Lps.* impuri *Pinc.* | denotabant *Gertz* deuota boni O devitabant *Lps.* ‖ 17 allobracici N^1 ‖ 18 incursionis P ‖ 19 obiecerunt R^1 ‖ 24 sumus O *corr.* ω ‖ 25 egregius R^1 ‖ 27 inhertes N^1 merces P minores G ‖ 30 quod N^1 | uult P

videntia, quae Arrhidaeum regno inposuit?“ Illi putas
2 hoc datum? patri eius datum est et fratri. „Quare
C. Caesarem orbi terrarum praefecit, hominem sanguinis
humani avidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quam si ore excepturus esset?“
Quid ergo? tu hoc illi datum existimas? patri eius
Germanico datum, avo proavoque et ante hos aliis non
minus claris viris, etiam si privati paresque aliis vitam
3 exegerunt. Quid? tu, cum Mamercum Scaurum consulem faceres, ignorabas ancillarum illum suarum menstruum ore hiante exceptare? numquid enim ipse dissimulabat? numquid purus videri volebat? Referam
tibi dictum eius in se, quod circumferri memini et
4 ipso praesente laudari. Pollioni Annio iacenti obsceno
verbo usus dixerat se facturum id, quod pati malebat;
et cum Pollionis adtractiorem vidisset frontem: „Quidquid“ inquit „mali dixi, mihi et capiti meo.“ Hoc
5 dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscenum ad fasces et ad tribunal admisisti? nempe
dum veterem illum Scaurum senatus principem cogitas
et indigne fers subolem eius iacere.

XXXII 1 *Idem facere* deos veri simile est, ut alios indulgentius tractent propter parentes avosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque ac longe sequentium posterorum indolem; nota enim illis est operis sui series, omniumque illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est; nobis ex abdito

3 C. *add. Mrt.* | caes̄ **NR** c(a)esarem **N³G** cesar **P** | hum. sang. **GP** ‖ 4 conspecto **N** ‖ 6 existimas *ω* est **N** (a)estimas **N²O** datum ⟨putas? datum⟩ est p. *Gertz et sine* putas *Mueck* | Patricius germ. **P** ‖ 9 cos̄ **N¹RP** ‖ 10 suarum m. ore illum **P** s. m. illum ore **G** ore *om.* **N¹** *quam ob rem* hiantem *Gertz* ‖ 11 expectare **O** *corr. ω* | desimulabat **N¹** ‖ 13 dictum eius tibi **GP** | quid **N¹** ‖ 14 ipse **P** | iacente **R¹** ‖ 15 uebo **N¹** ‖ 16 et cum . . inquit *om.* **N** *suppl. pr. corr.* | adtractatiorem **R** ‖ 17 dixi, ⟨dixi⟩ *CFWMueller* | mi **NR** michi **N²** ‖ 20 cogitasset ind. **O** cogitas ind. **G** *corr. Gertz* ‖ 22 Idem facere *add. Mg.* ‖ 25 subolem *CFWMueller* | rota **N¹** ‖ 26 suas per m. **GP** | iterarum **R¹**

subit, et, quae repentina putamus, illis provisa veniunt
ac familiaria. „Sint hi reges, quia maiores eorum non 2
fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt iustitiam,
abstinentiam, quia non rem publicam sibi, sed se rei
publicae dicaverunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam ante proavus eorum fuit, qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione civili, quoniam ita expediebat rei publicae, vinci quam vincere maluit; referri gratia illi tam longo spatio non potuit; in illius respectum iste populo praesideat, non quia scit aut
potest, sed quia alius pro illo meruit. Hic corpore 3
deformis est, adspectu foedus et ornamenta sua traducturus; iam me homines accusabunt, caecum ac temerarium dicent, nescientem, quo loco, quae summis atque excelsissimis debentur, ponam; at ego scio alii
me istud dare, alii olim debitum solvere. Unde isti 4
norunt illum quondam gloriae sequentis fugacissimum, eo voltu ad pericula euntem, quo alii e periculo redeunt, numquam bonum suum a publico distinguentem? „Ubi“ inquis „iste aut quis est?“ Unde vos scitis? Apud me istae expensorum acceptorumque rationes dispunguntur, ego, quid cui debeam, scio; aliis post longam diem repono, aliis in antecessum ac prout occasio et rei publicae meae facultas tulit.“ Ingrato ergo aliquando quaedam, sed non propter ipsum dabo.

„Quid? si“ inquit „nescis, utrum ingratus sit 1 XXXIII
an gratus, expectabis, donec scias, an dandi beneficii tempus non amittes? Expectare longum est (nam, ut ait Platon, difficilis humani animi coniectura est), non

29 *Platon*

2 hii N²RGP | non] *om.* ς boni *Gertz* ‖ 3 imperio *om.* FG ‖ 4 rei p̄ dic. N *similiter* O rei predicauerunt R ‖ 5 hii NRP ‖ 9 gratia/// (*sub ras.* m) N | illi gratia GP ‖ 15 excellentissimis ς | ali N alio N²O ‖ 16 alio O | debitam N¹ ‖ 18 alie per. N¹R ‖ 20 unde?“ Vos nescitis; apud *Wsg.* ‖ 28 ut *om.* N¹R ‖ 29 plato N²

2 expectare temerarium est.“ Huic respondebimus numquam expectare nos certissimam rerum conprehensionem, quoniam in arduo est veri exploratio, sed ea ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium: sic serimus, sic navigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tollimus; cum omnium horum incertus sit eventus, ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credidimus. Quis enim pollicetur serenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos? se-
3 quimur, qua ratio, non qua veritas traxit. Expecta, ut nisi bene cessura non facias et nisi conperta veritate nil noveris: relicto omni actu vita consistit. Cum veri similia me in hoc aut in illud inpellant, non vera, ei beneficium dabo, quem veri simile erit gratum esse.

XXXIV 1 „Multa“ inquit „intervenient, propter quae et malus pro bono subrepat et bonus pro malo displiceat; fallaces enim sunt rerum species, quibus credidimus.“ Quis negat? sed nihil aliud invenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est, certiora non habeo; haec ut quam diligentissime aesti-
2 mem, operam dabo nec cito illis adsentiar. Sic enim in proelio potest accidere, ut telum meum in conmilitonem manus dirigat aliquo errore decepta et hosti tamquam meo parcam; sed hoc et raro accidet et non vitio meo, cuius propositum est hostem ferire, civem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium; at obrepsit, at inposuit: nulla hic culpa tri-
3 buentis est, quia tamquam grato dedi. — „Si promiseris“ inquit „te daturum beneficium et postea ingratum esse scieris, dabis an non? Si facis sciens,

3 ire **N**[3]**G** re **O** ‖ 4 acuia **N**[1] ‖ 6 extollimus **GP** ‖ 7 horum **NR** rerum **GP** ‖ 8 credimus **G**[1] ‖ 9 serendi p. nauigandi **N**[1] ‖ 11 trahit **GP** ‖ 12 censura **N**[1] | coperta (comp. *m. 2*) **N** ‖ 13 ni(c)hil **RGP** | moueris **O** *corr.* ς | relicta **RGP** | consistet ς ‖ 14 in *alt. om.* **R** | in aliud **G** | uera **N** uer(a)e **N**[2]**O** ‖ 18 credimus **G** ‖ 19 quid **G** ‖ 28 orepsitat **N**[1] ‖ 31 scieris esse **GP** | facies **O** *corr.* ω

peccas, das enim, cui non debes dare; si negas, et hoc modo peccas: non das ei, cui promisisti. Conscientia vestra hoc loco titubat et illud superbum promissum, numquam sapientem facti sui paenitere nec umquam emendare, quod fecerit, nec mutare consilium.“ Non 4
mutat sapiens consilium omnibus his manentibus, quae erant, cum sumeret; ideo numquam illum paenitentia subit, quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum est, nihil melius constitui, quam constitutum est; ceterum ad omnia cum exceptione venit: „si nihil inciderit, quod inpediat“. Ideo omnia illi succedere dicimus et nihil contra opinionem accidere, quia praesumit animo posse aliquid intervenire, quod destinata prohibeat. Inprudentium ista fiducia est for- 5
tunam sibi spondere; sapiens utramque partem eius cogitat; scit, quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quam multa consiliis obstent; ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, consiliis certis incertos eventus expendit. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil ingreditur, et hic illum tuetur.

Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare 1 XXXV
non deberem dare. Quid enim, si, quod illi pollicitus sum, patria sibi dare iusserit? si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi in matrimonium filiam; postea peregrinus adparuisti; non est mihi cum externo conubium; eadem res me defendit, quae vetat. Tunc 2
fidem fallam, tunc inconstantiae crimen audiam, si, cum eadem omnia sint, quae erant promittente me,

1 set hoc **N¹** ‖ **2** peccas quia non **GP** | Constantia *Lps.* ‖ **7** erat cum (*ex* con **R**) summeret **NR** ‖ **9** quam quod const. **GP** ‖ **11** si *om.* **G** ‖ **12** accedere **G** ‖ **14** pro///hibebat **G** ‖ **15** sapiens est **RP** | utraque **NR** ‖ **16** sit **N¹** sunt **P** ‖ **18** certis incertos (ti *et* to *in ras.*) **N** ‖ **19** expendit *om.* **O** *suppl. pr. corr.* (?) *in* **N** ‖ **21** si *om.* **P** | quod **N¹RP** ‖ **23** patriam **O** *praeter* **G** *qui* contra patriam, *corr.* ς p. me *Gertz; malim* in patriam ‖ **25** fil. in matr. **GP** ‖ **27** res] lex *Mrt.* ‖ **29** omn. eadem **GP** | promitte **N¹**

non praestitero promissum; alioquin, quidquid mutatur,
libertatem facit de integro consulendi et me fide liberat.
Promisi advocationem: postea adparuit per illam causam praeiudicium in patrem meum quaeri; promisi me
peregre exiturum: sed iter infestari latrociniis nuntiatur; in rem praesentem venturus fui: sed aeger filius,
3 sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem,
quae fuerunt, cum promitterem, ut promittentis fidem
teneas; quae autem maior fieri mutatio potest, quam
si te malum virum et ingratum conperi? Quod tamquam digno dabam, indigno negabo et irascendi quoque causam habebo deceptus.

XXXVI 1 Inspiciam tamen et, quantum sit, de quo agitur;
dabit mihi consilium promissae rei modus. Si exiguum
est, dabo, non quia dignus es, sed quia promisi, nec
tamquam munus dabo, sed verba mea redimam et
aurem mihi pervellam. Damno castigabo promittentis
temeritatem: „Ecce, ut doleat tibi, ut postea conside-
2 ratius loquaris!“ Quod dicere solemus, linguarium
dabo. Si maius erit, non conmittam, quemadmodum
Maecenas ait, ut sestertio centies obiurgatus sim. Inter
se enim utrumque conparabo: est aliquid in eo, quod
promiseris, perseverare; est rursus multum in eo, ne
indigno beneficium des; hoc tamen quantum est? si
leve, coniveamus, si vero magno mihi aut detrimento
aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negaverim, quam semper, quare dederim. Totum, inquam,
3 in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non
tantum, quod temere promisi, retinebo, sed, quod non
recte dedi, repetam; demens est, qui fidem praestat
errori.

XXXVII 1 Philippus Macedonum rex habebat militem manu

5 exiturum **N** una (unam **G**) exit. **N**²**O** || 7 sed *Mrt.* et **O** || 9 teneat **R** || 12 habeo **R**¹ || 14 motus **N**¹ || 20 malus **O** *corr.* **N**² || 21 ut . . enim *om.* **R**¹ | obiurgandus *Mrt.* || 22 se **N** esse **O** || 24 indigno ς inde **O** || 25 conibeamus **N**²**R** cohibeamus **P** || 26 robori **N**¹ | excausare **N**¹ || 28 quantum **RGP** quantum; pr. *Mg.*

fortem, cuius in multis expeditionibus utilem expertus
operam subinde ex praeda aliquid illi virtutis causa
donaverat et hominem venalis animae crebris auctora-
mentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuius-
dam Macedonis expulsus est; quoi ut nuntiatum est,
accucurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum
suam transtulit, lectulo suo cessit, adfectum semi-
animemque recreavit, diebus triginta sua inpensa cura-
vit, refecit, viatico instruxit subinde dicentem: „Gratiam
tibi referam, videre tantum mihi imperatorem meum
contingat.“ Narravit Philippo naufragium suum, auxi- 2
lium tacuit et protinus petit, ut sibi cuiusdam praedia
donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, a quo
receptus erat, a quo sanatus. Multa interim reges in
bello praesertim opertis oculis donant. „Non sufficit
homo iustus tot armatis cupiditatibus, non potest quis-
quam eodem tempore et bonum virum et bonum ducem
agere. Quomodo tot milia hominum insatiabilia satia-
buntur? Quid habebunt, si suum quisque habuerit?“
Haec Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona, 3
quae petebat, iussit. Expulsus bonis suis ille non ut
rusticus iniuriam tacitus tulit contentus, quod non et
ipse donatus esset, sed Philippo epistulam strictam ac
liberam scripsit; qua accepta ita exarsit, ut statim
Pausaniae mandaret, bona priori domino restitueret,
ceterum inprobissimo militi, ingratissimo hospiti, avi-
dissimo naufrago stigmata inscriberet ingratum homi-
nem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscribe- 4
rentur illae litterae, sed insculperentur, qui hospitem
suum nudo et naufrago similem in id, *in* quo iacuerat

2 al. inde illi **O** inde *del. m. 1 in* **N** ‖ **5** quoi *Gertz* quod **O** ‖ **6** recolligit N^1 ‖ **7** ad sectum **G** ‖ **10** imp̃s **N** imp̃. **O** ‖ **12** petit **N** petiit N^2**O** ‖ **13** quidem **O** *corr. Mrt.* ‖ **15** apertis **RGM** ‖ **16** iustus N^3**GP** iusto **NR** iustus unus ς ‖ **21** petiebat **G** ‖ **23** destrictam *Mg.* ‖ **24** liberam N^3 liberauit **NRP** libera uoce **G** | qu///a (*sub ras.* i) **NR** | *fort.* ⟨rex⟩ exarsit ‖ **26** /// /// cęterum (*sub ras.* et) **N** ‖ **28** inscriberetur N^1 ‖ **30** nudum *Gertz p. 229* | in quo ω quod **N** quo N^2**O**

5 ipse, litus expulerat; sed videbimus, quis modus poenae servandus fuerit: auferendum utique fuit, quod summo scelere invaserat. Quis autem poena eius moveretur? id conmiserat, propter quod nemo misereri misericors posset.

XXXVIII 1 Dabit tibi Philippus, quia promisit, etiam si non debet, etiam si iniuriam facturus est, etiam si scelus facturus est, etiam si uno facto praeclusurus est naufragis litora? Non est levitas a cognito et damnato errore discedere, et ingenue fatendum est: „Aliud putavi, deceptus sum.“ Haec vero superbae stultitiae perseverantia est: „Quod semel dixi, qualecumque est,
2 fixum ratumque sit.“ Non est turpe cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, quae naufragio ceperat, non omnibus miseris aqua et igni interdixerat? „Potius“ inquit „intra fines regni mei tu litteras istas oculis inscribendas durissima fronte circumfer. I, ostende, quam sacra res sit mensa hospitalis; praebe in facie tua legendum istuc decretum, quo cavetur, ne miseros tecto iuvare capital sit. Magis ista constitutio sic rata erit, quam si illam in aes incidissem.“

XXXIX 1 „Quare ergo“ inquit „Zeno vester, cum quingentos denarios cuidam mutuos promisisset et ipse illum parum idoneum conperisset, amicis suadentibus,
2 ne daret, perseveravit credere, quia promiserat?“ Primum alia condicio est in credito, alia in beneficio. Pecuniae etiam male creditae exactio est; et adpellare debitorem ad diem possum et, si foro cesserit, portio-

4 id **N** qui id $\mathbf{N}^{2}\mathbf{R}^{2}$**GP** quid **R** | per quod **G** pro quod **R** pro quo **P** ‖ 8 etiam si . . est *om.* **N** *add. pr. corr.* (praeclusus; *corr. m. 2)* ‖ 9 a] ad $\mathbf{N}^{1}$ ‖ 13 sit *om.* $\mathbf{N}^{1}$ qualecumque sit ratum situmque (uel fixum *ss.*) sit **S** ‖ 16 Potius **N** Potius est $\mathbf{N}^{2}$**O** te . . circumferre **O** ‖ 17 et litt. . . circumferri ostende **O** *corr. Gertz* | foculis *Lps.* aculeis *Gertz* acubus *Skutsch* ingerendas *Hermes* ‖ 20 istud **P** ‖ 21 capitis **G** capitalis **P** uel capitale $\mathbf{N}^{3}$ | sacrata **G** ‖ 24 ·X· cuidam (·X· cui *in ras.*) **N** ‖ 28 exauctio **P**

nem feram; beneficium et totum perit et statim. Prae
terea hoc mali viri est, illud mali patris familiae.
Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, cre-
dere perseverasset. Quingenti denarii sunt: illud quod
dici solet, „in morbo consumat“; fuit tanti non revocare
promissum suum. Ad cenam, quia promisi, ibo, etiam 3
si frigus erit; non quidem, si nives cadent. Surgam
ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim;
sed non, si febricitavero. Sponsum descendam, quia
promisi; sed non, si spondere me *in* incertum iubebis,
si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio: si 4
potero, si debebo, si haec ita erunt. Effice, ut idem
status sit, cum exigis, qui fuit, cum promitterem: de-
stituere levitas erit. Si aliquid intervenit novi, quid
miraris, cum condicio promittentis mutata sit, muta-
tum esse consilium? eadem mihi omnia praesta, et
idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deserti
non in omnes datur actio: deserentem vis maior excusat.

Idem etiam *in* illa quaestione responsum existima, 1 XL
an omni modo referenda sit gratia, et an beneficium
utique reddendum sit. Animum praestare gratum debeo,
ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea
infelicitas, aliquando felicitas eius, cui debeo. Quid 2
enim regi, quid pauper diviti reddam, utique cum qui-
dam recipere beneficium iniuriam iudicent et beneficia
subinde aliis beneficiis onerent? quid amplius in horum
persona possum quam velle? Nec enim ideo beneficium
novum reicere debeo, quia nondum prius reddidi. Acci-
piam tam libenter, quam dabitur, et praebebo me

2 illi mali **N**[1] ‖ **4** ·X· **N** ‖ **8** con|codixerim (di *in ras.*) **N** ‖ **9** sed si non **G** ‖ **10** in *add. Erasmus* | iubebit **G** ‖ **12** debeo **G**[1] ‖ **13** quo (*pro* quom) ex. **N** qum **N**[2]**R** | si fuit **N**[1] | promitteres **G** ‖ **17** promittit mihi t. deserit. Non omnis **G** | deserit **O** *corr. Gronov* deseritur ς ‖ **19** in ς *om.* **O** ‖ **21** utile **O** *corr.* ω ‖ **21** *et* **23** debebo **S** ‖ **23** ẽi cui **NR** ‖ **24** regi pauper quid **G** regi quid pauperi quid **O** regi q. diuiti q. paperi **S** *corr. Mrt.* ‖ **26** honerent **N**[1] onorent **G** ‖ **29** tam libere **G**

amico meo exercendae bonitatis suae capacem materiam;
3 qui nova accipere non vult, acceptis offenditur. Non
refero gratiam: quid ad rem? non est per me mora,
si aut occasio mihi deest aut facultas. Ille praestitit
mihi, nempe cum occasionem haberet, cum facultatem;
utrum bonus vir est an malus? apud bonum virum
4 bonam causam habeo, apud malum non ago. Ne illud
quidem existimo faciendum, ut referre gratiam etiam
invitis his, quibus refertur, properemus et instemus
recedentibus; non est referre gratiam, quod volens
acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis
missum est munusculum, subinde aliud intempestive
remittunt et nihil se debere testantur; reiciendi genus
est protinus aliud in vicem mittere et munus munere
5 expungere. Aliquando et non reddam beneficium, cum
possim: quando? si plus mihi detracturus ero, quam
illi conlaturus, si ille non erit sensurus ullam accessionem recepto eo, quo reddito mihi multum abscessurum
erit. Qui festinat utique reddere, non habet animum
grati hominis, sed debitoris; et, ut breviter, qui nimis
cupit solvere, invitus debet; qui invitus debet, ingratus est.

4 sic aut **G** | de///est (*sub ras.* s) **N** ‖ 7 Nec **GS** ‖ 8 quidem *om.* **S** | estimo **S** ‖ 11 aliquid (-quit **P**) **O** *corr.* ς ‖ 12 alii subinde **S** ‖ 13 nihil sebere **N**^{1} | genus **NG** dignus **RP** sigñ. *ss.* **P**^{3} signum *Vinc. Bell. Sp. H. VIII 108* ‖ 15 expugnare **G** ‖ 16 si *om.* **S** ‖ 17 illam acc. **S** ‖ 18 mi **N**^{1} ‖ 19 erat **GP** ‖ 20 ut br. dicam **S** | qui minus **GP** qui nimis cito **S**

L·B. ANNEI SENECAE · INSTITUTIONIS ORATORIĘ LIB̃ · IIII · EXPLICIT
INCIPIT · LIBER · V · FELICITER **N**

L. ANNAEI SENECAE

AD

AEBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER V

In prioribus libris videbar consummasse proposi- 1 I
tum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset
beneficium, quemadmodum accipiendum. Hi enim sunt
huius officii fines; quidquid ultra moror, non servio
materiae, sed indulgeo, quae, quo ducit, sequenda est,
non quo invitat; subinde enim nascetur, quo lacessat
aliqua dulcedine animum, magis non supervacuum quam
necessarium. Verum, quia ita vis, perseveremus per- 2
actis, quae rem continebant, scrutari etiam ea, quae,
si vis verum, conexa sunt, non cohaerentia; quae quis-
quis diligenter inspicit, nec facit operae pretium nec
tamen perdit operam. Tibi autem, homini natura op- 3
timo et ad beneficia propenso, Liberalis Aebuti, nulla
eorum laudatio satis facit. Neminem umquam vidi
tam benignum etiam levissimorum officiorum aestima-
torem; iam bonitas tua eo usque prolapsa est, ut tibi
dari putes beneficium, quod ulli datur; paratus es, ne
quem beneficii paeniteat, pro ingratis dependere. Ipse 4

3 hii **O** || 6 non quod **N**^{1} | quod lac. **G** || 9 scrutaturi **GP** || 10 conexum non coh. **RGP** || 12 natura/// (*sub ras.* m) **N** || 14 uidi am **N**^{1} || 18 rependere *Gertz*

usque eo abes ab omni iactatione, usque eo statim vis exonerare, quos obligas, ut, quidquid in aliquem confers, velis videri non praestare, sed reddere, ideoque plenius ad te sic data revertentur; nam fere secuntur beneficia non reposcentem et, ut gloria fugientes magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratius *iis* respondet,
5 per quos esse etiam ingratis licet. Per te vero non est mora, quo minus beneficia, qui acceperunt, ultro repetant, nec recusabis conferre alia et subpressis dissimulatisque plura ac maiora adicere: propositum optimi viri et ingentis animi tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio decipiet; succumbunt vitia virtutibus, si illa non cito odisse properaveris.

II 1 Illud utique unice tibi placet velut magnifice dictum turpe esse beneficiis vinci. Quod an sit verum, non inmerito quaeri solet, longeque aliud est, quam mente concipis; numquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est, dummodo arma non pro-
2 icias et victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem adferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam, quae optimorum quoque consiliorum dumtaxat exitus temperat; voluntas ipsa rectum petens laudanda est, etiam si illam alius gradu velociori antecessit: non ut in certaminibus ad spectaculum editis meliorem palma declarat, quamquam in
3 illis quoque saepe deteriorem praetulit casus. Ubi de officio agitur, quod uterque a sua parte esse quam plenissimum cupit, si alter plus potuit et ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quan-

1 eo usque **G** | habes **N**^{1}**R**^{1} | usque/// ///eo (*sub ras.* ad *ut vid.*) **N** ‖ 5 magis magis seq. **P** ‖ 6 iis *add. Gertz* | respondit **O** ‖ 7 etiam esse **GP** | ingratos ς ‖ 8 moram **N**^{1} ‖ 9 et in *raso* in **R** ‖ 12 gratum **GP**^{3} iratum **O** | succumbent *Gertz* ‖ 13 non cito *Mrt.* concito **O** | prosperaueris **N**^{1} ‖ 14 itaque *Gertz* ‖ 15 esse **N**^{2} esset **NR** est **GP** | quodan/// sit **R** quodam set **N** quod amisit **GP** ‖ 23 gratu (*saepe*) **N**^{1} gradū **G**^{1} ‖ 25 palmam **O** *corr.* ω | quamque **P** ‖ 28 aliter **N**

tum conatus est, fortuna permisit, alter autem volun-
tate par est, etiam si minora, quam accepit, reddidit
aut omnino non reddidit, sed vult reddere et toto in
hoc intentus est animo, non magis victus est, quam
qui in armis moritur, quem occidere facilius hostis
potuit quam avertere. Quod turpe existimas, id acci- 4
dere viro bono non potest, ut vincatur. Numquam
enim succumbet, numquam renuntiabit; ad ultimum
usque vitae diem stabit paratus et in hac statione
morietur magna se accepisse prae se ferens, paria
voluisse.

Lacedaemonii vetant suos pancratio aut caestu 1 III
decernere, ubi inferiorem ostendit victi confessio. Cur-
sor cretam prior contigit: velocitate illum, non animo
antecessit; luctator ter abiectus perdidit palmam, non
tradidit. Cum invictos esse Lacedaemonii cives suos
magno aestimarent, ab iis certaminibus removerunt,
in quibus victorem facit non iudex nec per se ipse
exitus, sed vox cedentis et tradere iubentis. Hoc, quod 2
illi in suis civibus custodiunt, virtus ac bona voluntas
omnibus praestat, ne umquam vincantur, quoniam qui-
dem etiam inter superantia animus invictus est. Ideo
nemo trecentos Fabios victos dicit, sed occisos; et
Regulus captus est a Poenis, non victus, et quisquis
alius saevientis fortunae vi ac pondere obpressus non
submittit animum. In beneficiis idem est: plura ali- 3
quis accepit, maiora, frequentiora; non tamen victus
est. Beneficia fortasse beneficiis victa sunt, si inter
se data et accepta conputes; si dantem et accipientem

3 omnino ς omnia **O** | ex toto **NR** et ex toto **GP** ‖ **6** aduertere N^1 ‖ **8** enim] e N^1 | renuntiauit N^1 ‖ **9** diem uitae **GP** ‖ **10** prae . . uoluisse *om.* **N** *add. pr. corr.* ‖ **12** pancratios **O** *corr.* ω ‖ **14** ille *Gertz* alium *Pinc.* ‖ **15** palmam n. tr. *om.* **N** *add. pr. corr.* (tradidet) ‖ **16** suos certaminibus magno **N** cert. *del. m. 1 et 2* ‖ **17** his **RPG**² hiis **G** ‖ **19** cadentis *Gertz* | et parcere *Mg.* | iubetis N^1 ‖ **20** ciu. suis **GP** ‖ **21** uincatur **RGP** ‖ **25** oppressus (u *ex* o) **N**

conparaveris, quorum animi et per se aestimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut, etiam cum alter multis volneribus confossus est, alter leviter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamvis alter videatur inferior.

IV 1 Ergo nemo vinci potest beneficiis, si scit debere,
si vult referre, si, quem rebus non potest, animo
aequat. Hic quam diu in hoc permanet, quam diu
tenet voluntatem gratum animum signis adprobandi,
quid interest, ab utra parte munuscula plura nume-
rentur? Tu multa dare potes, et ego tantum accipere
possum; tecum stat fortuna, mecum bona voluntas:
tamen tam par tibi sum, quam multis armatissimis
2 nudi aut leviter armati. Nemo itaque beneficiis vinci-
tur, quia tam gratus est quisque, quam voluit. Nam
si turpe est beneficiis vinci, non oportet a praepoten-
tibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre
non possis, a principibus dico, a regibus, quos eo loco
fortuna posuit, ex quo largiri multa possent pauca
3 admodum et inparia datis recepturi. Reges et prin-
cipes dixi, quibus tamen potest opera navari et quo-
rum illa excellens potentia per minorum consensum
ministeriumque constat. At sunt quidam extra omnem
subducti cupiditatem, qui vix ullis humanis desideriis
continguntur; quibus nihil potest praestare ipsa fortuna.
Necesse est a Socrate beneficiis vincar, necesse est a
Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus in-
4 cessit calcatis regiis opibus; o! ne ille tunc merito et
sibi et ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non

1 corum N^1 ‖ 2 parma N^1 ‖ 6 si G *om.* O | deberi N^1 ‖ 7 quem *Lps.* quidem O ‖ 8 in homine *J.Mueller* ‖ 9 ignis O *corr.* ω ‖ 10 utraque GP ‖ 11 et *om.* ς at ω ‖ 13 quam *ex* et tam N^1 | militibus arm. *J Mueller* ‖ 14 uincimur N^1 ‖ 15 qui P^1 | quam quisque G ‖ ‖ 20 greges N^1 ‖ 21 nouari G ‖ 22 amicorum G animorum O *corr. Lectius* ‖ 23 constant N^1 | at *scripsi* et N *om.* N^{2}O sed *Gertz* | contra R^1 ‖ 26 uincar ben. GP ‖ 28 regiis GP regis NRS | nonne *Btl.* ‖ 29 despiciendam O

erat obfusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant; multo potentior, multo locupletior fuit omnia tunc possidente Alexandro; plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare. Non est turpe ab his vinci; neque enim 1 V minus fortis sum, si cum involnerabili me hoste committis, nec ideo minus ignis urere potest, si in materiam incidit inviolabilem flammis, nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidusque et invictae adversus dura naturae dividendus est. Idem tibi de homine grato respondeo: non turpiter vincitur beneficiis, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunae magnitudo aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clusit. A parentibus fere 2 vincimur. Nam tam diu illos habemus, quam diu iudicamus graves et quam diu beneficia illorum non intellegimus; cum iam aetas aliquid prudentiae collegit et adparere coepit propter illa ipsa eos amari a nobis debere, propter quae non amabantur, admonitiones, severitatem et inconsultae adulescentiae diligentem custodiam, rapiuntur nobis; paucos usque ad verum fructum a liberis percipiendum perduxit aetas, ceteri filios onere senserunt. Non est tamen turpe vinci beneficiis 3 a parente; quidni non sit turpe, cum a nullo turpe sit? Quibusdam enim et pares et inpares sumus, pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus, inpares fortuna, quae si cui obstitit, quo minus referret gratiam, non ideo illi tamquam victo erubescendum est; non est turpe non consequi, dummodo sequaris. Saepe necesse est ante alia beneficia 4 petamus, quam priora reddidimus, nec ideo non petimus aut turpiter, quia non reddituri debebimus, quia non

4 quando ille nollet **S** || **6** hostem **P** || **7** ignis minus **GP** | in//////// (*sub ras.* ter) **R** || **9** solidus inuict(a)e **GP** || **10** adsus **N**[1] || **14** rediturus **N**[1] | clausit **P** || **16** iudicamur **R** grau. iud. **GP** || **23** honore **G** || **24** quid non **R**[1] || **27** si qui **N** || **28** uincto **N**[1] || **31** non petemus *Mg.* || **32** quasi non *Mg.* | non (*prius*)] n **N**

per nos erit mora, quo minus gratissimi simus, sed interveniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat: nos tamen nec vincemur animo nec turpiter his rebus superabimur, quae non sunt in nostra potestate.

VI 1 Alexander Macedonum rex gloriari solebat a nullo
se beneficiis victum. Non est, quod nimius animi
Macedonas et Graecos et Caras et Persas et nationes
discriptas in exercitum suspiciat, nec hoc sibi praesti-
tisse regnum *a* Thraciae angulo porrectum usque ad
litus incogniti maris iudicet; eadem re gloriari Socrates
potuit, eadem Diogenes, a quo utique victus est. Quidni
victus sit illo die, quo homo super mensuram iam
humanae superbiae tumens vidit aliquem, cui nec dare
2 quicquam posset nec eripere? Archelaus rex Socratem
rogavit, ut ad se veniret; dixisse Socrates traditur
nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum
reddere illi paria non posset. Primum in ipsius po-
testate erat non accipere; deinde ipse dare beneficium
prior incipiebat, veniebat enim rogatus et id dabat,
quod utique ille non erat Socrati redditurus; etiam-
nunc Archelaus daturus erat aurum et argentum re-
cepturus contemptum auri et argenti: non poterat re-
3 ferre Archelao Socrates gratias? Et quid tantum erat
accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem
vitae ac mortis peritum utriusque fines tenentem? si
regem in luce media errantem ad rerum naturam ad-
misisset usque eo eius ignarum, ut, quo die solis de-
fectio fuit, regiam cluderet et filium, quod in luctu ac
4 rebus adversis moris est, tonderet? Quantum fuisset

1 grati *Mg.* | sumus N | sed] si *Gertz* ‖ 2 prohibebit G ‖ 4 superabitur R^1 ‖ 5 lex N^1 ‖ 6 quod (quo G) minus animis O *corr.* ω ‖ 7 carras G | nationes ⟨omnes⟩ *Rossbach* ‖ 8 descriptas in *Gronov* districtas sine O | exercitum NR -tu GP | suspiciat N^2R suscipiat NGP | ne hoc RGP ‖ 9 a *add.* ω | trachie N^1 ‖ 10 re *om.* N *add. m. 1* ‖ 12 iam N *om.* RGP ‖ 15 creditur S ‖ 23 sogrates grates | gratias (grates *del. m. 1*) N socr. gratiam OS | Ecquid *Gertz* ‖ 25 si lege in N^1 ‖ 28 claudered P | et pilum (capillum *Skutsch*) *Gertz* ⟨et se⟩ et f. *HJ Mueller* | a rebus N^1

beneficium, si timentem e latebris suis extraxisset et bonum animum habere iussisset dicens: „Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens via infra ipsum solem orbem suum posuit et illum obiectu sui abscondit; quae modo partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit, modo plus tegit, si maiorem partem sui obiecit, modo excludit totius adspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit. Sed iam ista sidera hoc et 5 illo diducet velocitas sua; iam recipient diem terrae, et hic ibit ordo per saecula dispositosque ac praedictos dies habet, quibus sol intercursu lunae vetetur omnes radios effundere. Paulum expecta; iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exolutus inpedimentis lucem suam libere mittet.“ Socrates parem 6 gratiam Archelao referre non posset, si illum regnare vetuisset? parum scilicet magnum beneficium a Socrate accipiebat, si ullum dare Socrati potuisset. Quare ergo hoc Socrates dixit? Vir facetus et cuius per figuras sermo procederet, derisor omnium, maxime potentium, maluit illi nasute negare quam contumaciter aut superbe; dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere, quae nollet, timuit, ne quid indignum Socrate accipere. Dicet aliquis: „negasset, si vellet.“ Sed instigasset in 7 se regem insolentem et omnia sua magno aestimari volentem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis an accipere a rege; in aequo utramque ponit

1 timente me **N**[1] -tem et **R** ‖ 3 et duorum **N**[1] ‖ 5 obiectus uia absc. **N**[1] ‖ 6 exiguas suo tr. **G** | transcursus **N**[1] ‖ 9 medias **N**[1] | huc *ω* ‖ 10 deducet (e *alt. ex* i **N**[2]) **O** ‖ 11 praeditos (perditos **G**) **O** *corr. ω* ‖ 13 infundere **R**[1] | emergit **N**[1] ‖ 16 ferre **RGP** | negare *Abaelard p. 592 M.* se ignorare *Gertz; an* rogare*?* docuisset ς ‖ 17 uetuisset si illum regnare tuisset (si — tuisset *del. m. 2*) **N** ‖ 18 nullum **G** | pot. socr. **GP** ‖ 20 procedere **R** procedere solitus erat der. **GP** ‖ 21 et sup. **G** ‖ 22 dixi **N**[1] | beneficium **G** ‖ 24 socrate **G** socrati **O** | accipere **N** a(c)ciperet **N**[2]**O** ‖ 25 uellet **NR** nollet **GP** se velle *Gertz* ‖ 27 uolente **N**[1]

repulsam, et superbo fastidiri acerbius est quam non
timeri. Vis scire, quid vere voluerit? noluit ire ad
voluntariam servitutem is, cuius libertatem civitas libera
ferre non potuit.

VII 1 Satis, ut existimo, hanc partem tractavimus, an
turpe esset beneficiis vinci. Quod qui quaerit, scit non
solere homines sibi ipsos dare beneficium; manifestum
2 enim fuisset non esse turpe a se ipsum vinci. Atqui
apud quosdam Stoicos et de hoc ambigitur, an possit
aliquis sibi beneficium dare, an debeat referre sibi
gratiam. Quod ut videretur quaerendum, illa fecerunt:
solemus dicere: ‚gratias mihi ago‘ et ‚de nullo queri
possum alio quam de me‘ et ‚ego mihi irascor‘ et ‚ego
a me poenas exigam‘ et ‚odi me‘, multa praeterea eius-
modi, per quae unusquisque de se tamquam de altero
3 loquitur. „Si nocere“ inquit „mihi possum, quare non
et beneficium mihi dare possim? Praeterea quae, si
in alium contulissem, beneficia vocarentur, quare, si in
me contuli, non sint? quod, si ab altero accepissem,
deberem, quare, si mihi ipse dedi, non debeam? quare
sim adversus me ingratus, quod non minus turpe est
quam in se sordidum esse et in se durum ac saevum
4 et sui neclegentem? Tam alieni corporis leno male
audit quam sui. Nempe reprenditur adsentator et
aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator; non
minus placens sibi et se suspiciens, ut ita dicam, ad-
sentator suus. Vitia non tantum, cum foris peccant,
5 invisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis
admiraberis, quam qui imperat sibi, quam qui se habet
in potestate? Gentes facilius est barbaras inpatientes-

2 timere **N**^{1} | noluerit ς ‖ 3 his **N**^{1} ‖ 5 hac **N**^{1} ‖ 6 quicuerit **N**^{1} ‖ 7 ben. dare **GP** ‖ 8 ipso **P** ‖ 11 quo ut **N**^{1} quod nisi **S** ‖ 13 et (*prius*) **S** *om.* **O** ‖ 14 poenes **R** | eiusmodi *super verbum eras. ss.* **G** ‖ 16 loqueretur **S** ‖ 17 possum **S** ‖ 19 quae si **S** | accepisse **RP** ‖ 20 ipsi **G** ‖ 21 sis **S** ‖ 22 aeuum **N**^{1} ‖ 23 male ω mal **NR** mala **GP** ‖ 24 reprehenditur **GP** | adsensator **R**^{1} ‖ 26 ut se **N**^{1} | suscipiens **N**^{1}**P**^{1} | adsensator tuus **R**^{1} ‖ 27 spectant *Grut.*

que arbitrii alieni regere, quam animum suum con-
tinere et tradere sibi. Platon, inquit, agit Socrati
gratias, quod ab illo didicit; quare Socrates sibi non
agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait: „Quod tibi
deerit, a te ipso mutuare"; quare donare mihi non
possim, si commodare possum? Innumerabilia sunt, 6
in quibus consuetudo nos dividit; dicere solemus: ‚sine,
loquar mecum‘ et ‚ego mihi aurem pervellam‘; quae
si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet,
sic et gratias agere, quomodo obiurgare se, sic et
laudare se, quomodo damno sibi esse, sic et lucro
potest. Iniuria et beneficium contraria sunt; si de
aliquo dicimus: ‚iniuriam sibi fecit‘, poterimus dicere
et: ‚beneficium sibi dedit‘."

Natura prius est, ut quis debeat, deinde, ut gra- 1 VIII
tiam referat; debitor non est sine creditore, non magis
quam maritus sine uxore aut sine filio pater; aliquis
dare debet, ut aliquis accipiat. Non est dare nec
accipere in dexteram manum ex sinistra transferre.
Quomodo nemo se portat, quamvis corpus suum moveat 2
et transferat, quomodo nemo, quamvis pro se dixerit,
adfuisse sibi dicitur nec statuam sibi tamquam patrono
suo ponit, quomodo aeger, cum cura sua convaluit,
mercedem a se non exigit, sic in omni negotio, etiam
cum aliquid, *quod* prodesset sibi, fecerit, non tamen
debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui
referat. Ut concedam aliquem dare sibi beneficium, 3

4 *Cato ad Marcum fil. fr. 13 Jord.*

1 al. arb. **GP** ‖ 4 Marcius cato **S** ‖ 5 non possum **GPS** ‖ 6 Innumerabiliora **G** ‖ 8 aures mihi **S** ‖ 9 sunt et q. **N** et *del.* **N**[2] ‖ 11 se *om.* **G** ‖ 12 beneficū/// **G** ‖ 14 beneficium dedit. Sed nat. prius est ut **S** ben. s. d. Natura sibi dedit natura prius est ut **O** *corr.* ω ‖ 15 qui **S** ‖ 16 refert **R**[1] ‖ 17 filia **NR** ‖ 18 aliquid **S** ‖ 19 dextera manu **N**[1] | ex *Gertz* et **N** a **S** de **N**[2]**O** ‖ 22 tamquam ω tantum (*om.* **N** *add. pr. corr.*) **O** ‖ 23 q. si aeger **OS** si *del. Haase* | cum *om.* **S** ‖ 25 aliquis *Mg.* | quod ς *om.* **OS** | prodesset **N** prodesse **N**[2]**OS** | 26 debet **S** ‖ 27 ut — recipit *om.* **FG**

dum dat, et recipit; ut concedam aliquem a se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi, quod aiunt, versura fit et velut lusorium nomen statim transit; neque enim alius dat quam accipit, sed unus atque idem. Hoc verbum ‚debere' non habet nisi inter duos locum; quomodo ergo in uno consistet, qui se obli-
4 gando liberat? Ut in orbe ac pila nihil imum est, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur et quae sequebantur praecedunt et quae occidebant oriuntur, omnia, quomodocumque ierunt, in idem revertuntur, ita in homine existima fieri; cum illum in multa mutaveris, unus est. Cecidit se: iniuriarum cum quo agat, non habet; adligavit et clusit: de vi non tenetur; beneficium sibi dedit: danti
5 protinus reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia, quidquid illi avellitur, ad illam redit, nec perire quicquam potest, quod, quo excidat, non habet, sed eodem revolvitur, unde discedit. „Quid simile" inquis „hoc exemplum habet huic propositae quaestioni?"
6 Dicam. Puta te ingratum esse: non perit beneficium, habet illud, qui dedit; puta te recipere nolle: apud te est, antequam redditur. Non potes quicquam amittere, quia, quod detrahitur, nihilo minus tibi adquiritur. Intra te ipsum orbis agitur; accipiendo das, dando accipis.

IX 1 „Beneficium" inquit „sibi dare oportet; ergo et referre gratiam oportet." Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia; nemo enim sibi beneficium dat,

1 recipit **PS** recepit **NR** | concedit G^1 ‖ 2 dum *om.* **NR** | *fort.* ⟨et⟩ reddit ‖ 3 usura **S** | lusorium (s *ex* x) **N** ‖ 4 dat *om.* N^1 | quam accipit **S** quam qui acc. **GP** quam accipiat **NR** ‖ 5 habere non debet **S** ‖ 6 ergo non in **G** | consistet **N** consistit N^2**OS** ‖ 7 nihil imum e. n. summum *om.* N^1 ‖ 8 summum et **G** | extremum est (est *eras.*) n. primum (pri *ex* sum) **N** ‖ 9 /// /// seq. (*sub ras.* ex ?) **N** ‖ 11 ierint **GP** erant uñ reu. **S** | estima **S** ‖ 14 clausit **P** ‖ 17 quia quo **S** ‖ 19 habet hoc ex. **RGPS** | praepositae **S** ‖ 20 peribit **GPS** ‖ 21 illum N^1 ‖ 22 potes/// **N** potest (N^1) **OS** ‖ 24 Intra temet **G** | capiendo **S** | das *om.* N^1 ‖ 26 inquis **S** | etiam ref. **S**

sed naturae suae paret, a qua ad caritatem sui con-
positus est, unde summa illi cura est nocitura vitandi,
profutura adpetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi 2
donat, nec clemens, qui sibi ignoscit, nec misericors,
qui malis suis tangitur; quod aliis praestare liberalitas
est, clementia, misericordia, sibi praestare natura est.
Beneficium res voluntaria est, at prodesse sibi neces-
sarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficen-
tior est; quis umquam laudatus est, quod sibi ipse
fuisset auxilio? quod se eripuisset latronibus? Nemo
sibi beneficium dat, non magis quam hospitium, nemo
sibi donat, non magis quam credit. Si dat sibi quis- 3
que beneficium, semper dat, sine intermissione dat,
inire beneficiorum suorum non potest numerum; quando
ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam
refert, beneficium det? quomodo enim discernere poteris,
utrum det sibi beneficium an reddat, cum intra eundem
hominem res geratur? Liberavi me periculo: benefi-
cium mihi dedi; iterum me periculo libero: utrum do
beneficium an reddo? Deinde, ut primum illud con- 4
cedam dare nos nobis beneficium, quod sequitur, non
concedam; nam etiam si damus, non debemus. Quare?
quia statim recipimus. Accipere beneficium me oportet,
deinde debere, deinde referre; debendi locus non est,
quia sine ulla mora recipimus. Dat nemo nisi alteri,
debet nemo nisi alteri, reddit nemo nisi alteri; id intra
unum non potest fieri, quod totiens duos exigit.

Beneficium est praestitisse aliquid utiliter; verbum 1 X
autem ‚praestitisse' ad alios spectat. Numquid non
demens videbitur, qui aliquid sibi vendidisse se dicet?

1 se nat. **N**[1] | a quo acar. **N**[1] | ad curialitatem conp. **S** || 2 illi summa **GP** | uitadi **N**[1] || 3 adpetenti **N**[1] || 9 laudandus **S** || 15 gratia **N**[1] || 16 det *Erasmus* dat (at *in ras. pr. corr. in* **N**) **O** | poterit ω || 19 dedit **N**[1] | utrum *om.* **GP** || 21 non **N**[1] | ben. nobis **RGP** || 22 quare *om.* **G** || 23 recepimus **N**[1] || 24 habere **P**[1] || 30 sibi undededisse **N** *corr.* **N**[2] uendidisse (uendisse **G**) sibi **GP** | dicit **G**

quia venditio alienatio est et rei suae iurisque in ea sui ad alium translatio. Atqui, quemadmodum vendere, sic dare aliquid a se dimittere est et id, quod tenueris, habendum alteri tradere; quod si est, beneficium nemo sibi dedit, quia nemo dat sibi; alioqui duo contraria
2 in uno coeunt, ut sit idem dare et accipere. Etiamnunc multum interest inter dare et accipere; quidni? cum ex diverso ista verba posita sint. Atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare et accipere. Paulo ante dicebam quaedam ad alios pertinere et sic esse formata, ut tota significatio illorum discedat a nobis: frater sum, *sed* alterius, nemo est enim suus frater; par sum, sed alicui, quis enim par est sibi? Quod conparatur, sine altero non intellegitur; quod iungitur, sine altero non est; sic et, quod datur, sine
3 altero non est, et beneficium sine altero non est. Idem ipso vocabulo adparet, in quo hoc continetur, ‚bene fecisse'; nemo autem sibi bene facit, non magis quam sibi favet, quam suarum partium est. Diutius hoc et
4 pluribus exemplis licet prosequi: quidni? cum inter ea sit habendum beneficium, quae secundam personam desiderant. quaedam, cum sint honesta, pulcherrima, summae virtutis, nisi in altero non habent locum. Laudatur et inter maxima humani generis bona fides colitur; num quis ergo dicitur sibi fidem praestitisse?

XI 1 Venio nunc ad ultimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet inpendere, sicut, qui solvit, pecuniam; nihil autem inpendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui beneficium a se accepit. Beneficium et gratiae relatio ultro citro ire

2 ad **N** in **O** ‖ **3** demittere **N** ‖ **5** debit **N**^{1} | alioqui *Grut.* aliqui **N** aliquid **N**^{2}**O** ‖ **6** unum *Mrt.* | sit idem ς ibidem **G** id idem **O** ‖ **8** cum **G** tum **O** | sunt **GP** ‖ **9** sibi *om.* **N**^{1} ‖ **11** eorum **G** ‖ **12** sed *add.* ω ‖ **15** quo datur **N**^{1} ‖ **16** Id ex ipso *Mrt.* ‖ **17** ipse **R**^{1} ‖ **19** diutius ē hoc **N** ē *del.* **N**^{2} ‖ **20** exempli **N**^{1} | quidni ς quid (Qui **P**) **O** *del. Skutsch* ‖ **21** desiderent **G**^{1} ‖ **23** sine altero ς nisi cum altero ω ‖ **26** alteram *Lps.* ‖ **27** qui *om.* **N**^{1} ‖ **30** accipit **F** | citroque **GP**

debent; intra unum hominem non est vicissitudo. Qui
gratiam refert, in vicem prodest ei, a quo consecutus
est aliquid; qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi:
et quis non alio loco relationem gratiae, alio beneficium
cogitat? Qui gratiam refert sibi, *sibi* prodest: et quis
umquam ingratus hoc noluit facere? immo quis non
ingratus fuit, ut hoc faceret? „Si gratias“ inquit 2
„nobis agere debemus, et gratiam referre debemus;
dicimus autem: ‚Ago gratias mihi, quod illam uxorem
nolui ducere‘ et ‚quod cum illo non contraxi societa-
tem‘.“ Cum hoc dicimus, laudamus nos et, ut factum
nostrum conprobemus, gratias agentium verbis abuti-
mur. Beneficium est, quod potest, cum datum est, et 3
non reddi; qui sibi beneficium dat, non potest non
recipere, quod dedit; ergo non est beneficium. Alio
tempore beneficium accipitur, alio redditur; * In bene- 4
ficio et hoc est probabile, hoc suspiciendum, quod
aliquis, ut alteri prodesset, utilitatis interim suae obli-
tus est, quod alteri dedit ablaturus sibi; hoc non facit,
qui beneficium sibi dat. Beneficium dare socialis res 5
est, aliquem conciliat, aliquem obligat; sibi dare non
est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat,
neminem in spem inducit, ut dicat: „Hic homo colen-
dus est; illi beneficium dedit, dabit et mihi.“ Bene- 6
ficium est, quod quis non sua causa dat, sed eius, cui
dat; is autem, qui sibi beneficium dat, sua causa dat;
non est ergo beneficium.

Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, 1 XII
mentitus; dicis me abesse ab eo, qui operae pretium

1 est] esse **R** || **4** *et* **5** ecquis *Wsg.* || **5** sibi *hic add. Haase* || **7** gratiam **G**[1] || **10** nolui *ω* uolui **O** | contradixi **N**[1] || **11** haec ς | et *om.* **N**[1] || **12** conprobamus **N**[1] | abutimur (m *ex* t) **N** || **16** beneneficium **N**[1] | *hiatum indicavit Haupt* | beneficium **R** || **17** et *om.* **GP** | hoc susp. **NR** et susp. **GP** || **18** aliquisui alt. **N**[1] | prodesse **N**[1] || **19** alteri dedit alteri (alteri *alt. exp. m. 1*) **N** || **20** sibi t dat (t *del. m. 2*) ben. sibi (*del. m. 2*) dare **N** || **22** neminem oblicat *om.* **N** *add.* **N**[2] || **23** ducit (in *ss.*) **N** || **24** dedi **P** | et dabit **N**[1] || **26** is *om.* **N**[1] his **S** | suam causam **N**[1] sua *om* **S**

facit, immo totam operam bona fide perdere. Expecta, et iam hoc verius dices, simul te ad has latebras perduxero, ex quibus cum evaseris, nihil amplius eris adsecutus, quam ut eas difficultates effugeris, in quas
2 licuit non descendere. Quid enim boni est nodos operose solvere, quos ipse, ut solveres, feceris? Sed quemadmodum quaedam in oblectamentum ac iocum sic inligantur, ut eorum solutio inperito difficilis sit, quae illi, qui inplicuit, sine ullo negotio paret, quia conmissuras eorum et moras novit, nihilo minus illa habent aliquam voluptatem (temptant enim acumen animorum et intentionem excitant), ita haec, quae videntur callida et insidiosa, securitatem ac segnitiam ingeniis auferunt, quibus modo campus, in quo vagentur, sternendus est, modo creperi aliquid et confragosi obiciendum, per quod erepant et sollicite vestigium faciant.

3 Dicitur nemo ingratus esse; id sic colligitur: „Beneficium est, quod prodest; prodesse autem nemo homini malo potest, ut dicitis Stoici; ergo beneficium non accipit malus, * ingratus est. Etiamnunc beneficium honesta et probabilis res est; apud malum nulli honestae rei aut probabili locus est, ergo nec beneficio; quod si accipere non potest, ne reddere quidem debet,

1 in me totam **G** | bonam **N**^{1} ‖ **2** simul **NR** si **GP** ‖ **3** amplius egeris **G** ‖ **4** effugeres **NR** effugias **GP** *corr. Grut.* ‖ **5** qui **N**^{1} | operose (oper *infra ras. pr. corr.*) **N** ‖ **6** solueris **N**^{1} ‖ **8** defficile **N**^{1} ‖ **9** illi que **R**^{1} | explicuit **O** *corr.* ς ea plicuit *Gertz* | paret *et* patet ς spirat **O** ille . . separat ω extricat *Skutsch; an* se aperit *?* ‖ **13** ac s. *om.* **N**^{1} | segnitiem **GP** ‖ **15** crebri **O** *corr. Lps.* scabri *Pinc.* ‖ **16** repant **P** ‖ **18** id si **RGP** ‖ **19** nemo mini **N**^{1} ‖ **21** accepit **N**^{1} | *lacunam statuit Haase, cfr. Vinc. Bell. Sp. H. V 29 Sp. D. IV 49* dicitis, Stoici, (dictum St. est *Sp. D.*) quod nemo malo homini prodesse potest, beneficium (Ben. est, quod prodest, ergo beneficium *add. Sp. D.*) non accipit malus, sed si malus non accipit beneficium (sed — ben. *om. Sp. D.*), ergo ingratus non est. Item bonus vir *etc.* ‖ **22** ut prob. **N**^{1} | apud ω aliud **O** ‖ **23** ergo aut beneficio (-io *ex* -ium **N**) nec (c *in ras.* **N**) beneficio **O** *corr.* ω ‖ **24** nec **O** *corr. Gertz*

et ideo non fit ingratus. Etiamnunc, ut dicitis, bonus 4
vir omnia recte facit; si omnia recte facit, ingratus
esse non potest. Malo viro beneficium nemo dare
potest. Bonus beneficium reddit, malus non accipit;
quod si est, nec bonus quisquam ingratus est nec
malus. Ita ingratus in rerum natura est nemo, et
hoc inane *nomen*.“ Unum est apud nos bonum, hone- 5
stum. Id pervenire ad malum non potest; desinet
enim malus esse, si ad illum virtus intraverit; quam
diu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest,
quia mala bonaque dissentiunt nec in unum eunt. Ideo
nemo illi prodest, quia, quidquid ad illum pervenit, id
pravo usu corrumpitur. Quemadmodum stomachus 6
morbo vitiatus et colligens bilem, quoscumque accepit
cibos, mutat et omne alimentum in causam doloris
trahit, ita animus scaevus, quidquid illi conmiseris, id
onus suum et perniciem et occasionem miseriae facit.
Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum aestus
subest minusque sedem inveniunt, quo in maiorem
materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil 7
potest ad malos pervenire, quod prosit, immo nihil,
quod non noceat; quaecumque enim illis contigerunt,
in naturam suam vertunt et extra speciosa profutura-
que, si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec
beneficium dare possunt, quoniam nemo potest, quod
non habet, dare; hic bene faciendi voluntate caret.

Sed quamvis haec ita sint, accipere etiam malus 1 XIII
tamen quaedam potest, quae beneficiis similia sint,

3 malus G[1] malo — potest *om.* ω ‖ 4 accepit N[1] ‖ 5 quid R[1] ‖ 6 nemo — inane *om.* N *add. pr. corr.* ‖ 7 inane — peruenire *om.* R[1] | nomen *add. Erasmus* ‖ 12 prodest quamquid ad illud N[1] ‖ 15 mutatat N[1] mittat R[1] mittit GP ‖ 16 scaeuus *Juretus* aecus NR c(a)ecus GP ‖ 17 miseri N[1] ‖ 18 felicissimus G | opulentissimusque G[1] ‖ 19 sedem *Koch* se O ‖ 20 qua ς quam O ‖ 23 proturaque N[1] ‖ 24 si meliori G similiora (si meliora P) O si melioribus ς ‖ 25 dare non p. (non *exp. m. 2*) N ‖ 26 sic (*Lps.*) b. f. voluptate carent *Gertz* ‖ 27 acc. tamen malus q. GP

quibus non redditis ingratus erit. Sunt animi bona,
sunt corporis, sunt fortunae; illa animi bona a stulto
ac malo submoventur; ad haec admittitur, quae et
accipere potest et debet reddere, et, si non reddit, in-
gratus est. Nec hoc ex nostra tantum constitutione;
Peripatetici quoque, qui felicitatis humanae longe late-
que terminos ponunt, aiunt minuta beneficia perven-
tura ad malos; haec qui non reddit, ingratus est.
2 Nobis itaque beneficia esse non placet, quae non sunt
animum factura meliorem; commoda tamen illa esse et
expetenda non negamus. Haec et viro bono dare malus
potest et accipere a bono, ut pecuniam et vestem et
honores et vitam; quae si non reddit, in ingrati nomen
3 incidet. „At quomodo ingratum vocas eo non reddito,
quod negas esse beneficium?“ Quaedam, etiam si vera
non sunt, propter similitudinem eodem vocabulo con-
prehensa sunt: sic pyxidem et argenteam et auream
dicimus; sic inlitteratum non ex toto rudem, sed ad
litteras altiores non perductum; sic, qui male vestitum
et pannosum vidit, nudum vidisse se dicit. Beneficia
4 ista non sunt, habent tamen beneficii speciem. „Quo-
modo ista sunt tamquam beneficia, sic et ille tamquam
ingratus est, non ingratus.“ Falsum est, quia illa
beneficia et qui dat adpellat et qui accipit; ita, qui
veri beneficii speciem fefellit, tam ingratus est quam
veneficus, qui soporem, cum venenum esse crederet,
miscuit.

XIV 1 Cleanthes vehementius agit. „Licet“ inquit „bene-
ficium non sit, quod accepit, ipse tamen ingratus est,

28 *Cleanthes fr. 97 Pearson*

2 corp. sunt anime sunt f. **F** ‖ **3** amittitur **G** ‖ **9** utique *Gertz* ‖ **10** commodo **G** ‖ **11** expetenda (t *in ras.* **G**) **GP** expectanda **NR** | et a uiro (a *del.*) **N** ‖ **12** pec. uestem honores et **GP** ‖ **13** reddet *ω* ‖ **14** accidet **R**[1] | commodo **N**[1] ‖ **16** comprensa **G**[1] ‖ **20** se uidisse **GP** | ducit **R**[1] ‖ **24** itaque **R**[1] ‖ **25** specie *ω* | fepellit **N**[1] ‖ **26** beneficius **N**[1] ueneficiis **GP**

quia non fuit redditurus, etiam si accepisset.“ Sic 2
latro est, etiam antequam manus inquinet, quia ad
occidendum iam armatus est et habet spoliandi atque
interficiendi voluntatem; exercetur et aperitur opere
nequitia, non incipit. Sacrilegi dant poenas, quamvis
nemo usque ad deos manus porrigat. — „Quomodo“ 3
inquit „adversus malum ingratus est quisquam, cum
a malo dari beneficium non possit?“ Ea scilicet ra-
tione, quia ipsum, quod accepit, beneficium non erat,
sed vocabatur; *qui* accipiet ab illo aliquid ex his, quae
apud inperitos sunt, quorum et malis copia est, ipse
quoque in simili materia gratus esse debebit et illa,
qualiacumque sunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis
reddere. Aes alienum habere dicitur et qui aureos 4
debet et qui corium forma publica percussum, quale
apud Lacedaemonios fuit, quod usum numeratae pecu-
niae praestat. Quo genere obligatus es, hoc fidem ex-
olve. Quid sint beneficia, an et in hanc sordidam 5
humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari
debeat, ad vos non pertinet; in alios quaeritur verum:
vos ad speciem veri conponite animum et, dum hone-
stum discitis, quidquid est, in quo nomen honesti
iactatur, id colite.

„Quomodo“ inquit „nemo per vos ingratus est, 1 XV
sic rursus omnes ingrati sunt.“ Nam, ut dicimus,
omnes stulti mali sunt; qui unum autem habet vitium,

2 antequamnus N^1 | qui ad ς ‖ 4 aperitur **G** aperietur **O** ‖ 6 ad eos **P** | porrigit **F** ‖ 7 ingr. est quisquam ingratus est cum **O** *corr.* ω ‖ 8 a malo dari *Haupt* male (malo **GP**) dare **O** *unde* malus *Feldmann* ille *Gertz* | ratione (ratio *om. add. pr. corr.*) **N** ‖ 9 qua **GP** | ipsum — uocabatur *in* **O** *post* incipit (*v. 5*) *scripta huc transp. addito* qui *Gertz, del. Feldmann* ‖ 10 acciperet **G** | aliquid ς ait quid (Quit? **GP**) **O** ‖ 11 ⟨in pretio⟩ sunt *Mg.* | et *Feldmann* si **O** *del. Haase, ante* accipiet *pos. Hermes* saepe *Gertz* scilicet *HJMueller* ‖ 13 acciperit **NR** ‖ 18 sit N^1 ‖ 20 non *om.* R^1 | ⟨nec⟩ in *Gertz* | uerbum *rasa* b **N** ‖ 22 discitis **GP** discite **NR** | in quo *Mg.* id quo **O** ‖ 23 colitur G^1 ‖ 25 sunt. Nam ut dicitis . . ingrati sunt“ *Mrt.* ‖ 26 autem unum **GP**

omnia habet; omnes autem stulti et mali sunt: omnes
2 ergo ingrati sunt. Quid ergo? non sunt? non undi-
que humano generi convicium fit? non publica querella
est perisse beneficia et paucissimos esse, qui de bene
merentibus non in vicem pessime mereantur? Nec
est, quod hanc nostram tantum murmurationem putes
pro pessimo pravoque numerantium, quidquid citra
3 recti formulam cecidit. Ecce nescioqui non ex philo-
sophorum domo clamat, ex medio conventu populos
gentesque damnatura vox mittitur:

„Non hospes ab hospite tutus,
non socer a genero; fratrum quoque gratia rara est;
inminet exitio vir coniugis, illa mariti.“

4 Hoc iam amplius est: beneficia in scelus versa sunt,
et sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis
fundendus est; gladio ac venenis beneficia sequimur.
Ipsi patriae manus adferre et fascibus illam suis pre-
mere potentia ac dignitas est; humili se ac depresso
loco putat stare, quisquis non supra rem publicam
stetit; accepti ab illa exercitus in ipsam convertuntur,
5 et imperatoria contio est: „Pugnate contra coniuges,
pugnate contra liberos! aras, focos, penates armis in-
cessite!“ Qui ne triumphaturi quidem inire urbem in-
iussu senatus deberetis quibusque victorem exercitum
reducentibus curia extra muros praeberetur, nunc civi-
bus caesis perfusi cruore cognato urbem subrectis in-
6 trate vexillis. Obmutescat inter militaria signa liber-
tas, et ille victor pacatorque gentium populus remotis

11 *Ov. met. I 144*

3 cum uicium **P** || 4 ben. perisse **GP** || 7 paruoque **N**^{1} || 11 ab] non **R** || 14 uersata **N**^{1} || 15 sanguine **N**^{1} || 16 uenis **N**^{1} || 17 adferri (aff.) **O** *corr.* *ω* | et ferro et fasc. **F** || 18 potentiam **N**^{1} || 19 r. p. **GP** rem. p̄. **R** rem .p. stetit *ex* rem prestetit **N**^{2} || 23 nec **G** | inere **N** intrare **N**^{2}**O** | iussu *Mrt.* || 24 sena **N**^{1} || 26 intrare **R** intratis *Gertz*

procul bellis, omni terrore conpresso, intra muros obsessus aquilas suas horreat.

Ingratus est Coriolanus, sero et post sceleris pae- 1 XVI
nitentiam pius: posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina: parum est illi capere patriam, nisi verterit, nisi Allobrogum in illam cohortes inmiserit et trans Alpes accitus hostis vetera et ingenita odia satiaverit ac diu debitas inferias Gallicis
bustis duces Romanos persolverit. Ingratus C. Marius 2
ad consulatus a caliga perductus, qui, nisi Cimbricis caedibus Romana funera aequaverit, nisi civilis exitii et trucidationis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutatam ac repositam in prio-
rem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sulla, 3
qui patriam durioribus remediis, quam pericula erant, sanavit, qui, cum a Praenestina arce usque ad Collinam portam per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in urbe proelia, alias caedes: legiones duas, quod crudele est, post victoriam, quod nefas, post fidem in angulo congestas contrucidavit et proscriptionem conmentus est, di magni, ut, qui civem Romanum occidisset, inpunitatem, pecuniam, tantum non civicam
acciperet! Ingratus Cn. Pompeius, qui pro tribus con- 4
sulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte inmaturus invaserat, hanc gratiam rei publicae reddidit, ut in possessionem eius alios quoque induceret quasi potentiae suae detracturus invidiam, si, quod nulli licere debebat, pluribus licuisset; dum extraordinaria concupiscit imperia, dum provincias,

1 omnis **N**[1] ‖ 4 prius posuit **P** ‖ 6 uerteret **N** euerteret **N**[2]**RP** euerterit **G** ‖ 7 inmiseris et tras **N**[1] | accitus (it *in ras.*, us *ex* sis) hostibus **G** ‖ 9 bus (tis *ss.*) **R** | romanos persoluerit **N** -ani persoluerint **N**[2]**O** | g̅. **RG** G. **P** ‖ 10 consulatum **GP** ‖ 11 Romana *Mrt.* omnia **O** | exilii **GP** ‖ 13 partim multā tā *om.* **G** *add. m. 1* | multatam **O** *corr.* *ω* ‖ 20 angulum *Rech* ‖ 23 accipere **N**[1] | gñ. **RG** G. N͂ **P** ‖ 25 inmaturos **N**[1] ‖ 26 reddid **N**[1]

ut eligat, distribuit, dum ita cum tertio rem publicam dividit, ut tamen in sua domo duae partes essent, eo redegit populum Romanum, ut salvus esse non posset
5 nisi beneficio servitutis. Ingratus ipse Pompei hostis ac victor: a Gallia Germaniaque bellum in urbem circumegit, et ille plebicola, ille popularis castra in circo Flaminio posuit propius, quam Porsinae fuerant. Temperavit quidem ius crudelitatemque victoriae; quod dicere solebat, praestitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? ceteri arma cruentius exercuerunt, satiata tamen aliquando abiecerunt; hic gladium cito
6 condidit, numquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem iure caesum pronuntiavit, interfectores eius in provincias et imperia dimisit, patriam vero proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam post tot mala destinavit ne Romanis quidem regibus, ut, quae Achaeis, Rhodiis, plerisque urbibus claris ius integrum libertatemque cum inmunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

XVII 1 Deficiet dies enumerantem ingratos usque in ultima patriae exitia. Aeque inmensum erit, si percurrere coepero, ipsa res publica quam ingrata in optimos ac devotissimos sibi fuerit quamque non minus saepe
2 peccaverit, quam in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit, Scipionem dimisit; exulavit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum, quidquid victor Catilina fecisset; Rutilius innocentiae pretium tulit in Asia latere; Catoni populus Romanus praeturam negavit, consulatum pernegavit.
3 Ingrati publice sumus; se quisque interroget: nemo

1 cum *Grut.* dum **O** cum tertio *om.* **FG** cum socero *Skutsch* cum ⟨altero et cum⟩ t. *Wsg.* dum iterum, dum t. *conieci* ‖ 3 redeget **N**^{1} ‖ p. R. **NG** pr̄ **R** P̄R̄. **P** (*sic saepius*) ‖ 4 beneficio **N** bene **RP** penae **G** ‖ 7 porsinae **N** porsenn(a)e **N**^{2}**O** ‖ 9 dic. (*in ras.*) ṣọḷẹsolebat **N** ‖ 11 satiata **N** satiati (sac. **P**) **N**^{2}**O** ‖ 15 pos **NR** ‖ 16 regibus atque **G** ‖ 21 percurre **N**^{1} ‖ 23 quamquam **G** ‖ 24 ipsa **GP** ‖ 25 exitium **N**^{1} ‖ 26 *et* 27 catill. **N**^{1} ‖ 27 *fort.* ⟨vix⟩ victor ‖ 29 pernauit **N**^{1}

non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest
fieri, ut omnes querantur, nisi querendum est de om-
nibus: omnes ergo ingrati sunt. *Ingrati sunt* tantum?
et cupidi omnes et maligni omnes et timidi omnes,
illi in primis, qui videntur audaces; adice: et ambitiosi
omnes sunt et inpii omnes. Sed non est, quod ira-
scaris; ignosce illis, omnes insaniunt. Nolo te ad in- 4
certa revocare, ut dicam: „Vide, quam ingrata sit
iuventus; quis non patris sui supremum diem, ut in-
nocens sit, optat, ut moderatus sit, expectat, ut pius,
cogitat? Quotus quisque uxoris optimae mortem timet,
ut non et conputet? Cui, rogo, litigatori defenso tam
magni beneficii ultra res proximas memoria duravit?“
Illud in confesso est: quis sine querella moritur? quis 5
extremo die dicere audet:

„Vixi et quem dederat cursum fortuna peregi“?

quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc
ingrati est non esse contentum praeterito tempore.
Semper pauci dies erunt, si illos numeraveris. Cogita 6
non esse summum bonum in tempore; quantumcum-
que est, boni consules; ut prorogetur tibi dies mortis,
nihil proficitur ad felicitatem, quoniam mora non fit
beatior vita sed longior. Quanto satius est gratum 7
adversus perceptas voluptates non aliorum annos con-
putare, sed suos benigne aestimare et in lucro ponere!
„Hoc me dignum iudicavit deus, hoc satis est; potuit
plus, sed hoc quoque beneficium est.“ Grati simus
adversus deos, grati adversus homines, grati adversus
eos, qui aliquid nobis praestiterunt, grati etiam ad-
versus eos, qui nostris praestiterunt.

16 *Verg. A. IV 653*

3 Ingrati sunt *add. Gertz* ‖ **8** dicam quam ingrati. Uide sit iuu. **RGP** ‖ **9** patri suo **GP** ‖ **12** cui rogo cui lit. (cui *alt. del. m. 2*) **N** cui reo, cui lit. *Bentley* ‖ **16** desiderat **N** | cursum *bis scr.* **N** *corr.* **N**[2] ‖ **18** contemptum **P** ‖ **27** gratissimus **N**[1] ‖ **29** etiam] et **P**

XVIII „In infinitum ius“ inquit „me obligas, cum dicis:
‚et nostris‘; itaque pone aliquem finem. Qui filio
beneficium dat, ut dicis, et patri eius dat: primum, de
quo quaero. Deinde illud utique mihi determinari
volo: si et patri beneficium datur, numquid et fratri?
numquid et patruo? numquid et avo? numquid et uxori
et socero? Dic mihi, ubi debeam desinere, quousque
personarum seriem sequar.“

Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero;
si domum tuam ardentem restinxero aut, ne concidat,
excepero, tibi beneficium dabo; si servum tuum sana-
vero, tibi inputabo; si filium tuum servavero, non
habebis beneficium meum?

XIX 1 „Dissimilia ponis exempla, quia, qui agrum meum
colit, agro beneficium non dat sed mihi; et qui domum
meam, quo minus ruat, fulcit, praestat mihi, ipsa enim
domus sine sensu est; debitorem me habet, quia nullum
habet; et qui agrum meum colit, non illum, sed me
demereri vult. Idem de servo dicam: mei mancipii res
est, mihi servatur; ideo ego pro illo debeo. Filius
ipse beneficii capax est; itaque ille accipit, ego bene-
2 ficio laetor et contingor, non obligor.“ Velim tamen,
tu, qui debere te non putas, respondeas mihi: filii
bona valetudo, felicitas, patrimonium pertinet ad pa-
trem; felicior futurus est, si salvum filium habuerit,
infelicior, si amiserit; quid ergo? qui et felicior fit a
me et infelicitatis maximae periculo liberatur, non acci-
3 pit beneficium? „Non“ inquit; „quaedam enim in alios
conferuntur, sed ad nos usque permanant; ab eo autem

1 ius *Mg.* eius **O** || 3 *an* eius: est pr.? | de quo **P** de quod **O** pr. id est, quod *Gertz* pr. unde, quo *ω* || 6 et *tertium om.* **GP** || 7 quosque **N**[1] || 10 restrinxero **RG** | ne non cidat **N** ne non cadat **RP** ne cadat **G** *corr. Grut.* || 12 saluauero **G** || 16 ⟨id⟩ praestat *Gertz* || 17 non illam *J Mueller* || 19 dicamei **N**[1] || 20 ergo **N**[1] | filios **N** | filius quippe **P**[1] || 21 accepit **R**[1] || 23 filio **N**[1] || 24 bono **NR** || 27 liberator **N**[1] | accepit **R**[1] || 29 permanent **N**[1]

exigi quidque debet, in quem confertur, sicut pecunia
ab eo petitur, cui credita est, quamvis ad me illa ali-
quo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius non
commodum et proximos tangat, non numquam etiam
longius positos; non quaeritur, quo beneficium ab eo, 4
cui datum est, transierit, sed ubi primo conlocetur; a
reo tibi ipso et a capite repetitio est.“ Quid ergo?
oro te, non dicis: ‚Filium mihi donasti, et, si hic
perisset, victurus non fui‘? pro eius vita beneficium
non debes, cuius vitam tuae praefers? Etiamnunc,
cum filium tuum servavi, ad genua procumbis, dis vota
solvis tamquam ipse servatus; illae voces exeunt tibi:
‚Nihil mea interest, an me servaveris; duos servasti, 5
immo me magis.‘ Quare ista dicis, si non accipis
beneficium? „Quia et, si filius meus pecuniam mutuam
sumpserit, creditori numerabo, non tamen ideo ego
debuero; quia et, si filius meus in adulterio deprensus
erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me 6
tibi obligatum pro filio, non quia sum, sed quia volo
me offerre tibi debitorem voluntarium. At pervenit ad
me summa ex incolumitate eius voluptas, summa uti-
litas, et orbitatis gravissimum volnus effugi. Non
quaeritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium
dederis; prodest enim et animal et lapis et herba, nec
tamen beneficium dant, quod numquam datur nisi a
volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare, et 7
interim ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixeris:
‚Patri ergo beneficium non dedi filium eius servando?‘,
contra obpone: ‚Patri ergo beneficium dedi, quem non
novi, quem non cogitavi?‘ Et quid quod aliquando
eveniet, ut patrem oderis, filium serves? beneficium ei

1 pecuniam habeo **R** ‖ 3 commodum non **GP** ‖ 5 positus **O** *corr.* *ω* ‖ 6 transierit *Gertz* transfert **NRP** transfertur **G** ‖ 7 ipsa **G** ipse **P** ‖ 8 sic hic perisse N^1 ‖ 10 Etenim cum *Btl.* ‖ 17 deprehensus **RG** ‖ 20 perueni at N^1 ‖ 21 s. excolomitate **G** ‖ 23 an fueris N^1 ‖ 25 dant *ex* ad **N** ‖ 27 nec **G**

videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares?“

8 Sed ut dialogorum altercatione seposita tamquam iuris consultus respondeam, mens spectanda est dantis; beneficium ei dedit, cui datum voluit. Si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium; si filii in usum, pater beneficio in filium conlato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet et ipse praestare aliquid, non tamquam solvendi necessitatem habeat, sed tamquam incipiendi causam. Repeti a patre beneficium non debet; si quid pro hoc
9 benigne facit, iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do beneficium, et matri et avo et avunculo et liberis et adfinibus et amicis et servis et patriae. Ubi ergo beneficium incipit stare? sorites enim ille inexplicabilis subit, cui difficile est modum inponere, quia paulatim subrepit et non desinit serpere.

XX 1 Illud solet quaeri: „Fratres duo dissident; si alterum servo, an dem beneficium ei, qui fratrem invisum non perisse moleste laturus est.“ Non est dubium, quin beneficium sit etiam invito prodesse, sicut non
2 dedit beneficium, qui invitus profuit. „Beneficium“ inquit „vocas, quo ille offenditur, quo torquetur?“ Multa beneficia tristem frontem et asperam habent, quemadmodum secare et urere, ut sanes, et vinclis coercere. Non est spectandum, an doleat aliquis beneficio accepto, sed an gaudere debeat; non est malus denarius, quem barbarus et ignarus formae publicae reiecit. Beneficium et odit et accepit, si modo id prodest, si is, qui dabat, ut prodesset, dedit. Nihil
3 refert, an bonam rem malo animo quis accipiat. Age-

3 altercatione/// **N** -onem **G** ‖ 6 filii in usum *scripsi* filium suum **NR** *om.* **GP** sed pater ς filium ⟨spectavit⟩ *Mg.* ‖ 7 beneficium **R** ‖ 14 et adinfibus **N**[1] | et a seruis **N**[1] ‖ 15 sortes **P** ‖ 26 dolere **GP** dole **R** ‖ 29 & odit & odit & accepit (& odit *alt. del. m. 2*) **N** et qui odit accepit *Koch* ‖ 30 nichil referat **N**[1] ‖ 31 acceptagendum (accepiatag. *corr. m. 1*) **N** | agendum **O** *corr.* ω

dum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum,
quem illi habere expedit; hunc ego occidi: non est
beneficium, quamvis ille dicat esse et gaudeat. In-
sidiosissime nocet, cui gratiae aguntur pro iniuria.
„Video: prodest aliqua res et ideo beneficium est; 4
nocet et ideo non est beneficium. Ecce, quod nec
prosit nec noceat, dabo, et tamen beneficium erit.
Patrem alicuius in solitudine exanimem inveni, corpus
eius sepelivi: nec ipsi profui (quid enim illius inter-
erat, quo genere dilaberetur?) nec filio (quid enim illi
per hoc commodi accessit?).“ Dicam, quid consecutus
sit: officio sollemni et necessario per me functus est;
praestiti patri eius, quod ipse praestare voluisset nec 5
non et debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si
non misericordiae et humanitati dedi, ut quodlibet
cadaver absconderem, sed si corpus adgnovi, si filio
tunc hoc praestare me cogitavi; at si terram ignoto
mortuo inieci, nullum in hoc habeo huius officii debi-
torem in publicum humanus.
Dicet aliquis: „Quid tanto opere quaeris, cui de- 6
deris beneficium, tamquam repetiturus aliquando? Sunt,
qui numquam iudicent esse repetendum, et has causas
adferunt: Indignus etiam repetenti non reddet, dignus
ipse per se referet. Praeterea, si bono viro dedisti,
expecta, ne iniuriam illi facias adpellando, tamquam
sua sponte redditurus non fuisset; si malo viro de-
disti, plectere; beneficium vero ne corruperis creditum
faciendo. Praeterea lex, quod non iussit repeti, vetuit.“
Verba sunt ista. Quam diu me nihil urguet, quam diu 7

2 exp. habere **GP** ‖ **9** ipse N^1 ‖ **10** illi *post* accessit **G** ‖ **11** accessi N^1 | quod N^1 ‖ **14** non *om.* N^1 | et *om.* **G** ‖ **17** cogita N^1 | a///t (*sub ras.* i) **G** aut **O** ‖ **18** in *om.* N^1 ‖ **20** dicit **O** *corr. Pinc.* | tantopere **GP** | cui *om.* **N** *add. m. 1* ‖ **21** repetiturus al. sunt **N** repetituri al. (aliquando *om.* G^1) sint N^2**O** ‖ **22** iudicent **N** indicant N^2**O** ‖ **23** repetendi **P** ‖ **24** referret N^1 reddet **GP** | Propterea *Gertz* ‖ **27** plectere *Erasmus* flectere **O** | vero *idem* uerbo **O** ‖ **29** Vera *ω*

fortuna nihil cogit, perdam potius beneficium quam repetam; sed si de salute liberorum agitur, si in periculum uxor deducitur, si patriae salus ac libertas mittit me etiam, quo ire nollem, imperabo pudori meo et testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati; novissime recipiendi beneficii necessitas repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, sic do tamquam numquam repetiturus, nisi fuerit necesse.

XXI 1 „Sed lex“ inquit „non permittendo exigere vetuit.“
Multa legem non habent nec actionem, ad quae con-
suetudo vitae humanae omni lege valentior dat aditum.
Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui; nulla
lex iubet fidem etiam inimico praestare; quae lex ad
id praestandum nos, quod alicui promisimus, adligat?
nulla. Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem
non continuerit, et fidem datam nec servatam indigna-
2 bor. „Sed ex beneficio“ inquit „creditum facis.“ Minime;
non enim exigo, sed repeto, et ne repeto quidem, sed
admoneo. Num ultima quoque me necessitas in hoc
aget, ut ad eum veniam, cum quo mihi diu luctandum
sit? *Si* quis tam ingratus est, ut illi non sit satis
admoneri, eum transibo nec dignum iudicabo, qui
3 gratus esse cogatur. Quomodo fenerator quosdam
debitores non adpellat, quos scit decoxisse et in quo-
rum pudorem nihil superest, nisi quod pereat, sic ego
quosdam ingratos palam ac pertinaciter praeteribo nec
ab ullo beneficium repetam, nisi a quo non ablaturus
ero, sed recepturus.

XXII 1 Multi sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt,

1 perdam *Gertz* petam **O** praetereeam *Pinc.* ‖ 6 nouissimo **N**^{1} ‖ 7 uerecundiam **G** -dia **O** | uincit **N**^{1} ‖ 9 nec. fuerit **GP** ‖ 11 ad que **N** at qui **N**^{2}**O** ‖ 14 lex adit **N**^{1} ‖ 19 et nec **G** ‖ 20 Num *Fickert* Nam (N///am **G**) **O** ne — quidem *edd. vett.* | me **N** *om.* **O** Nam . . ⟨non⟩ in hoc *Haase* non coget *Mg.* ‖ 21 diu mihi **GP** ‖ 22 Si *add. Grut.* Quisquis *Gertz* Qui ω ‖ 24 ingratus **G** ‖ 26 nisi *del. Mrt.* quo *Mg.* | sic ergo **G** si ergo **O** *corr.* ω ‖ 28 illo **G**^{1}

nec referre, qui nec tam boni sunt quam grati nec
tam mali quam ingrati, segnes et tardi, lenta nomina,
non mala; hos ego non adpellabo, sed conmonefaciam
et ad officium aliud agentes reducam. Qui statim
mihi sic respondebunt: „Ignosce; non mehercules scivi
hoc te desiderare, alioqui ultro obtulissem; rogo, ne
me ingratum existimes; memini, quid mihi praestiteris“;
hos ego quare dubitem et sibi meliores et mihi facere?
Quemcumque potuero, peccare prohibebo; multo magis 2
amicum, et ne peccet et ne in me potissimum peccet.
Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non
patior; nec dure illi exprobrabo, quod praestiti, sed
quam potuero mollissime. Ut potestatem referendae
gratiae faciam, renovabo memoriam eius et petam
beneficium; ipse me intelleget repetere. Aliquando 3
utar verbis durioribus, si emendari illum posse spera-
vero; nam deploratum propter hoc quoque non exagi-
tabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod si ad- 4
monitionis quoque sugillationem ingratis remittimus,
segniores ad reddenda beneficia faciemus; quosdam vero
sanabiles et qui fieri boni possint, si quid illos mo-
morderit, perire patiemur admonitione sublata, qua et
pater filium aliquando correxit et uxor maritum ab-
errantem ad se reduxit et amicus languentem amici
fidem erexit.

Quidam, ut expergiscantur, non feriendi, sed con- 1 XXIII
movendi sunt; eodem modo quorundam ad referendam
gratiam fides non cessat, sed languet; hanc pervellamus.
„Noli munus tuum in iniuriam vertere; iniuria est

1 referret **N**^{1} ‖ **2** ingratis **N**^{1} ‖ **3** hos ergo **RGP** ‖ **4** educam **O** *corr.* ω ‖ **5** scit hoc **N**^{1} ‖ **7** praestitisti *ex* -titis **G**^{3} ‖ **8** hoc **N**^{1} | ergo **RGP** ‖ **9** Quemcumque **G**^{2} Qu(a)ecumque **O** Quodcumque **P**^{2} ‖ **12** ea probabo **O** *corr.* ω | quod **N** quae **N**^{2}**O** | prestitisti **P** ‖ **13** quae **G**^{1} ‖ **20** ad danda **G**^{1} ‖ **21** possunt **N**^{1} | si quod **O** *corr.* ω ‖ **22** admotione **N**^{1} ‖ **23** mariti **N**^{1} | aberrante **NR** ‖ **24** languente **N**^{1} ‖ **26** periendi **N**^{1} ‖ **27** ferendam **O** *corr.* ω ‖ **29** tuum in iuriam **N**^{1}**S**

enim, si in hoc non repetis, ut ingratus sim. Quid, si ignoro, quid desideres? quid, si occupationibus districtus et in alia vocatus occasionem non observavi?
2 ostende mihi, quid possim, quid velis. Quare desperes, antequam temptes? quare properas et beneficium et amicum perdere? unde scis, nolim an ignorem, animus an facultas desit mihi? experire." Admonebo ergo, non amare, non palam, sine convicio, sic, ut se redisse in memoriam, non reduci putet.

XXIV 1 Causam dicebat apud divum Iulium ex veteranis quidam paulo violentior adversus vicinos suos et causa premebatur. „Meministi" inquit, „imperator, in Hispania talum extorsisse te circa Sucronem?" Cum Caesar meminisse se dixisset: „Meministi quidem sub quadam arbore minimum umbrae spargente cum velles residere ferventissimo sole et esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis unica illa arbor eruperat, quendam
2 ex commilitonibus paenulam suam substravisse?" Cum dixisset Caesar: „Quidni meminerim? et quidem siti confectus, quia inpeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, *nisi com*milito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua adtulisset" —, „Potes ergo" inquit, „imperator, adgnoscere illum hominem aut illam galeam?" Caesar ait se non posse galeam adgnoscere, hominem pulchre posse, et adiecit, puto obiratus, quod se a cognitione media ad
3 veterem fabulam abduceret: „Tu utique ille non es."

3 destrictus **S** | aliam **S** | avocatus *Gertz* ‖ 4 desperes **NS** desperas **N²O** ‖ 7 expere **N** ‖ 8 redidisse **P** ‖ 10 filium **O** *corr. m. rec. in* **P** ‖ 11 causā **G¹** ‖ 12; 23; 149, 8 imp̃. **O** | spania **N¹** ‖ 13 et torsisse te **N** | te *om.* **G** | suꝑcronē **FG** sucroꝑnem **P¹** *cfr. Fickert* ‖ 14 meministin idem, inquit *Grut.* ‖ 16 sole *om.* **N¹** *unde* ⟨sidere⟩ ferv. *Gertz* ‖ 18 substruisse **N¹** ‖ 19 siti *om.* **FG** ‖ 20 confectum **FG** | in pedibus *Lps.* iam p. *Rossbach* ‖ 21 manibus uolebam manibus milito (ꝑmilicio **P**) homo **O** m. uol. militius homo **G** *corr.* ω nisi Militio (*Pinc. et*) *Rossbach* ‖ 22 sternuus **NR** strennuus **G** ‖ 23 potest **N¹** ‖ 25 cognoscere **O** *corr. Erasmus* ‖ 26 obiratus **N** ob hoc iratus **N²O** | a gnitione **N¹**

„Merito" inquit, „Caesar, me non adgnoscis; nam cum hoc factum est, integer eram; postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est et in capite lecta ossa. Nec galeam illam, si videris, adgnosces; machaera enim Hispana divisa est." Vetuit illi exhiberi negotium Caesar et agellos, in quibus vicinalis via causa rixae ac litium fuerat, militi suo donavit.

Quid ergo? non repeteret beneficium ab impera- 1 XXV
tore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat, quem fortuna ingentes exercitus disponentem non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum et paratum, ad quod tamen, ut sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut ex magna necessitate facturus ero aut illius causa, a quo repetam.
Ti. Caesar inter initia dicenti cuidam: „Meministi —" 2
antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: „Non memini" inquit, „quid fuerim." Ab hoc quidni non esset repetendum beneficium? Optanda erat oblivio; aversabatur omnium amicorum et aequalium notitiam et illam solam praesentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat; inquisitorem habebat veterem amicum.

Magis tempestive repetendum est beneficium quam 3
petendum. Adhibenda verborum moderatio, ut nec *gratus possit offendi nec* ingratus dissimulare. Tacendum erat et expectandum, si inter sapientes viveremus; et tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset,
quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum 4
notitiam nulla res effugit, rogamus, et illos vota non

1 *et* 6 $\overline{\text{caes}}$ **NR** ‖ 3 effosus **N**^{1} | iecta **G**^{1} ‖ 5 Hispania **P** ‖ 7 militio (-cio **P**) suo **O** *corr.* *ω* Militioni *Pinc.* | donatum **G**^{1} ‖ 10 ingens **O** *corr. Lps.* ‖ 12 loco itaque pos. **P** ‖ 14 ex magna **N** *om.* **O** ex mea *Skutsch* ‖ 16 tiberio **GP** | caẽs **G** caesari **NR** caesare **P** ‖ 18 meminit **N**^{1} | quidni nunc *Rauschning* ‖ 20 aduersabatur **P** ‖ 26 gratus p. o. n. *add. Haase* nec ingr. possit diss. **G** ‖ 27 erat **N** *om.* **O**

exorant, sed admonent; dis quoque, inquam, Homericus
ille sacerdos adlegat officia et aras religiose cultas.
5 Moneri velle ac posse secunda virtus est. Equus ob-
sequens facile et parens huc illuc frenis leniter motis
flectendus est. Paucis animus sui rector optimus; pro-
ximi sunt, qui admoniti in viam redeunt: his non est
6 dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine
usu, quam lumen diei iis inmissum ad ministeria sua evocat; instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex movit. Inest interim animis voluntas bona, sed torpet modo deliciis ac situ, modo officii inscitia; hanc utilem facere debemus nec irati relinquere in vitio, sed ut magistri patienter ferre offensationes puerorum discentium memoriae labentis; quae quemadmodum saepe subiecto uno aut altero verbo ad contextum reddendae orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione revocanda est.

1 *Hom. A 39*

1 inquit **G** ‖ 2 reliose **N**^{1} ‖ 3 est quos obs. faciet (facet **NR**) et (ac **G**) parere h. i. f. leuiter m. f. (flectendis **G**^{1}) **O** *corr. Rubenius* et parce *edd. vett.* ‖ 5 rector; optimis *Gertz* ‖ 7 sed] scilicet **G** ‖ 8 usum **N**^{1} uisu **G** | lumen diis (a diis **G**) inm. (*ex* dii simm. **N**) **O** *corr. Gertz* ‖ 12 inuitio **G** inuito **O** ‖ 13 magistro **P**^{1} ‖ 15 ad] aut **N**^{1} ‖ 16 rationis **P** | ferendam g. admonitio (ammonitionē **G**) **O** *corr.* *ω*

L. ANNEI: SENECE: DE BENEFICIIS (B *in ras.*) | LIBER: V. EXPLICIT: | INCIPIT: LIBER: VI: FELICITER: (*ab alia manu atque antea scr.*) **N**

L. ANNAEI SENECAE

AD

AEBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER VI

I Quaedam, Liberalis, virorum optime, exercendi tantum ingenii causa quaeruntur et semper extra vitam iacent; quaedam et, dum quaeruntur, oblectamento sunt et quaesita usui. Omnium tibi copiam faciam; tu illa, utcumque tibi visum erit, aut peragi iubeto aut ad explicandum ludorum ordinem induci. Quin his quoque, si abire protinus iusseris, non nihil actum erit; nam etiam quae discere supervacuum est, prodest cognoscere. Ex voltu igitur tuo pendebo; prout ille suaserit mihi, alia detinebo diutius, alia expellam et capite agam.

II 1 An beneficium eripi posset, quaesitum est. Quidam negant posse; non enim res est, sed actio. Quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio, aliud qui navigat, aliud navigatio, et, quamvis in morbo aeger sit, non tamen idem est aeger et morbus, ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad unumquemque nostrum

2 ingenti N^1 || 6 Quin *Pinc.* In O *del. Haase* Illis quoque *Gertz* || 7 si *om.* N^1 quae *Mg.* || 10 aliam exp. N || 11 posset N possit N^2O || 14 in *Mg.* sine (eger sit sine m. GP) O *unde* non *add.* ω sit ⟨nemo⟩ *Gertz*

2 beneficio pervenit. Illud incorporale est, inritum non fit; materia vero eius huc et illuc iactatur et dominum mutat. Itaque cum eripis, ipsa rerum natura revocare, quod dedit, non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit: qui moritur, tamen vixit; qui amisit oculos, tamen vidit. Quae ad nos pervenerunt, ne sint, effici potest, ne fuerint, non potest; pars autem beneficii et
3 quidem certissima est, quae fuit. Non numquam usu beneficii longiore prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura advocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus et pecunia et mancipium et quidquid est, in quo haesit beneficii nomen; ipsum vero stabile et inmotum est; nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

III 1 Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cum fortunam suam transeuntem alio videat et sibi nihil relictum praeter ius mortis, id quoque, si cito occupaverit, exclamare:

„Hoc habeo, quodcumque dedi.“

O! quantum habere potuit, si voluisset! Hae sunt divitiae certae in quacumque sortis humanae levitate uno loco permansurae; quae quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt invidiam. Quid tamquam tuo par-
2 cis? procurator es. Omnia ista, quae vos tumidos et supra humana elatos oblivisci cogunt vestrae fragilitatis, quae ferreis claustris custoditis armati, quae ex alieno sanguine rapta vestro defenditis, propter quae classes cruentaturas maria deducitis, propter quae quassatis

20 *Rabir. fragm. 2 Baehr.*

1 corporale **RP** | est quod irr. non sit **S** || **3** mittit (-at *m. 2*) **S** | *post* eripis *hiatum statuit Gertz* || **11** euocet **G** || **13** uiro **N** || **14** nec ille **S** || **15** acciperit **NR** || **16** rapirium **O** || **19** si cito *ω* cito **G** scito **O** || **21** hae/// **N** haec **P** || **23** quo *Erasmus* cum **O** || **24** minorem **N** maiorem **O** | parces **N**[1] || **27** armatis **RP** *om.* **S**

urbes ignari, quantum telorum in aversos fortuna con-
paret, propter quae ruptis totiens adfinitatis, amicitiae,
conlegii foederibus inter contendentes duos terrarum
orbis elisus est, non sunt vestra; in depositi causa
sunt iam iamque ad alium dominum spectantia; aut
hostis illa aut hostilis animi successor invadet. Quaeris, 3
quomodo illa tua facias? dona dando. Consule igitur
rebus tuis et certam tibi earum atque inexpugnabilem
possessionem para honestiores illas, non solum tutiores
facturus. Istud, quod suspicis, quo te divitem ac 4
potentem putas, quam diu possides, sub nomine sordido
iacet: domus est, servus est, nummi sunt; cum donasti,
beneficium est.

„Fateris“ inquit „nos aliquando beneficium non 1 IV
debere ei, a quo accepimus; ergo ereptum est.“ Multa
sunt, propter quae beneficium debere desinimus, non
quia ablatum sed quia corruptum est. Aliquis reum
me defendit, sed uxorem meam per vim stupro violavit:
non abstulit beneficium, sed obponendo illi parem in-
iuriam solvit me debito, et, si plus laesit, quam ante
profuerat, non tantum gratia extinguitur, sed ulciscendi
querendique libertas fit, ubi in conparatione beneficii
praeponderavit iniuria; ita non aufertur beneficium,
sed vincitur. Quid? non tam duri quidam et tam 2
scelerati patres sunt, ut illos aversari et eiurare ius
fasque sit? numquid ergo illi abstulerunt, quae de-
derant? minime, sed inpietas sequentium temporum
conmendationem omnis prioris officii sustulit. Non
beneficium tollitur, sed beneficii gratia, et efficitur, non
ne habeam, sed ne debeam. Tamquam pecuniam ali-

1 aduersos **PS** || 3 conlegit **N** || 6 hostis **S** hostes **O** | ut **P**[1] | hostilis *Erasmus* hostis **OS** | animus **S** || 7 tua *om.* **S** | dona donando **S** dono ς || 9 solum (soluit **S**) sed (sed et **G**) tutiores **N**[2]**GPS** || 10 suscipis **N**[1] || 16 benef. dare **GP** || 21 extinguntur **R** | ulciscentur **S** || 22 sit libertas in (ubi *om.*) **S** | beneficium **G**[1]**P** || 23 praeponat **S** || 25 et euitare **G** || 30 sed non **P** | tamquam *om.* **S**

quis mihi credidit, sed domum meam incendit: pensa-
tum est creditum damno; nec reddidi illi, nec tamen
3 debeo. Eodem modo et hic, qui aliquid benigne ad-
versus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa
superbe, contumeliose, crudeliter, eo me loco posuit,
ut proinde liber adversus eum essem, ac si nihil acce-
4 pissem; vim beneficiis suis adtulit. Colonum suum
non tenet quamvis tabellis manentibus, qui segetem
eius proculcavit, qui succidit arbusta, non quia recepit,
quod pepigerat, sed quia, ne reciperet, effecit. Sic
debitori suo creditor saepe damnatur, ubi plus ex alia
5 causa abstulit, quam ex crediti petit. Non tantum
inter creditorem et debitorem iudex sedet, qui dicat:
„Pecuniam credidisti. Quid ergo est? pecus abegisti,
servum eius occidisti, argentum, quod non emeras,
possides; aestimatione facta debitor discede, qui cre-
ditor veneras“; inter beneficia quoque et iniurias ratio
6 confertur. Saepe, inquam, beneficium manet nec debe-
tur; si secuta est dantem paenitentia, si miserum se
dixit, quod dedisset, si, cum daret, suspiravit, voltum
adduxit, perdere se credidit, non donare, si sua causa
aut certe non mea dedit, si non desiit insultare, gloriari,
ubique iactare et acerbum munus suum facere, manet
beneficium, quamvis non debeatur, sicuti quaedam pe-
cuniae, de quibus ius creditori non dicitur, debentur,
V 1 sed non exiguntur. Dedisti beneficium, iniuriam postea
fecisti; et beneficio gratia debebatur et iniuriae ultio:
nec ego illi gratiam debeo nec ille mihi poenam: alter
2 ab altero absolvitur. Cum dicimus: „Beneficium illi
reddidi“, non hoc dicimus illud nos, quod acceperamus,

2 ne credidi **N**[1] non redd. **S** ‖ 3 quia liquid **G** quia al. **G**[2]**O** ‖ 4 facit **P** ‖ 5 eo (///et **G**) loco me **GP** ‖ 6 perinde *Erasmus* | ac si nichil **N** *om.* **R** licet **GP** ‖ 9 recepit (it *ex* erat *ut vid.*) **N** ‖ 10 nec rec. **N**[1]**P** ‖ 13 sedet **N** sed **O** | qui iudicat **F** ‖ 14 est *om.* **G**[1] ‖ 18 nec tamen **S** ‖ 19 penitentiam **N**[1] | missum **S** ‖ 21 abduxit **GP** obduxit ς ‖ 22 desit **N**[1] ‖ 27 debeatur **R** debetur **GP** ‖ 29 absolvimur *Lps.* ‖ 30 reddi **N**[1]

reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere est enim rem
pro re dare; quidni? cum omnis solutio non idem
reddat, sed tantundem. Nam et pecuniam dicimur
reddidisse, quamvis numeraverimus pro argenteis aureos,
quamvis non intervenerint nummi, sed delegatione et
verbis perfecta solutio sit.

Videris mihi dicere: „Perdis operam; quorsus enim 3
pertinet scire me, an maneat, quod non debetur? Iuris
consultorum istae acutae ineptiae sunt, qui hereditatem
negant usu capi posse sed ea, quae in hereditate sunt,
tamquam quicquam aliud sit hereditas, quam ea, quae
in hereditate sunt. Illud potius mihi distingue, quod 4
potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium
mihi dedit et postea fecit iniuriam, utrum et beneficium
illi reddere debeam et me ab illo nihilo minus vindicare
ac veluti duobus nominibus separatim respondere
an alterum alteri contribuere et nihil negotii habere,
ut beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud
enim video in hoc foro fieri; quid in vestra schola
iuris sit, vos sciatis. Separantur actiones nec de eo, 5
quod agimus, et de eo, quod nobiscum agitur, confunditur
formula: si quis apud me pecuniam deposuerit,
idem postea furtum mihi fecerit, et ego cum illo furti
agam et ille mecum depositi.“

Quae proposuisti, mi Liberalis, exempla certis 1 VI
legibus continentur, quas necesse est sequi. Lex legi
non miscetur, utraque sua via it; depositum habet
actionem propriam, tam mehercules quam furtum.

1 reddisse **N** | enim est *ω* ‖ 4 numerauimus **NR** ‖ 11 tamquam — sunt *iteravit* **N** *del.* **N**[2] ‖ 14 et (*ante* ben.) *om.* **G** ‖ 15 illi et (et *del. m. 2*) **N** | nichilo *rasa* c **N** *om.* **O** ‖ 16 seperatim (i *ex* a) **N** | responre **N**[1] ‖ 19 quid *ex* et id *ut vid. corr.* **G**[2] qui **O** ‖ 20 nec *scripsi* et **O** ⟨Non⟩ confunditur *P. Faber in v. seq.* ‖ 21 et **N** *om.* **N**[2]**O** | de eo ⟨quod⟩ *Gertz* de eo **N** de eodem **N**[2]**O** de quo *Mg.* de eo quo de ag. et de eo, de quo *Vliet* | agitur (i *in ras.*) **N** ‖ 22 si, qui *ω* ‖ 23 ego sum **N**[1] ‖ 25 praeposu///isti **G** | mihi liberasti **O** *corr. ω* ‖ 26 necesse **GP** nec **NR** ‖ 27 ui ait **NR** uia ait **G** ‖ 28 mehercul& **R**[1] -ule (*ut solent*) **GP**

Beneficium nulli legi subiectum est, me arbitro utitur;
licet mihi inter se conparare, quantum profuerit
mihi quisque et quantum nocuerit, tum pronuntiare,
2 utrum plus debeatur mihi an debeam. In illis
nihil est nostrae potestatis, eundum est, qua duci-
mur; in beneficio tota potestas mea est, ego iudico.
Itaque non separo illa nec diduco, sed iniurias et
beneficia ad eundem iudicem mitto; alioqui iubes me
eodem tempore et amare et odisse et queri et gratias
agere, quod natura non recipit. Potius conparatione
facta inter se beneficii et iniuriae videbo, an mihi
3 etiam ultro debeatur. Quomodo, si quis scriptis nostris
alios superne inprimit versus, priores litteras non
tollit, sed abscondit, sic beneficium superveniens iniuria
adparere non patitur.

VII 1 Voltus tuus, quoi regendum me tradidi, colligit
rugas et trahit frontem, quasi longius exeam; videris
mihi dicere:

„Quo tantum mihi dexter abis? huc derige cursum,
litus ama.“

Non possum magis. Itaque, si huic satis factum
existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid, qui
nobis invitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi
propositio deberet esse confusior, ut distinctio statim
subsecuta ostenderet utrumque quaeri, et an ei debe-
remus, qui nobis, dum non vult, profuit, et an ei, qui,
2 dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit,

19 *Verg. A. V 162*

1 ben. autem nulli G | arbitrio G^1 ‖ 2 mihi N me O 3 quisquam G | et *Gertz* aut O ‖ 5 eundem N^1 ‖ 7 deduco N^1 11 etiam mihi GP ‖ 12 ‘*fort.* ultra’ *Gertz* ‖ 14 superuenies N^1 ‖ 16 quoire gendum N cui reg. N^2O | colligi N^1 collegit G^1 ‖ 17 et trahit N et adtrahit N^2O et trahis *Skutsch* ‖ 19 dextrabis N^1 | dirige O | gressum *opt. codd. Verg.* ‖ 21 si *om.* R *add. m. rec.* ‖ 22 quid nobis N^1 ‖ 24 aut dist. G | distinctior P ‖ 25 quaeri ea an & deb. N q. an ei deb. N^2O *corr. Gertz*

quin nos non obliget, manifestius est, quam ut ulla
in hoc verba inpendenda sint. Et haec quaestio facile
expedietur et si qua similis huic moveri potest, si
totiens illo cogitationem nostram converterimus bene-
ficium nullum esse, nisi quod ad nos primum aliqua
cogitatio defert, deinde amica et benigna. Itaque nec 3
fluminibus gratias agimus, quamvis aut magna navigia
patiantur et ad subvehendas copias largo ac perenni
alveo currant aut piscosa et amoena pinguibus arvis
interfluant; nec quisquam Nilo beneficium debere se
iudicat, non magis quam odium, si inmodicus super-
fluxit tardeque decessit; nec ventus beneficium dat, licet
lenis et secundus adspiret, nec utilis et salubris cibus.
Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tan-
tum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus
quicquam debetur: et quam multos e periculo velocitas
equi rapuit! nec arboribus: et quam multos aestu
laborantes ramorum opacitas texit! Quid autem inter- 4
est, utrum mihi, qui nescit, profuerit, an qui scire
non potuit, cum utrique velle defuerit? Quid interest,
utrum me iubeas navi aut vehiculo aut lanceae debere
beneficium an ei, qui aeque quam ista propositum bene
faciendi nullum habuit, sed profuit casu?

Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo a ne- 1 VIII
sciente. Quomodo multos fortuita sanant nec ideo
remedia sunt, ut in flumen aliquoi cecidisse frigore
magno causa sanitatis fuit, quomodo quorundam fla-
gellis quartana discussa est et metus repentinus ani-
mum in aliam curam avertendo suspectas horas fefellit
nec ideo quidquam horum, etiam si saluti fuit, salutare
est, sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, immo quia

1 quidni .. obliget? man. *CFWMueller* || 4 conuerteremus O *corr.* ω || 5 esse NR est GP || 11 iud., ⟨si agros inundavit,⟩ *Hermes* || 12 discessit F recessit ω || 15 *malim* brutis || 19 nesciit *Gertz* || 20 utique N *corr. m. ead.* | qui N[1] quid autem int. P || 22 positum G[1] || 26 ut *Siesbye* et O et in — fuit *post* disc. est *posuit Rossbach* | aliquo (*sic*) N alicui N[2]O || 31 sic *ex* si *corr.* N

nolunt; non tamen ideo illis beneficium debemus, quod
perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius.
2 An existimas me debere ei quicquam, cuius manus,
cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset,
nisi errasset? Saepe testis, dum aperte peierat, etiam
veris testibus abrogavit fidem et reum velut factione
3 circumventum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa,
quae premebat, potentia eripuit, et iudices, quem dam-
naturi erant causae, damnare gratiae noluerunt. Non
tamen hi beneficium reo dederunt, quamvis profuerint,
quia, quo missum sit telum, non quo pervenerit, quae-
ritur, et beneficium ab iniuria distinguit non eventus
4 sed animus. Adversarius meus, dum contraria dicit et
iudicem superbia offendit et in unum testem temere
rem demittit, causam meam erexit; non quaero, an
pro me erraverit: contra me voluit.

IX 1 Nempe, ut gratus sim, velle debeo idem facere,
quod ille, ut beneficium daret, debuit. Num quid est
iniquius homine, qui eum odit, a quo in turba calcatus
aut respersus aut, quo nollet, inpulsus est? atqui quid
est aliud, quod illum querellae eximat, cum in re sit
2 iniuria, quam nescisse, quid faceret? Eadem res efficit,
ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit; et
amicum et inimicum voluntas facit. Quam multos
militiae morbus eripuit! quosdam, ne ad ruinam domus
suae occurrerent, inimicus vadimonio tenuit; ne in
piratarum manus pervenirent, quidam naufragio con-
secuti sunt; nec his tamen beneficium debemus, quia
extra sensum officii casus est, nec inimico, cuius nos
3 lis servavit, dum vexat ac detinet. Non est beneficium,

4 novisset **G**^{1} || 5 hostis **O** *corr. Agricola* | perierat **O** *corr.* ω
8 erupuit **N**^{1} || 9 causa **G** (*non* **P**) | gratia **GP** || 10 reo ben. **GP** |
profuerunt **G** || 11 telum *ante* quo m. **GP** | peruenit **O** *corr.* ω
14 tem. ⟨rem⟩ *Mg.* demere **NR** temere **GP** de me rem *Ruhkopf*
dimittit **RP** dimicat **G** || 15 mea **NR** || 16 err. quia contra **GP**
18 dare **O** *corr.* ω | debeat **G** || 19 qui cum **G** || 20 aut (at **P**)
quicquid **GP** || 21 existimat **P** || 25 erupuit **G**^{1} || 30 serauit **RGP**

nisi quod a bona voluntate proficiscitur, nisi illud
adcognoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi, dum
nescit: nihil illi debeo; profuit, cum vellet nocere:
imitabor ipsum.

Ad primum illum revertamur. Ut gratiam referam, 1 X
aliquid facere me vis? ipse, ut beneficium mihi daret,
nihil fecit. Ut ad alterum transeamus, vis me huic
gratiam referre, ut, quod a nolente accepi, volens red-
dam? Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in
beneficium delapsus est? Ut beneficium tibi debeam, 2
parum est voluisse te dare; ut non debeam, satis est
noluisse. Beneficium enim voluntas nuda non efficit,
sed, quod beneficium non esset, si optimae ac plenis-
simae voluntati fortuna defuisset, id aeque beneficium
non est, nisi fortunam voluntas antecessit; non enim
profuisse te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, sed
ex destinato profuisse.

Cleanthes exemplo eiusmodi utitur: „Ad quaeren- 1 XI
dum" inquit „et accersendum ex Academia Platonem
duos pueros misi; alter totam porticum perscrutatus
est, alia quoque loca, in quibus illum inveniri posse
sperabat, percucurrit et domum non minus lassus quam
inritus redit; alter apud proximum circulatorem resedit 2
et, dum vagus atque erro vernaculis congregatur et
ludit, transeuntem Platonem, quem non quaesierat,
invenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quan-
tum in se erat, quod iussus est, fecit; hunc feliciter
inertem castigabimus." Voluntas est, quae apud nos 3
ponit officium; cuius vide quae condicio sit, ut me

18 *Cleanthes fr. 98 Pearson*

1 quod *om.* **N**[1] | ab ora uol. **G** ‖ **2** agnoscit **GP** ‖ **3** profuit, ⟨dum non vult: nec huic debeo; profuit,⟩ cum *Gertz* ‖ **5** illum ς illud **O** ‖ **6** alicui **GP** | facere **N** *om.* **RP** facere me *om.* **G** ‖ **14** deesset **GP** ‖ **21** locum **N**[1] | inuenire **N**[1]**G** *unde* posse ⟨se⟩ *Gertz* | posse *om.* **G** ‖ **23** rediit **RGP** ‖ **24** erro ς erroneus **G** error **O** ‖ **26** laudauimus . . castigauimus **N**[1] ‖ **29** uidet **S**

debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit; parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse nec donasse: animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo, quod consummat et
4 res et animus. Quemadmodum ei, qui voluit mihi quidem pecuniam credere, sed non dedit, nihil debeo, ita ei, qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero sed non obligatus; et volam illi aliquid praestare (nam et ille voluit mihi), ceterum, si benigniore usus fortuna praestitero, beneficium dedero, non gratiam rettulero. Ille mihi gratiam referre debebit; hinc initium fiet, a me numerabitur.

XII 1 Intellego iam, quid velis quaerere; non opus est te dicere; voltus tuus loquitur. „Si quis sua nobis causa profuit, eine“ inquis „debetur aliquid? Hoc enim saepe te conquerentem audio, quod quaedam homines sibi praestant, aliis inputant.“ Dicam, mi Liberalis; sed prius istam quaestiunculam dividam et
2 rem aequam ab iniqua separabo. Multum enim interest, utrum aliquis beneficium nobis det sua causa an et sua. Ille, qui totus ad se spectat et nobis prodest, quia aliter prodesse sibi non potest, eo mihi loco est, quo, qui pecori suo hibernum et aestivum pabulum prospicit; eo loco est, quo, qui captivos suos, ut commodius veneant, pascit et *ut* opimos boves saginat ac defricat, quo lanista, qui familiam summa cura exercet atque ornat. Multum, ut ait Cleanthes, a beneficio
XIII 1 distat negotiatio. Rursus non sum tam iniquus, ut

27 *Cleanthes fr. 99 Pearson*

4 cons. res **GS** ‖ 5 res est et **S** ‖ 6 non credidit mihi (mihi *del. et* nichil *ss.*) **S** ‖ 8 et non **S** | uolam **N** uolo **N²OS** ‖ 10 fort. usus **GP** ‖ 11 deb. referre **GP** ‖ 12 numeratur **G** -antur **O** *corr. Gronov* ‖ 14 causa nobis **GP** ‖ 15 profui **N¹** | iniquis **N¹R¹** ‖ 16 quidam **S** ‖ 17 alii **G¹** ‖ 18 quaest. soluam **S** ‖ 19 (a)equalem ab **GP** ‖ 20 an non et **P** ‖ 22 loco mihi **GP** ‖ 25 ueniant **RP** | ut *add. Rossbach* | optimo suo bes **N¹** ‖ 26 fam. suam summa **GP** ‖ 28 non suetam **N¹**

ei nihil debeam, qui, cum mihi utilis esset, fuit et
sibi; non enim exigo, ut mihi sine respectu sui con-
sulat, immo etiam opto, ut beneficium mihi datum vel
magis danti profuerit, dum modo id, qui dabat, duos
intuens dederit et inter me seque diviserit. Licet id 2
ipse ex maiore parte possideat, si modo me in con-
sortium admisit, si duos cogitavit, ingratus sum, non
solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod
proderat mihi. Summae malignitatis est non vocare
beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo adfecit.

Alteri illi, qui beneficium dat sua causa, respon- 3
debo: „Usus me quare potius te mihi profuisse dicas
quam me tibi?“ „Puta“ inquit „aliter fieri non posse
me magistratum, quam si decem captos cives ex magno
captivorum numero redemero: nihil debebis mihi, cum
te servitute ac vinculis liberavero? atqui mea id causa
faciam.“ Adversus hoc respondeo: „Aliquid istic tua 4
causa facis, aliquid mea: tua, quod redimis, mea, quod
me redimis; tibi enim ad utilitatem tuam satis est
quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis
me, sed quod eligis; poteras enim et alterius redemp-
tione idem consequi, quod mea. Utilitatem rei partiris
mecum et me in beneficium recipis duobus profuturum.
Praefers me aliis; hoc totum mea causa facis. Itaque, 5
si praetorem te factura esset decem captivorum re-
demptio, decem autem soli captivi essemus, nemo quic-
quam tibi deberet ex nobis, quia nihil haberes, quod
cuiquam inputares, a tua utilitate seductum. Non sum
invidus beneficii interpres nec desidero illud mihi tan-
tum dari, sed et mihi.“

1 ni(c)hil ei **RGP** || 2 sine resp. s. mihi **GP** || 4 id quod **G** || 8 illo **R**^{1} || 9 prodest **S** || 10 efficit **S** || 11 Alter **NR** || 12 dicas (s *ex* t) **G** dices *ω* || 14 magistrum **PS** || 16 te a seru. a uinculis **S** || 17 respondebo **G** | istic **N** ista **O** || 18 causa *om.* **FG** | redemis **PS** | mea quod /// me eligis (redimis *Mg.*) **S** *verba om.* **O** || 19 est *om.* **N**^{1} || 21 quod me eligis **S** || 25 captorum **G** || 26 tibi quicquam **GP** || 29 invidus (*aut* lividus) *Grut.* uidus **N** uides **N**^{2}**RP** uiolens ụịḍẹṣ **G**

XIV 1 „Quid ergo?“ inquit; „si in sortem nomina vestra
coici iussissem, et tuum nomen inter redimendos exisset,
2 nihil deberes mihi?“ Immo deberem, sed exiguum;
quid sit hoc, dicam. Aliquid istic mea causa facis,
quod me ad fortunam redemptionis admittis; quod
nomen meum exit, sorti debeo, quod exire potuit, tibi.
Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunae debeo, sed hoc ipsum tibi, quod
fortunae debere potui.

3 Illos ex toto praeteribo, quorum mercennarium
beneficium est, quod qui dat, non conputat, quoi, sed
quanti daturus sit, quod undique in se conversum est.
Vendit mihi aliquis frumentum; vivere non possum,
4 nisi emero; sed non debeo vitam, quia emi. Nec,
quam necessarium fuerit, aestimo, sine quo victurus
non fui, sed quam ingratum, quod non habuissem, nisi
emissem, in quo invehendo mercator non cogitavit,
quantum auxilii adlaturus esset mihi, sed quantum
lucri sibi. Quod emi, non debeo.

XV 1 „Isto modo“ inquit „nec medico quicquam debere
te nisi mercedulam dicis nec praeceptori, quia aliquid
numeraveris; atqui omnium horum apud nos magna
2 caritas, magna reverentia est.“ Adversus hoc respondetur quaedam pluris esse, quam emuntur. Emis a
medico rem inaestimabilem, vitam ac bonam valetudinem, a bonarum artium praeceptore studia liberalia et animi cultum; itaque his non rei pretium, sed operae solvitur, quod deserviunt, quod a rebus suis avocati nobis vacant; mercedem non meriti, sed occupationis
3 suae ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod
statim ponam, si prius, quomodo istud refelli possit,

4 istic **N** ista **O** ‖ 6 exiit *ω* ‖ 7 mihi **N** tibi **O** ‖ 11 quoi **N** cui N^2**O** ‖ 12 conuersus **P** ‖ 16 quam non gratuitum *Grut.* 17 emisse N^1 emissum G^1 ‖ 18 sed **G** *om.* **O** ‖ 19 emi **N** enim **R** ei **GP** ‖ 21 dices *ω* ‖ 24; 163, 8; 164, 17 plures N^1 | emissa N^1 ‖ 25 ac (et **G**) ualit. bonam **GP** ‖ 26 praeceptorē **G** ‖ 28 quod si des. **G** | euocati **G** ‖ 29 meritis (is *ex* i) **N** | occupationi N^1

ostendero. „Quaedam“ inquit „pluris sunt, quam venie-
runt, et ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamvis
empta sunt, debes.“ Primum quid interest, quanti 4
sint, cum de pretio inter ementem vendentemque con-
venerit? Deinde non emi illud suo pretio, sed tuo.
„Pluris est“ inquis, „quam venit“; sed pluris venire
non potuit. Pretium autem rei cuiusque pro tempore
est; cum bene ista laudaveris, tanti sunt, quanto pluris
venire non possunt; propterea nihil venditori debet,
qui bene emit. Deinde, etiam si pluris ista sunt, non 5
tamen ullum istic tuum munus est, ut non ex usu
effectuve, sed ex consuetudine et annona aestimetur.
Quod tu pretium ponis traicienti maria et per me- 6
dios fluctus, cum terra e conspectu recessit, certam
secanti viam et prospicienti futuras tempestates et
securis omnibus subito iubenti vela substringi, arma-
menta demitti, paratos ad incursum procellae et repen-
tinum inpetum stare? huic tamen tantae rei praemium
vectura persolvit. Quanti aestimas in solitudine hospi- 7
tium, in imbre tectum, in frigore balneum aut ignem?
scio tamen, quanti ista consecuturus deversorium sub-
eam. Quantum nobis praestat, qui labentem domum
suscipit et agentem ex imo rimas insulam incredibili
arte suspendit! certo tamen et levi pretio fultura con-
ducitur. Murus nos ab hostibus tutos et a subitis 8
latronum incursionibus praestat; notum est tamen, illas
turres pro securitate publica propugnacula habituras
excitaturus faber quid in diem mereat.

1 pluri **N**¹ | uenerunt (u *ex* o **N**) **NRG** ueneunt **G**²**P** || 3 epta **N**¹ | sunt **N** sint **N**²**O** || 5 emi **NG** enim **RP** || 6 veniit ω | plures **R**¹ | uendere **G** || 7 cuiusque rei **GP** | pro emptore *Btl.* || 9 pr(a)eterea **O** *corr. Gertz* || 11 ubi non . . aestimatur *Mg.* || 12 et] ut **G** || 13 traiciendi **GP** || 14 terrae c. **N** e terrae c. **N**²**O** *corr. Mg.* | conspecture esit **N**¹ || 15 sequenti **G** | potestates (*ex* -tis; *in mg.* tempestates *m. 2*) **N** tempestates potestates **R** || 16 uela stringi **GP** || 17 dimitti **RGP** || 18 pretium ς || 19 uictura **RGP** | soluudine **N**¹ || 21 deuers. **N** diuers. **N**²**O** || 23 suspicit **RP** || 24 futura **N**¹ | subducitur **G** || 26 illas turpes **RP** || 28 merear **G**

XVI 1 Infinitum erit, si latius exempla conquiram, quibus adpareat parvo magna constare. Quid ergo? quare et medico et praeceptori plus quiddam debeo nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico et praeceptore in amicum transeunt et nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna et familiari voluntate.
2 Itaque medico, si nihil amplius quam manum tangit et me inter eos, quos perambulat, ponit sine ullo adfectu facienda aut vitanda praecipiens, nihil amplius debeo, quia me non tamquam amicum videt, sed tam-
3 quam imperatorem. Ne praeceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putavit dignum propria et peculiari cura, si numquam in me derexit animum, et, cum in medium
4 effunderet, quae sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis multum debeamus? non quia pluris est, quod vendiderunt, quam emimus, sed quia nobis ipsis aliquid praestiterunt. Ille magis pependit, quam medico necesse est; pro me, non pro fama artis extimuit; non fuit contentus remedia monstrare: et admovit; inter sollicitos adsedit, ad suspecta tempora occurrit; nullum ministerium illi oneri, nullum fastidio
5 fuit; gemitus meos non securus audivit; in turba multorum invocantium ego illi potissima curatio fui; tantum aliis vacavit, quantum mea valetudo permiserat: huic ego non tamquam medico sed tamquam amico
6 obligatus sum. Alter rursus docendo et laborem et taedium tulit; praeter illa, quae a praecipientibus in

2 magno **R** | quare non med. **G** ‖ **4** et **N**[2] *om.* **N** ac **O** **5** amico **N**[1] ‖ **7** medicos nichil **N** medicus nihil **N**[2]**O** *corr. Lps.* ‖ **9** aut u. (uitanta **N**[1]) **NR** uitandaue (*ex* -nde **G**) **GP** ‖ **10** uidit **GP** ‖ **11** imp.] *exp. et* spectatorem *ss. m. rec. in* **P** emptorem *Pinc.* amicus v. s. t. imperator *Mrt.* interpellatorem *Mg.* imperantem *Gertz; erat cum conieiebam* pariatorem | nec **G** ‖ **14** direxit **GP** ‖ **16** deb. multum **GP** ‖ **18** rependit (r *super* p) **N** pr(a)ependit **RP** impendit **G** ‖ **21** intersolicitus **N** interea sollicitus **N**[2]**O** *corr. Grut.* | suspectam **N**[1] ‖ **23** meus non securos **N**[1] ‖ **26** h. ergo ego **P** ‖ **27** et lab. **N**[2]**G** ad lab. **P** et ad lab. **NR**

commune dicuntur, aliqua instillavit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit et modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiam; tum 7
ingenium latens et pigrum iniecta, ut ita dicam, manu extraxit; nec, quae sciebat, maligne dispensavit, quo diutius esset necessarius, sed cupit, si posset, universa transfundere: ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

Sordidissimorum quoque artificiorum institoribus 1 XVII
supra constitutum aliquid adiecimus, si nobis illorum opera enixior visa est; et gubernatori et opifici vilissimae mercis et in diem locanti manus suas corollarium adspersimus. In optimis vero artibus, quae vitam aut conservant aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere, quam pepigit, ingratus est. Adice, quod talium 2
studiorum traditio miscet animos; hoc cum factum est, tam medico quam praeceptori pretium operae solvitur, animi debetur.

Platon cum flumen nave transisset nec ab illo 1 XVIII
quicquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens dixit positum illi esse apud Platonem officium; deinde paulo post, cum alium atque alium gratis eadem sedulitate transveheret, negavit illi iam apud Platonem positum officium. Nam ut tibi debeam aliquid pro 2
eo, quod praestas, debes non tantum mihi praestare, sed tamquam mihi; non potes ob id quemquam adpellare, quod spargis in populum. Quid ergo? nihil tibi debebitur pro hoc? Tamquam ab uno nihil; cum omnibus solvam, quod cum omnibus debeo.

„Negas“ inquit „ullum dare beneficium eum, qui 1 XIX
me gratuita nave per flumen Padum tulit?“ Nego.

1 aliquando **P** ‖ 2 affecit (adf.) **RGP** ‖ 3 admonibus **N**[1] ‖ 4 iacens ς ‖ 5 quod **R** ‖ 6 cupiit ω | possit **N**[1] ‖ 9 institutoribus **O** *corr. Agricola* ‖ 11 operae nixior **N**[1] ‖ 12 iocanti **G**[2] | manus suas **N** *om.* **O** ‖ 20 exeg. et hon. **N**[1] ‖ 23 sed utilitatem **N**[1] | iam **N**[2]**RP** tam **N** *om.* **G** ‖ 25 debeas **G**[1] ‖ 30 nullum **O** *corr.* ω ‖ 31 radum **N**[1] rapidum *Feldmann*

Aliquid boni facit, beneficium non dat; facit enim aut
sua causa aut utique non mea; ad summam ne ipse
quidem se mihi beneficium iudicat dare, sed aut rei
publicae aut viciniae aut ambitioni suae praestat et
pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quam
2 quod a singulis recepturus est. „Quid ergo?“ inquit,
„si princeps civitatem dederit omnibus Gallis, si in-
munitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debe-
bunt?“ Quidni debeant? debebunt autem non tam-
quam proprium beneficium, sed tamquam publici par-
3 tem. „Nullam“ inquit „habuit cogitationem illo tempore
mei, quo universis proderat; noluit mihi civitatem
proprie dare nec in me direxit animum; ita quare ei
debeam, qui me sibi non substituit, cum facturus
4 esset, quod fecit?“ Primum, cum cogitavit Gallis
omnibus prodesse, et mihi cogitavit prodesse; eram
enim Gallus et me, etiam si non mea, publica tamen
nota conprendit. Deinde ego quoque illi non tam-
quam proprium debebo, sed tamquam commune munus;
unus ex populo non tamquam pro me solvam, sed
5 tamquam pro patria conferam. Si quis patriae meae
pecuniam credat, non dicam me illius debitorem nec hoc aes alienum profitebor aut candidatus aut reus; ad exolvendum tamen hoc dabo portionem meam. Sic istius muneris, quod universis datur, debitorem me nego, quia mihi quidem dedit sed non propter me, et mihi quidem, sed nesciens, an mihi daret; nihilo minus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circumitu longo pervenit. Propter me debet factum esse, quod me obliget.

1 aut *prius om.* **G** ‖ 2 non me **N**^{1} | nec **G** ‖ 7 principes **GP** | dederint **P** ‖ 10 propriam **R**^{1} | publice **RGP** | partum **P** ‖ 11 mei illo temp. **GP** ‖ 12 proprie ciu. **GP** ‖ 13 Itaque quare **G** ‖ 15 quid **P** ‖ 18 conprehendit **G** ‖ 19 tamquam **N** *om.* **O** ‖ 20 unus *add. Fickert* commune; unus *Erasmus* | saluam **R** ‖ 21 patriam **N**^{1} | si cis **N**^{1} | patria meae pec. (*sed* a meae pe *in ras.*) **N**^{1} ‖ 24 ad] aut **P** | port. meam dabo **GP** ‖ 25 nae nego **N**^{1} ‖ 29 circuitu **GP**

„Isto“ inquit „modo nec lunae nec soli quicquam 1 XX
debes; non enim propter te moventur.“ Sed cum in
hoc moveantur, ut universa conservent, et pro me
moventur; universorum enim pars sum. Adice nunc, 2
quod nostra et horum condicio dissimilis est; nam qui
mihi prodest, ut per me prosit sibi, non dedit bene-
ficium, quia me instrumentum utilitatis suae fecit; sol
autem et luna, etiam si nobis prosunt sua causa, non
in hoc tamen prosunt, ut per nos prosint sibi; quid
enim nos conferre illis possumus?

„Sciam“ inquit „solem ac lunam nobis velle 1 XXI
prodesse, si nolle potuerint; illis autem non licet non
moveri. Ad summam consistant et opus suum inter-
mittant.“ Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo 2
minus vult, qui non potest nolle; immo maximum
argumentum est firmae voluntatis ne mutari quidem
posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit;
non enim erit bonus, nisi fecerit; ergo nec bonus vir
beneficium dat, quia facit, quod debet, non potest autem
non facere, quod debet. Praeterea multum interest, 3
utrum dicas: „Non potest hoc non facere“, quia cogitur,
an: „Non potest nolle“. Nam si necesse est illi facere,
non debeo ipsi beneficium, sed cogenti; si necesse est
illi velle ob hoc, quia nihil habet melius, quod velit,
ipse se cogit; ita, quod tamquam coacto non deberem,
tamquam cogenti debeo. „Desinant“ inquit „velle.“ 4
Hoc loco tibi illud occurrat: Quis tam demens est, ut
eam neget voluntatem esse, cui non est periculum de-
sinendi vertendique se in contrarium, cum ex diverso
nemo aeque videri debeat velle, quam cuius voluntas
usque eo certa est, ut aeterna sit? An, si is quoque

2 te *om.* **N**[1] || **3** ut] et **P** || **6** possit **N**[1] | sibi **NG** tibi **RP** || **11** nobis uelle nobis nolle prod. **G** || **12** non *alt. om.* **G** || **14** quod **N**[1] || **15** immo *Mrt.* ergo **O** || **16** firmae **G** firma **P** firmam **NR** firmam ⟨constantiam⟩ vol. *Haeberlin* | nec **G** | mutari **N** mutare **O** || **20** debet? Praet. *interp. Gertz* || **21** potest *ex* dicas **N** || **23** cogente **N**[1] || **27** illud **N** *om.* **O** || **31** certata **N**

vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

XXII „Agedum“ inquit, „si possunt, resistant.“ Hoc dicis: „Omnia ista ingentibus intervallis diducta et in custodiam universi disposita stationes suas deserant; subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, et rupta rerum concordia in ruinam divina labantur, contextusque velocitatis citatissimae in tot saecula promissas vices in medio itinere destituat, et, quae nunc alternis eunt redeuntque oportunis libramentis mundum ex aequo temperantia, repentino concrementur incendio, et ex tanta varietate solvantur atque eant in unum omnia; ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, et profunda vorago tot deos sorbeat“; est tanti, ut tu coarguaris, ista concidere? Prosunt tibi etiam invito euntque ista tua causa, etiam si maior illis alia ac prior causa est.

XXIII 1 Adice nunc, quod non externa cogunt deos, sed
sua illis in lege aeterna voluntas est. Statuerunt, quae
non mutarent; itaque non possunt videri facturi aliquid,
quamvis nolint, quia, quidquid desinere non possunt,
perseverare voluerunt, nec umquam primi consilii deos
2 paenitet. Sine dubio stare illis et desciscere in con-
trarium non licet, sed non ob aliud, quam quia vis
sua illos in proposito tenet; nec inbecillitate perma-
nent, sed quia non libet ab optimis aberrare et sic
3 ire decretum est. In prima autem illa constitutione,
cum universa disponerent, etiam nostra viderunt ratio-
nemque hominis habuerunt; itaque non possunt videri
sua tantum causa decurrere et explicare opus suum,

3 Agendum **R** G^1 **P** || 4 deducta N^1 || 5 uniuersa **GP** || 15 coargueris **NRP** argueris (quo *super* a *ss.*) **G** | concedere (concidere **N**) possunt **O** *corr. Grut.* || 18 extra G^1 || 19 legem **O** *corr.* ω | Statueruntque quae **P** || 20 aliquid *om.* **G** || 21 possint **RGP** || 22 uoluerint **P** | um (quam *ss.*) **N** || 23 dediscere (c *super* d *alt.*) **G** | in contra in contrarium N^1 || 24 ob aliud **N** obaudio **O** || 26 libet **N** licet **O** || 28 rationemqui N^1

quia pars operis et nos sumus. Debemus ergo et soli
et lunae et ceteris caelestibus beneficium, quia, etiam
si potiora illis sunt, in quae oriuntur, nos tamen in
maiora ituri iuvant. Adice, quod ex destinato iuvant, 4
ideoque obligati sumus, quia non in beneficium igno-
rantium incidimus, sed haec, quae accipimus, accepturos
scierunt; et quamquam maius illis propositum sit
maiorque actus sui fructus, quam servare mortalia,
tamen in nostras quoque utilitates a principio rerum
praemissa mens est et is ordo mundo datus, ut ad-
pareat curam nostri non inter ultima habitam. Debe- 5
mus parentibus nostris pietatem, et multi non, ut
gignerent, coierant; di non possunt videri nescisse,
quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus
et auxilia providerint, nec eos per neclegentiam genuere,
quibus tam multa generabant. Cogitavit nos ante
natura, quam fecit, nec tam leve opus sumus, ut illi
potuerimus excidere. Vide, quantum nobis permiserit, 6
quam non intra homines humani imperii condicio sit;
vide, in quantum corporibus vagari liceat, quae *non*
coercuit fine terrarum, sed in omnem partem sui misit;
vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut
noverint deos aut quaerant et mente in altum elata
divina comitentur: scies non esse hominem tumultu-
arium et incogitatum opus. Inter maxima rerum sua- 7
rum natura nihil habet, quo magis glorietur, aut certe,
cui glorietur; quantus iste furor est controversiam dis
muneris sui facere! quomodo adversus eos hic erit gra-
tus, quibus gratia referri sine inpendio non potest,
qui negat se ab iis accepisse, a quibus cum maxime

1 sumus et nos **GP** | et (*ante* soli) *om.* **G** || 4 ituri **N** itura **O** || 5 que *om.* **P** | ⟨iis⟩ sumus *Gertz* | quia **G** qui **G**^{2}**O** || 8 reruare **N**^{1} || 9 ac princ. **N**^{1} || 10 et his **N**^{1} || 11 ultimam **N**^{1} || 13 coierunt *Mrt.* || 14 hominibus *Gertz* || 15 auxilia ς ex alia **G** exilia **O** *possis* nec exilia ⟨illa⟩ || 16 generabunt **RP** || 17 sumus **NG** suum **RP** || 20 non ς *om.* **O** || 21 finem **N**^{1} || 23 elata *Haupt* data (dat ad iuina **N**) **O** || 30 ab his **GP** | a quibus *bis scr.* **N** *prius del. m. 2*

accepit, qui et semper daturi sunt et numquam recep-
8 turi? quanta autem perversitas ob hoc alicui non
debere, quia etiam infitianti benignus est, et continua-
tionem ipsam seriemque beneficiorum argumentum vo-
care necessario dantis! „Nolo! sibi habeat! quis illum
rogat?“ et omnes alias inpudentis animi voces his ad-
strue: non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas
ad te etiam, dum negas, pervenit, cuiusque beneficiorum
vel hoc maximum est, quod etiam querenti daturus est.

XXIV 1 Non vides, quemadmodum teneram liberorum in-
fantiam parentes ad salubrium rerum patientiam co-
gant? Flentium corpora ac repugnantium diligenti
cura fovent et, ne membra libertas inmatura detor-
queat, in rectum exitura constringunt et mox liberalia
studia inculcant adhibito timore nolentibus; ad ultimum
audacem iuventam frugalitati, pudori, moribus bonis,
2 si parum sequitur, coactam adplicant. Adulescentibus
quoque ac iam potentibus sui, si remedia metu aut
intemperantia reiciunt, vis adhibetur ac severitas. Ita-
que beneficiorum maxima sunt, quae a parentibus
accepimus, dum aut nescimus aut nolumus.

XXV 1 His ingratis et repudiantibus beneficia, non quia
nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diverso nimis
grati, qui aliquid incommodi precari solent iis, quibus
obligati sunt, aliquid adversi, in quo adfectum memo-
2 rem accepti beneficii adprobent. An hoc recte faciant
et pia voluntate, quaeritur; quorum animus simillimus
est pravo amore flagrantibus, qui amicae suae optant
exilium, ut desertam fugientemque comitentur, optant
inopiam, ut magis desideranti donent, optant morbum,
ut adsideant, et, quidquid inimicus optaret, amantes

1 accipit *ω* ‖ 4 beneficium **RP** ‖ 5 dandis **G**[1] ‖ 6 inpudentes **N**[1] ‖ 12 fluentium **G** ‖ 18 aciem pot. **N**[1] ‖ 19 ius adh. **P** | severitas *Koch* seruitus **O** ‖ 21 accipimus **G** ‖ 24 his **GPS** ‖ 25 adfectu (aff. **P**) **N**[2]**RP** ‖ 26 faciunt **S** ‖ 27 animis **R**[1] ‖ 28 qui amicicie **S** ‖ 29 confugientemque **S** ‖ 30 ut *om.* **N**[1] | desiderandi **N**[1]

vovent. Fere idem itaque exitus est odii et amoris
insani. Tale quiddam et his accidit, qui amicis in- 3
commoda optant, quae detrahant, et ad beneficium iniuria veniunt, cum satius sit vel cessare, quam per
scelus officio locum quaerere. Quid, si gubernator a 4
dis tempestates infestissimas et procellas petat, ut gratior ars sua periculo fiat? quid, si imperator deos oret, ut magna vis hostium circumfusa castris fossas subito inpetu conpleat et vallum trepidante exercitu vellat et in ipsis portis infesta signa constituat, quo maiore cum gloria rebus lassis profligatisque succurrat?
Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui 5
deos contra eum advocant, cui ipsi adfuturi sunt, et ante illos sterni quam erigi volunt; inhumana ista perverse grati animi natura est contra eum optare, cui honeste deesse non possis.

„Non nocet“ inquit „illi votum meum, quia 1 XXVI
simul opto et periculum et remedium.“ Hoc dicis non nihil te peccare sed minus, quam si sine remedio periculum optares. Nequitia est ut extrahas mergere, evertere ut suscites, ut emittas includere; non est beneficium iniuriae finis, nec umquam id detraxisse
meritum est, quod ipse, qui detraxit, intulerat. Non 2
volneres me malo, quam sanes. Potes inire gratiam, si, quia volneratus sum, sanas, non, si volneras, ut sanandus sim; numquam cicatrix nisi conlata volneri placuit, quod ita coisse gaudemus, ut non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum; quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes!

1 mouent **G** || 2 Tale quid **S** | et G^2 ex **OS** | eis his **S** || 3 ad] a N^1 || 5 officii **S** | lococum N^1 || 7 suo **O** *corr.* *ω* *possis* summo || 9 subitti **R** || 10 bellat **N** conuellat N^2**O** || 11 lapsis **P** | succurrant N^1 || 14 ista peruersae **NR** ista et peruersa **GP** || 17 illi inquit **GS** | quia similis **S** || 19 si **GP** *om.* **NR** || 25 sed **S** | qua N^1 | et san. sum **S** || 26 conlata **N** collocata **OS** || 28 ben. nullum **GS** || 29 quanto **N** quantum **OS**

XXVII 1 „Simul“ inquit, „ut possim ferre illi opem, precor.“
Primum, ut te in media parte voti tui occupem, iam
ingratus es; nondum audio, quid illi velis praestare,
scio, quid illum velis pati. Sollicitudinem illi et metum
et maius aliquod inprecaris malum. Optas, ut ope
indigeat: hoc contra illum est; optas, ut ope tua in-
digeat: hoc pro te est. Non succurrere vis illi, sed
2 solvere: qui sic properat, solvi vult, non solvere. Ita,
quod unum in voto tuo honestum videri poterat, ipsum
turpe et ingratum est, nolle debere; optas enim, non
ut tu facultatem habeas referendae gratiae, sed ut ille
necessitatem inplorandae. Superiorem te facis et, quod
nefas est, bene meritum ad pedes tuos mittis. Quanto
satius est honesta voluntate debere, quam rationem
3 per malam solvere! Si infitiareris, quod acceperas,
minus peccares; nihil enim, nisi quod dederat, amitteret;
nunc vis illum subici tibi, iactura rerum suarum et
status mutatione in id devocari, ut infra beneficia sua
iaceat. Gratum te putabo? coram eo, cui prodesse vis,
opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum et
inimicum potest dividi, quod non dubites adversarium
4 et hostem fecisse, si extrema taceantur? Hostes quo-
que optaverunt capere quasdam urbes, ut servarent, et
vincere quosdam, ut ignoscerent, nec ideo non hostilia
vota, in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem
5 venit. Denique qualia esse iudicas vota, quae nemo
minus tibi volet, quam is, pro quo fiunt, succedere?
Pessime cum eo agis, cui vis a dis noceri, a te suc-
curri, inique cum ipsis dis; illis enim durissimas partes
6 inponis, tibi humanas; ut tu prosis, di nocebunt. Si

1 possim **G** possem **O** ‖ **2** tui *ex* tu **N** ‖ **5** opem ind. **N**[1] ope ṭuạ **S** ‖ **6** hoc illi cōntriū est **S** ‖ **7** succurre **G** | *post* illi *5 aut 6 litt. eras. in* **N** | sed ⟨solvi debito; nam⟩ s. *Gertz* ‖ **14** ratione **NR** | per malam rationem **GP** ‖ **16** amitteres **RP** ‖ **18** deuocare **O** *corr.* ω ‖ **22** taceant **G** ‖ **23** *post* capere *iterum* hostes *scr.* **G** ‖ **24** uincere in quibusdam **G**[1] ‖ **25** post *ex* potest **N** ‖ **27** tibi minus **GP** | his **G**

accusatorem submitteres, quem deinde removeres, si
aliqua illum lite inplicares, quam subinde discuteres,
nemo de tuo scelere dubitaret; quid interest, utrum
istuc fraude temptetur an voto, nisi quod potentiores
illi adversarios quaeris? Non est, quod dicas: „Quam 7
enim illi iniuriam facio?“ votum tuum aut supervacuum
est aut iniuriosum, immo iniuriosum, etiam si inritum.
Quidquid non efficis, dei munus est, iniuria vero, quid-
quid optas. Sat est; tibi non aliter debemus irasci,
quam si profeceris.

„Si vota“ inquit „valuissent, et in hoc valuis- 1 XXVIII
sent, ut tutus esses.“ Primum certum mihi optas
periculum sub incerto auxilio. Deinde utrumque cer-
tum puta: quod nocet, prius est. Praeterea tu con- 2
dicionem voti tui nosti, me tempestas occupavit portus
ac praesidii dubium. Quantum tormentum existimas,
etiam si accepero, eguisse? etiam si servatus fuero,
trepidasse? etiam si absolutus fuero, causam dixisse?
Nullius metus tam gratus est finis, ut non gratior sit
solida et inconcussa securitas. Opta, ut reddere mihi 3
beneficium possis, cum opus erit, non, ut opus sit. Si
esset in tua potestate, quod optas, ipse fecisses.

Quanto hoc honestius votum est: „Opto, in eo 1 XXIX
statu sit, quo semper beneficia distribuat, numquam
desideret; sequatur illum materia, qua tam benigne
utitur, largiendi iuvandique; numquam illi sit dando-
rum beneficiorum inopia, datorum paenitentia; naturam
per se pronam ad misericordiam, humanitatem, clemen-
tiam inritet ac provocet turba gratorum, quos illi et
habere contingat nec experiri necesse sit; ipse nulli

1 summitteres (m *pr. ex* ū) **N** ‖ 5 quid **RGP** ‖ 9 ⟨Id ipsum, quod optas,⟩ sat *Haase* | Stat **NR** ‖ 10 proferis **N**[1] perfeceris *Fickert* ‖ 15 occupabit *Gertz* ‖ 19 nullus **N**[1] ‖ 20 Optas **P** ‖ 22 potate **N** *corr. m. 1* | in se fecisse **S** ‖ 23 opta **G** opto ut **S** ‖ 24 statu/// **G** status **R** | quod **S** | non quo des. **G** num (quam *add. m. 1*) **N** ‖ 26 utatur **GPS** | largiendo iuuandoque, ut numquam **GP** ‖ 28 humilitatem **G** ‖ 30 ipsi n. inplicabilis **N**[1] implicabilis (l *alt. ex* t, is *in ras.*) **G**

inplacabilis sit, ipsi nemo placandus; tam aequali in
eum fortuna indulgentia perseveret, ut nemo in illum
2 possit esse nisi conscientia gratus.“ Quanto haec
iustiora vota sunt, quae te in nullam occasionem diffe-
runt, sed gratum statim faciunt! Quid enim prohibet
referre gratiam prosperis rebus? quam multa sunt, per
quae, quidquid debemus, reddere etiam felicibus possu-
mus! fidele consilium, adsidua conversatio, sermo comis
et sine adulatione iocundus, aures, si deliberari velit,
diligentes, tutae, si credere, convictus familiaritas.
Neminem tam alte secunda posuerunt, ut non illi eo
magis amicus desit, quia nihil absit.
XXX 1 Ista tristis et omni voto submovenda occasio ac
procul repellenda; ut gratus esse possis, iratis dis opus
est? Ne ex hoc quidem peccare te intellegis, quod
melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone animo
tuo carcerem, vincula, sordes, servitutem, bellum, ege-
statem; haec sunt occasiones voti tui; si quis tecum
2 contraxit, per ista dimittitur. Quin potius eum poten-
tem esse vis, cui plurimum debes, *et* beatum? quid
enim, ut dixi, vetat te referre etiam summa felicitate
praeditis gratiam? cuius plena tibi occurret et varia
materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus
3 solvi? Nec te invitum distringam; omnia sane exclu-
serit opulenta felicitas, monstrabo tibi, cuius rei inopia
laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit:
scilicet ille, qui verum dicat et hominem inter mentien-
tes stupentem ipsaque consuetudine pro rectis blanda
audiendi ad ignorantiam veri perductum vindicet a

2 in eum **S** || **4** difuerunt **S** || **5** Quid **S** quidquid **NR** Quid? Quid **GP** || **6** Quia multa **G** || **7** et fel. **S** || **9** aures *Erasmus* aut res **O** | deliberare ς | uelud **G** || **10** sic redire **N**[1] | familiaria-tis **G** || **13** Ita **P** | uoti (et o. *om.*) **G** || **14** repellanda **NR** | iratus **RP** || **15** Nec **G** || **18** hae ς || **19** cum traxit **P** contraxerit **G** || **20** et *add.* ω ac **G** *om.* **O** || **21** summam **N**[1] || **22** occurreret **G** uariam materiam **N**[1] || **24** inuitam **O** *corr.* ω in multa *Mg.* destringam **NR** || **28** ipsamque **N**[1] | consuetudinem **N**[1]**P**[1]

consensu concentuque falsorum. Non vides, quemad- 4
modum illos in praeceps agat extincta libertas et fides
in obsequium servile submissa? Dum nemo ex animi 5
sui sententia suadet dissuadetque, sed adulandi certamen
est et unum amicorum omnium officium, una contentio,
quis blandissime fallat, ignoravere vires suas, et, dum
se tam magnos, quam audiunt, credunt, adtraxere super-
vacua et in discrimen rerum omnium perventura bella,
utilem et necessariam rupere concordiam, secuti iram,
quam nemo revocabat, multorum sanguinem hauserunt
fusuri novissime suum; dum vindicant inexplorata pro 6
certis flectique non minus existimant turpe quam vinci
et perpetua credunt, quae in summum perducta maxime
nutant, ingentia super se ac suos regna fregerunt; nec
intellexerunt in illa scena vanis et cito diffluentibus
bonis refulgente ex eo tempore ipsos nihil non adversi
expectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

Cum bellum Graeciae indiceret Xerxes, animum 1 XXXI
tumentem oblitumque, quam caducis confideret, nemo
non inpulit. Alius aiebat non laturos nuntium belli
et ad primam adventus famam terga versuros; alius 2
nihil esse dubii, quin illa mole non vinci solum Graecia,
sed obrui posset; magis verendum, ne vacuas desertas-
que urbes invenirent et profugis hostibus vastae soli-
tudines relinquerentur non habituris, ubi tantas vires
exercere possent; alius vix illi rerum naturam sufficere, 3
angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis
equestribus copiis campestria, vix patere caelum satis
ad emittenda omni manu tela. Cum in hunc modum 4
multa undique iactarentur, quae hominem nimia aesti-
matione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedae-
monius solus dixit ipsam illam, qua sibi placeret,
multitudinem indigestam et gravem metuendam esse

6 ignoraueres (s *del.* **N**^{2}) uiresuas et dum|dum se **N** || 9 utile **NR** | upere **N**^{1} | sicuti **P** || 10 reuocabit **GP** || 13 credum **R** || 14 mutant **G** || 15 et scito **P** || 18 xerses **G** || 23 possit **N**^{1} || 25 habituri ibi (ubi **P**^{2}) **P** || 31 ferentem **P**^{1} || 33 multitudine **N**^{1}

ducenti; non enim vires habere, sed pondus; inmodica
numquam regi posse, nec diu durare, quidquid regi
5 non potest. „In primo“ inquit „statim monte Lacones
obiecti dabunt sui experimentum. Tot ista gentium
milia trecenti morabuntur; haerebunt in vestigio fixi
et conmissas sibi angustias armis tuebuntur, corporibus
obstruent; tota illos Asia non movebit loco; tantas
minas belli et paene totius generis humani ruentis in-
6 petum paucissimi sistent. Cum te mutatis legibus
suis natura transmiserit, in semita haerebis et aestima-
bis futura damna, cum conputaveris, quanti Thermo-
pylarum angusta constiterint; scies te fugari posse,
7 cum scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluri-
bus locis velut torrentis modo ablati, cuius cum magno
terrore prima vis defluit; deinde hinc atque illinc co-
8 orientur et tuis te viribus prement. Verum est, quod
dicitur, maiorem belli adparatum esse, quam qui recipi
ab his regionibus possit, quas obpugnare constituis,
sed haec res contra nos est; ob hoc ipsum te Graecia
9 vincet, quia non capit: uti toto te non potes. Prae-
terea, quae una rebus salus est, occurrere ad primos
rerum inpetus et inclinatis opem ferre non poteris nec
fulcire ac firmare labentia; multo ante vinceris, quam
10 victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exer-
citum tuum ob hoc sustineri non putes posse, quia
numerus eius duci quoque ignotus est; nihil tam
magnum est, quod perire non possit, cui nascitur in
perniciem, ut alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua
11 causa.“ Acciderunt, quae Demaratus praedixerat; divina
atque humana inpellentem et mutantem, quidquid ob-

2 umquam N^1 nuquam **G** ‖ **3** laconesubiecti (lacones subi. N^2) **N** lacones subiecit **O** *corr.* ω ‖ **5** trecenti *del. Haase* ‖ **6** armis *om.* **GP** ‖ **8** irruentis *Mg.* ‖ **9** paucissimis stent **N** -issimi (-mis N^2) sustinent N^2**O** *corr. Gronov* ‖ **15** primabis N^1 ‖ **16** uerbum est quo N^1 ‖ **20** toto te *ex* tote **N** toto res te **G** | potest **RGP** ‖ **21** una nobis *Koch* ‖ **23** labantia *Mrt.* ‖ **25** putes non **GP** ‖ **27** posset N^1R^1 ‖ **29** dematus **N** *corr.* N^2 (-thus) ‖ **30** iactantem *Hermes* | obsisterat N^1

stiterat, trecenti stare iusserunt, stratusque passim per totam Graeciam Perses intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore quam damno miserior Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, et permisit petere, quod vellet. Petit ille, 12 ut Sardis, maximam Asiae civitatem, curru vectus intraret rectam capite tiaram gerens; id solis datum regibus. Dignus fuerat praemio, ante quam peteret; sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi!

Divus Augustus filiam ultra inpudicitiae male- 1 XXXII dictum inpudicam relegavit et flagitia principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comissationibus civitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiae in stupra placuisse, cottidianum ad Marsyam concursum, cum ex adultera in quaestuariam versa ius omnis licentiae sub ignoto adultero peteret. Haec tam vindicanda principi quam tacenda, quia qua- 2 rundam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit, parum potens irae publicaverat. Deinde, cum interposito tempore in locum irae subisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quae tam diu nescierat, donec loqui turpe esset, saepe exclamavit: „Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa aut Maecenas vixisset!“ Adeo tot habenti milia hominum duos reparare difficile est. Caesae sunt legiones et 3 protinus scriptae; fracta classis et intra paucos dies natavit nova; saevitum est in opera publica ignibus,

1 Stratus quam per totum passim **G** ‖ 4 demato **N** *corr.* **N**[3](tho) | uerbum **N**[1] ‖ 5 petiit **N**[2]**RGP** ‖ 9 in quam **N**[1] ‖ 11 intra pudiciciae edictum male inp. **G** ‖ 12 domum **R** ‖ 13 adimmissos **G** ‖ 14 comesat. (commessat. **P**) **N**[2]**RGP** ‖ 16 ad cot(t)idianum ad **O** *corr.* **ω** | marsiam **O** ‖ 17 conuentum **G** ‖ 18 petere **N**[1] pateretur *Bhr.* ‖ 19 quia] et **G** ‖ 22 uerecundiam **N**[1] ‖ 23 ressisset **N**[1] ‖ 26 uixisset **G** uixissent **O** ‖ 28 fracta **G** facta **O** | et intra *bis scr.* **N** ‖ 29 natauit **G** notauit **O**

surrexerunt meliora consumptis: tota vita Agrippae et
Maecenatis vacavit locus. Quid? putem defuisse similes,
qui adsumerentur, an ipsius vitium fuisse, quia maluit
4 queri quam quaerere? Non est, quod existimemus
Agrippam et Maecenatem solitos illi vera dicere; qui
si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis in-
genii mos est in praesentium contumeliam amissa lau-
dare et his virtutem dare vera dicendi, a quibus iam
audiendi periculum non est.

XXXIII 1 Sed ut me ad propositum reducam, vides, quam
facile sit gratiam referre felicibus et in summo huma-
narum opum positis. Dic illis, non quod volunt audire,
sed quod audisse semper volent; plenas aures adula-
tionibus aliquando vera vox intret; da consilium utile.
2 Quaeris, quid felici praestare possis? effice, ne felicitati
suae credat, ut sciat illam multis et fidis manibus
continendam. Parum in illum contuleris, si illi stul-
tam fiduciam permansurae semper potentiae excusseris
docuerisque mobilia esse, quae dedit casus, et maiore
cursu fugere, quam veniunt, nec iis portionibus, quibus
ad summa perventum est, retro iri, sed saepe inter
3 maximam fortunam et ultimam nihil interesse? Nescis,
quantum sit pretium amicitiae, si non intellegis multum
te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus
tantum, sed saeculis raram, quae non aliubi magis de-
4 est, quam ubi creditur abundare. Quid? istos tu libros,
quos vix nomenclatorum conplectitur aut memoria aut
manus, amicorum existimas esse? non sunt isti amici,
qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas et
secundas admissiones digeruntur.

XXXIV 1 Consuetudo ista vetus est regibus regesque simu-
lantibus populum amicorum discribere, et proprium

1 succurrerunt **G** | uit N^1 || 3 qui m. ω || 4 quaeri **NRG** || 8 iis *Gertz* | libertatem *Koch* || 12 audere sed quam **S** || 20 his **GP** || 23 amiciti N^1 || 24 ded. amiciciam **S** || 25 alicubi **PS** || 26 creditura ab. N^1 || 27 nomendatorum **P** || 29 quia in N^1 || 31 reges qui N^1 || 32 describere **O** | et **N** est N^2**O**

superbiae magno aestimare introitum ac tactum sui
liminis et pro honore dare, ut ostio suo propius adsideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua
deinceps multa sunt ostia, quae receptos quoque excludant. Apud nos primi omnium *C.* Gracchus et mox 2
Livius Drusus instituerunt segregare turbam suam et
alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios
universos. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt secundos, numquam veros. Amicum vocas, 3
cuius disponitur salutatio? aut potest huius tibi fides
patere, qui per fores maligne apertas non intrat, sed
inlabitur? huic pervenire usque ad libertatem destringendam licet, cuius volgare et publicum verbum
et promiscuum ignotis ‚have!' non nisi suo ordine
emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, 4
quorum salutatio urbem concutit, scito, etiam si animadverteris obsessos ingenti frequentia vicos et commeantium in utramque partem catervis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum,
amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quae- 5
ritur; illo recipiendus, illic retinendus est et in sensus
recondendus. Hoc doce: gratus es.

Male de te existimas, si inutilis es nisi adflicto, 1 XXXV
si rebus bonis supervacuus es. Quemadmodum te et
in dubiis et in adversis et in laetis sapienter geris, ut
dubia prudenter tractes, adversa fortiter, laeta moderate,
ita in omnia utilem te exhibere amico potes. Adversa
eius nec deserueris nec optaveris; multa nihilo minus,
ut non optes, in tanta varietate, quae tibi materiam
exercendae fidei praebeant, incident. Quemadmodum, 2
qui optat divitias alicui in hoc, ut illarum ipse partem

2 luminis **P** | hostio **N**[1]**G** | proprius **N**[1] || **3** gr. piorum **G** || **5** C. *add. Mrt.* || **7** cum conpluribus **G** || **9** uiros **N**[1] || **10** an potest **F** || **12** distring. libert. **GP** || **14** ignotus habe **O** *corr. Erasmus* (ave) || **17** angenti **R**[1]**GP** || **20** amicos non **N**[1] || **24** supervacuum est **O** *corr.* ς est *del.* ω || **27** amico exh. **GP**[2] || **28** desieris **S** || **31** partem ipse **GP**

ferat, quamvis pro illo videatur optare, sibi prospicit,
sic, qui optat amico aliquam necessitatem, quam ad-
iutorio suo fideque discutiat, quod est ingrati, se illi
praefert et tanti existimat illum miserum esse, ut ipse
gratus sit, ob hoc ipsum ingratus; exonerare enim se
3 vult et gravi sarcina liberare. Multum interest, utrum
properes referre gratiam, ut reddas beneficium, an ne
debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit
et idoneum illi venire tempus volet; qui nihil aliud
quam ipse liberari vult, quo modo cumque ad hoc cupiet
4 pervenire, quod est pessimae voluntatis. „Ista“ inquit
„festinatio nimium grati est!“ Id apertius exprimere
non possum, quam si repetivero, quod dixi: Non vis
reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere
videris: „Quando isto carebo? quocumque modo mihi
laborandum est, ne isti obligatus sim.“ Si optares,
ut illi de suo solveres, multum abesse videreris a
grato; hoc, quod optas, iniquius est: execraris enim
illum et caput sanctum tibi dira precatione defigis.
5 Nemo, ut existimo, de immanitate animi tui dubitaret,
si aperte illi paupertatem, si captivitatem, si famem
ac metum inprecareris; at quid interest, utrum vox
ista sit voti tui an vis? aliquid enim horum optas.
I nunc et hoc esse grati puta, quod ne ingratus qui-
dem faceret, qui modo non usque in odium, sed tan-
tum usque ad infitiationem beneficii perveniret!

4 profert RG | aestimat ς | et ipse P[1] ‖ 5 sit et ob GP ‖ 7 anne N anne ut N[2]O ‖ 8 aptauit O ‖ 11 inquam *Lps.* ‖ 12 nimium grati *Mg.* (grati *iam Haase*) nimiam ingrati N nimia ingr. (nim. fest. ingr. G) N[2]O nimia, non ingrati *J Mueller* ‖ 17 solueris N[1] | uideris G ‖ 18 iniquus G ‖ 19 illud O *corr.* ω | tibi *om.* N[1] | deprecatione *Skutsch* inpr. ω | dificis NR difficis G dissicis P *corr.* ω ‖ 20 animi *bis scr.* N[1] ‖ 22 letum *Grut.* morbum *Klammer* | at quid ω aliquid quid N aliquid N[2]O atqui quid *Gertz* ‖ 23 tui. Sanius (tuis an uis N) aliquid enim (enim al. GP) h. opta. Sim (si in N) nunc O *corr. Rubenius* tui, si animus ei al. h. optat *Pinc.* ‖ 24 gratum GP ‖ 26 infinitiationem N[1]

Quis pium dicet Aenean, si patriam capi voluerit, 1 XXXVI ut captivitati patrem eripiat? Quis Siculos iuvenes ut bona liberis exempla monstrabit, si optaverint, ut Aetna inmensam ignium vim super solitum ardens et incensa praecipitet datura ipsis occasionem exhibendae pietatis ex medio parentibus incendio raptis? Nihil 2 debet Scipioni Roma, si Punicum bellum, ut finiret, aluit; nihil Deciis, quod morte patriam servaverunt, si prius optaverant, ut devotioni fortissimae locum ultima rerum necessitas faceret. Gravissima infamia est medici opus quaerere; multi, quos auxerant morbos et inritaverant, ut gloria maiore sanarent, non potuerunt discutere aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

Callistratum aiunt (ita certe Hecaton auctor 1 XXXVII est), cum in exilium iret, in quod multos cum illo simul seditiosa civitas et intemperanter libera expulerat, optante quodam, ut Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem reditum. Rutilius 2 noster animosius, cum quidam illum consolaretur et diceret instare arma civilia, brevi futurum, ut omnes exules reverterentur: „Quid tibi“ inquit „mali feci, ut mihi peiorem reditum quam exitum optares? Ut malo, patria exilio meo erubescat, quam reditu maereat!“ Non est istud exilium, cuius neminem non magis quam

15 *Hecaton fr. XV Fowler*

1 piam **N**[1] ‖ **2** captitati **N**[1] captiuitate (*super* e *ras.*) p. eriperet **S** ‖ **3** monstrauit **NR** monstrarent **GP** *corr. Grut.* | optauerunt **GP** ‖ **4** (a)ethna **N**[2]**RGP** | inmensa i. insuper (ui super **P**) sol. **GP** | ardens daretur ipsis occasio ex(h)ib. **GP** ard. et i. precepit et daturi ipsi **NR** *corr. Gronov* ‖ **8** aluit *Gronov* aliud **NR** perseuerauit. Aliud **GP** ‖ **9** optauerunt **G** ‖ **12** intrauerant **O** *corr.* ς incitauerant ς | maiore gloria **GP** ‖ **15** Callistrarum **R** | autor est **N** auctore **G** auctorē **S** ‖ **16** simul cum illo **GP** ‖ **17** expulera **N**[1] ‖ **20** animosus **S** | cum enim q. i. conlaretur **G** | solaretur **S** ‖ **22** feci *om.* **G** ‖ **23** paiorem **N**[1] | ut malo **N** malo ut **N**[2]**O** ‖ **24** reditum ereat (haereat **N**) **NR**

3 damnatum pudet. Quemadmodum illi servaverunt bonorum civium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos iniquo malo adfici quam omnes publico, ita non servat grati hominis adfectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult obprimi, quas ipse submoveat, quia, etiam si bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est incendium extinxisse, quod feceris.

XXXVIII 1 In quibusdam civitatibus inpium votum sceleris vicem tenuit. Demades certe Athenis eum, qui necessaria funeribus venditabat, damnavit, cum probasset magnum lucrum optasse, quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quaeri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optavit, non ut multis venderet, sed ut care, ut parvo sibi constarent, quae
2 venditurus esset. Cum constet negotiatio eius ex empto et vendito, quare votum eius in unam partem trahis, cum lucrum ex utraque sit? Praeterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes; omnes enim idem volunt, id est, intra se optant. Magnam partem hominum damnabis; cui enim non ex alieno incom-
3 modo lucrum? Miles bellum optat, si gloriam; agricolam annonae caritas erigit; eloquentiae pretium excitat litium numerus; medicis gravis annus in quaestu est; institores delicatarum mercium iuventus corrupta locupletat; nulla tempestate tecta, nullo igne laedantur: iacebit opera fabrilis. Unius votum deprensum est,
4 omnium simile est. An tu Arruntium et Haterium et

1 putet **N**[1] ‖ **3** qua **N**[1] ‖ **5** de facultatibus **P** ‖ **6** opprimi **GP** *om.* **NR** uult affici *post* submoueat **S** ⟨distringi⟩ diffic. *Gertz* | quia **NRS** qui **GP** ‖ **7** cogitet **G** ‖ **8** est **G** quidem **NR** *om.* **P** cedet *Gertz* ‖ **9** feris **R** ‖ **14** mortem non peterat (*ex* peteat) **N**[1] ‖ **17** esset. Constat **G** | ex epto **N**[1] ‖ **21** Magnam ⟨praeterea⟩ *vel* ⟨porro⟩ *Gertz* ‖ **23** optat. inglorium **GP** ‖ **24** excitat *Wsg.* exceptat **O** disceptat *Mg.* exaltat *Btl.* ‖ **25** qu(a)estus **N**[1]**G** quaestum ω ‖ **27** tecta *post* ledantur **GP** | laetantur **N**[1] ‖ **28** deprehensum **G** ‖ **29** arṇuntium **G** | aterium **G**[1]

ceteros, qui captandorum testamentorum artem pro-
fessi sunt, non putas eadem habere quae dissignatores
et libitinarios vota? illi tamen, quorum mortes optent,
nesciunt, hi familiarissimum quemque, ex quo propter
amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt; illorum
damno nemo vivit, hos, quisquis differt, exhaurit; optant
ergo non tantum, ut accipiant, quod turpi servitute
meruerunt, sed etiam, ut tributo gravi liberentur. Non 5
est itaque dubium, quin hi magis, quod damnatum est
in uno, optent, quibus, quisquis morte profuturus est,
vita nocet; omnium tamen istorum tam nota sunt vota
quam inpunita. Denique se quisque consulat et in
secretum pectoris sui redeat et inspiciat, quid tacitus
optaverit: quam multa sunt vota, quae etiam sibi fateri
pudet! quam pauca, quae facere coram teste possimus!

Sed non, quidquid reprehendendum, etiam dam- 1 XXXIX
nandum est, sicut hoc votum amici, quod in manibus
est, male utentis bona voluntate et in id vitium in-
cidentis, quod devitat; nam dum gratum animum festi-
nat ostendere, ingratus est. Hoc ait: „In potestatem 2
meam recidat, gratiam meam desideret, sine me salvus,
honestus, tutus esse non possit, tam miser sit, ut illi
beneficii loco sit, quidquid redditur.“ Haec dis audien-
tibus: „Circumveniant illum domesticae insidiae, quas
ego possim solus obprimere, instet potens inimicus et
gravis, infesta turba nec inermis, creditor urgueat,
accusator.“ Vide, quam sis aecus: horum optares nihil, 1 XL
si tibi beneficium non dedisset. Ut alia taceam, quae
graviora conmittis pessima pro optimis referendo, hoc
certe delinquis, quod non expectas suum cuiusque rei
tempus, quod aeque peccat, qui non sequitur, quam qui
antecedit. Quomodo beneficium non semper recipien-

2 designatores *ω* || **4** *et* **9** hi **N** hii $\mathbf{N}^2$**O** || **5** spei *Mrt.* rei **O** || **10** in illo *Gertz* || **13** pectori $\mathbf{N}^1$ || **15** pudeat *Wsg.* | possumus **G** || **18** uitium *om.* **FG** || **19** euitat **O** *corr.* *Siesbye* || **20** „Hic“ ait „in“ *mult. edd.* || **26** urg(u)et $\mathbf{N}^1\mathbf{G}^1$ || **27** et acc. ς || **28** sit tibi $\mathbf{N}^1$

2 dum est, sic non utique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses; quanto ingratior es, qui desiderare me cogis! Expecta! quare subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatum moleste *te* fers? quare quasi cum acerbo feneratore signare rationem parem properas? quid mihi negotium quaeris? quid in me deos inmittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

XLI 1 Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia debere secure et occasiones reddendorum observare, non manu facere. Ipsam hanc cupiditatem primo quoque tempore liberandi se meminerimus ingrati esse; nemo enim libenter reddit, quod invitus debet, et, quod apud se esse non vult, onus iudicat esse, non munus.
2 Quanto melius ac iustius in promptu habere merita amicorum et offerre, non ingerere, nec obaeratum se iudicare, quoniam beneficium commune vinculum est et inter se duos adligat! Dic: „Nihil moror, quominus tuum revertatur; opto, hilaris accipias. Si necessitas alterutri nostrum inminet fatoque quodam datum est, ut aut tu cogaris beneficium recipere aut ego *alterum* accipere, det potius, qui solet. Ego paratus sum:

nulla mora in Turno est;

ostendam hunc animum, cum primum tempus advenerit; interim di testes sunt."

XLII 1 Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te adfectum et quasi manu prendere verentis et aestuantis, ne in ullo officio sis tardior. Non decet gratum animum

23 *Verg. A. XII 11*

3 subdesidere N[1] ‖ 5 te *add. Grut.* | aceruo N[2]R arcebo G[1] ‖ 7 quomo N[1] | erigeres S ‖ 10 secure deb. GPS ‖ 11 cupitatem N[1] ‖ 15 Quanto non m. S ‖ 16 abaeratum N[1] ‖ 18 quominus ⟨munus⟩ *Grut.* ‖ 20 factoque P ‖ 21 cogaris ⟨bis⟩ *JMueller* | alterum *add. Gertz* ‖ 25 sint S sunto *Grut.* ‖ 26 mi ω mihi O | in ω ad O apud ς ‖ 27 manum G | in nullo GP ‖ 28 tardius R[1]

sollicitudo, contra summa fiducia sui et ex conscientia veri amoris dimissa omnis anxietas. Tam convicium est: ‚Recipe‘ quam: ‚Debes‘. Hoc primum beneficii dati sit ius, ut recipiendi tempus eligat, qui dedit.
„At vereor, ne homines de me sequius loquantur.“ 2
Male agit, qui famae, non conscientiae gratus est. Duos istius rei iudices habes, illum, *quem non debes timere, et te,* quem non potes. „Quid ergo? si nulla intervenerit occasio, semper debebo?“ Debebis; sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Paenitet accepti beneficii, quem nondum redditi piget; quare, qui tibi dignus visus est, a quo acciperes, indignus videatur, cui diu debeas?

In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi 1 XLIII
credunt proferre, donare, plurium sinum ac domum inplere, cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna; nesciunt, quanto interim maius ac difficilius sit capere, quam fundere. Nam, ut nihil alteri detraham, quoniam utrumque, ubi virtute fit, par est, non minoris est animi beneficium debere quam dare; eo quidem operosius hoc quam illud, quo maiore diligentia custodiuntur accepta, quam dantur. Itaque 2
non est trepidandum, quam cito reponamus, nec procurrendum intempestive, quia aeque delinquit, qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat. Positum est illi apud me; nec illius

1 summam fidutiam GP ‖ 2 demissa O | Iam G ‖ 3 recipe N recipere O | quod debes O *corr. Haupt* 'recipe, quod ⟨debeo' quam 'redde, quod⟩ debes' *Wsg. et Haase* (da, quod) ‖ 5 sepius G ‖ 6 ⟨gratia⟩ gratus *Gemoll* ‖ 7 iūd NR | quem non debes timere, et te *add. Gertz* quem non potes et quem potes ς ⟨quem potes fallere, et te,⟩ quem *Haase praeeunte Erasmo* ‖ 8 interuenit o. super S ‖ 10 uoluntate S ‖ 13 uidebatur cui tu deb. S ‖ 16 profore donatione S ‖ 20 utrumque NG utrum RP | ubi *et* fit *om.* G ‖ 21 non ////// (*sub ras.* ut) G | ben. *om.* S ‖ 23 acc. quantur. It. N[1] ‖ 24 trepidantibus (*corr. m. 2*) non est S | procurandum S ‖ 27 est *om.* G

nomine nec meo timeo. Bene illi cautum est; non potest hoc beneficium perdere nisi mecum, immo ne
3 mecum quidem: egi illi gratias, id est, rettuli. Qui nimis de reddendo beneficio cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Praestet se in utrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus reddamusque laeti; si illud apud nos custodiri mavult, quid thensaurum eius eruimus? quid custodiam recusamus? dignus est, quoi, utrum volet, liceat. Opinionem quidem et famam eo loco habeamus, tamquam non ducere sed sequi debeat.

2 nec **GP** ‖ 3 id est rett. *om.* **FG** | quimis **N**[1] ‖ 5 praestat **S** praestat esse *Erasmus* praestes te *Gertz* ‖ 7 Si ς S (*sic; i ss. m. 1*) **S** *om.* **O** | malunt *ut vid.* **G**[1] ‖ 8 quid **GS** qui **O** ‖ 9 quoi **N** cui **N**[2]**O**

LIB : ANNEI : SENECAE : AD AEBU|TIUM : LIBERALEM : DE BENE|FICIIS. LIB : VI : EXP. . . .| INCP : LIBER VII : FELICITER : : : (*ab alio rubricatore scriptum, quam qui praecedunt indices*) **N**

L. ANNAEI SENECAE

AD

AEBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER VII

Bonum, mi Liberalis, habeas animum volo: 1 I

in manibus terrae; non hic te carmine longo
atque per ambages et longa exorsa tenebo.

Reliqua hic liber cogit, et exhausta materia circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim; boni tamen consules, quidquid ibi superest, cum tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari mihi, debuit paulatim 2
opus crescere et ea pars in finem reservari, quam quilibet etiam satiatus adpeteret. Sed quidquid maxime necessarium erat, in primum congessi; nunc, si quid effugit, recolligo. Nec mehercules, si me interroges, nimis ad rem existimo pertinere, ubi dicta sunt, quae regunt mores, prosequi cetera non in remedium animi, sed in exercitationem ingenii inventa. Egregie enim 3
hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus,

2 *Verg. g. II 45*

1 mi *ω* mi(c)hi **O** ‖ **2** ficto *Verg.* ‖ **4** materiam **N**[1] ‖ **6** ibi *Haase* tibi **O** *om. ω* ‖ **12** minus ad **G** ‖ **13** persequi *ω* ‖ **15** scynius **G**

etiam si maximis conparetur, solet plus prodesse, si
pauca praecepta sapientiae teneas, sed illa in promptu
tibi et in usu sint, quam si multa quidem didiceris,
4 sed illa non habeas ad manum. „Quemadmodum“ in-
quit „magnus luctator est, non qui omnes numeros
nexusque perdidicit, quorum usus sub adversario rarus
est, sed qui in uno se aut altero bene ac diligenter
exercuit et eorum occasiones intentus expectat (neque
enim refert, quam multa sciat, si scit, quantum victo-
riae satis est), sic in hoc studio multa delectant, pauca
5 vincunt. Licet nescias, quae ratio oceanum effundat
ac revocet, quare septimus quisque annus aetati signum
inprimat, quare latitudo porticus ex remoto spectanti-
bus non servet portionem suam, sed ultima in angustius
coeant et columnarum novissime intervalla iungantur,
quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum
iungat, utrum unus concubitus spargatur in duos an
totiens concepti sint, cur pariter natis fata diversa
sint maximisque rerum spatiis distent, quorum inter
ortus minimum interest: non multum tibi nocebit
transisse, quae nec licet scire nec prodest. Involuta
6 veritas in alto latet. Nec de malignitate naturae queri
possumus, quia nullius rei difficilis inventio est, nisi
cuius hic unus inventae fructus est, invenisse; quid-
quid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto
7 aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit,
si se supra metus sustulit nec avida spe infinita con-
plectitur, sed didicit a se petere divitias; si deorum
hominumque formidinem eiecit et scit non multum
esse ab homine timendum, a deo nihil; si contemptor

3 usum **N**[1] ‖ 8 nec enim **GP** ‖ 9 sciat sit quantum **S** ‖ 10 sic **N**[2]**RGS** si **NP** ‖ 11 qua **R** ‖ 12 etatis signat inpr. **S** ‖ 14 proportionem *ω* | angustius **N** angustias (gustias, *sed* an *ss.* **R**) **OS** ‖ 17 unus conceptus *Wsbg.* ‖ 18 concepti sint *ω* concepisset **OS** | facta **G** fat aduersa **N**[1] ‖ 22 non de **S** ‖ 23 diffilis **N**[1] | nisi *om.* **G** ‖ 25 inparato **G** ‖ 26 contepsit **N**[1] ‖ 27 metus **N** metum **OS** | auidia **G** ‖ 28 si didicit **G** ‖ 30 deo͞ **N** dō **N**[2]**RP**

omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus est, ut illi liqueat mortem nullius mali materiam esse, multorum finem; si animum virtuti consecravit et, quacumque vocat illa, planum putat; si sociale animal et in commune genitus mundum ut unam omnium domum spectat et conscientiam suam dis aperuit semperque tamquam in publico vivit se magis veritus quam alios: subductus ille tempestatibus in solido ac sereno stetit consummavitque scientiam utilem ac necessariam. Reliqua oblectamenta otii sunt; licet enim iam in tutum retracto animo ad haec quoque excurrere cultum, non robur, ingeniis adferentia."

Haec Demetrius noster utraque manu tenere pro- 1 II
ficientem iubet, haec nusquam dimittere, immo adfigere et partem sui facere eoque cottidiana meditatione perduci, ut sua sponte occurrant salutaria et ubique ac statim desiderata praesto sint et sine ulla mora
veniat illa turpis honestique distinctio. Sciat nec 2
malum esse ullum nisi turpe nec bonum nisi honestum; hac regula vitae opera distribuat; ad hanc legem et agat cuncta et exigat miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos quorumque animus inerti otio torpet. Dicat sibi ipse: „Voluptas fragilis est, brevis, fastidio obiecta, quo avidius hausta est citius in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut paeniteat aut pudeat, in qua nihil est magnificum aut quod naturam hominis dis proximi deceat, res humilis, membrorum turpium
aut vilium ministerio veniens, exitu foeda. Illa est 3

4 quocumque S ‖ 5 omnium NR *om.* GP ‖ 9 consumauitque (m *ss.*) N consummauit (-umauit PS) OS ‖ 10 ostii N^1 | licet autem S ‖ 11 retacto N^1 redacto *Gertz* | hoc q. excurre S ‖ 12 afferentiā G ‖ 13 hoc S | teneri N ‖ 14 hoc S | numquam ς | demittere N^1 | adficere (aff. G) O *corr.* ω ‖ 15 meditaone N^1 ‖ 19 esse ullum esse nisi N | bonum esse S ‖ 20 distr. et ad h. regulam agat S ‖ 21 miserrimos quoque S ‖ 22 quantumcunque S | fulgebunt S | uetri N^1 ‖ 23 quorumcumque S ‖ 28 res *om.* N^1

voluptas et homine et viro digna non inplere corpus nec saginare nec cupiditates inritare, quarum tutissima est quies, sed perturbatione carere et ea, quam hominum inter se rixantium ambitus concutit, et ea, quae intolerabilis ex alto venit, ubi de dis famae creditum
4 est vitiisque illos nostris aestimavimus.“ Hanc voluptatem aequalem, intrepidam, numquam sensuram sui taedium percipit hic, quem deformamus quom maxime, ut ita dicam, divini iuris atque humani peritus. Hic praesentibus gaudet, ex futuro non pendet; nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus et distorquentibus mentem nihil sperat aut cupit nec se mittit in dubium suo contentus.
5 Et ne illum existimes parvo esse contentum, omnia illius sunt, non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt, cui, quamquam in litore rubri maris steterat, plus deerat, quam qua venerat. Illius ne ea quidem erant, quae tenebat aut vicerat, cum in oceano Onesicritus praemissus explorator erraret et bella in ignoto mari
6 quaereret. Non satis adparebat inopem esse, qui extra naturae terminos arma proferret, qui se in profundum inexploratum et inmensum aviditate caeca prosus inmitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit.

III 1 Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium, quos fortuna inritavit inplendo. Cyrum et Cambysen et totum regni Persici stemma percense:

3 inquies *Skutsch* | perturbationē **S** || 4 concitat *Grut.* || 6 uoluntatem **P** || 8 quem uere def. **S** | quom *Skutsch* cum *Pinc.* qui **G** quem **O** quam ς || 9 periturus **P** || 11 in **N**[2]**GP** *om.* **NR** || 12 ex. est et **S** | mentem et nihil **NRS** m. est: n. *Gertz* || 13 *et* 14 contemptus **S** || 14 et ne **S** ne et (etiam **G**) **O** Nec ω | estimes **S** || 16 cui quamquam **N** cuiquam **O** cui quia **G**[2] || 17 qua **N** quia **O** || 22 auiditate *bis scr.* **N**[1] | prosus **N** prorsus **N**[2]**O** || 23 quod (*bis*) **N**[1] | eripuit **RP** || 26 hoc **NR**[2] *om.* **O** || 29 persicis **N**[1]

quem invenies, cui modum imperii satietas fecerit, qui
non vitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione
finierit? Nec id mirum est: quidquid cupiditati con-
tingit, penitus hauritur et conditur, nec interest, quan-
tum eo, quod inexplebile est, congeras. Unus est 2
sapiens, cuius omnia sunt nec ex difficili tuenda; non
habet mittendos trans maria legatos nec metanda in
ripis hostilibus castra, non oportunis castellis dispo-
nenda praesidia; non opus est legione nec equestribus
turmis. Quemadmodum di inmortales regnum inermes
regunt et illis rerum suarum ex edito tranquilloque
tutela est, ita hic officia sua, quamvis latissime pateant,
sine tumultu obit et omne humanum genus potentissi-
mus eius optimusque infra se videt. Derideas licet: 3
ingentis spiritus res est, cum Orientem Occidentemque
lustraveris animo, quo etiam remota et solitudinibus
interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam
rerum, quas natura beatissime fundit, adspexeris, emit-
tere hanc dei vocem: „Haec omnia mea sunt!“ Sic
fit, ut nihil cupiat, quia nihil est extra omnia.

„Hoc ipsum“ inquis „volui! teneo te! volo videre, 1 IV
quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti,
expliceris. Dic mihi: quemadmodum potest aliquis
donare sapienti, si omnia sapientis sunt? nam id quo-
que, quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest
beneficium dari sapienti, cui, quidquid datur, de suo
datur; atqui dicitis sapienti posse donari. Idem autem
me scito et de amicis interrogare: omnia dicitis illis
esse communia; ergo nemo quicquam donare amico
potest; donat enim illi communia.“ Nihil prohibet 2
aliquid et sapientis esse *et* etiam eius, qui possidet,
cui datum et adsignatum est. Iure civili omnia regis

3 contigit ω || 5 ei, quod *Koch* | inexplicabile G^1 || 7 metanda **G** metenda **O** || 8 ⟨in⟩ op. *Wsg.* || 15 spr̃ **N** || 17 copia **P** || 18 latissime **G** || 19 diei **N** || 21 uoluit N^1 || 24 dare **S** dona G^1 | o. sapienti N^1 o. sipientis **R** || 26 dari ben. **GP** sap. ben. dari (i *ex* e) **S** || 27 aut quid **S** | donare P^1 dari **S** || 31 et *add.* ς et tamen *Gertz*

sunt, et tamen illa, quorum ad regem pertinet universa possessio, in singulos dominos discripta sunt, et unaquaeque res habet possessorem suum; itaque dare regi et domum et mancipium et pecuniam possumus nec donare illi de suo dicimur; ad regem enim potestas
3 omnium pertinet, ad singulos proprietates. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt; et totus ager utique ullius rei publicae est, pars deinde suo domino quaeque censetur; ideoque donare agros nostros rei publicae possumus, quamvis illius esse dicantur, quia
4 aliter illius sunt, aliter mei. Numquid dubium est, quin servus cum peculio domini sit? dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet servus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit; nec ideo non est munus, cum volens dedit, quia potuit
5 eripi, etiam si noluisset. Quemadmodum probemus omnia? nunc enim omnia sapientis esse inter duos convenit; illud, quod quaeritur, colligendum est, quomodo liberalitatis materia adversus eum supersit, cuius
6 universa esse concessimus. Omnia patris sunt, quae in liberorum manu sunt; quis tamen nescit donare aliquid et filium patri? Omnia deorum sunt; tamen et dis donum posuimus et stipem iecimus. Non ideo, quod habeo, meum non est, si meum tuum est; potest enim idem meum esse et tuum.

7 „Is“ inquit, „cuius prostitutae sunt, leno est; omnia autem sapientis sunt; inter omnia et prostitutae sunt; ergo prostitutae sapientis sunt. Leno autem est, cuius

1 et tamen — descr. sunt *bis scr.* N¹ ‖ 2 in] ut S | dñs (= dominus) N¹ | descripta O distributa S ‖ 4 domum | domum N¹ ‖ 5 dimur N¹ ‖ 6 proprietas ω ‖ 9 utique *scripsi* aut O illius (*alterum* illius *ss. m. 3*) G illius aut illius ω ante unius *Mg.* alicuius *Werth* Apulicus *Feldmann* publicus *Skutsch* ‖ 11 ullius G ‖ 14 ideo G adeo O ‖ 17 prob. omnia sapientis esse ⟨, videbimus⟩ (*mallem* ⟨nunc non curo⟩); nunc enim inter nos *Mg.* omnia s. e. nunc iam inter *Haeberlin* ‖ 24 et dis et donum N¹ ‖ 25 meum *alt. del. Mrt.* | potes R ‖ 26 esse meum RGP

prostitutae sunt; ergo sap vetant emere, dicunt enim omnia autem sapientis sunt Sic vetant mutuum sumere pecunia sua pendat. Innu cavillantur, cum pulcherri intellegant. Etenim sic om nihilo minus proprium quis habeat, quemadmodum sub imperio possidet, singuli do bandae rei veniet; interim l me id, quod aliter sapientis donare sapienti. Nec miru totum, posse donari. Con aliquid tuum est, aliquid m tuae meus est. Itaque nec prohibente, quamvis in tua si annona carior fuerit aut

heu! frustra magnum alt

in tuo natum, in tuo posit Nec conductum meum, quan nec servum tuum, mercenn cum a te raedam conduxer tibi in vehiculo tuo seder posse fieri, ut aliquis ac munus accipiat.

In omnibus istis, quae dem rei dominus est. Quo minus est, alter usus. Lib

19 *Verg. g. I 158*

4 sicut etant. mutuum N 6 dicatur G dicantur O ‖ 7 inte 13 dare G ‖ 14 dari (i *ex* e?) frustra *Verg.* ‖ 20 possitum N ‖ 2 28 alter NS aliter O ‖ 29 alite

eosdem Dorus librarius suos vocat, et utrumque verum
est: alter illos tamquam auctor sibi, alter tamquam
emptor adserit; ac recte utriusque dicuntur esse, utrius-
que enim sunt, sed non eodem modo. Sic potest Titus
2 Livius a Doro accipere aut emere libros suos. Possum
donare sapienti, quod viritim meum est, licet illius
sint omnia; nam cum regio more cuncta conscientia
possideat, singularum autem rerum in unumquemque
proprietas sit sparsa, et accipere munus et debere et
3 emere et conducere potest. Caesar omnia habet, fiscus
eius privata tantum ac sua; et universa in imperio
eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid
non sit, sine diminutione imperii quaeritur; nam id
quoque, quod tamquam alienum abiudicatur, aliter
illius est. Sic sapiens animo universa possidet, iure
ac dominio sua.

VII 1 Bion modo omnes sacrilegos esse argumentis col-
ligit, modo neminem. Cum omnes de saxo deiecturus
est, dicit: „Quisquis id, quod deorum est, sustulit et
consumpsit atque in usum suum vertit, sacrilegus est;
omnia autem deorum sunt; quod quisque ergo tollit,
deorum tollit, quorum omnia sunt; ergo, quisquis tollit
2 aliquid, sacrilegus est.“ Deinde, cum effringi templa
et expilari inpune Capitolium iubet, dicit nullum sacri-
legum esse, quia, quidquid sublatum est, ex eo loco,
qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum
3 est. Hic respondetur omnia quidem deorum esse, sed
non omnia dis dedicata; in iis observari sacrilegium,
quae religio numini adscripsit. Sic et totum mundum
deorum esse inmortalium templum, solum quidem am-

17 *Bion cfr. Teletis rell. ed. Hense p. LXII*

1 dorius **S** ‖ 2 actor **P** ‖ 3 ac ς at (t *ex* d **N**) **O** *om.* **S** ita *Gertz* ‖ 5 libius **NR** ‖ 7 sunt **NR** | reg. more *om.* **R**^{1} ‖ 15 uniu. animo **GP** ‖ 16 dom. quisque sua *Vinc. Bell. Sp. H. V 30* ‖ 17 arg. esse **G** esse arg. esse **P** ‖ 21 Quid **G** ‖ 23 fringi **N**^{1} ‖ 24 explicari **G**^{1} | dicet **N**^{1} | sacrilegium ς ‖ 27 Huic *Gertz* | responditur **NR** ‖ 28 diis dicata in his **GP**

plitudine illorum ac magnificentia dignum: tamen a
sacris profana discerni; non omnia licere in angulo,
cui fani nomen inpositum est, quae sub caelo et con-
spectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus deo quidem
non potest facere, quem extra ictum sua divinitas
posuit, sed punitur, quia tamquam deo fecit: opinio
illum nostra ac sua obligat poenae. Quomodo ergo 4
sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etiam si,
quocumque transtulit, quod subripuerat, intra terminos
mundi est, sic et sapienti furtum potest fieri; auferetur
enim illi non ex iis, quae universa habet, sed ex iis,
quibus dominus inscriptus est, quae viritim ei serviunt.
Illam alteram possessionem adgnoscet, hanc nolet 5
habere, si poterit, emittetque illam vocem, quam
Romanus imperator emisit, cum illi ob virtutem et
bene gestam rem publicam tantum agri decerneretur,
quantum arando uno die circumire potuisset: „Non
opus est“ inquit „vobis eo cive, cui plus opus sit quam
uni civi.“ Quanto maioris viri putas respuisse hoc
munus, quam meruisse! multi enim fines aliis abstule-
runt, sibi nemo constituit.

Ergo cum animum sapientis intuemur potentem 1 VIII
omnium et per universa dimissum, omnia illius esse
dicimus, cum ad hoc ius cottidianum, si ita res tulerit,
capite censebitur. Multum interest, possessio eius
animo ac magnitudine aestimetur an censu. Haec uni- 2
versa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non
referam tibi Socraten, Chrysippum, Zenonem et ceteros
magnos quidem viros, maiores quidem, quia in laudem
vetustorum invidia non obstat. Paulo ante Demetrium

1 et tamen *ω* ‖ 2 discerni **N** disc. et (discernet **G**) **N²O** ‖ 10 est mundi **GP** | aufertur **P¹** ‖ 11 ex his (*bis*) **GP** ‖ 12 est *ex* et **N** ‖ 14 emittitque (Emititque **P**) **O** ‖ 16 gesta **N** | decernetur **N¹** ‖ 17 circuire **G** ‖ 18 inquibus uobis **N¹** | sit *ex* sunt *s.* fuit **R** ‖ 24 cum autem *Haase* qui ad *Gertz; an* cum . . censeatur? ‖ 26 animi hac m. *Gertz* ‖ 28 socrate **R** ‖ 29 quidem *prius del.* *Mg.* quondam *Koch* | laude *Mg.*

rettuli, quem mihi videtur rerum natura nostris tulisse temporibus, ut ostenderet nec illum a nobis corrumpi nec nos ab ullo corrigi posse, virum exactae, licet neget ipse, sapientiae firmaeque in iis, quae proposuit, constantiae, eloquentiae vero eius, quae res fortissimas deceat, non concinnatae nec in verba sollicitae, sed ingenti animo, prout inpetus tulit, res suas prose-
3 quentis. Huic non dubito quin providentia et talem vitam et talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum saeculo nostro aut convicium deesset. Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, adfirmaverim
IX 1 repudiaturum dicturumque: „Ego vero me ad istud inextricabile pondus non adligo nec in altam faecem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quae ne daturus quidem acciperem, quoniam multa video, quae me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quae gentium oculos regumque praestringunt, volo intueri
2 pretia sanguinis animarumque vestrarum. Prima mihi luxuriae spolia propone, sive illa vis per ordinem expandere sive, ut est melius, in unum acervum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem et foedissimorum pigerrimorumque animalium testas ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa, quae placet, varietas subditis medicamentis in similitudinem veri coloratur. Video istic mensas et aestimatum lignum senatorio censu, eo pretiosius, quo illud in
3 plures nodos arboris infelicitas torsit. Video istic

1 retulit N[1] || 3 ullo ς illo O | corrigi *Grut.* corripi O || 4 in his GP | proposuit (pro *in ras.*) N posuit G || 6 cincinnatae *Mg.* | sollicitat(a)e GP || 13 dicturumue O *corr.* ω || 14 nec *om.* G | aliam O *corr. Grut.* | facem N fecem N[2]RP || 16 fers G | nec G || 17 acceperem N[1] *et ut vid.* P[1] || 19 uolo uolo int. praetias N[1] 23 laboratam N[1] || 25 ipsa illa ipsa G || 26 sublitis *Erasmus* 27 veri] aceris *Blümner* || 28 senatori censo N[1] senatoria G || 29 modos P

crystallina, quorum accendit fragilitas pretium; omnium
enim rerum voluptas apud inperitos ipso, quo fugari
debet, periculo crescit. Video murrea pocula; parum
scilicet luxuria magno fuerit, nisi, quod vomant, capa-
cibus gemmis inter se propinaverint. Video uniones 4
non singulos singulis auribus conparatos; iam enim
exercitatae aures oneri ferundo sunt; iunguntur inter
se et insuper alii binis superponuntur; non satis mu-
liebris insania viros superiecerat, nisi bina ac terna
patrimonia auribus singulis pependissent. Video sericas 5
vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est,
quo defendi aut corpus aut denique pudor possit, qui-
bus sumptis parum liquido nudam se non esse iurabit;
hae ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium
gentibus accersuntur, ut matronae nostrae ne adulteris
quidem plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant.
Quid agis, avaritia? quot rerum caritate aurum tuum 1 X
victum est! omnia ista, quae rettuli, in maiore honore
pretioque sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere,
lamnas utriusque materiae, ad quam cupiditas nostra
caligat. At mehercules terra, quae, quidquid utile 2
futurum nobis erat, protulit, ista defodit et mersit et
ut noxiosis rebus ac malo gentium in medium prodi-
turis toto pondere incubuit. Video ferrum ex isdem
tenebris esse prolatum, quibus aurum et argentum, ne
aut instrumentum in caedes mutuas deesset aut pretium.
Et tamen adhuc ista aliquam materiam habent; est, 3
in quo errorem animorum oculus subsequi possit. Video
istic diplomata et syngraphas et cautiones, vacua ha-

1 accenditur *ut vid.* N^1 ‖ 2 fugari **N** fugare **O** ‖ 4 luxuriae **G** | fuerint **O** *corr.* ω furit *Erasmus* ‖ 5 propinaverint *Haase* (*Erasmus*) pronuntiaue **NR** -tiauerint **GP** ‖ 8 bonis **R** | supponuntur **G** ‖ 9 subiecerat **G** ‖ 10 pependisset **G** ‖ 13 sumptis mulier ς | iurauit N^1 ‖ 17 Quis **G** | ịn auar. **R** | quot ω quod **O** ‖ 20 laminas **GP** | quam **N** quas N^2**O** ‖ 23 a malo **P** ‖ 24 hisdem G^2**P** ‖ 28 oculorum animus **O** *corr. Haase* | ⟨Sed⟩ video *Mueck*

bendi simulacra, umbracula avaritiae quaedam laborantis, per quae decipiat animum inanium opinione gaudentem; quid enim ista sunt, quid fenus et calendarium et usura, nisi humanae cupiditatis extra naturam quae-
4 sita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius absconderit, quod non illis maius, quam quod detrahi posset, pondus iniecerit: quid sunt istae tabellae, quid conputationes et venale tempus et sanguinulentae centesimae? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subici oculis, quod teneri manu possit, inanis
5 avaritiae somnia. O miserum, si quem delectat patrimonii sui liber magnus et vasta spatia terrarum colenda per vinctos et inmensi greges pecorum per provincias ac regna pascendi et familia bellicosis nationibus maior et aedificia privata laxitatem urbium magnarum vin-
6 centia! Cum bene ista, per quae divitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit superbumque se fecerit, quidquid habet, ei, quod cupit, conparet: pauper est. Dimitte me et illis divitiis meis redde; ego regnum sapientiae novi, magnum, securum; ego sic omnia habeo, ut omnium sint.“

XI 1 Itaque cum *C.* Caesar illi ducenta donaret, ridens reiecit ne dignam quidem summam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Di deaeque, quam pusillo animo
2 illum aut honorare voluit aut corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est; ingentem rem ab illo dici audivi, cum miraretur Gai dementiam, quod se putasset tanti posse mutari: „Si temptare“ inquit „me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.“

1 umbracula *Haase* umbra **O** verba ς umbras quasdam *Mrt.*; *malim* symbola | quadam $\mathbf{N}^2$ || **2** qua $\mathbf{N}^1$ | decipiat **O** *corr.* ς || **3** kalendinarium **GP** || **4** et *om.* **G** || **8** sunt ista istae tab. **O** *corr.* ω | tabulae **GP** || **12** auaricies omnia **G** | delectant $\mathbf{N}^1$ || **13** terrerum colende $\mathbf{G}^1$ || **18** si quidquid ς || **19** demitte $\mathbf{N}^1$ || **22** cum *ex* c̄ **N** | C. *add. Pinc.* || **23** nec **G** | quia non **P** || **24** illum animo **GP** || **26** ingentem *om.* $\mathbf{R}^1$ || **27** Gai] *om.* **G** C̃ **O** || **28** meo $\mathbf{N}^1$ || **29** sui expiendus **G**

Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sa- 1 XII
pientis omnia sunt. Aeque nihil prohibet, cum omnia
amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari;
non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt,
quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars illius, sed
quomodo patri matrique communes liberi sunt, quibus
cum duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli
binos. Primum omnium iam efficiam, ut, quisquis est 2
iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum
habere commune: quare? quia hoc inter sapientes solum
consortium est, inter quos amicitia est; ceteri non
magis amici sunt quam socii. Deinde pluribus modis 3
communia sunt. Equestria omnium equitum Romano-
rum sunt; in illis tamen meus fit proprius locus, quem
occupavi; hoc si cui cessi, quamvis illi communi re
cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quaedam quo- 4
rundam sub certa condicione sunt. Habeo in equestri-
bus locum, non ut vendam, non ut locem, non ut
habitem, in hoc tantum, ut spectem; propterea non
mentior, si dico habere me in equestribus locum. Sed
cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, et iure
habeo locum illic, quia sedere mihi licet, et non habeo,
quia ab his, cum quibus mihi ius loci commune est,
occupatus est. Idem inter amicos puta fieri: quidquid 5
habet amicus, commune est nobis, sed illius proprium
est, qui tenet; uti iis illo nolente non possum. „Deri-
des me“ inquis; „si, quod amici est, meum est, liceat
mihi vendere.“ Non licet; nam nec equestria, et tamen
communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est 6
argumentum ideo aliquid tuum non esse, quia vendere

2 et cum **G** ‖ **4** continua omnia **G**[1] ‖ **10** hoc consortium sol. int. sap. **GP** ‖ **11** quos ⟨solos⟩ *Gertz* ‖ **14** metus *rasa* t **N** | locus *om.* **FG** ‖ **19** expectem· **P** | praeterea **O** *corr. Mrt.* ‖ **20** me hab. **P** | equestri **O** *corr.* *ω* | locum *om.* **G** ‖ **22** mihi ⟨illic⟩ l. *Koch* ‖ **26** qui *Erasmus* quia **O** | uti /// iis illo uolente **N**[1] uti nisi i. vol. *Gronov* uti his i. n. **G** uti his ut uis i. n. **P** | deridens **R** ‖ **28** Non liceat **P** ‖ **29** equestribus **RGP**

non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius; tuum enim est etiam, quod sub lege certa tuum est.

XIII * accepi, sed certe non minus. Ne traham longius, beneficium maius esse non potest; ea, per quae beneficium datur, possunt esse maiora et plura, in quae se denique benevolentia effundat et sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent, quorum plura oscula et conplexus artiores non augent amorem, sed exercent.

XIV 1 Haec quoque, quae venit, quaestio profligata est in prioribus; itaque breviter perstringetur; possunt enim in hanc, quae aliis data sunt, argumenta transferri. Quaeritur, an, qui omnia fecit, ut beneficium
2 redderet, reddiderit. „Ut scias“ inquit „illum non reddidisse, omnia fecit, ut redderet; adparet ergo non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Et creditori suo pecuniam non solvit is, qui, ut solveret,
3 ubique quaesivit nec invenit.“ Quaedam eius condicionis sunt, ut effectum praestare debeant; quibusdam pro effectu est omnia temptasse, ut efficerent. Si omnia fecit, ut sanaret, peregit partes suas medicus; etiam damnato reo oratori constat eloquentiae officium, si omni vi usus est; laus imperatoria etiam victo duci redditur, si et prudentia et industria et fortitudo mu-
4 neribus suis functa est. Omnia fecit, ut beneficium redderet, obstitit illi felicitas tua; nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur; locupleti donare non potuit, sano adsidere, felici succurrere: gratiam rettulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Praeterea

2 est eiam R ‖ 4 *lacunam agnovit Mrt.* sed ceteri *Gronov* | ne ⟨te⟩ ω ‖ 6 se denique *Gertz* sed qui O se undique *Lps.* ‖ 8 amante N[1] ‖ 9 amore N[1] ‖ 12 alias *Skutsch* ‖ 16 faciendi non esse occ. O non esse *del.* ω ‖ 18 ubique quae sunt nec G | Quidam *Gertz* ‖ 20 effectum N[1] | efficeret O *corr.* ω ‖ 21 per. medicus part. s. GP ‖ 23 si omni *bis scr.* N *alt. del.* N[2] | vi usus (*vel* nisus) *Gertz* iussus NR iure usus GP | imperatori O *corr. Lps.* duci (*sic* NR duce GP) *del. Fickert; possis* imperatori et. victa acie ‖ 24 et si pr. P ‖ 28 non possunt G[1] | suo currere P

huic intentus semper et huius rei tempus opperiens, qui in hoc multum curae, multum sedulitatis inpendit, plus laboravit, quam cui cito referre gratiam contigit.
Debitoris exemplum dissimile est, cui parum est pe- 5
cuniam quaesisse, nisi solvit; illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur; hic benignissimus, qui, te cum viderit concursantem et sollicitum atque anxium, dicat:

„Mitte hanc de pectore curam;

desine tibi molestus instare. Omnia a te habeo; iniuriam mihi facis, si me quicquam desiderare amplius iudicas; plenissime ad me pervenit animus tuus.“

„Dic“ inquit „mihi: si reddidisset beneficium, dice- 6
res illum gratiam rettulisse; eodem ergo loco est, qui reddidit et qui non reddidit?“ Contra nunc illud pone: si oblitus esset accepti beneficii, si ne temptasset quidem gratus esse, negares illum gratiam rettulisse; at hic se diebus noctibusque lassavit et omnibus aliis renuntiavit officiis huic uni inminens et operatus, ne qua se fugeret occasio; eodem ergo loco erunt ille, qui curam referendae gratiae abiecit, et hic, qui numquam ab illa recessit? Iniquus es, si rem a me exigis, cum videas animum non defuisse.

Ad summam puta, cum captus esses, me pecuniam 1 XV
mutuatum rebus meis in securitatem creditoris obpositis navigasse hieme tam saeva per infesta latrociniis litora, emensum, quidquid periculorum adferre potest etiam pacatum mare; peragratis omnibus solitudinibus,

9 *Verg. A. VI 85*

1 hic N^1 ‖ 2 sedutilitatis N^1 ‖ 5 quaesissent si N^1 | aceruus NR ‖ 11 amplius desid. GP ‖ 12 me N^2GP *om.* NR ‖ 13 reddidisse (-disses P) O *corr. Haupt* | dic. illum *in ras.* P ‖ 14 illum si (sic P) gratiam GP ‖ 16 si nec O ‖ 17 negaret N^1 ‖ 18 lassabit — renuntiabit O *corr.* ω ‖ 22 est N^1 ‖ 23 defuisse ad summa O *corr.* ω ‖ 26 iam saeva *Grut.* ‖ 27 litore mensum N^1 | periculum R periculi GP | adferri N^2R

cum, quos nemo *non* fugiebat, ego quaererem, tandem ad piratas perveni; iam te alius redemerat: negabis me gratiam rettulisse? etiamne, si in illa navigatione pecuniam, quam saluti tuae contraxeram, naufragus perdidi, etiamne, si *in* vincula, quae detrahere tibi
2 volui, ipse incidi, negabis me rettulisse gratiam? At mehercules Athenienses Harmodium et Aristogitonem tyrannicidas vocant, et Mucio manus in hostili ara relicta instar occisi Porsinae fuit, et semper contra fortunam luctata virtus etiam citra effectum propositi operis enituit. Plus praestitit, qui fugientes occasiones secutus est et alia atque alia captavit, per quae referre gratiam posset, quam quem sine ullo sudore gratum prima fecit occasio.

3 „Duas“ inquit „res ille tibi praestitit, voluntatem et rem; tu quoque illi duas debes.“ Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam, huic vero, qui et vult et conatur et nihil intemptatum relinquit, id non potes dicere; utrumque enim prae-
4 stat, quantum in se est. Deinde non semper numero numerus aequandus est, aliquando una res pro duabus valet; itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas et cupida reddendi. Quod si animus sine re ad referendam gratiam non valet, nemo adversus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur.
5 „Dis“ inquit „nihil aliud praestare possumus.“ Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud

1 non *add.* ω ‖ 3 etiam ne si **N** etiam nisi **N**^{2}**O** | illam nauigationem **N**^{1} ‖ 4 naufragiis **GP** ‖ 5 etiam nisi uinc. **O** *corr. Grut.* ‖ 9 porsinae (s *ex* c) **N** porsennae **N**^{2}**O** ‖ 10 propositis **G**^{1} ‖ 11 operi sentuit **N**^{1} | innotuit **P**^{1} ‖ 13 possit **N**^{1} ‖ 18 uero (*sic* **N** uere **O** non ς) debes et qui (qui et ς) uult (uul **N**^{1}) **O** debes *del. Pinc.* | interpretatum **P** ‖ 19 id *scripsi* et **N** sed **N**^{2}**O** | potes **N**^{2} potest **O** | efficere ς hic vero (vero ultro *JMueller*) debet; sed qui vult . . relinquit, ei non potes d. *Gertz* ‖ 24 ad ferendam **RP** ‖ 25 est in **G** est et in **O** est ut in . . conferatur *Gertz*

praestare possum, quid est, quare non eo adversus
hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

Si tamen quaeris, quid sentiam, et vis signare 1 XVI
responsum, hic beneficium recepisse se iudicet, ille se
sciat non reddidisse; hic illum dimittat, ille se teneat;
hic dicat: „habeo“, ille respondeat: „debeo“. In omni 2
quaestione propositum sit nobis bonum publicum;
praecludendae sunt excusationes ingratis, ad quas re-
fugere non possint et sub quibus infitiationem suam
tegere. „Omnia feci.“ Fac etiamnunc. Quid? tu tam 3
inprudentes iudicas maiores nostros fuisse, ut non in-
tellegerent iniquissimum esse eodem loco haberi eum,
qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut
alea absumpsit, et eum, qui incendio aut latrocinio aut
aliquo casu tristiore aliena cum suis perdidit? Nullam
excusationem receperunt, ut homines scirent fidem uti-
que praestandam; satius enim erat a paucis etiam
iustam excusationem non accipi quam ab omnibus
aliquam temptari. Omnia fecisti, ut redderes; hoc illi 4
satis sit, tibi parum. Nam quemadmodum ille, si
enixam et sedulam operam transire pro inrita patitur,
cui gratia referatur, indignus est, ita tu ingratus es,
nisi ei, qui voluntatem bonam in solutum accipit, eo
libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc nec
testeris; occasiones reddendi nihilo minus quaeras.
Redde illi, quia repetit, huic, quia remittit; illi, quia
bonus est, huic, quia malus.

Ideoque hanc quaestionem non est quod ad te 5

1 quare] clara **N**[1] ‖ **2** ingratus **P** ‖ **3** quid sent. quaeris **GP** ‖ **5** rededisse (*ex* -isset **N**) **NR** | demittat **N**[1] ‖ **6** debeo ς habeo **O** ‖ **9** non *del. Erasmus* | possunt **G**[1] ‖ **12** esse *om.* **N**[1] ‖ **13** libidini aut aleae adsumpsit (absumpsit **P**) **O** *corr.* ω insumpsit *Gertz* ‖ **16** ut omnes **G** | fides **N**[1] ‖ **18** accepi **N**[1]**G** | hominibus **O** *corr.* ω ‖ **20** satis est **G** | namq; admodum **N**[1] ‖ **21** opera **G** ‖ **23** accepit **G** ‖ **24** demitteris **NR** | ne rapias *Gertz* | nec steteris **G** ‖ **25** reddi **P**[1] ‖ **27** bonus est *Gertz* repetit **N** petit **O** quia malus, h. q. non malus ω ‖ **28** Id. non est q. ad te hanc q. iud. pertinere **GP**

iudices pertinere, an, quod beneficium quis a sapiente
accepit, reddere debeat, si ille desiit esse sapiens et in
malum versus est. Redderes enim et depositum, quod
a sapiente accepisses, etiam malo, redderes creditum:
quid est, cur non et beneficium? quia mutatus est, ille
6 te mutet? Quid? si quid a sano accepisses, aegro non
redderes, cum plus semper inbecillo amico debeamus?
Et hic aeger est animo: adiuvetur, feratur; stultitia
morbus est animi.

XVII 1 Distinguendum hoc, quo magis intellegatur, existi-
mo. Duo sunt beneficia: unum, quod dare nisi sapiens
sapienti non potest; hoc est absolutum et verum bene-
ficium; alterum volgare, plebeium, cuius inter nos in-
2 peritos commercium est. De hoc non est dubium,
quin illi, qualiscumque est, debeam reddere, sive ho-
micida sive fur sive adulter evasit. Habent scelera
leges suas; melius istos iudex quam ingratus emendat;
nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium
proiciam, bono reddam, huic, quia debeo, illi, ne
debeam.

XVIII 1 De altero beneficii genere dubitatur, quod si acci-
pere non potui nisi sapiens, ne reddere quidem nisi
sapienti possum. „Puta enim me reddere: ille non
potest recipere, non est iam huius rei capax, scientiam
utendi perdidit. Quid, si me remittere manco pilam
iubeas? stultum est dare alicui, quod accipere non
2 possit.“ Ut respondere ab ultimo incipiam: non dabo
ulli, quod accipere non poterit; reddam, etiam si reci-
pere non poterit. Obligare enim non possum nisi
accipientem; liberari tantum, si reddidi, possum. Ille

2 accepit S -ipit O | desit (esse *om.*) G[1] ‖ 3 et] *om.* S ei *Gertz* ‖ 5 et *om.* S | qua N[1] ‖ 6 mutet N mutat N[2]O remittat S | egroto S ‖ 8 adi.] sustineatur S ‖ 10 quo ut magis S ‖ 11 darem si sap. N[1] dare mihi nisi sap. S ‖ 15 quin in illi N[1] ‖ 18 qui est GP | facia R | Malum G[1] ‖ 19 proici a bono GP ‖ 21 dubitant S ‖ 22 nec OS ‖ 23 illi, non N[1] ‖ 25 utend N | reddidit O *corr.* ς ‖ 28 illi ς | acceperi N[1] | possiterit G | siç P ‖ 30 lib. tamen ς

uti illo non poterit? Viderit; penes illum erit culpa,
non penes me.
„Reddere est“ inquit „accepturo tradidisse. Quid 1 XIX
enim? si cui vinum debeas et hoc ille te infundere
reticulo iubeat aut cribro, reddidisse te dices? aut red-
dere voles, quod, dum redditur, inter duos pereat?“
Reddere est id, quod debeas, ei, cuius est, volenti dare. 2
Hoc unum mihi praestandum est; ut quidem habeat,
quod a me accepit, iam ulterioris est curae; non tute-
lam illi, sed fidem debeo, multoque satius est illum
non habere, quam me non reddere. Et creditori statim 3
in macellum laturo, quod acceperit, reddam; etiam, si
mihi adulteram, cui numerem, delegaverit, solvam; et,
si nummos, quos accipiet, in sinum suum discinctus
infundet, dabo. Reddendum enim mihi est, non ser-
vandum, cum reddidero, ac tuendum; beneficii accepti,
non redditi, custodiam debeo. Dum apud me est, sal-
vum sit; ceterum, licet accipientis manibus effluat,
dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet,
malo, cum petet.
„Tale“ inquit „illi beneficium, quale accepisti, non 4
potes reddere; accepisti enim a sapiente, stulto reddis.“
Non; reddo illi, quale nunc potest recipere, nec per
me fit, quod deterius id, quod accepi, reddam, sed per
illum, cui, si ad sapientiam redierit, reddam, quale
accepi, dum in malis est, reddam, quale ab illo potest
accipi. „Quid? si“ inquit „non tantum malus factus 5
est, sed ferus, sed inmanis, qualis Apollodorus aut

1 ut illo N^1 ‖ 4 illi N^1 ‖ 5 aut aut N ‖ 6 duos peat R^1 ‖ 7 uolendi N^1 ‖ 8 quidam debeat O *corr. Erasmus* ‖ 12 acceperet N ‖ 13 deligauerit NR delagauerit G | solvam ω solum O ‖ 14 numeros G | accipies NR accipiet et P | discinctus N -ctos N^2O ‖ 15 fundet GP ‖ 19 redda (*sic*) N reddo N^2O ‖ 21 illi *hic om. post* non *posuerunt* G^2P ‖ 22 potest N^1R ‖ 23 Non reddo . recipere? nec *interp. Gertz* Immo reddo *Mrt.* | accipere GP ‖ 24 fit quod N fit quid N^2O ‖ 26 accepi *add.* ω Quale, dum . . reddam? Quale *interp.* GP | est *om.* GP ‖ 27 accepi N^1 | Quid sit G | malis N^1 ‖ 28 inanis G^1

Phalaris, et huic beneficium, quod acceperas, reddes?“ Mutationem sapientis tantam natura non patitur. Non in pessima ab optimis lapsus necesse est etiam in malo vestigia boni teneat; numquam tantum virtus extinguitur, ut non certiores animo notas inprimat,
6 quam ut illas eradat ulla mutatio. Ferae inter nos educatae si in silvas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinae retinent tantumque a placidissimis absunt, quantum a veris feris et numquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui umquam haesit sapientiae; altius infectus est, quam ut ex toto elui et transire in colorem malum possit.
7 Deinde interrogo, utrum iste ferus sit animo tantum, an et in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Phalarim et *alterum* tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quidni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum illo iuris sit
8 amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet, sed pascitur, sed et suppliciis omnium aetatium crudelitatem insatiabilem exercet nec ira sed aviditate quadam saeviendi furit, si in ore parentium liberos iugulat, si non contentus simplici morte distorquet nec urit solum perituros, sed excoquit, si arx eius cruore semper recenti madet, parum est huic beneficium non reddere. Quidquid erat, quo mihi cohaereret, intercisa
9 iuris humani societas abscidit. Si praestitisset quidem aliquid mihi, sed arma patriae meae inferret, quidquid

2 naturam N^1 | Nam *ω* || 4 in tantum *ω* || 5 at non **G** || 6 nos seducata est in **N** nos educat(a)e sunt in N^2**O** *corr. Mg.* 7 silua se ruperunt N^1 || 10 numquam **O** *corr. ω* || 11 infictus N^1 || 15 phalarim (m *ex* t **N** fal. **G**) et tyr. (tyṛr. **N**) **O** alterum *addidi* Phal. et Apollodorum, quorum *Rossbach* Phal. tyr., quoius *Gertz* || 16 se **N** *om.* **O** | quid tu ego **G** || 19 sed *alt. del. Gertz* si et ς | aetatum **GP** || 20 et exercet **G** | auitate N^1 || 21 furit **GP** fuerit **NR** | ora **GP** | parentium **N** -tum N^2**O** || 22 iugula N^1 | contemptus **G** || 23 periturus N^1 | arẋ **N** arx̄ **R** arsit **GP** | cruorem (-ocrem **NR**) **O** || 24 et semper **GP** || 25 coheret G^1 || 27 inferet G^1

meruerat, perdidisset, et referre illi gratiam scelus
haberetur; si non patriam meam inpugnat, sed suae
gravis est et sepositus a mea gente suam exagitat,
abscindit, nihilo minus illum tanta pravitas animi,
etiam si non inimicum, invisum mihi efficit, priorque
mihi ac potior eius officii ratio est, quod humano
generi, quam quod uni homini debeo.

Sed quamvis hoc ita sit et ex eo tempore omnia 1 XX
mihi in illum libera sint, ex quo corrumpendo fas
omne, ut nihil in eum nefas esset, effecerit, illum mihi
servandum modum credam, ut, si beneficium illi meum
neque vires maiores daturum est in exitium commune
nec confirmaturum, quas habet, id autem erit, quod
illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Servabo 2
filium eius infantem; quid hoc beneficium obest cui-
quam eorum, quos crudelitas eius lacerat? pecuniam,
quae satellitem stipendio teneat, non subministrabo.
Si marmora et vestes desideraverit, nihil oberit cui-
quam id, quo luxuria eius instruitur; militem et arma
non suggeram. Si pro magno petet munere artifices 3
scenae et scorta et quae feritatem eius emolliant, libens
offeram. Cui triremes et aeratas non mitterem, lusorias
et cubiculatas et alia ludibria regum in mari lasci-
vientium mittam. Et si ex toto desperata eius sanitas
fuerit, eadem manu beneficium omnibus dabo, illi
reddam; quoniam ingeniis talibus exitus remedium est
optimumque est abire ei, qui ad se numquam rediturus
est. Sed haec rara nequitia est semper portenti loco 4
habita, sicut hiatus terrae et e cavernis maris ignium
eruptio; itaque ab illa recedamus, de iis loquamur

3 graues **G**[1] | et positus **NR** || **4** adscindit **N**[1] || **6** officio r. (-ici oratio **R**) **RGP** || **13** id ω ita **O** || **17** qua ς || **19** quod **N**[1] || **20** Sed **G** || **21** cenae **G** || **22** c(a)eratas **O** *corr. Erasmus* || **23** regnum **N**[1] || **24** eius san. desp. **GP** || **25** fuerat **N**[1] | manu qua ben. **P** || **27** obire **GP** | qui ω quia **O** || **28** rar(a)e **O** rara n. est et ω rara est n. et *Gertz* || **29** et ea cauernis **N**[1] | igni///um **N** || **30** de i. loq. *om.* **FG** de his loq. **P**

5 vitiis, quae detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem invenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse; quod meum non est, redeat ad dominum. Bonus sit an malus, quid *differt*? diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem.

XXI 1 Hic locus fabulam poscit. Pythagoricus quidam emerat a sutore phaecasia, rem magnam, non praesentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam redditurus et, cum clusam diu pulsaret, fuit, qui diceret: „Quid perdis operam? sutor ille, quem quaeris, elatus, conbustus est; quod nobis fortasse molestum est, qui in aeternum nostros amittimus, tibi minime, qui scis
2 futurum, ut renascatur“, iocatus in Pythagoricum. At philosophus noster tres aut quattuor denarios non invita manu domum rettulit subinde concutiens; deinde, cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intellegens adrisisse illud lucellum sibi redit ad eandem tabernam et ait: „Ille tibi vivit; redde, quod debes.“ Deinde per clostrum, qua se conmissura laxaverat, quattuor denarios in tabernam inseruit ac misit poenas a se exigens inprobae cupiditatis, ne alieno adsuesceret.

XXII 1 Quod debes, quaere, cui reddas, et, si nemo poscet, ipse te adpella; malus an bonus sit, ad te non pertinet; redde et accusa. Oblitus es, quemadmodum inter vos officia divisa sint: illi oblivio imperata est, tibi

1 vitiis *Gronov* ut iis (hiis **R** his **FGP**) **O** | errore **FG** ‖ 4 prodisse **N**^{2}**RP** ‖ 5 qui **P** ‖ 6 differt *add. Gertz* ad me *Mg.* dominum, b. s. a. malus. Quid *interp.* *ω* ‖ 8 huic **N**^{1} ‖ 10 aliquod **N**^{1}**R** ‖ 11 clausam **N**^{2}**RGP** ‖ 12 operam tuam **GP** | electus **G** eletus **O** *corr.* *ω* ‖ 13 portasse **N**^{1} ‖ 14 in *om.* **G**^{1} | quis **N**^{1} ‖ 15 locatus **N**^{1} Iacatus **G**^{1} | at] a **N**^{1} ‖ 17 manum **R** | seu inde **R**^{1} ‖ 18 deprehendisset *Gertz* ‖ 19 sibi illud luc. **GP** ‖ 20 reddi ita deandem **N**^{1} ‖ 23 demisit *Skutsch* ‖ 24 **, quod debes. Q. *Skutsch* ‖ 25 quaerei **N**^{1} ‖ 26 sit **GP** *om.* **NR** ‖ 27 te accusa ς | es **N** *om.* **O** ‖ 28 sint **N** sunt **O** | intemperata (m *ex* r **N**) **O**

meminisse mandavimus. Errat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum, qui beneficium dedit, oblivisci oportere, excutere nos illi memoriam rei praesertim honestissimae; quaedam praecipimus ultra modum, ut ad
verum et suum redeant. Cum dicimus: „meminisse non 2
debet“, hoc volumus intellegi: „praedicare non debet nec iactare nec gravis esse“. Quidam enim beneficium, quod dederunt, omnibus circulis narrant; hoc sobrii locuntur, hoc ebrii non continent, hoc ignotis ingerunt, hoc amicis conmittunt; ut haec nimia et exprobratrix memoria subsideret, oblivisci eum, qui dedit, iussimus et plus imperando, quam praestari poterat, silentium
suasimus. Quotiens parum fiduciae est in iis, quibus 1 XXIII
imperes, amplius exigendum est, quam sat est, ut praestetur, quantum sat est. In hoc omnis hyperbole extenditur, ut ad verum mendacio veniat. Itaque ille, cum dixit:

„Qui candore nives anteirent, cursibus auras“,

quod non poterat fieri, dixit, ut crederetur, quantum plurimum posset. Et qui dixit:

„His inmobilior scopulis, violentior amne“,

ne hoc quidem se persuasurum putavit aliquem tam
inmobilem esse quam scopulum. Numquam tantum 2
sperat hyperbole, quantum audet, sed incredibilia adfirmat, ut ad credibilia perveniat. Cum dicimus: „Qui beneficium dedit, obliviscatur“, hoc dicimus: „similis sit
oblito; memoria eius non adpareat nec incurrat“. Cum 3
dicimus beneficium repeti non oportere, non ex toto

18 *Verg. A. XII 84* || 21 *Ov. m. XIII 801*

2 dedit ς reddi **N** reddit **N**²**O** || 4 quaedam ω quae **O** || 5 redeat **G**¹ || 10 aņimicis **G** || 13 his **GP** || 15 hyperbolae et ext. **NR** et *del.* **N**² || 17 qui dixit ς || 18 aures **P**¹ || 21 uiolentioram nemne hoc **N** -tior amne hoc **N**²**O** || 23 scop. non quantum sp. **G** || 24 hyperbola (a *ex* ae **N** a *ex* ū **G**) **O**

repetitionem tollimus; saepe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitione. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam? quare nescisse se aut mentiatur aut doleat? Interveniat aliquando admonitio, sed verecunda, quae non poscat nec in ius vocet.

XXIV 1 Socrates amicis audientibus: „Emissem“ inquit „pallium, si nummos haberem.“ Neminem poposcit, omnes admonuit. A quo acciperet, ambitus fuit; quidni esset? quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat eum fuisse, a quo Socrates acciperet. 2 Num illos castigare mollius potuit? „Emissem“ inquit „pallium, si nummos haberem.“ Post hoc quisquis properaverit, sero dat; iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere prohibemus, non, ut numquam fiat, sed ut parce.

XXV 1 Aristippus aliquando delectatus unguento: „Male“ inquit „istis effeminatis eveniat, qui rem tam bellam infamaverunt.“ Item dicendum est: „Male istis inprobis et inportunis beneficiorum suorum quadriplatoribus eveniat, qui tam bellam rem, admonitionem inter amicos, sustulerunt.“ Ego tamen utar hoc iure amicitiae et beneficium ab eo repetam, a quo petissem, qui alterius beneficii loco accepturus est potuisse reddere. 2 Numquam ne querens quidem dicam:

„Eiectum litore, egentem
excepi et regni demens in parte locavi.“

17 *Aristipp. fr. 67 Mullach* ‖ 26 *Verg. A. IV 373*

1 repetionem (-cionem **S**) **NR**^{1}**S** | exactione malis uel bonis **S** ‖ 2 etiam uobis **N**^{1} | admonitore ς ‖ 3 meam **S** ‖ 4 Quare si necesse aut **S** ‖ 5 sed ṇọṇ **S** ‖ 6 poscat **S** pascat **O** | non **S** | nec unius **G** ‖ 8 habuissem **S** | poscit **S**^{1} ‖ 11 at ω aut **O** ‖ 12 aut illos **G** Nullos **S** ‖ 14 properauit **S** | dabit *Wsg.* ‖ 15 exactiones **S** ‖ 17 ungento **NRG** ‖ 19 Idem **O** *corr. Gertz* ‖ 20 quadrupl. **N**^{2}**RGP** ‖ 21 quam bellarem adm. **NR** qui tam bellam amm. **GP** ‖ 22 ergo **N**^{1} ‖ 25 ne quaeres dicam **S**

Non est ista admonitio, convicium est; hoc est in
odium beneficia perducere, hoc est efficere, ut ingratum
esse aut liceat aut iuvet. Satis abundeque est sub-
missis et familiaribus verbis memoriam revocare:

„Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
dulce meum."

Ille in vicem dicat: „Quidni merueris? eiectum litore,
egentem excepisti."

„Sed nihil" inquit „proficimus; dissimulat, obli- 1 XXVI
tus est: quid facere debeam?" Quaeris rem maxime
necessariam et in qua hanc materiam consummari decet,
quemadmodum ingrati ferendi sint. Placido animo,
mansueto, magno. Numquam te tam inhumanus et 2
inmemor et ingratus offendat, ut non tamen dedisse
delectet; numquam in has voces iniuria inpellat: „Vellem,
non fecissem." Beneficii tui tibi etiam infelicitas pla-
ceat; semper illum paenitebit, si te ne nunc quidem
paenitet. Non est, quod indigneris, tamquam aliquid
novi acciderit; magis mirari deberes, si non accidisset.
Alium labor, alium inpensa deterret, alium periculum, 3
alium turpis verecundia, ne, dum reddit, fateatur acce-
pisse, alium ignorantia officii, alium pigritia, alium
occupatio. Adspice, quemadmodum inmensae hominum
cupiditates hient semper et poscant; non miraberis
ibi neminem reddere, ubi nemo satis accipit. Quis 4
est istorum tam firmae mentis ac solidae, ut tuto
apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit,

5 *Verg. A. IV 317*

1 ammon. immo conuitium **GP** ‖ **2** adducere **S** ‖ **3** libeat **O** *corr.* **ω** ‖ **5** quidem de **S** ‖ **9** recipimus dissimulantur **S** ‖ **10** debeat quaeris **S** debeo. Iam q. *Gertz* ‖ **12** placito **N**[1] **15** iniuriam **N**[1] ‖ **16** fecisse **N**[2]**S** | infelicas **N**[1] ‖ **17** nec **G** ‖ **18** penitet (et *ex* ebit) **G** ‖ **19** accidisses **S** | debeas **S** desideres **P** ‖ **24** super **S** | mirabis **G** ‖ **25** accepis **S** accepit **O** *corr.* **ω** ‖ **26** toto **N**[1] uoto **S** ‖ **27** ben. debeas **S** | libidinem **R**[1]

alius abdomini servit; alius lucri totus est, cuius summam, non vias, spectat; alius invidia laborat, alius caeca ambitione et in gladios inruente. Adice torporem mentis ac senium et contraria huic inquieti pectoris agitationem tumultusque perpetuos; adice aestimationem sui nimiam et tumorem, ob quae contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam *dicam* in perversa nitentium, quid levitatem semper aliquo tran-
5 silientem? Hoc accedat temeritas praeceps et numquam fidele consilium daturus timor et mille errores, quibus volvimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum et, publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, quae consequi posse spes non fuit. Inter adfectus inquietissimos rem quietissimam, fidem, quaeris?

XXVII 1 Si tibi vitae nostrae vera imago succurret, *videre* videberis tibi captae cum maxime civitatis faciem, in qua omisso pudoris rectique respectu vires in concilio sunt velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur; soluta legibus scelera sunt; ne religio quidem, quae inter arma hostilia supplices texit, ullum inpedimentum est ruentium in praedam.
2 Hic ex privato, hic ex publico, hic ex profano, hic ex sacro rapit; hic effringit, hic transilit; hic non contentus angusto itinere ipsa, quibus arcetur, evertit et in lucrum ruina venit; hic sine caede populatur, hic spolia cruenta manu gestat; nemo non fert aliquid ex altero. In hac aviditate generis humani o ne tu nimis

1 ob dñi s. **G** ab dominis eruit **P** alius alii domino s. **S** | totus **S** tosus **O** | est est **S** | sumam inuia sp. **S** ‖ 2 non uices **GP** ‖ 3 ruente **GP** ‖ 4 contrariam **P** ‖ 7 Qui **G** | dicam *add. Gertz* loquar *post* trans. ς ‖ 8 qui N^1 | alio *Pinc.* ‖ 9 hoc **N** huc N^2**O** | accedas **S** ‖ 12 faliarissimorum N^1 ‖ 14 adfectos R^1 ‖ 16 Sit N^1 | videre *hic add. Gertz, post* tibi ς ‖ 17 iniqua N^1 ‖ 18 victores *Koch* | in consilia eunt *Feldmann* ‖ 20 igni aut f. **S** ‖ 21 nec **S** ‖ 23 hic sacra (sacro **R**) **RGP** ‖ 24 exfringit N^1 | trasilit N^1 ‖ 25 itenere **NR** | artatur ς | et *om.* **G**

fortunae communis oblitus es, qui quaeris inter rapientes
referentem! Si indignaris ingratos esse, indignare luxu- 3
riosos, indignare avaros, indignare inpudicos, indignare
aegros deformes, senes pallidos. Est istuc grave vitium,
est intolerabile et quod dissociet homines, quod con-
cordiam, qua inbecillitas nostra fulcitur, scindat ac
dissupet, sed usque eo volgare est, ut illud ne qui
queritur quidem effugerit.

Cogita tecum, an, quibuscumque debuisti, gra- 1 XXVIII
tiam rettuleris, an nullum umquam apud te perierit
officium, an omnium te beneficiorum memoria comite-
tur. Videbis, quae puero data sunt, ante adulescentiam
elapsa, quae in iuvenem conlata sunt, non perdurasse
in senectutem. Quaedam perdidimus, quaedam pro-
iecimus, quaedam e conspectu nostro paulatim exierunt,
a quibusdam oculos avertimus. Ut excusem tibi in- 2
becillitatem, inprimis vas fragile est memoria et rerum
turbae non sufficit; necesse est, quantum recipit, emittat
et antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est,
ut minima apud te nutricis esset auctoritas, quia
beneficium eius longius aetas sequens posuit; sic factum
est, ut praeceptoris tibi non esset ulla veneratio; sic
evenit, ut circa consularia occupato comitia aut sacer-
dotiorum candidato quaesturae suffragator excideret.
Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter ex- 3
cusseris, in sinu invenies. Inique publico crimini
irasceris, stulte tuo: ut absolvaris, ignosce. Meliorem
illum facies ferendo, utique peiorem exprobrando. Non
est, quod frontem eius indures; sine, si quid est pu-

1 inter referentem rapientes (*ex* -tis **N**) **O** *corr.* **N**^{2} || 4 istud **P** || 6 qua **NP** quia **RG** | scindet **P** || 7 ne **N** nec **N**^{2}**O** || 8 effugeret **O** || 11 officii **G** || 15 nos propaulatim **N**^{1} || 17 inpr. tuam fr. **NR** tuam inprimis fr. **GP** *corr. Mg. ex* ς || 20 ut nimia **P** || 22 essit ullam **N**^{1} || 23 uenit **G** || 24 suffragatur **R**^{1} || 26 sinu] te **S** | In. in publico **N**^{1} || 27 iuste *CFWMueller* | ⟨et⟩ tuo *Gertz* ir., stulte: tuo ut *dist. Skutsch* | ignoce **N**^{1} || 28 ⟨fortasse⟩ facies *CFWMueller* | utique *om.* **S** | exprobando **S** || 29 frontem **P** fronte **O**

doris residui, servet. Saepe dubiam verecundiam vox conviciantis clarior rupit. Nemo id esse, quod iam videtur, timet; deprenso pudor demitur.

XXIX 1 „Perdidi beneficium.“ Numquid, quae consecravimus, perdidisse nos dicimus? inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene conlatum. Non est ille, qualem speravimus; simus nos, quales fuimus, ei dissimiles. Damnum non tunc factum: adparuit; ingratus non sine nostro pudore protrahitur, quoniam quidem querella amissi beneficii *non* bene
2 dati signum est. Quantum possumus, causam eius apud nos agamus: „Fortasse non potuit, fortasse ignoravit, fortasse facturus est.“ Quaedam nomina bona lentus et sapiens creditor fecit, qui sustinuit ac mora fovit. Idem nobis faciundum est; nutriamus fidem languidam.

XXX 1 „Perdidi beneficium.“ Stulte non nosti detrimenti tui tempora; perdidisti, sed cum dares; nunc palam factum est. Etiam in his, quae videntur in perdito, moderatio plurimum profuit; ut corporum ita animorum molliter vitia tractanda sunt. Saepe, quod explicari pertinacia *potuit, violentia* trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querellis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? si
2 ingratus est, iam nihil debet. Quae ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus et patrocinium sibi nostra infamia quaerat, nec dicere: „Nescio quid est,

2 conuinciantis **N**[1] uiciantis **FG** | iam **N** etiam **O** ‖ 3 pudore emitur **O** *corr. Haupt* p. emittitur ς ‖ 6 et si **G** ‖ 7 quale f. et dissimules **N**[1] ‖ 8 d. tunc f. nunc app. *Pinc.* non nunc *Haase* factum ⟨est, cum⟩ *Mg.* ‖ 10 non *add.* ω ‖ 14 patiens *Bentley* ‖ 17 Stulte, non *dist. Skutsch* ‖ 20 profuerit *Gertz* ‖ 21 explicauit **GP** explicari cum modo debuit pert. trah. **S** potuit (*ante* pert.) *add.* ω, violentia *Haupt* ‖ 26 inquam magnis protuleris **S** | ex animo **G**[1] ‖ 28 dicere *Mg.* desit **O** desit ⟨vox⟩ *Rossbach* nec desit, qui dicat ς

quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit; subest aliquid“? Nemo non superioris dignitatem querendo, etiam si non inquinavit, adspersit: nec quisquam fingere contentus est levia, cum magnitudine mendacii fidem quaerat.

Quanto illa melior via, qua servatur illi species 1 XXXI
amicitiae et, si reverti ad sanitatem velit, etiam amicitia! Vincit malos pertinax bonitas, nec quisquam tam duri infestique adversus diligenda animi est, ut etiam *in* iniuria bonos non amet, quibus hoc quoque
coepit debere, quod inpune non solvit. Ad illa itaque 2
cogitationes tuas flecte: „Non est relata mihi gratia; quid faciam? quod di, omnium rerum optimi auctores, qui beneficia ignoranti dare incipiunt, ingratis per-
severant. Alius illis obicit neclegentiam nostri, alius 3
iniquitatem; alius illos extra mundum suum proicit et ignavos hebetesque sine luce, sine ullo opere destituit; alius solem, cui debemus, quod inter laborem quietemque tempus divisimus, quod non tenebris mersi confusionem aeternae noctis effugimus, qui annum cursu suo temperat et corpora alit, sata evocat, percoquit fructus, saxum aliquod aut fortuitorum ignium
globum et quidvis potius quam deum adpellat. Nihilo 4
minus tamen more optimorum parentium, qui maledictis suorum infantium adrident, non cessant di beneficia congerere de beneficiorum auctore dubitantibus, sed aequali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt; unam potentiam, prodesse, sortiti spargunt

16 *Epic. fr. 364 Us.*

1 potuerit *Wsg.* ‖ 4 magnitudinem **R** ‖ 6 illam **G** | quae **N**¹ ‖ 7 uult **S** ‖ 9 infestiquem **R** ‖ 10 in iniuria *Lps.* iniuriam **NR** iniuriatus (us *ex* os **G**) **GP** | hoc ς hic **O** ‖ 11 inpugne **N**¹ | At illa **O** *corr.* **N**² ‖ 12 mihi relata **GP** ‖ 14 ignorantibus *Agricola* ‖ 16 alius alios **G** | prodicit **N**¹ ‖ 19 tempus] uitam **G** ‖ 20 qui ς quo (suo *om.*) **G** quod **O** ‖ 23 et qui diis **G** et quid ius **P** ‖ 24 parentum **N**² ‖ 26 auctorem **N**¹ ‖ 27 si equali **G** | peragentes **G** ‖ 28 sortitis parcunt **N**¹ pot. sortiti (sorti **G**) prodesse. Spargunt **GP**

oportunis imbribus terras, maria flatu movent, siderum cursu notant tempora, hiemes aestatesque interventu lenioris spiritus molliunt, errorem labentium animarum
5 placidi ac propitii ferunt. Imitemur illos; demus, etiam si multa in inritum data sunt; demus nihilo minus aliis, demus ipsis, apud quos facta iactura est. Neminem ad excitandas domos ruina deterruit, et, cum penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus et urbes haustas saepius eidem solo credimus; adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male tem-
XXXII ptata *re*temptare libuisset. Ingratus est: non mihi fecit iniuriam, sed sibi; ego beneficio meo, cum darem, usus sum. Nec ideo pigrius dabo, sed diligentius; quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum et tamquam bonus agricola cura cultuque sterilitatem soli vincam; perit mihi beneficium, iste hominibus. Non est magni animi beneficium dare et perdere; hoc est magni animi perdere et dare."

3 leniore s̄p̄u **O** (*unde* interveniente *Haase* interdum venti *Skutsch*) *corr.* ς | animorum ω ‖ 4 placiti $\mathbf{N}^1$ ‖ 5 in **GPS** *om.* **NR** ‖ 6 quod $\mathbf{R}^1$ | iact. facta **GP** | tactura $\mathbf{N}^1$ natura **S** ‖ 7 ad *om.* **S** ‖ 8 adsumpsit $\mathbf{N}^1$ | repente **RGP** ‖ 9 eidem **N** eodem $\mathbf{N}^2$**O** | solo ponimus credimus **O** *corr. Grut.* ‖ 11 male temptata temptare **S** male temptare temptare (*prius* tempt. *eras. in* **R**) **NR** male ruentia iterum temptare **GP** *corr. Mg.* ‖ 12 nec mihi **S** ‖ 13 bnficio (o *ex* um) **G** ‖ 14 prigrius **N** ‖ 16 iterum *om.* **S** | et tam bonus $\mathbf{N}^1$ ‖ 17 ⟨aut⟩ perit *Gertz, praetulerim* perit ⟨si⟩ ‖ 18 homnibus (*sic*) **N** omnibus $\mathbf{N}^2$**O**

L͠B ANNEI SENECE DE BENIFICIIS (BENEFICI **N**) LIB̃ · V̄ĪĪ · EXP͠L INC̄IP · LIB · I · DE CLEMENTIA FELICITER **NR** Explič liber v̄īī de beneficiis INCIPIT LIBER prim̉ ANNEI SENECĘ DE CLEMENTIA AD NERONEM **P** Explič v̄īī lib̄. anei senece de bẽficiis Ĩcip seneca de paupertate **S** EXPLICIT LIBER · VII · ANNEI SENECE DE BENEFICIIS INCIPIT EIVSDEM DE CLEM̃TIA AD NERONEM IMPERATOREM DISCIP͠LM SVV̄ LIBER PRIMVS **F** *Nulla subscriptio in* **G**

L. ANNAEI SENECAE

AD

NERONEM CAESAREM

DE CLEMENTIA

LIBER I

Scribere de clementia, Nero Caesar, institui, ut 1 I
quodam modo speculi vice fungerer et te tibi osten-
derem perventurum ad voluptatem maximam omnium.
Quamvis enim recte factorum verus fructus sit fecisse
nec ullum virtutum pretium dignum illis extra ipsas
sit, iuvat inspicere et circumire bonam conscientiam,
tum inmittere oculos in hanc inmensam multitudinem
discordem, seditiosam, inpotentem, in perniciem alienam
suamque pariter exultaturam, si hoc iugum fregerit,
et ita loqui secum: „Egone ex omnibus mortalibus 2
placui electusque sum, qui in terris deorum vice fun-
gerer? Ego vitae necisque gentibus arbiter; qualem
quisque sortem statumque habeat, in mea manu posi-
tum est; quid cuique mortalium fortuna datum velit,

INCIP̃. SENECA DE CLEM̃TIA **A** Incipit lib̃ annei Senece de clem̃tia Ad neronē **L** Explič de paupertate. Incip̄ Seneca de clem̃tia ad neronē · ſ · cesarē **S**; *de* **NRFP** *vd. p. 216*

1 proposui ut **S** ‖ 3 max. uoluntatem **S** ‖ 5 ipsa **F** ‖ 6 circircum ire $\mathbf{N}^1$ ‖ 7 in hanc *om.* $\mathbf{P}^1$ in hac **NR** ‖ 9 Sed qui/// iugum (*sub ras.* d) $\mathbf{L}^1$ ‖ 10 et ς *om.* **O** | loquitur **L** ‖ 12 necis qui $\mathbf{N}^1$ | arb. gentibus **AFL** ‖ 13 statum **P** | manu mea **AFLP** ‖ 14 motalium **N** mota///lium (r *ss.*) **R** | fortuna/// (*sub ras.* tū) **N**

meo ore pronuntiat; ex nostro responso laetitiae causas populi urbesque concipiunt; nulla pars usquam nisi volente propitioque me floret; haec tot milia gladiorum, quae pax mea conprimit, ad nutum meum stringentur; quas nationes funditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quae ruant urbes, quae oriantur, mea iuris dictio est.
3 In hac tanta facultate rerum non ira me ad iniqua supplicia conpulit, non iuvenilis inpetus, non temeritas hominum et contumacia, quae saepe tranquillissimis quoque pectoribus patientiam extorsit, non ipsa ostentandae per terrores potentiae dira, sed frequens magnis imperiis gloria. Conditum, immo constrictum apud me ferrum est, summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis; nemo non, cui alia desunt, hominis nomine
4 apud me gratiosus est. Severitatem abditam, at clementiam in procinctu habeo; sic me custodio, tamquam legibus, quas ex situ ac tenebris in lucem evocavi, rationem redditurus sim. Alterius aetate prima motus sum, alterius ultima; alium dignitati donavi, alium humilitati; quotiens nullam inveneram misericordiae causam, mihi peperci. Hodie dis inmortalibus, si a me rationem repetant, adnumerare genus humanum
5 paratus sum.“ Potes hoc, Caesar, audacter praedicare omnia, quae in fidem tutelam*que tuam venerunt, tuta*

1 causa **P** ‖ 2 unquam **A** ‖ 3 milia quae populus uocantur pars mea opprimit. Nec tot milia gladiorum ad nutum m. str. **T** | gladiorum (l *ex* r) **N** ‖ 4 conprimat **R**^{1} ‖ 8 ruunt **L**^{1} | mea **NR** mei **O** | ditio **A** ‖ 9 reum **R**^{1} ‖ 11 tranquilissimi (-quill. **R**) **NR** s *add.* **N**^{2} ‖ 12 ostendendae **L** ‖ 13 sed **NR** et **O** ‖ 14 immo strictum **AFL** ‖ 16 non *om.* **A** | desunt **N** desint **O** | nomine *om.* **L** ‖ 17 abditāt **R** | ac **N**^{1} ‖ 19 ex situ ≶ exitu **NR** ex abdito **O** ‖ 20 sum **N**^{1} ‖ 22 inueram **R**^{1} ‖ 23 perperci **N**^{1} peperi *Bhr.* ‖ 25 sim **L**^{1} | haec **L**^{2} ‖ 26 tute lamberi **NRF** *suppl. Gertz* tutelam heri (*m. rec. in* **P** *in mg.* geri) **LP** tutelamque suscepisti nihil **A** omniaque (omnia aeque *Bhr.*) in fida tutela haberi **T** *Bhr.*, *alii aliter*

*ha*beri, nihil per te neque vi neque clam adimi rei
publicae. Rarissimam laudem et nulli adhuc principum
concessam concupisti innocentiam. Non perdit operam
nec bonitas ista tua singularis ingratos aut malignos
aestimatores nancta est. Refertur tibi gratia; nemo
unus homo uni homini tam carus umquam fuit, quam
tu populo Romano, magnum longumque eius bonum.
Sed ingens tibi onus inposuisti; nemo iam divum 6
Augustum nec Ti. Caesaris prima tempora loquitur
nec, quod te imitari velit, exemplar extra te quaerit;
principatus tuus ad gustum exigitur. Difficile hoc
fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad
tempus sumpta. Nemo enim potest personam diu ferre,
ficta cito in naturam suam recidunt; quibus veritas
subest quaeque, ut ita dicam, ex solido enascuntur,
tempore ipso in maius meliusque procedunt. Magnam 7
adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset,
quo se ista tua nobilis indoles daret; iam vota publica
in tuto sunt; nec enim periculum est, ne te subita
tui capiat oblivio. Facit quidem avidos nimia felicitas,
nec tam temperatae cupiditates sunt umquam, ut in
eo, quod contigit, desinant; gradus a magnis ad

1 clam abstraxisti R·P· **A** clam ·R·P· ereptum **T** clamati (clamante *suprascripto* uel more, *in mg.* uel dāno uel etiam dānato **L** clam agi *m. rec. in* **P**) R.P. (rei p̄. **NR**) **O** *corr. Haupt* clam damni dari r. p. *Mg.* clam mali r. p. parari *Bhr.* || 2 ad hunc **AL**[1] ad **S** | principium **N**[1]**S** || 3 innocentiae *Wsg.* | perdit **N** perdis **N**[2]**OS** || 4 singulari **N**[1] | aut ingr. aut **S** || 5 nacta (*saepius*) **ALPS** | ti **N**[1] || 6 usquam **L** || 7 p̃r **NR** p. r. **F** P.R. **ALP** (*similiter infra*) || 8 ingens **AL** indigens **O** | honus **N**[1]**F** || 9 aūg **AP** | tiberii (tyb. **LP**) **AFLP** || 10 te *prius del. Bhr.* || 11 gustum **N** augustum (aūg **P**) **RAFP** iugitatem (uel iugiter *ss.*) **L** ad anni gustum *Lps.* || 12 fuisse **N**[1] | bon. fuisset **ALP** || 13 personam (aliquam *ss. m. rec.*) **P** || 14 fictam. Cito i. n. s. recidit **L** || 15 exolido **N**[1] | enascantur **P**[1] nascuntur **S** || 16 que *om.* **N**[1] || 17 aleam (-iam **R**) **NR** albam **O** || 18 quos estatus **NR** quo se statu (status **N**[2]) **N**[2]**O** *corr. Haase* quos aestus tua *Bhr.* | mobilis *Gertz* || 19 nec te **FP** || 20 nimi **N**[1] || 21 cupiditate **S** || 22 contingit **O** *corr. Erasmus* | gratus **N**[1] | malignis **S**

maiora fit, et spes inprobissimas conplectuntur insperata adsecuti; omnibus tamen nunc civibus tuis et haec confessio exprimitur esse felices et illa nihil iam his
8 accedere bonis posse, nisi ut perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, adfluens, ius supra omnem iniuriam positum; obversatur oculis laetissima forma rei publicae, cui ad summam libertatem nihil deest
9 nisi pereundi licentia. Praecipue tamen aequalis ad maximos imosque pervenit clementiae tuae admiratio; cetera enim bona pro portione fortunae suae quisque sentit aut expectat maiora minoraque, ex clementia omnes idem sperant; nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, ut non stare in conspectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.

II 1 Esse autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri, quoniam nisi post crimen supervacua est et sola haec virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinae apud aegros usus, etiam apud sanos honor est, ita clementiam, quamvis poena digni invocent, etiam innocentes colunt. Deinde habet haec in persona quoque innocentium locum, quia interim fortuna pro culpa est; nec innocentiae tantum clementia succurrit, sed saepe virtuti, quoniam quidem condicione temporum incidunt quaedam, quae possint laudata puniri. Adice, quod magna pars hominum est, quae reverti ad innocentiam
2 possit, si * Non tamen volgo ignoscere decet; nam ubi discrimen inter malos bonosque sublatum est, con-

2 onibus **N**[1] ‖ 3 esse ⟨se⟩ *Erasmus* ‖ 4 nisi **LT** *om.* **O** ‖ 7 obuersatur **AT** obseruatur **S** obseruabatur **L** obuersabatur (b *alt. ex* s **N**) **O** | oculus **A** occidis **S** | altissima **S** | formaret p̄ **N**[1] ‖ 8 p(opulo) r(omano) **S** ‖ 9 per eum diligentia **O** pereumdi licentia **R**[2] | aequales **N**[1] ‖ 14 placea **N**[1] ‖ 17 putant **L** | sustinere **N**[1] ‖ 19 cessat] distat **F**[1] | medicinę (uel a *ss.*) **L** ‖ 20 clementia **L** ‖ 24 innocentia aetati (aetatum **N** aetatis **A**) **O** -ntia t̃m **P**[2] -nti aetatim **N**[2] | clementia **N** -ntiae **A** clementi **O** ‖ 26 laudata **N** laudabiliter **A** laudate **O** | adici **N**[1] ‖ 28 Sed **AT** si **O** *lacunam statuit Lps.*

fusio sequitur et vitiorum eruptio; itaque adhibenda moderatio est, quae sanabilia ingenia distinguere a deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac volgarem clementiam oportet nec abscisam; nam tam omnibus ignoscere crudelitas quam nulli. Modum tenere debemus; sed quia difficile est temperamentum, quidquid aequo plus futurum est, in partem humaniorem praeponderet.

Sed haec suo melius loco dicentur. Nunc in tres 1 III
partes omnem hanc materiam dividam. Prima erit manumissionis; secunda, quae naturam clementiae habitumque demonstret: nam cum sint vitia quaedam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa, quibus dinoscantur, inpresseris; tertio loco quaeremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam et usu suam faciat.

Nullam ex omnibus virtutibus homini magis con- 2
venire, cum sit nulla humanior, constet necesse est non solum inter nos, qui hominem sociale animal communi bono genitum videri volumus, sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitates suas spectant; nam si quietem petit et otium, hanc virtutem naturae suae nanctus
est, quae pacem amat et manus retinet. Nullum tamen 3
clementia ex omnibus magis quam regem aut principem decet. Ita enim magnae vires decori gloriaeque sunt, si illis salutaris potentia est; nam pestifera vis est

1 irruptio **L**^{1} ‖ 3 uulgare (m *add.* **N**^{2}) **NR** ‖ 4 dementiam **S** ‖ 5 crud. est **AFLP** | modō **N**^{1} modo (u *super* o *alt.*) **R** | teneri **L**^{1} ‖ 7 parte **N**^{1} ‖ 9 suo loco melius **AFLP** ‖ 10 deuitam **N**^{1} ‖ 11 manus iniectionis *Mg.* in animi remissi bonis *Thomas* monitionis *JMueller* | secundae atque nat. **N** secundaque **N**^{2} sec. ea, quae *Gertz* ‖ 12 demonstrent **NR** ‖ 14 discantur **L** | quaeritur **A** quaerimus **O** *corr.* ω ‖ 15 uirt. hanc **R**^{1} ‖ 17 N. enim ex **L** N. uero ex **T** | magis **L** *et ante* hom. **T** sic **A** *om.* **O** ‖ 19 homines **A** | commune ibono genitō **N**^{1} ‖ 20 sed et **A** ‖ 21 omnia quorum **P** ‖ 22 utilitatem suam **AFLP** ‖ 25 ac pr. **S** ‖ 26 magne uiris **RF** magni iuris (dec. *om.*) **L** magnis uiris **S** | sunt] est **S**

valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse quam pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum atque universorum cottidie experiuntur, quo procedente non, tamquam malum aliquod aut noxium animal e cubili prosilierit, diffugiunt, sed tamquam ad clarum ac beneficum sidus certatim advolant. Obicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi et substernere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit, somnum eius nocturnis excubiis muniunt, latera obiecti circumfusique defendunt,
4 incurrentibus periculis se obponunt. Non est hic sine ratione populis urbibusque consensus sic protegendi amandique reges et se suaque iactandi, quocumque desideravit imperantis salus; nec haec vilitas sui est aut dementia pro uno capite tot milia excipere ferrum ac multis mortibus unam animam redimere nonnumquam
5 senis et invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit et, cum hoc tanto maius tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis et in qua sede latitet incertus, tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt, illum haec cutis munit, illius iussu iacemus aut inquieti discurrimus, cum ille imperavit, sive avarus dominus est, mare lucri causa scrutamur, sive ambitiosus, iam dudum dextram flammis obiecimus aut voluntarii terram subsiluimus, sic haec inmensa multitudo unius animae circumdata illius spiritu regitur, illius ratione flectitur pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

2 quam **FLP** | omnes non tam **A** | tam pro aliis quam **S** || 3 cura **P** || 5 praecedente **L** | malo N^1 || 7 beneficium N^1**RS** || 14 regis *Gertz* | quandocumque *Gertz* || 15 nam haec **A** | uitalis **AFL** || 16 clementia **AFLP** || 18 inualidis N^1 || 19 haec **L** || 20 sit et **L** || 21 magnus s p. N^1 | illius **AF** || 22 usu **L** | inquietis N^1 || 25 abiecimus **RPL** (uel ad *ss.* L^2) obicimus T^1 | voluntarii (*s.* volentes) terram *conieci* uoluntariam (-arii **L** -arie **A**) **O** -tarie sub solum ivimus *Lps.* volentes rimam subs. *v. d. apud Schultess* || 27 anima **O** *corr.* *ω* | circadata **NR** || 28 consilio *om.* **A**

Suam itaque incolumitatem amant, cum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in primam frontem procurrunt et adversa volneribus pectora ferunt, ne imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod res publica cohaeret, ille spiritus vitalis, quem haec tot milia trahunt nihil ipsa per se futura nisi onus et praeda, si mens illa imperii subtrahatur. 1 IV

Rege incolumi mens omnibus una;
amisso rupere fidem.

Hic casus Romanae pacis exitium erit, hic tanti for- 2
tunam populi in ruinas aget; tam diu ab isto periculo aberit hic populus, quam diu sciet ferre frenos, quos si quando abruperit vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, haec unitas et hic maximi imperii contextus in partes multas dissiliet, idemque huic urbi finis dominandi erit, qui parendi fuerit. Ideo 3
principes regesque et quocumque alio nomine sunt tutores status publici non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines; nam si sanis hominibus publica privatis potiora sunt, sequitur, ut is quoque carior sit, in quem se res publica convertit. Olim enim ita se induit rei publicae Caesar, ut seduci alterum non posset sine utriusque pernicie; nam et illi viribus opus est et huic capite.

Longius videtur recessisse a proposito oratio mea, 1 V
at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligit, tu animus rei publicae tuae es, illa corpus

9 *Verg. g. IV 212*

2 densas *Gertz* | prima fronte **AFL** || **5** uinc. peioresp̄ N^1 vinc. quo res *Gertz* || **7** futuro N^1 || **9** una est *Verg.* || **12** ruinam **L** || **14** et aliquo **A** | discussus N^1 || **15** sibi prorsus **L** || **17** dom. finis **AFLP** || **19** tutiores **A** | mirum ari N^1 || **21** ut his N^1F || **23** uis educi N^1 || **24** et illi **A** ut illi **O** ut . . ita et **T** || **25** hic N^1 || **27** premis **AFLP** | quid **AFLP** | ad hunc (*saepius*) L^1 || **28** colligitur ς collegit *Bhr.*

tuum, vides, ut puto, quam necessaria sit clementia;
tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum
itaque est etiam inprobandis civibus non aliter quam
membris languentibus, et, si quando misso sanguine
opus est, sustinenda est *manus*, ne ultra, quam necesse
2 sit, incidat. Est ergo, ut dicebam, clementia omnibus
quidem hominibus secundum naturam, maxime tamen
decora imperatoribus, quanto plus habet apud illos,
quod servet, quantoque in maiore materia adparet.
Quantulum enim nocet privata crudelitas! principum
3 saevitia bellum est. Cum autem virtutibus inter *se sit*
concordia nec ulla altera melior aut honestior sit,
quaedam tamen quibusdam personis aptior est. Decet
magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum, infra
quem nihil est; quid enim maius aut fortius quam
malam fortunam retundere? haec tamen magnanimitas
in bona fortuna laxiorem locum habet meliusque in
4 tribunali quam in plano conspicitur. Clementia, in
quamcumque domum pervenerit, eam felicem tran-
quillamque praestabit, sed in regia, quo rarior, eo
mirabilior. Quid enim est memorabilius quam eum,
cuius irae nihil obstat, cuius graviori sententiae ipsi,
qui pereunt, adsentiuntur, quem nemo interpellaturus
est, immo, si vehementius excanduit, ne deprecaturus
est quidem, ipsum sibi manum inicere et potestate
sua in melius placidiusque uti hoc ipsum cogitantem:
„Occidere contra legem nemo non potest, servare
5 nemo praeter me“? Magnam fortunam magnus ani-
mus decet, qui, nisi se ad illam extulit et altior
stetit, illam quoque infra *ad* terram deducit; magni

1 clem. sit **AFL** ‖ **5** manus *add. Haase* dextra *Schultess* sustinendum **T** ‖ **6** insidat (-deat **A**) **O** *corr. Haase* ‖ **9** qud **N**[1] | maiori **A** ‖ **11** inter se sit ω interest **L** inter **O** ‖ **12** concordiā **A**[1] ‖ **14** magna animitas **N**[1] ‖ **15** quae **L** | uel fortius **L** in fortibus **AF** ‖ **16** malam *om.* **FS** | nec tamen **A** ‖ **20** ratior o **N**[1] ‖ **23** interrogaturus **AFP** -rogatus **L** ‖ **24** nec **AL** ‖ **25** est *del.* ς ‖ **27** non *om.* **AFL** ‖ **28** nemo *om.* **L** ‖ **29** sed ad **N**[1] ‖ **30** ad *add. Lps.* terram *del. Rossbach* infra turbam *J Mueller* infractam *Petersen*

autem animi proprium est placidum esse tranquillumque et iniurias atque offensiones superne despicere. Muliebre est furere in ira, ferarum vero nec generosarum quidem praemordere et urguere proiectos. Elephanti leonesque transeunt, quae inpulerunt; ignobilis
bestiae pertinacia est. Non decet regem saeva nec 6
inexorabilis ira, non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exaequat; at si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus et meritis amittere, facit, quod nulli nisi rerum potenti licet; vita enim etiam
superiori eripitur, numquam nisi inferiori datur. Ser- 7
vare proprium est excellentis fortunae, quae numquam magis suspici debet, quam cum illi contigit idem posse quod dis, quorum beneficio in lucem edimur tam boni quam mali. Deorum itaque sibi animum adserens princeps alios ex civibus suis, quia utiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat; quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

Cogitato, in hac civitate, in qua turba per latissima 1 VI
itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur, in qua tribus eodem tempore theatris caveae postulantur, in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur, quanta solitudo ac vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex severus absolverit.
Quotus quisque ex quaesitoribus est, qui non ex ipsa 2

1 autem] *om.* **AS** as (*sic*) *add.* **S**[2] | est propr. **AFLP** est *om.* **S** | placitum **N**[1] || 2 que *om.* **S** | iniuriam **S** | ini. offensionesque **A** | offensionem **S** | dispicere **N**[1] || 3 ferararum **N**[1] | nec ς et **O** et ne *Haase* et gen. ⟨ne id⟩ q. *Bhr.* || 4 proiectos — bestiae *om.* **AFLT** || 8 vitam si ω uitati **N** uitam **O** || 9 dign. *om.* **A** | admittere **N**[1] || 10 et sup. **A** || 11 inferi **R**[1] || 12 fornae **R**[1] || 13 suscepici **N**[1] suscipi **L** supplici **A** || 19 Cogitato **T** Cogitate (-itet **L**) **O** || 20 eliditur **A** eligitur **O** || 21 obstat **AFL** || 22 moretur **AL** | theatriis **RL** | caveae *scripsi* uiae (*ex* uuae **L**) **O** || 23 postolantur **NR** populo stipantur *Gertz* || 24 si *om.* **L** || 25 relinquetur *Wsg.* || 26 quod tu quisquae **N**[1] | quaestoribus **O** *corr.* *Mg.* | ex *om.* **T**

ea lege teneatur, qua quaerit? quotus quisque accusator
vacat culpa? Et nescio, an nemo ad dandam veniam
difficilior sit, quam qui illam petere saepius meruit.
3 Peccavimus omnes, alii gravia, alii leviora, alii ex
destinato, alii forte inpulsi aut aliena nequitia ablati;
alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus et in-
nocentiam inviti ac retinentes perdidimus; nec deliqui-
mus tantum, sed usque ad extremum aevi delinquemus.
4 Etiam si quis tam bene iam purgavit animum, ut nihil
obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam
tamen peccando pervenit.

VII 1 Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc
exemplum principi constituam, ad quod formetur, ut
se talem esse civibus, quales sibi deos velit. Expedit
ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus nu-
mina, expedit usque ad ultimam infesta perniciem?
Et quis regum erit tutus, cuius non membra haruspices
2 colligant? Quod si di placabiles et aequi delicta
potentium non statim fulminibus persecuntur, quanto
aequius est hominem hominibus praepositum miti animo
exercere imperium et cogitare, uter mundi status gratior
oculis pulchriorque sit, sereno et puro die, an cum
fragoribus crebris omnia quatiuntur et ignes hinc at-
que illinc micant! Atqui non alia facies est quieti
3 moratique imperii quam sereni caeli et nitentis. Cru-
dele regnum turbidum tenebrisque obscurum est, inter
trementes et ad repentinum sonitum expavescentes ne

1 ea **N** *om.* **N**^{2}**OT** et ipse ea *Gertz* | quia **R**^{1} quam **AFL** || 4 omnes *om.* **R**^{1} || 7 renitentes **AF** | deliquimus **AP**^{3} derelinquimus (-liquimus **FL**) **O** || 8 delinquaemus **N** deliquimus **A** delinquimus **N**^{2}**O** || 9 iam *om.* **AFL** || 10 ac] aut **A** | pallere **N**^{1} | innoc.] noxam **A** || 12 fecit **L**^{1} || 13 constuam **N** || 14 qualem **A** | uellit expetit **N**^{1} || 15 nomina **N**^{1} || 16 ad *om.* **N**^{1} || 17 ecquis *Pinc.* | regnum erit totus **N**^{1} | tutus? cuius . . colligent? *Mg.* || 18 et *om.* **A** | aeque (equę **P**) **O** *corr.* *ω* || 19 fluminibus consequuntur **F** || 20 mitti **N**^{1} || 21 uter **NR** utrum **O** || 24 illic **F** | qui ei **L** || 25 moderatique **T** | nititentes **N**^{1} || 26 turbidumque et obsc. tenebris **A**

eo quidem, qui omnia perturbat, inconcusso. Facilius
privatis ignoscitur pertinaciter se vindicantibus; possunt
enim laedi, dolorque eorum ab iniuria venit; timent
praeterea contemptum, et non rettulisse laedentibus
gratiam infirmitas videtur, non clementia; at cui ultio
in facili est, is omissa ea certam laudem mansuetu-
dinis consequitur. Humili loco positis exercere manum, 4
litigare, in rixam procurrere ac morem irae suae gerere
liberius est; leves inter paria ictus sunt; regi vocife-
ratio quoque verborumque intemperantia non ex ma-
iestate est.

Grave putas eripi loquendi arbitrium regibus, 1 VIII
quod humillimi habent. „Ista“ inquis „servitus est,
non imperium.“ Quid? tu non experiris istud nobis
esse, tibi servitutem? Alia condicio est eorum, qui in
turba, quam non excedunt, latent, quorum et virtutes,
ut adpareant, diu luctantur et vitia tenebras habent;
vestra facta dictaque rumor excipit, et ideo nullis
magis curandum est, qualem famam habeant, quam
qui, qualemcumque meruerint, magnam habituri sunt.
Quam multa tibi non licent, quae nobis beneficio tuo 2
licent! Possum in qualibet parte urbis solus incedere
sine timore, quamvis nullus sequatur comes, nullus sit
domi, nullus ad latus gladius; tibi in tua pace armato
vivendum est. Aberrare a fortuna tua non potes;
obsidet te et, quocumque descendis, magno adparatu
sequitur. Est haec summae magnitudinis servitus non 3
posse fieri minorem; sed cum dis tibi communis ipsa

1 praeturbat **N**[1] | inconcussa **A** ‖ **3** l(a)eti **NR** ‖ **4** letentibus **N**[1] ‖ **6** certa **N**[1] contra **L** ‖ **7** positus **A** ‖ **8** ligare **N**[1] | aut **L** | mortem **N**[1] ‖ **9** uel (reg)is *ss.* **L**[2] ‖ **10** interpretantia **A** ‖ **13** inquis **T** inquit **O** ‖ **14** esse nobis **A** nobis non esse **T** sicut nobis *Gertz* expertus istud nosti esse *Schultess* ‖ **17** appereant **N** ‖ **18** dicquae **N**[1] | accipit **S** | nulli **FP** ‖ **19** famem habeat **S** ‖ **20** meruerunt **P**[1] | magna **N**[1] ‖ **23** inaetimore **N**[1] | nullus *prius om.* **L** | ⟨custos⟩ sit *Wsg.* ‖ **24** allatus **AFL**[1] | in *om.* **L** | tua arce *Bhr.* ‖ **25** forna **R**[1] | po///test **N**[1] ‖ **26** apparato **R** ‖ **27** est **NRP** et **AFL** ‖ **28** comm. *om.* **AFL** | ista *Erasmus*

necessitas est. Nam illos quoque caelum adligatos
tenet, nec magis illis descendere datum est quam tibi
4 tutum; fastigio tuo adfixus es. Nostros motus pauci
sentiunt, prodire nobis ac recedere et mutare habitum
sine sensu publico licet; tibi non magis quam soli
latere contingit. Multa circa te lux est, omnium in
istam conversi oculi sunt; prodire te putas? oriris.
5 Loqui non potes, nisi ut vocem tuam, quae ubique
sunt gentes, excipiant; irasci non potes, nisi ut omnia
tremant, quia neminem adfligere, nisi ut, quidquid
circa fuerit, quatiatur. Ut fulmina paucorum periculo
cadunt, omnium metu, sic animadversiones magnarum
potestatum terrent latius quam nocent, non sine causa;
non enim, quantum fecerit, sed quantum facturus sit,
6 cogitatur in eo, qui omnia potest. Adice nunc, quod
privatos homines ad accipiendas iniurias oportuniores
acceptarum patientia facit, regibus certior est ex man-
suetudine securitas, quia frequens vindicta paucorum
7 odium obprimit, omnium inritat. Voluntas oportet
ante saeviendi quam causa deficiat; alioqui, quemad-
modum praecisae arbores plurimis ramis repullulant
et multa satorum genera, ut densiora surgant, reci-
duntur, ita regia crudelitas auget inimicorum numerum
tollendo; parentes enim liberique eorum, qui interfecti
sunt, et propinqui et amici in locum singulorum
succedunt.

IX 1 Hoc quam verum sit, admonere te exemplo do-
mestico volo. Divus Augustus fuit mitis princeps, si
quis illum a principatu suo aestimare incipiat; in

3 tutum *del. Mrt.* Tu f. *Bhr.* Tu item f. *Gertz* | est **N[1]R[1]** | nutus **A** || 6 contingi **F** | circa *Lps.* contra **O** || 7 te. te **A** | putas ω putes **O** | oreris **N[1]** oriri **A** || 10 praemant **N** pr(a)emantur **N[2]OS** *corr. Mrt.* | quia — quatiatur *om.* **P** | quia **N** sic **N[2]AFL** sic quia **RS** quin nem. *Bhr.* | adflige **N[1]** potes affligere **S** adfliges *Haase* || 16 accipienda **N[1]** || 19 reprimit **AFLP** || 21 repululant (pu *in longiore ras.* **N**) **NR** || 22 resurgant **T** || 25 loco **A** || 29 principio **S** | in **NRP** iam **AFLS**

communi quidem rei publicae gladium movit. Cum
hoc aetatis esset, quod tu nunc es, duodevicensimum
egressus annum, iam pugiones in sinum amicorum
absconderat, iam insidiis M. Antonii consulis latus
petierat, iam fuerat collega proscriptionis. Sed cum 2
annum quadragensimum transisset et in Gallia mora-
retur, delatum est ad eum indicium L. Cinnam, stolidi
ingenii virum, insidias ei struere; dictum est, et ubi
et quando et quemadmodum adgredi vellet; unus ex
consciis deferebat. Constituit se ab eo vindicare et 3
consilium amicorum advocari iussit. Nox illi inquieta
erat, cum cogitaret adulescentem nobilem, hoc detracto
integrum, Cn. Pompei nepotem, damnandum; iam unum
hominem occidere non poterat, cui M. Antonius pro-
scriptionis edictum inter cenam dictarat. Gemens sub- 4
inde voces varias emittebat et inter se contrarias:
„Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare
patiar me sollicito? Ergo non dabit poenas, qui tot
civilibus bellis frustra petitum caput, tot navalibus,
tot pedestribus proeliis incolume, postquam terra mari-
que pax parata est, non occidere constituat, sed in-
molare?“ (nam sacrificantem placuerat adoriri). Rursus 5
silentio interposito maiore multo voce sibi quam Cinnae
irascebatur: „Quid vivis, si perire te tam multorum
interest? quis finis erit suppliciorum? quis sanguinis?
Ego sum nobilibus adulescentulis expositum caput, in
quod mucrones acuant; non est tanti vita, si, ut ego

1 ·R·P· (*sic et* **AFP**) commodo gl. **L** re publica ω rei p. ⟨clade⟩ *Mg.* ‖ 2 quo **A** ‖ 4 .m. catonis **S** ‖ 5 proscribitionis **NR** ‖ 6 xl͠ **S** sexagesimum *Wesseling* | et *om.* **NR** ‖ 7 iudicium **PS** *et fort.* **N**[1] | lucium annam **S** | uel solidi *ss.* **L**[2] ‖ 9 et quando *om.* **NR** | ingredi **R**[1] | de consociis **A** ex sociis **L**[1] ‖ 10 const. se **ALS** constituisse **O** | et **NR** *om.* **OS** ‖ 11 iubet **F** | illa **P**[1]**S**[1] ‖ 13 pompeii **AFLP** ‖ 14 cum . . dictaret **OS** *corr. Mg.* cum (qui) M. Antonio *Pinc.* | antonii **ALS** ‖ 16 uarias *om.* **S** | emitteret **S** ‖ 17 ego ne **S** ‖ 19 appetitum **A** ‖ 20 terram **NR** ‖ 21 parata **N** parta **N**[2]**OS** | constituit **A** ‖ 23 anne (*semper*) **S** ‖ 24 quid est? si **S** ‖ 25 inter se **L**[1] ‖ 26 nob. exceptus adol. in quo **S** ‖ 27 quo **N**[2]**S**

6 non peream, tam multa perdenda sunt.“ Interpellavit
tandem illum Livia uxor et: „Admittis“ inquit „muliebre
consilium? Fac, quod medici solent, qui, ubi usitata
remedia non procedunt, temptant contraria. Severitate
nihil adhuc profecisti; Salvidienum Lepidus secutus
est, Lepidum Murena, Murenam Caepio, Caepionem
Egnatius, ut alios taceam, quos tantum ausos pudet.
Nunc tempta, quomodo tibi cedat clementia; ignosce
L. Cinnae. Deprensus est; iam nocere tibi non potest,
7 prodesse famae tuae potest.“ Gavisus, sibi quod ad-
vocatum invenerat, uxori quidem gratias egit, renuntiari
autem extemplo amicis, quos in consilium rogaverat,
imperavit et Cinnam unum ad se accersit dimissisque
omnibus e cubiculo, cum alteram Cinnae poni cathe-
dram iussisset: „Hoc“ inquit „primum a te peto, ne
me loquentem interpelles, ne medio sermone meo pro-
8 clames; dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego
te, Cinna, cum in hostium castris invenissem, non
factum tantum mihi inimicum sed natum, servavi,
patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix et
tam dives es, ut victo victores invideant. Sacerdotium
tibi petenti praeteritis conpluribus, quorum parentes
mecum militaverant, dedi; cum sic de te meruerim,
9 occidere me constituisti.“ Cum ad hanc vocem excla-
masset procul hanc ab se abesse dementiam: „Non
praestas“ inquit „fidem, Cinna; convenerat, ne inter-
loquereris. Occidere, inquam, me paras“; adiecit locum,
socios, diem, ordinem insidiarum, cui conmissum esset

2 eum **L** | muebrae **NR** || **3** usitare media **N**[1] || **5** saluii donum (*in mg.* Sabidenum, *ubi* b *ex* l) **L** saluidenum (salyd. **S**) **OS** *recte in* **T** || **6** murrera murreram (uel n *bis ss.*) **L** || **7** egn. **N** ignatius **OS** | putet **N**[1] || **8** temptato **A** || **9** deprehensus **AFLPS** | est *om.* **S** || **10** Gauisus quod ad uotum inu. uxorem **S** ad uotum *etiam* **L** || **11** ren. dum extimplo **S** || **12** concilium **S** | rogauit **A** || **13** accersit **FPS** arcessit **NR** accersiuit **AL** | demissisque **N**[1]**L** || **14** se cub. **N**[1] || **16** sermones **N**[1] || **17** lib.] integrum **S** || **21** es *ante* et **AFLPS** || **26** conueneram **A** || **28** estset **N**[1]

ferrum. Et cum defixum videret nec ex conventione 10
iam, sed ex conscientia tacentem: „Quo“ inquit „hoc
animo facis? ut ipse sis princeps? male mehercules
cum populo Romano agitur, si tibi ad imperandum
nihil praeter me obstat. Domum tueri tuam non potes,
nuper libertini hominis gratia in privato iudicio supera-
tus es; adeo nihil facilius potes quam contra Caesarem
advocare. Cedo, si spes tuas solus inpedio, Paulusne
te et Fabius Maximus et Cossi et Servilii ferent tan-
tumque agmen nobilium non inania nomina praeferen-
tium, sed eorum, qui imaginibus suis decori sint?“
Ne totam eius orationem repetendo magnam partem 11
voluminis occupem (diutius enim quam duabus horis
locutum esse constat, cum hanc poenam, qua sola erat
contentus futurus, extenderet): „Vitam“ inquit „tibi,
Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac par-
ricidae. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat;
contendamus, utrum ego meliore fide tibi vitam dederim
an tu debeas.“ Post hoc detulit ultro consulatum 12
questus, quod non auderet petere. Amicissimum fide-
lissimumque habuit, heres solus illi fuit. Nullis am-
plius insidiis ab ullo petitus est.

Ignovit abavus tuus victis; nam si non ignovisset, 1 X
quibus imperasset? Sallustium et Cocceios et Deillios
et totam chortem primae admissionis ex adversario-

1 dimissum uid. **S** | uiderit **N**[1] ‖ 2 Quo*ψ* **N**[1] ‖ 3 sit **N**[1] ‖ 4 tum **L**[2]**S** | P̄R̄ **N** .p̄r. **R** ·P.R **FLP** R.P. **A** publica res agitur **S** ‖ 6 ominis **R**[1] ‖ 7 ⟨facere⟩ facilius *Gertz* | putas *Haase* | quem **F**, *qui* adeo — potes *om.*, *et* **P** quam quem **S** ‖ 8 cedo, sis, spes t. s. i.? *Gertz* | tua **P** | inpendio **N**[1] ‖ 9 seruilia (serudia **A**) **O** *corr.* *ω* | ferem **N**[1] ‖ 10 nobilium *om.* **AF** ‖ 11 sunt **A** ‖ 12 repetendum **N**[1] | uol. partem **AFLP** ‖ 13 occupet (e *ex* i **N**) **NRP** | quam *del.* *Wsg.* ‖ 14 locutus **A** | solus **A** ‖ 15 ostenderet **R**[1]**AFL** ‖ 17 hodierna **A** | nos *om.* **N**[1] | conueniat **T** ‖ 18 reddiderim **A** ‖ 19 haec **R**[1] | consulatus quaestus **NR** ‖ 20 amicum illum fidelissimum **L** ‖ 21 solu **N**[1] | nullus **R**[1] ‖ 22 illo **A** ‖ 23 abauos **N**[1] | tuos **NR** ‖ 24 duollios **NR** duellios **FP** duellos **A** diuellios **L** *corr.* *Lps.* ‖ 25 chortem **NR** cohortem **O** | primam **O** *corr.* *ς*

rum castris conscripsit; iam Domitios, Messalas, Asinios, Cicerones, quidquid floris erat in civitate, clementiae suae debebat. Ipsum Lepidum quam diu mori passus est! per multos annos tulit ornamenta principis retinentem et pontificatum maximum non nisi mortuo illo transferri in se passus est; maluit enim illum honorem
2 vocari quam spolium. Haec eum clementia ad salutem securitatemque perduxit; haec gratum ac favorabilem reddidit, quamvis nondum subactis populi Romani cervicibus manum inposuisset; haec hodieque praestat illi
3 famam, quae vix vivis principibus servit. Deum esse non tamquam iussi credimus; bonum fuisse principem Augustum, bene illi parentis nomen convenisse fatemur ob nullam aliam causam, quam quod contumelias quoque suas, quae acerbiores principibus solent esse quam iniuriae, nulla crudelitate exequebatur, quod probrosis in se dictis adrisit, quod dare illum poenas adparebat, cum exigeret, quod, quoscumque ob adulterium filiae suae damnaverat, adeo non occidit, ut dimissis quo
4 tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros, qui pro te irascantur et tibi sanguine alieno gratificentur, non dare tantum salutem, sed praestare.

XI 1 Haec Augustus senex aut iam in senectutem annis vergentibus; in adulescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quae invitus oculos retorquebat. Conparare nemo mansuetudini tuae audebit divum Augustum,

2 cic. et q. **AFLP** | quicquis **P** ‖ 4 retinentes **N**¹ ‖ 6 honerem **N** ‖ 7 uocari *om.* **A** ‖ 9 p. R̃ **N** p̃r. **R** ·P·R· **FLP** R·P· (= rei publicae) **A** ‖ 10 hodie **L** | praesta **N** praestam **R** pr(a)estant **O** *corr.* ς | illam **A** ‖ 11 uix ei ibis **N** ‖ 12 fuisse *Bhr.* esse **NR** *om.* **O** ‖ 14 tumelias **R**¹ ‖ 18 cum non ex. **L** | filiae **N** familiae **O** ‖ 19 uel i(deo) *ss.* **L**² | occidi **N**¹ | dimisisis (di *ex* de *m. 2*) **N** dimissis iis *Gertz* ‖ 20 totiores **N**¹ | darent **R** ‖ 21 per te **A** ‖ 22 al. sanguine **AFLP** | gratificantem **O** *corr.* ω | salute (-te/// **R**) **NR** ‖ 24 aut *om.* **A** ut **R**¹ ac **L** ‖ 26 ad quae ω atque **O** | inuictos **A** inuictus **O** *corr.* ς | oculus **NR** | retrorquebat **N** ‖ 27 mansuetudinae (-ne **A**) **NRA**

etiam si in certamen iuvenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam; fuerit moderatus et clemens, nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes et suas et alienas, nempe post Perusinas aras et proscriptiones. Ego vero clementiam non voco lassam crudelitatem; 2 haec est, Caesar, clementia vera, quam tu praestas, quae non saevitiae paenitentia coepit, nullam habere maculam, numquam civilem sanguinem fudisse; haec est in maxima potestate verissima animi temperantia et humani generis conprendens ut sui amor non cupiditate aliqua, non temeritate ingenii, non priorum principum exemplis corruptum, quantum sibi in cives suos liceat, experiendo temptare, sed hebetare aciem imperii sui. Praestitisti, Caesar, civitatem incruentam, 3 et hoc, quod magno animo gloriatus es nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse, eo maius est mirabiliusque, quod nulli umquam citius gladius conmissus est.

Clementia ergo non tantum honestiores sed tutiores 4 praestat ornamentumque imperiorum est simul et certissima salus. Quid enim est, cur reges consenuerint liberisque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum execrabilis ac brevis potestas sit? Quid interest inter tyrannum ac regem (species enim ipsa fortunae ac

2 et sen. **O** et *del.* ω eius *Gertz* ‖ **3** Nanque **L** ‖ **4** factas **RFL** | uel (cla)des *ss.* **L²** ‖ **5** post *om.* **RFP** uero **T** | perusioneas **L** -ionas (as *in ras.* **N** a *super* ẹ **R**) **O** *recte in* **T** ‖ **6** ego inuoco cl. l. **S** ‖ **7** qua **L** ‖ **9** fuisse **NRF** ‖ **11** et quā hum. **L** | conpr(a)endit (comprehendit **ALP**) te sibi (ae sibi **N**) amor (mor **NR**) *corr. Gertz* conprehensibilis amor *Erasmus* ‖ **12** incendii **O** *corr. Bhr.* incendi ω ‖ **13** principium **N¹** | corruptis (-tus **A**) **O** *corr.* ω | sibi *om.* **AFL** ‖ **16** haec **L** | glorificatus **A** | nulla **R** ‖ **17** totorbem **NR** | sanguinis hum. **F** | eo m. ω comaius **N** quo maius **O** quod minus **L** ‖ **18** gladium **R** ‖ **20** sed etiam **S** | tuciores **S** totiores **NR** potiores **O** ‖ **21** impiorum **AF** ‖ **22** salus] lus **R** lux **S** | cur *Gronov* cum **O** ⟨cur,⟩ cum *Bhr.* | senuerint **A** ‖ **23** ac] nec **R¹** ‖ **24** sit **NR** est **O** ‖ **25** ac] et **AFL¹S** | Spes **S**

licentia par est), nisi quod tyranni in voluptatem
saeviunt, reges non nisi ex causa ac necessitate?
XII 1 „Quid ergo? non reges quoque occidere solent?“
Sed quotiens id fieri publica utilitas persuadet; tyrannis
saevitia cordi est. Tyrannus autem a rege factis distat,
non nomine; nam et Dionysius maior iure meritoque
praeferri multis regibus potest, et L. Sullam tyrannum
adpellari quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia
2 hostium? Descenderit licet e dictatura sua et se togae
reddiderit, quis tamen umquam tyrannus tam avide
humanum sanguinem bibit quam ille, qui septem milia
civium Romanorum contrucidari iussit et, cum in vicino
ad aedem Bellonae sedens exaudisset conclamationem
tot milium sub gladio gementium, exterrito senatu:
„Hoc agamus“ inquit, „P. C.; seditiosi pauculi meo
iussu occiduntur“? Hoc non est mentitus; pauci Sullae
3 videbantur. Sed mox de Sulla, cum quaeremus, quo-
modo hostibus irascendum sit, utique si in hostile
nomen cives et ex eodem corpore abrupti transierint;
interim, hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum
inter regem tyrannumque discrimen sit, uterque licet
non minus armis valletur; sed alter arma habet, quibus
in munimentum pacis utitur, alter, ut magno timore
magna odia conpescat, nec illas ipsas manus, quibus
4 se conmisit, securus adspicit. Contrariis in contraria
agitur; nam cum invisus sit, quia timetur, timeri vult,

1 ni quod **N** | uoluptate (-untate **S**) **O S** *corr.* ς ‖ 2 seruiunt **P** ‖ 5 factis dis (*sic exeunte versu*) **N R** distat factis **O** ‖ 6 homine **L** ‖ 7 tyrannum **N** *om.* **O** ‖ 9 licet post edicta iura **L** ‖ 10 redderit **N** ‖ 11 uiuit **N** ‖ 12 contrucitaturi *rasis* tu **N** trucidari **A** | in uitio **L** 13 concl. **N** exclamationem **O** ‖ 14 gaudio **N** ‖ 15 haec **L** agimus **A** | $\overline{PC}$ **N R P** R·P· **A** ‖ 16 iusso **N** | haec **L** ‖ 17 de] ille **A** | consequeremus **N R** consequemur **O** cum sequimur **T** *corr.* *Mg.* | de Sulla *del. Lps.*; *fort.* ⟨cum⟩ consequemur ‖ 19 abruti **R** ‖ 20 dicebam de clem. **A P** ‖ 21 licet dominus *Mg.* l. hominibus armatis *Schultess* l. n. minus ⟨altero⟩ *Wsg.* ‖ 22 m. ar|ualletur **N** | habetet *rasis* et **N** libet (?) **R**[1] ‖ 23 munimentis utitur patitur pacis **S** | utatur *Wsg.* ‖ 26 nam cum ς nanc **N R** nam ut **O**

quia invisus est, et illo execrabili versu, qui multos praecipites dedit, utitur:

„Oderint, dum metuant“,

ignarus, quanta rabies oriatur, ubi supra modum odia creverunt. Temperatus enim timor cohibet animos, adsiduus vero et acer et extrema admovens in audaciam
iacentes excitat et omnia experiri suadet. Sic feras 5
linea et pinnae clusas contineant, easdem a tergo eques telis incessat: temptabunt fugam per ipsa, quae fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus est, quam ultima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus multoque plus spei quam periculorum ostentet; alioqui, ubi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuvat et *ut* aliena anima abuti.
Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, 1 XIII
ut quibus ad communem salutem utatur, gloriosusque miles (publicae enim securitati se dare operam videt) omnem laborem libens patitur ut parentis custos; at illum acerbum et sanguinarium necesse est graventur
stipatores sui. Non potest habere quisquam bonae ac 2
fidae voluntatis ministros, quibus in tormentis ut eculeo et ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam bestiis homines obiectat, omnibus reis aerumnosior ac sollicitior, ut qui homines deosque

3 *Accius in Atreo fr. V (203) Ribb.*

1 uerso **NR** ‖ 2 dedit praec. **AFLP** | uritur **F** ‖ 3 oder̃ **A** ‖ 4 rapies **NR** ‖ 5 creuerint **L** | animus **R** ‖ 7 iacentis **N** gementes **P** | excita **NR** ‖ 8 lenias (lin. **L**) **AL** lineas (s *del. m. 1 in* **N**) **O** | pinna seclusas (recl. **L**) **AL** *et ex* pinnas ecl. *m. rec. in* **P** | contineas demat (Demas **AF** si **L**) ergo **O** *corr.* ς (*qui* contine) *et Gertz* si — contineas ς ‖ 9 incessat **N** incessit **O** | temptabat **A** | fugerat proculcabatque **A** ‖ 14 ut *add. Haase* ‖ 15 placito **NR** ‖ 16 ut **NR** *om.* **O** ‖ 17 enim — at illum *om.* **A** | securitate **L** | se **NR** *om.* **O** | uidem **NR** uidetur **O** *corr. Haase* ‖ 18 ad **NR** ‖ 19 illo **LP** | acerbo et sanguinario **AFLP** ‖ 21 ut *Gertz* et **OS** ‖ 23 obiectat **AS** abiectat **F** obiectant (abi. **L**) **O** | omn. rerum (rebus **AFLP**) noxior **O** *corr. Koch* ‖ 24 homine (e *ex* i **R**) **NR**

testes facinorum ac vindices timeat, eo perductus, ut
non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera
vel pessimum habet crudelitas: perseverandum est nec
ad meliora patet regressus; scelera enim sceleribus
tuenda sunt. Quid autem eo infelicius, cui iam esse
3 malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certe!
nam ceteris misereri eius nefas sit, qui caedibus ac
rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta
reddidit tam externa quam domestica, cum arma metuat,
ad arma confugiens, non amicorum fidei credens, non
pietati liberorum; qui, ubi circumspexit, quaeque fecit
quaeque facturus est, et conscientiam suam plenam
sceleribus ac tormentis adaperuit, saepe mortem timet,
4 saepius optat, invisior sibi quam servientibus. E con-
trario is, cui curae sunt universa, qui alia magis, alia
minus tuetur, nullam non rei publicae partem tam-
quam sui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiam, si ex
usu est animadvertere, ostendens, quam invitus aspero
remedio manus admoveat, in cuius animo nihil hostile,
nihil efferum est, qui potentiam suam placide ac salu-
tariter exercet adprobare imperia sua civibus cupiens,
felix abunde sibi visus, si fortunam suam publicarit,
sermone adfabilis, aditu accessuque facilis, voltu, qui
maxime populos demeretur, amabilis, aequis desideriis
propensus, etiam iniquis *non* acerbus, a tota civitate
5 amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines
secreto locuntur quae palam; tollere filios cupiunt et
publicis malis sterilitas indicta recluditur; bene se
meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus

1 testes ac uindices fac. **AFLP** | uindicet **NR** *corr. m. rec. in* **R** ‖ 5 autem meo **NR** | esse malum **FLP** malum esse **AS** ‖ 7 nam te (te *exp. m. 1*) **N** | c(a)eteri **NR** ‖ 8 suscepta **A** ‖ 11 quae fecit **S** *om.* **A** ‖ 14 E *om.* **L** ‖ 15 ///is **N** | ⟨noṇ⟩ alia *Rossbach* ‖ 17 inclinatus **A** -tos **O** | et si **A** ‖ 18 inuitus **A** inuidus **O** ‖ 20 salubriter **APS** ‖ 21 adprobaret **N** -are et *Gertz* ‖ 22 publicaret **P**[1] ‖ 23 aduti **NR** *corr. Fickert om.* **O** ‖ 25 et in. **A** | non *add. Haase, om.* **O** vix *Hermes* ‖ 26 de *om.* **N** *add. m. 1* ‖ 27 pala **N** *et* **R** *ubi m. rec. corr.* ‖ 29 suisque non **NR** suis non **O** *corr.* ω

tale saeculum ostenderit. Hic princeps suo beneficio tutus nihil praesidiis eget, arma ornamenti causa habet.

Quod ergo officium eius est? quod bonorum 1 XIV
parentium, qui obiurgare liberos non numquam blande, non numquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus filium a prima offensa exheredat? nisi magnae et multae iniuriae patientiam evicerunt, nisi plus est, quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium stilum; multa ante temptat, quibus dubiam indolem et peiore iam loco positam revocet; simul deploratum est, ultima experitur. Nemo ad supplicia exigenda pervenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc, quod parenti, etiam 2
principi faciendum est, quem adpellavimus Patrem Patriae non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt; Magnos et Felices et Augustos diximus et ambitiosae maiestati quidquid potuimus titulorum congessimus illis hoc tribuentes; Patrem quidem Patriae adpellavimus, ut sciret datam sibi potestatem patriam, quae est temperantissima liberis consulens suaque post illos reponens. Tarde sibi pater 3
membra sua abscidat, etiam, cum absciderit, reponere cupiat et in abscidendo gemat cunctatus multum diuque; prope est enim, ut libenter damnet, qui cito; prope est, ut inique puniat, qui nimis.

2 totus **NRP** || **3** Quid **S** || **4** parentum **AFLPS** || **5** non minat̄ solent **S** || **6** et uerb. **A** | aliquid **NR** | filios **AL** filium suum **S** | ad primam offensam **AFLP** || **7** offensa excendat ubi **S** || **8** euinct **S** | ubi **S** ñ **L** || **9** stillum **NR** || **10** ante *ex* autem **L** | et pectoris **L** || **11** loco iam **AFLP** | posita **NR** | reuocet. Postquam omnia simul deplorata sunt **AFL** || **12** expleritur *rasa* 1 **R** | ad agenda (ex *ss.*) suppl. **F** || **13** et pr. **A** || **14** appellamus **S** || **15** ducti **S** || **16** et *ante* aug. *om.* **AFLP** || **17** ambitione **A** || **19** sibi in pot. **L** || **20** temperatissima **AL** || **21** tarde sibi *Agricola* tradis ibi **NR** tradi sibi **FLP** tradat sibi **A** || **22** repune cupiat **NR** || **23** multus **N**[1] multa **A** || **25** es **N** es *ex* et **R** | puniat uel cito uel qui nimis **S**

XV 1 Trichonem equitem Romanum memoria nostra,
quia filium suum flagellis occiderat, populus graphiis
in foro confodit; vix illum Augusti Caesaris auctoritas
infestis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.
2 Tarium, qui filium deprensum in parricidii consilio
damnavit causa cognita, nemo non suspexit, quod con-
tentus exilio et exilio delicato Massiliae parricidam
continuit et annua illi praestitit, quanta praestare in-
tegro solebat; haec liberalitas effecit, ut, in qua civitate
numquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret,
quin reus merito damnatus esset, quem is pater dam-
3 nare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso
exemplo dabo, quem conpares bono patri, bonum prin-
cipem. Cogniturus de filio Tarius advocavit in con-
silium Caesarem Augustum; venit in privatos penates,
adsedit, pars alieni consilii fuit, non dixit: „Immo in
meam domum veniat“; quod si factum esset, Caesaris
4 futura erat cognitio, non patris. Audita causa ex-
cussisque omnibus, et his, quae adulescens pro se
dixerat, et his, quibus arguebatur, petit, ut sententiam
suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quae
Caesaris fuisset; deinde, priusquam aperirentur codicilli,
iuravit se Tarii, hominis locupletis, hereditatem non
5 aditurum. Dicet aliquis: „Pusillo animo timuit, ne
videretur locum spei suae aperire velle fili damnatione.“
Ego contra sentio; quilibet nostrum debuisset adversus
opiniones malignas satis fiduciae habere in bona con-
scientia, principes multa debent etiam famae dare.

1 TRIXOnem **N** Trixionem **L** Trixonem **O** | ·R· **AFL** R̃. **O** ‖ 5 Tarii **A** | deprehensum **O** *corr.* **N**[2] | parcidio **NR** parricidio **O** *corr. Mg.* | ///exilio (e *in ras.*) **A** ‖ 6 casa **R**[1] consilia **AFL** ‖ 7 exilio est et ex illo del. **A** | deligato **NR** delegato **AFL** *in mg. m. 1 in* **P** | mansiliae **NR** ‖ 9 Hic **A** | efficit **NR** ‖ 10 numquam *bis scr.* **N** | dubitarit **N** ‖ 11 is pater ω ipse (ipsa **NR**) ter **O** ipse pater **T** ‖ 17 essit **N** sit **P**[1] ‖ 20 petiit ς ‖ 22 aparirentur **N** appararentur (-rerentur **R** ra *om.* **L**[1]) **O** | codicelli **AFLP**[2] ‖ 23 se dare (sedari **NR** Tarii *corr. m..rec. in* **R**) homini locupletis **O** *corr.* ω ‖ 25 uelli fili **NR** uelle in filii **O** ‖ 26 con **R**[1]

Iuravit se non aditurum hereditatem. Tarius quidem 6
eodem die et alterum heredem perdidit, sed Caesar
libertatem sententiae suae redemit; et postquam ad-
probavit gratuitam esse severitatem suam, quod prin-
cipi semper curandum est, dixit relegandum, quo patri
videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem 7
decrevit memor, non de quo censeret, sed cui in con-
silio esset; mollissimo genere poenae contentum esse
debere patrem dixit in filio adulescentulo inpulso in
id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia,
timide gessisset; debere illum ab urbe et a parentis
oculis submoveri.

O dignum, quem in consilium patres advocarent! 1 XVI
o dignum, quem coheredem innocentibus liberis scri-
berent! Haec clementia principem decet; quocumque
venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam
vilis sit, ut illum perire non sentiat, qualiscumque
pars imperii est. In magna imperia ex minoribus 2
petamus exemplum. Non unum est imperandi genus;
imperat princeps civibus suis, pater liberis, praeceptor
discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne 3
pessimus pater videbitur, qui adsiduis plagis liberos
etiam ex levissimis causis conpescet? Uter autem
praeceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificabit
discipulos, si memoria illis non constiterit aut si parum
agilis in legendo oculus haeserit, an qui monitionibus
et verecundia emendare ac docere malit? Tribunum
centurionemque da saevum: desertores faciet, quibus
tamen ignoscitur. Numquidnam aecum est gravius 4

2 et alium **F** || 3 adprobabit **N** || 4 principis (-epis **N**) **NR** || 5 quo ∞ quod **O** | patris **AFL**[2] || 8 poenne **NR** || 11 perentis **R**[1] || 13 patris **R** || 14 scribere **NR** || 15 clementiam **NR**[1] | ut quocumque **AFLP** || 17 qualiscumque ⟨est,⟩ *Gertz* || 19 est **N** *om.* **O** || 23 et ex **A** | compescat **A** | Uter **NR** Utrum **O** || 24 qui *om.* **L** | excarnificat **A** || 26 oculos **N**[1] || 27 et recundia **NR** | malet *Mg.* || 28 centurionumque **R**[1] || 29 ignoscetur *Wsg.* | Numquidnae **NR** nam *del. Bhr.*

homini et durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magister; fiet enim formidolosus et
5 contumax, nisi eum blandiente tactu permulseris. Idem facit ille venator, quique instituit catulos vestigia sequi quique iam exercitatis utitur ad excitandas vel persequendas feras: nec crebro illis minatur (contundet enim animos et, quidquid est indolis, comminuetur trepidatione degeneri) nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adicias his licet tardiora agentes iumenta, quae, cum ad contumeliam et miserias nata sint, nimia saevitia cogantur iugum detractare.

XVII 1 Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum quam homo, nulli magis parcendum. Quid enim est stultius quam in iumentis quidem et canibus erubescere iras exercere, pessima autem condicione sub *homine* hominem esse? Morbis medemur nec irascimur; atqui et hic morbus est animi; mollem medicinam desiderat ipsumque medentem minime infestum aegro.
2 Mali medici est desperare, ne curet: idem in iis, quorum animus adfectus est, facere debebit is, cui tradita salus omnium est, non cito spem proicere nec mortifera signa pronuntiare; luctetur cum vitiis, resistat, aliis morbum suum exprobret, quosdam molli curatione decipiat citius meliusque sanaturus remediis fallentibus; agat princeps curam non tantum salutis, sed etiam
3 honestae cicatricis. Nulla regi gloria est ex saeva animadversione (quis enim dubitat posse?), at contra

5 ille *om.* **AFLP** | quisque **L** | catulos *om.* **L** ‖ 6 quique etiam **L** ‖ 7 contundetur e. animus **L** ‖ 10 agentis **NR** ‖ 11 contumelias **AFP** | miseriam **L** ‖ 12 cogentur **A** coguntur **F** | detrectare **AFLP** ‖ 13 animal *om.* **LS** | maiori **S** ‖ 15 carnibus **N**[1] ‖ 16 iras ex. *om.* **L** | pessimam — conditionem **N**[1] ‖ 17 homine hominem *Lps.* hominem **N** homine (nomine **L**) **O** iubere hominem *Schultess* ‖ 19 que *om.* **P** ‖ 20 ne curet **T** *et v. l. in* **L** ne cures (nec ures **N**) **O** *del. Haase* | is **N** his **O** ‖ 21 is **NR** *om.* **O** ‖ 22 promittere **F** ‖ 27 nullane regis **N**[1]

maxima, si vim suam continet, si multos irae alienae
eripuit, neminem suae inpendit.

Servis imperare moderate laus est. Et in man- 1 XVIII
cipio cogitandum est, non quantum illud inpune possit
pati, sed quantum tibi permittat aequi bonique natura,
quae parcere etiam captivis et pretio paratis iubet.
Quanto iustius iubet hominibus liberis, ingenuis, ho-
nestis non ut mancipiis abuti sed ut his, quos gradu
antecedas quorumque tibi non servitus tradita sit, sed
tutela. Servis ad statuam licet confugere; cum in ser- 2
vum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere
commune ius animantium vetet. Quis non Vedium
Pollionem peius oderat quam servi sui, quod muraenas
sanguine humano saginabat et eos, qui se aliquid
offenderant, in vivarium, quid aliud quam serpentium,
abici iubebat? O hominem mille mortibus dignum,
sive devorandos servos obiciebat muraenis, quas esurus
erat, sive in hoc tantum illas alebat, ut sic aleret.
Quemadmodum domini crudeles tota civitate conmon- 3
strantur invisique et detestabiles sunt, ita regum et
iniuria latius patet et infamia atque odium saeculis
traditur; quanto autem non nasci melius fuit, quam
numerari inter publico malo natos!

Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis 1 XIX
decorum regenti sit quam clementia, quocumque modo
is et quocumque iure praepositus ceteris erit. Eo
scilicet formosius id esse magnificentiusque fatebimur,
quo in maiore praestabitur potestate, quam non oportet

2 eripit **A** || **4** pati possit **AFLP** || **5** sed q. tibi possit. Sed quantum tibi perm. **L** | boni **L** || **6** et capt. **A** | et *om.* **A** | iubet quanto iustius (iustius his **AFLP**) iubet quanto (tanto **AFLP**) iustius hom. **O** *corr.* ω iubet (quanto iust. hom. lib. i. h.!) non *Gertz* || **8** ut his **A** his **O** | gratu **N**[1] || **9** antecedas **AL** ante cedat **O** || **11** homine **O** | *hic desinit* **A** || **13** murenam **L** || **14** se *om.* **P** || **15** quod **L** || **17** murenes (i *ss.*) **R** || **18** habebat **F** || **19** monstrantur **S** quo monstr. **L** || **20** detestabile **NR** || **22** melius *om.* **NR** fuit mel. **L** || **23** publica mala **FLP** || **24** exgitare **N**[1] || **25** regendi **N**[1] | quibuscumque modis et **S** || **28** prestabit **FLPS** | pot.] honore **S**

2 noxiam esse, si ad naturae legem conponitur. Natura
enim conmenta est regem, quod et ex aliis animalibus
licet cognoscere et ex apibus; quarum regi amplissimum
cubile est medioque ac tutissimo loco; praeterea opere
vacat exactor alienorum operum, et amisso rege totum
dilabitur, nec umquam plus unum patiuntur meliorem-
que pugna quaerunt; praeterea insignis regi forma est
3 dissimilisque ceteris cum magnitudine tum nitore. Hoc
tamen maxime distinguitur: iracundissimae ac pro cor-
poris captu pugnacissimae sunt apes et aculeos in
volnere relinquunt, rex ipse sine aculeo est; noluit
illum natura nec saevum esse nec ultionem magno
constaturam petere telumque detraxit et iram eius
inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus in-
gens; est enim illi mos exercere se in parvis et ingen-
4 tium rerum documenta in minima parere. Pudeat ab
exiguis animalibus non trahere mores, cum tanto homi-
num moderatior esse animus debeat, quanto vehementius
nocet. Utinam quidem eadem homini lex esset et ira
cum telo suo frangeretur nec saepius liceret nocere
quam semel nec alienis viribus exercere odia! facile
enim lassaretur furor, si per se sibi satis faceret et
5 si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc
quidem illi cursus tutus est; tantum enim necesse est
timeat, quantum timeri voluit, et manus omnium ob-
servet et eo quoque tempore, quo non captatur, peti
se iudicet nullumque momentum inmune a metu habeat.

2 commota **L** | et *om.* **LS** ‖ **3** regia plissimum **N**^{1} ‖ **4** est e **L** | opere *Mg.* honore **NL** honere **S** onere **N**^{2}**O** ‖ **5** regem **N**^{1} ‖ **6** dil. examen **T** agmen *add.* ς ‖ **7** regis **S** ‖ **8** tum **FPS** | cum **N**^{1}**L**^{1} | niture **R**^{1} | et hoc max. **S** hoc totam **L** ‖ **12** ultione **N**^{1} ‖ **13** constituram **P** | detr.] dexterum **S** | eis **S** ‖ **14** relinquit **N**^{1} | ingessit; est *Koch* ‖ **16** doc. in min. (*sc.* re) parere *scripsi* doc. (docimentā **N** -umentam **R**) min. argere (agere **FLP**) **O** urgere *Haupt* dare re *Bhr.* doc. min. spargere *Mg.* procreare *Skutsch propter clausulam* ‖ **19** hominum **S** | et] ut *Haase* ‖ **21** exerceret **P** ‖ **22** laxaretur **FL** | et *om.* **L** ‖ **26** eo (o *ex* a) **N** | petisse **LP** ‖ **27** immuneam et (-ne amet **FLP**) habeat (habeat habeat **N** habeant **R**) **O** *corr.* ς

Hanc aliquis agere vitam sustinet, cum liceat innoxium
aliis, ob hoc securum, salutare potentiae ius laetis
omnibus tractare? Errat enim, si quis existimat tutum
esse ibi regem, ubi nihil a rege tutum est; securitas
securitate mutua paciscenda est. Non opus est in- 6
struere in altum editas arces nec in adscensum arduos
colles emunire nec latera montium abscidere, multipli-
cibus se muris turribusque saepire: salvum regem
clementia in aperto praestabit. Unum est inexpugna-
bile munimentum amor civium. Quid pulchrius est 7
quam vivere optantibus cunctis et vota non sub custode
nuncupantibus? si paulum valetudo titubavit, non spem
hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam
pretiosum, quod non pro salute praesidis sui con-
mutatum velit? O ne ille, cui contingit, *ut* sibi quo- 8
que vivere debeat; in hoc adsiduis bonitatis argumentis
probavit non rem publicam suam esse, sed se rei
publicae. Quis huic audeat struere aliquod periculum?
quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque avertere
velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas
florent, sub quo opulenta civitas copia bonorum omnium
abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam,
si di inmortales potestatem visendi sui faciant, intueamur
venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis 9
locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus
ac largus et in melius potens? Hoc adfectare, hoc imitari
decet, maximum ita haberi, ut optimus simul habeare.

1 al. hanc **L** | agerem **NR** aegeram **R²** egram **O** ‖ 2 ab hoc *Bhr.* potentia eius **O** ‖ 3 erat **R¹** ‖ 4 est **S** sed **O** sit *Gertz* ‖ 5 pascenda **S** ‖ 6 editas *om.* **S** ‖ 12 ñ culpantibus **L** ‖ 13 se metum **N** nichilque **P** ‖ 14 salutis **N** -tes **R** salute sui pr. **P** | praesidii **L** -diis **F** ‖ 15 velit? sine **L** | ille **T** illo **O** | contigit **F** | ut *add. Bhr.* (*qui* o felicem) „O ne illi quid contingat! sibi . . debet! . . rei p.“ *Gertz* meritone, illud cui c., s. q. v. debeat? *Schultess* omne quod illi c. s. q. evenire deputet? *Erasmus* o ne illo cui ⟨coniti⟩ contigit, sibi *Thomas* ‖ 17 probabit *Bhr.* ‖ 20 uellit **N** ‖ 21 floreret **S** ‖ 23 immortalem **N** ‖ 24 proxum **N** ‖ 26 haec im. **L** | aemulari *Gertz* ‖ 27 habeare **N** habeatur **O**

XX 1 A duabus causis punire princeps solet, si aut se vindicat aut alium. Prius de ea parte disseram, quae ipsum contingit; difficilius est enim moderari, ubi
2 dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Supervacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, ut verum excutiat, ut innocentiae faveat et, ut adpareat, non minorem agi rem periclitantis quam iudicis sciat; hoc enim ad iustitiam, non ad clementiam pertinet; nunc illum hortamur, ut manifeste laesus animum in potestate habeat et poenam, si tuto poterit, donet, si minus, temperet longeque sit in suis quam in alienis iniuriis
3 exorabilior. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille, qui, quod alteri donat, sibi detrahit, ita clementem vocabo non in alieno dolore facilem, sed eum, qui, cum suis stimulis exagitetur, non prosilit, qui intellegit magni animi esse iniurias in summa potentia pati nec quicquam esse gloriosius principe inpune laeso.

XXI 1 Ultio duas praestare res solet: aut solacium adfert ei, qui accepit iniuriam, aut in relicum securitatem. Principis maior est fortuna, quam ut solacio egeat, manifestiorque vis, quam ut alieno malo opinionem sibi virium quaerat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatusque est; nam si, quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem et servus occidit et serpens et sagitta; servavit quidem
2 nemo nisi maior eo, quem servabat. Uti itaque animose debet tanto munere deorum dandi auferendique vitam potens. In iis praesertim, quos scit aliquando sibi *par* fastigium optinuisse, hoc arbitrium adeptus

1 solent **N** | si *del. Btl.* ‖ 2 uincat **S** | de ipsa **FLP** ‖ 6 et *om.* **FLP** | non **NR** ut non **O** | minorem (minore **NR**) magis **O** *corr.* ω ‖ 10 si **NS** sin **O** ‖ 12 exortabilior **N** exorab. iniur. **FL** ‖ 19 res praestare **FLPS** | potest aut **S** ‖ 20 accipit **LS**[1] ‖ 21 ageat **NR** ‖ 23 hec quod dico **L** ‖ 25 ut seruus **L** ‖ 26 seruos **N** | seruabit **NR** ‖ 27 seruauit **FLP** | Uti ω ut **O** | animos sedet **L** ‖ 29 ponens **N**[1] | iis **N** his **O** ‖ 30 ⟨par⟩ fastigium *Pinc. qui et* al. simile f.; fastigio (fat. **NR**) **O**

ultionem inplevit perfecitque, quantum verae poenae
satis erat; perdidit enim vitam, qui debet, et, quisquis
ex alto ad inimici pedes abiectus alienam de capite
regnoque sententiam expectavit, in servatoris sui glo-
riam vivit plusque eius nomini confert incolumis, quam
si ex oculis ablatus esset. Adsiduum enim spectaculum
alienae virtutis est; in triumpho cito transisset. Si 3
vero regnum quoque suum tuto relinqui apud eum
potuit reponique eo, unde deciderat, ingenti incremento
surgit laus eius, qui contentus fuit ex rege victo nihil
praeter gloriam sumere. Hoc est etiam ex victoria
sua triumphare testarique nihil se, quod dignum esset
victore, apud victos invenisse. Cum civibus et ignotis 4
atque humilibus eo moderatius agendum est, quo mi-
noris est adflixisse eos. Quibusdam libenter parcas,
a quibusdam te vindicare fastidias et non aliter quam
ab animalibus parvis sed opterentem inquinantibus re-
ducenda manus est; at in iis, qui in ore civitatis
servati punitique erunt, occasione notae clementiae
utendum est.

Transeamus ad alienas iniurias, in quibus vindi- 1 XXII
candis haec tria lex secuta est, quae princeps quoque
sequi debet: aut ut eum, quem punit, emendet, aut *ut*
poena eius ceteros meliores reddat, aut ut sublatis
malis securiores ceteri vivant. Ipsos facilius emendabis
minore poena; diligentius enim vivit, cui aliquid integri
superest. Nemo dignitati perditae parcit; inpunitatis
genus est iam non habere poenae locum. Civitatis 2
autem mores magis corrigit parcitas animadversionum;

1 inplebit **NR** || 4 regnoque ς regioque **NRF** regio **LP** || 5 eius in nomini **N** nomini eius **FLP** | colomis **N** || 6 si *om.* **P**[1] || 7 triumphum **FLP** | transisse **O** *corr.* ω || 10 contemptus **F**[1]**L** || 11 praete **R** || 12 quod *ex* quoque **L** || 13 uictoriae **FL** || 14 minores **N** minor res *Gertz* || 15 eos *om.* **P**[1] || 17 ab *add.* ω | sed **N** et **O** || 18 is **N** his **FLP** || 23 ut *add.* ω || 24 poenae **NR**[1] | in sullatis **L** || 25 ipso **N** | emendabit **L** || 26 pona **NR** || 27 pascit **N** || 28 ponae **N** || 29 corripit **FP** corrupit **L** | paritas **N** | animaduersionem **R**[1]

facit enim consuetudinem peccandi multitudo peccantium, et minus gravis nota est, quam turba damnationum levat, et severitas, quod maximum remedium

3 habet, adsiduitate amittit auctoritatem. Constituit bonos mores civitati princeps et vitia eluit, si patiens eorum est, non tamquam probet, sed tamquam invitus et cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis; gravior multo poena videtur, quae a miti viro constituitur.

XXIII 1 Praeterea videbis ea saepe conmitti, quae saepe vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo insuit, quam omnibus saeculis insutos accepimus. Multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quam diu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri et rerum naturae peritissimi maluerunt velut incredibile scelus et ultra audaciam positum praeterire quam, dum vindicant, ostendere posse fieri; itaque parricidae cum lege coeperunt, et illis facinus poena monstravit; pessimo vero loco pietas fuit, postquam saepius culleos vidimus quam cruces.

2 In qua civitate raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiae et indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse civitas, erit; magis irascetur a communi frugalitate desciscentibus, si paucos esse eos viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere civitati, quanto plures mali sint.

XXIV 1 Dicta est aliquando a senatu sententia, ut servos a liberis cultus distingueret; deinde adparuit, quantum periculum inmineret, si servi nostri numerare nos

1 multitud **N** || 2 dampnatorum **T** || 3 securitas *in ras.* **L** || 5 eluit *Gertz* eius **O** emendat *ss. m. saec. XIII in* **F** eruit *Gronov; fort.* pr., eluit v. eius || 9 amitti (i *alt. ex* o **R**) **RP** || 10 Propterea **L**^{2} || 11 infra **N** || 16 audacia p. praeteriret **N** || 18 cum **T** cum a **O** || 19 monstra **N** *corr. m. 1* || 21 consessus **RFP** confessus **L** || 22 sit (*ex* fit?) **P** | ut ind. **L** || 24 fragilitate **FL** || 25 eos *om.* **FL** | crede **PL**^{2} credere **O** || 26 malis indicta **NR** mali sint Indicta **O** *corr. Gronov* || 27 a *om.* **NR** in *Gronov* | ut | aut **R** || 29 numerari **R**

coepissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur; cito adparebit, pars civitatis deterior quanto praegravet. Non minus principi turpia sunt multa supplicia quam medico multa funera; remissius imperanti melius paretur. Natura contumax est humanus 2 animus et in contrarium atque arduum nitens sequiturque facilius quam ducitur; et ut generosi ac nobiles equi melius facili freno reguntur, ita clementiam voluntaria innocentia inpetu suo sequitur, et dignam putat civitas, quam servet sibi. Plus itaque hac via proficitur.

XXV

Crudelitas minime humanum malum est indignum- 1 que tam miti animo; ferina ista rabies est sanguine gaudere ac volneribus et abiecto homine in silvestre animal transire. Quid enim interest, oro te, Alexander, leoni Lysimachum obicias an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus a te, ut manus ista, exitium familiarium certissimum, ulli salutaris sit, ut iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem caedemque satietur; clementia iam vocatur, ad occidendum amicum *cum* carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maxime abomi- 2 nanda sit saevitia, quod excedit fines primum solitos, deinde humanos, nova supplicia conquirit, ingenium advocat, *ut* instrumenta excogitet, per quae varietur atque extendatur dolor, delectatur malis hominum; tunc illi dirus animi morbus ad insaniam pervenit ultimam,

3 minu **N** ‖ 7 dicitur **N** | ac no|aequi **N** ‖ 8 clementia **P** elementia **N** | uoluntariam innocentiam **P** ‖ 10 proficit **L** ‖ 13 animali *Gertz* ‖ 14 homini **NR** ‖ 17 illud **N** *om.* **O** ‖ 18 illum *om.* **L** ‖ 20 certissima **O** *unde* ⟨in⟩ exit. *Skutsch* ‖ 22 clementiam uoc. **NR** clementia inuocatur **R^{2}O** *corr. Bhr. qui* cum *add.*; clemens iam vocatur, si ad *Feldmann* clementiam voca, ubi *Haase* vocetur *Gronov* ‖ 24 eligatur **R^2** | maxima abhom. **RPL** ‖ 27 ut *add. Gertz* | excogit et **NR** excogitat **O** ‖ 28 extentatur **NR** | dolor et **FLP** | delectetur **O** *corr.* *ω* ‖ 29 ille *ς*

cum crudelitas versa est in voluptatem et iam occidere
3 hominem iuvat. Matura talem virum a tergo sequi-
tur aversio, odia, venena, gladii; tam multis periculis
petitur, quam multorum ipse periculum est, privatisque
non numquam consiliis, alias vero consternatione publica
circumvenitur. Levis enim et privata pernicies non
totas urbes movet; quod late furere coepit et omnes
4 adpetit, undique configitur. Serpentes parvolae fallunt
nec publice conquiruntur; ubi aliqua solitam mensuram
transit et in monstrum excrevit, ubi fontes sputu inficit
et, si adflavit, deurit opteritque, quacumque incessit,
ballistis petitur. Possunt verba dare et evadere pusilla
5 mala, ingentibus obviam itur. Sic unus aeger ne
domum quidem perturbat; at ubi crebris mortibus
pestilentiam esse adparuit, conclamatio civitatis ac fuga
est, et dis ipsis manus intentantur. Sub uno aliquo
tecto flamma adparuit: familia vicinique aquam inge-
runt; at incendium vastum et multas iam domos de-
pastum parte urbis obruitur.

XXVI 1 Crudelitatem privatorum quoque serviles manus sub certo crucis periculo ultae sunt; tyrannorum gentes populique et, quorum erat malum, et ei, quibus inminebat, excindere adgressi sunt. Aliquando sua praesidia in ipsos consurrexerunt perfidiamque et inpietatem et feritatem et, quidquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest quisquam ab eo sperare,

2 Matura talem (*et* Natura talem) *Gertz* Naturalem **O** Nam talem *ω* iuvat naturam. T. *Feldmann* ‖ 3 aversio **P** aeversio **P²O** | odia *ς* odiae **NR** odiosus **O** aversum insidiae *Feldmann* ‖ 4 patitur **O** *corr. ω* patet *Pinc.* | quam multor quam multorum **N** ‖ 8 pauolae **N** ‖ 9 consequuntur **LP** consequiruntur (-erentur **R**) **O** *corr. Grut.* | aliquam **FLP** | mensura **N** ‖ 10 sputu *Gertz* putu **N** potui **R** potu **O** | infecit **FLP** ‖ 11 et ⟨sata⟩ *Bhr.* ‖ 12 et *om.* **N** ‖ 13 obiam **N** | nae **N** nec **O** ‖ 14 domus **N** *corr. m. 1* ‖ 16 manibus **NR** | int.] **N** intenduntur **O** ‖ 18 uastam **N** ‖ 21 genus (uel gs *ss.*) populi et **L** ‖ 22 ii **RL** hii **FP** ‖ 23 excidere **FP** ‖ 24 ipsos *ω* ipsis **O** | perfidiaque **NR** ‖ 25 ob illis dicerant i. i. excuerunt **NR** ‖ 26 ab eo quisquam **FL**

quem malum esse docuit? non diu nequitia adparet
nec, quantum iubetur, peccat. Sed puta esse tutam 2
crudelitatem, quale eius regnum est? non aliud quam
captarum urbium forma et terribiles facies publici
metus. Omnia maesta, trepida, confusa; voluptates
ipsae timentur; non convivia securi ineunt, in quibus
lingua sollicite etiam ebriis custodienda est, non specta-
cula, ex quibus materia criminis ac periculi quaeritur.
Adparentur licet magna inpensa et regiis opibus et
artificum exquisitis nominibus, quem tamen ludi in
carcere iuvent? Quod istud, di boni, malum est occi- 3
dere, saevire, delectari sono catenarum et civium capita
decidere, quocumque ventum est, multum sanguinis
fundere, adspectu suo terrere ac fugare? Quae alia
vita esset, si leones ursique regnarent, si serpentibus
in nos ac noxiosissimo cuique animali daretur potestas?
Illa rationis expertia et a nobis inmanitatis crimine 4
damnata abstinent suis, et tuta est etiam inter feras
similitudo: horum ne a necessariis quidem sibi rabies
temperat, sed externa suaque in aequo habet, quo plus se
exercitat, *eo incitat*ior. A singulorum deinde caedibus
in exitia gentium serpit et inicere tectis ignem, aratrum
vetustis urbibus inducere potentiam putat; et unum
occidi iubere aut alterum parum imperatorium credit;
nisi eodem tempore grex miserorum sub ictu stetit,
crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas 5

1 appareret (app. neq. **LP**) **O** *corr.* *ω* (**F** *?*) paret *Mrt.* || 2 quam tur (t *ex* n **N**) **NR** | iubetur *Mrt.* uidetur **O** || 3 crudelitam **NR** | quale eius *ω* quare ius **NR** quare his (iis **L**) **O** || 4 terribilis **P**[1] || 6 timetur **N**[1] || 7 constituenda **P** || 8 periculis (s *exp.* **N**) **NR** || 10 ludere in **FLP** || 11 iubent **O** *corr.* **R**[2] || 13 quodcumque **N** || 14 aspecto **N** || 15 uit (a *ss.*) **N** || 17 exp. **NR** inexperta **O** || 18 inter feras *om.* **F** || 19 ho (rum *ss. m. 1*) ne **N** morum ne **R** morum. Apud homines autem ne **O** | sibi *post* temp. **FL** || 20 se exercitat,<eo incitat>ior. A *Gertz* se xercitatiora **N** exercitatiora **O** plus saeviit ex. *Bhr.* || 22 aesicia **NR** | serpere **FLP** || 24 aut] ad **L** | credat **NR** || 25 sub ictu *Grut.* subiectu **N** subiectus **O** || 26 ordine **FLP**

illa multis salutem dare et ad vitam ab ipsa morte revocare et mereri clementia civicam. Nullum ornamentum principis fastigio dignius pulchriusque est quam illa corona ob cives servatos, non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Haec divina potentia est gregatim ac publice servare; multos quidem occidere et indiscretos incendi ac ruinae potentia est.

2 clementia **N** -tiam **O** | ciu. non potest. Nullum **FLP** | ormentum **N** ‖ **4** coronā **L** ‖ **5** uictus **P** | barbarum **N** barbarom **R** ‖ **6** parte **R** ‖ **7** quidem **NR** autem **O** ‖ **8** incendii **FLP**

LIB. ANNEI: SENECE: DECLEMENTIA | LIBER. I. EXPLICIT | JNC. LIBER. II. FELICITER. | VIDE CLEMENTIA SCRIBEM **N** EXPLICIT LIBER PRIMVS DE CLEMENTIA (AD NERONEM CESAREM *add.* **P**) INCIPIT LIBER SECVNDVS **RP** *etc.*

L. ANNAEI SENECAE

AD

NERONEM CAESAREM

DE CLEMENTIA

LIBER II

Ut de clementia scriberem, Nero Caesar, una me 1 I
vox tua maxime conpulit, quam ego non sine ad-
miratione et, cum diceretur, audisse memini et deinde
aliis narrasse, vocem generosam, magni animi, magnae
lenitatis, quae non conposita nec alienis auribus data
subito erupit et bonitatem tuam cum fortuna tua
litigantem in medium adduxit. Animadversurus in 2
latrones duos Burrus praefectus tuus, vir egregius et
tibi principi natus, exigebat a te, scriberes, in quos
et ex qua causa animadverti velles; hoc saepe dilatum
ut aliquando fieret, instabat. Invitus invito cum
chartam protulisset traderetque, exclamasti: „Vellem
litteras nescirem!“ O dignam vocem, quam audirent 3
omnes gentes, quae Romanum imperium incolunt quae-
que iuxta iacent dubiae libertatis quaeque se contra
viribus aut animis adtollunt! O vocem in contionem

1 VIDE **N** | scribem **NR** || 3 me memini **F** || 4 alius **R** *et ex corr.* **N** || 5 leuitatis **L** || 6 subito data **FLP** | erupuit **N** eripuit **R** crepuit **O** *corr.* ς || 9 principintus **N** pr. notus **O** *corr. Mrt.* || 12 tulisset **L** || 14 romanorum **L** || 15 iacecent **N** || 16 in *om.* **R**[1]

omnium mortalium mittendam, in cuius verba prin-
cipes regesque iurarent! O vocem publica generis
humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum
4 illud saeculum! Nunc profecto consentire decebat
ad aequum bonumque expulsa alieni cupidine, ex
qua omne animi malum oritur, pietatem integrita-
temque cum fide ac modestia resurgere et vitia diu-
turno abusa regnô dare tandem felici ac puro sae-
culo locum.

II 1 Futurum hoc, Caesar, ex magna parte sperare et
confidere libet. Tradetur ista animi tui mansuetudo
diffundeturque paulatim per omne imperii corpus, et
cuncta in similitudinem tuam formabuntur. A capite
bona valetudo: inde omnia vegeta sunt atque erecta
aut languore demissa, prout animus eorum vivit aut
marcet. Erunt cives, erunt socii digni hac bonitate,
et in totum orbem recti mores revertentur; parcetur
2 ubique manibus tuis. Diutius me morari hic patere,
non ut blandum auribus tuis (nec enim hic mihi mos
est; maluerim veris offendere quam placere adulando);
quid ergo est? praeter id, quod bene factis dictisque
tuis quam familiarissimum esse te cupio, ut, quod
nunc natura et inpetus est, fiat iudicium, illud mecum
considero multas voces magnas, sed detestabiles, in
vitam humanam pervenisse celebresque volgo ferri, ut

1 princeps **N** ‖ 2 iurarent **T** iuramentọ **N** iuramento **R** iuramentum faciant **O** | publicam **O** *corr.* ς ‖ 3 innocentiam **RP** | dignam, ⟨dignam⟩ *Grut.* ‖ 5 ⟨et⟩ expulsa *Gertz* ‖ 6 omnem **NR** ‖ 7 surgere **FL** | diurno **O** *corr.* ς ‖ 8 dare *post* saec. **FLP** ‖ 11 confitere **NR** confiteri **O** *corr.* *Lps.* | licet *Wsg.* ‖ 12 omne inme imp. **NR** omne immane *Rossbach* ‖ 13 tui ς ‖ 14 inde omnia *cod. Erasmi* in omnes **O** omnes ⟨corporis partes exit; omnia⟩ *Gertz* valet. hominis: cetera veg. *Schultess* | uegetata est **L** ‖ 15 viget *Erasmus* ‖ 16 marcescit. Et erunt **FLP** | ac bon. **NRF**[1] ‖ 17 parcentur **NR** ‖ 18 ubquae **N** | me memorari **L** | hic ς huic (hinc **L**) **O** immorari huic ⟨voci⟩ p. *Mg.* ‖ 19 bladum **N** blandiar **T** ‖ 21 praeter **L** pr(a)e **O** nisi **T** ‖ 24 sed] se **NR**

illam: „oderint, dum metuant“, quoi Graecus versus
similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus
iubet, et alia huius notae. Ac nescio quomodo ingenia 3
in inmani et invisa materia secundiore *ore* expresserunt
sensus vehementes et concitatos; nullam adhuc vocem
audii ex bono lenique animosam. Quid ergo est? ut
raro, invitus et cum magna cunctatione, ita aliquando
scribas necesse est istud, quod tibi in odium litteras
adduxit, sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum
multis dilationibus.

Et ne forte decipiat nos speciosum clementiae 1 III
nomen aliquando et in contrarium abducat, videamus,
quid sit clementia qualisque sit et quos fines habeat.

Clementia est temperantia animi in potestate ulciscendi vel lenitas superioris adversus inferiorem in constituendis poenis. Plura proponere tutius est, ne una finitio parum rem conprehendat et, ut ita dicam, formula excidat; itaque dici potest et inclinatio animi
ad lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contra- 2
dictiones inveniet, quamvis maxime ad verum accedat, si dixerimus clementiam esse moderationem aliquid ex merita ac debita poena remittentem: reclamabitur nullam virtutem cuiquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intellegunt clementiam esse, quae se flectit citra id, quod merito constitui posset.

Huic contrariam inperiti putant severitatem; sed 1 IV
nulla virtus virtuti contraria est. Quid ergo obponitur
clementiae? Crudelitas, quae nihil aliud est quam

1 *cfr. ad I 12, 4* || 2 *fr. adesp. 513* (*430*) *Nauck.*

1 quoi] quod **NR** cui **O** || **2** est eius, qui ς || **3** ing. inmania (imm.) et i. m. secundiori (-diora **NR** fec. **T**) expr. **OT** *corr. Lps.* in *add. Mg.* || **6** audiui **FL** || **10** magnis **F** || **11** Et *om.* **FLP** At *Haase* || **12** adducat **L** || **16** nec **NR** || **17** diffinitio **LP** || **18** excedat **L** || **19** lenitudinem **S** | diffinitio *v. l. in* **L** || **20** -dictionis **RFLP** | inuenet **N** inuenietur **FP** *et ex* -itur **L** | quauis **N** | proxime *CFWMueller* || **22** merita **NF** materia **O** || **23** minui **NR** | haec **L** || **25** possit **L**

atrocitas animi in exigendis poenis. „Sed quidam non exigunt poenas, crudeles tamen sunt, tamquam qui ignotos homines et obvios non in conpendium, sed occidendi causa occidunt nec interficere contenti saeviunt, ut Busiris ille et Procrustes et piratae, qui
2 captos verberant et in ignem vivos inponunt.“ Haec crudelitas quidem; sed quia nec ultionem sequitur (non enim laesa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen), extra finitionem nostram cadit; finitio enim continebat in poenis exigendis intemperantiam animi. Possumus dicere non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati saevitia est; possumus insaniam vocare: nam varia sunt genera eius et nullum certius, quam quod in caedes hominum et
3 lancinationes pervenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi causam habent, modum non habent, sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum saevisse. Possumus effugere cavillationem et ita finire, ut sit crudelitas inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longe iussam stare a se; cum severitate illi convenit.

4 Ad rem pertinet quaerere hoc loco, quid sit misericordia; plerique enim ut virtutem eam laudant et bonum hominem vocant misericordem. Et haec vitium animi est. Utraque circa severitatem circaque

2 poenis **R** ‖ **5** usuris **NR** osyris **O** Busiris *ss.* **R**² Sinis *et* Siris ς | proclustes **P** proclus **FL** | pilate **NR** ‖ **6** captus **N** | ininem uiuus **N** ‖ **7** quidem ⟨videtur⟩ *Mg.* ‖ **8** peccator (-torum **L**) **O** *corr.* ς *qui et* peccatori ‖ **10** fin. enim *Mg.* finitionem **NR** quae finitionem **O** | exigentis **N** | intemperantia **NRP** ‖ **12** uoluptatis seu uitia **NR** ‖ **15** lancinationis **NR** laniationes **FP** lamentationes **L** ‖ **16** sicuti Phalarim *Siesbye* ‖ **17** agunt **NR** quem a. *om.* **F** ‖ **19** sit] sed **N** se **R** ‖ **20** indignatio **L** | clementiam **NR** ‖ **21** longius stare **O** longe iubet stare *Gertz* l. iussam ire *Mg.* | nam severitatem **O** *corr. Erasmus* | ille **NR** ‖ **22** conuenire ad rem certum est. Pertinet **FLP** ‖ **25** bono **N** | misericordiam **NR** *unde* bonam mentem *Bhr.* | Haec autem **FLP** At haec *Btl.*

clementiam posita sunt, quae vitare debemus; *per
speciem enim severitatis in crudelitatem incidimus*, per
speciem clementiae in misericordiam. In hoc leviore
periculo erratur, sed par error est a vero recedentium.
Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio violat, 1 V
ita clementiam mansuetudinemque omnes boni viri prae-
stabunt, misericordiam autem vitabunt; est enim vitium
pusilli animi ad speciem alienorum *malorum* succidentis.
Itaque pessimo cuique familiarissima est; anus et
mulierculae sunt, quae lacrimis nocentissimorum moven-
tur, quae, si liceret, carcerem effringerent. Miseri-
cordia non causam, sed fortunam spectat; clementia
rationi accedit. Scio male audire apud inperitos sectam 2
Stoicorum tamquam duram nimis et minime principibus
regibusque bonum daturam consilium; obicitur illi,
quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Haec,
si per se ponantur, invisa sunt; videntur enim nullam
relinquere spem humanis erroribus, sed omnia delicta
ad poenam deducere. Quod si est, quidnam haec 3
scientia, quae dediscere humanitatem iubet portumque
adversus fortunam certissimum mutuo auxilio cludit?
Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior
hominum et communis boni adtentior, ut propositum
sit usui esse et auxilio nec sibi tantum, sed universis
singulisque consulere. Misericordia est aegritudo animi 4
ob alienarum miseriarum speciem aut tristitia ex alienis

1 per — incidimus *suppl. Gertz, ex parte iam ς aliique* || 3 In holeuiore **N** || 5 ego **NR** || 6 mansuetudinem quem **NR** || 8 malorum ς *om.* **O** | succedentis **O** || 10 sunt mul. **FL** | mouentir **N** -ntis **R** || 11 carcere **NR** || 13 accidit **O** | audiri **LP** || 14 nimis duram **FLP** || 15 datura c. (-ur ac. **N**) **NR** | ob. enim illi **FLP** || 16 couod **N**[1] || 18 spem rel. **FLP** || 19 quidnam *scripsi* quidni **O** quid mihi *Schultess* | quidni h. ⟨sit⟩ sapientia *Gertz* q. h ⟨damnatur⟩ sc. *Skutsch* || 20 dedicere (did. **R**) **NR** discere **O** || 21 mutui auxilii *vel* mutuum auxilium *Lps.* | concludit **L** claudit **P** || 23 communibus **FLP** | bonis **O** s *exp. m. 1 in* **N** | ut cui ς || 24 uisui **P** | et *Gertz* ut **NRP** aut **FL** | auxilio esse **P** | tatum **N** || 25 singularibusque **L** || 26 tristitiam (-ciam **P**) **O** *corr.* ς

malis contracta, quae accidere inmerentibus credit; aegritudo autem in sapientem virum non cadit; serena eius mens est, nec quicquam incidere potest, quod illam obducat. Nihilque aeque hominem quam magnus animus decet; non potest autem magnus esse idem ac
5 maestus. Maeror contundit mentes, abicit, contrahit; hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunae iram reverberabit et ante se franget; eandem semper faciem servabit, placidam, inconcussam, quod facere non posset, si tristitiam reciperet.

VI 1 Adice, quod sapiens et providet et in expedito consilium habet; numquam autem liquidum sincerumque ex turbido venit. Tristitia inhabilis est ad dispiciendas res, utilia excogitanda, periculosa vitanda, aequa aestimanda; ergo non miseretur, quia id sine miseria
2 animi non fit. Cetera omnia, quae, qui miserentur, volo facere, libens et altus animo faciet; succurret alienis lacrimis, non accedet; dabit manum naufrago, exuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, quam pars maior horum, qui misericordes videri volunt, abicit et fastidit, quos adiuvat, contingique ab iis timet, sed ut homo homini ex communi dabit; donabit lacrimis maternis filium et catenas solvi iubebit et ludo eximet et cadaver etiam noxium sepeliet, sed
3 faciet ista tranquilla mente, voltu suo. Ergo non

1 contracta *Grut.* contra **O** | accedere **NR** | credet **O** || 2 cadet ser. enim eius **FLP** || 5 magus esse **N** | ac maestus *Haupt* ac metus **NR** si metus et **O** || 6 cont. si mentem **FLP** | obicit **NR** obducit et **O** *corr.* ς subicit *Mueck* || 7 ho **R** | sapientis **N** || 8 reuerberauit **NR** || 9 seruauit placida **NR** | inconcussa **R** || 12 ac prou. **O** *corr.* ς || 14 veniet *Skutsch* | inh. **N** inhabitabilis **O** | est *om.* **NR** | desp. **FP** || 15 ut illa **NR** ut ille **O** *corr.* ω | excogitando **FLP** | periculosā **N** | aequa *Grut.* aeque (equę **P**) **O** || 16 miseretur **N** -eret **O** | id ς et **O** || 17 quae qui *Grut.* qu(a)eque **O** || 18 solent facere *Grut.* | alius **O** *corr.* *Lps.* | animi *Bhr.* || 19 naufragio **N** || 20 hopitium **N** || 21 qua ω | uid.] esse **L** || 22 contigique **NRL** | ab his **FLP** || 24 iubebat **R**[1] uidebit **L** || 26 illa **L**

miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus ac bonum publicum, ex quo dabit cuique partem. Etiam ad calamitosos pro portione inprobandosque et emendandos bonitatem suam permittet; adflictis vero et forte laborantibus multo libentius subveniet. Quotiens poterit, fortunae intercedet; ubi enim opibus potius utetur aut viribus, quam ad restituenda, quae casus inpulit? Voltum quidem non deiciet nec animum ob crus alicuius aridum aut pannosam maciem et innixam baculo senectutem; ceterum omnibus dignis proderit et deorum more calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina est mise- 4
riae; habet enim aliquid trahitque ex ea. Inbecillos oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem et ipsi subfunduntur, tam mehercules quam morbum esse, non hilaritatem, semper adridere ridentibus et ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere; misericordia vitium est animorum nimis miseria paventium, quam si quis a sapiente exigit, prope est, ut lamentationem exigat et *in* alienis funeribus gemitus.

„At quare non ignoscet?“ Agedum constituamus 1 VII
nunc quoque, quid sit venia, et sciemus dari illam a sapiente non debere. Venia est poenae meritae remissio.

1 miseretur **L** ‖ 2 publ. bonum **FLP** ‖ 4 inprobandos **FLP** | et *om.* **L** ‖ 5 promittet **L** ⟨pervenire⟩ perm. *Skutsch* | forte *Bhr. coll. I 6, 3* fortis **NR** fortius **O** sortis culpa *Haase* fatis *Feldmann* ‖ 6 proderit **L** | intercidet **RFLP** ‖ 7 aut *ω* an **O** | qui ad **FLP** ‖ 8 quae causis **P** ‖ 9 deiecit **O** *corr. ω* | ob — senectutem *om.* **FL** | obcrusati cuius aredum aut pannõiam (panno iam **R** *et e corr.* **N**) **NR** obstrusit causa rerum in pannosam **P** *corr. Haase* ‖ 10 maciem **N** aciem **R** faciem **P** | innoxam **N** innoxiam **R** inobnoxiam **P** *corr. Gronov* ‖ 13 Imbecilles **PS** ‖ 14 seias **N** | lipit. aliam **S** ‖ 15 quam *om.* **FL** ‖ 17 estitationem **NR** estimationem **O** *corr. ω* | mis.] mia (*hoc uno loco*) **N** Ita **O** ‖ 18 pallentium **S** ‖ 19 asap. **S** | exsi///git **N** ‖ 20 in *add. ω* | gemitibus **NR** ‖ 21 ignosceret **L** | Agedum *tentavi* uacuam **O** uacuum est dicere **T** uacuo animo *Mg.* ignoscat, dicam *Pinc.* ign. ⟨sapiens nec dabit⟩ veniam? *Skutsch* ‖ 22 ueniam **O** *corr. ω* (**F** ?) | ut sciamus **FLP** | dari **L** dare **O** ‖ 23 sapientem **N** | uaeni (a *ss.*) **N** | debit(a)e **FLP**

Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem
diutius, quibus hoc propositum est; ego ut breviter
tamquam in alieno iudicio dicam: „Ei ignoscitur, qui
puniri debuit; sapiens autem nihil facit, quod non
debet, nihil praetermittit, quod debet; itaque poenam,
2 quam exigere debet, non donat. Sed illud, quod ex
venia consequi vis, honestiore tibi via tribuet; parcet
enim sapiens, consulet et corriget; idem faciet, quod,
si ignosceret, nec ignoscet, quoniam, qui ignoscit,
fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Ali-
quem verbis tantum admonebit, poena non adficiet
aetatem eius emendabilem intuens; aliquem invidia
criminis manifeste laborantem iubebit incolumem esse,
quia deceptus est, quia per vinum labsus; hostes dimittet
salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis
pro fide, pro foedere, pro libertate in bellum acciti
3 sunt. Haec omnia non veniae, sed clementiae opera
sunt. Clementia liberum arbitrium habet; non sub
formula, sed ex aequo et bono iudicat; et absolvere
illi licet et, quanti vult, taxare litem. Nihil ex his
facit, tamquam iusto minus fecerit, sed tamquam id,
quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est,
quem iudices puniendum, non punire; venia debitae
poenae remissio est. Clementia hoc primum praestat,
ut, quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pro-

1 debet **S** | *malim* reddant | racione **N** ‖ 2 ut *del. Mg.* | breue aut t. **L** ‖ 3 ei ω et **O** *om.* **L** (*et* **T** *qui* ign. ei) ‖ 5 *sq.* deuit — debit — debit **N** ‖ 6 illum **O** *corr.* ω ‖ 7 uis honestior (-stio **R**) et (t *exp.* **N**) tibi uia (uiam **R**) **NR** iustum est et tibi uitam **O** | tribuit **O** | parcit (i *in ras. m. 1* **N**) **O** ‖ 8 consulet **N** -lit **O** | corriget **N** -git **O** | item **O** *corr.* ς | facit **L**[1] ‖ 9 qui] si **L** | qui ignoscet **N** ‖ 10 se] sed **NR** | Alium — alium *Skutsch* ‖ 12 inuidiae **O** *corr.* ω ‖ 13 crimine **FLP** | manif. *om.* **FL** | uidebit **L** ‖ 14 per uitium **L** | demittet **NRF** ‖ 15 honestos **L**[1] ‖ 17 sunt sunt **N** ‖ 18 sint **L**[1] ‖ 19 exquo **NR** ‖ 20 quati **O** quando **L** | taxari **NR** ‖ 21 minui **NR** ‖ 22 ignoscere **L** cognoscere **O** ‖ 23 iud̃ **NR** iudicat **LP** uiderit **F** | deuitae **NR** ‖ 25 dimittet **NRL**[1] | pronuntiat **O** *corr.* ς

nuntiet; plenior est quam venia, honestior est. De 4
verbo, ut mea fert opinio, controversia est, de re quidem convenit. Sapiens multa remittet, multos parum sani, sed sanabilis ingenii servabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas procerasque arbores colunt; illis quoque, quas aliqua depravavit causa, adminicula, quibus derigantur, adplicant; alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant, quasdam infirmas vitio loci nutriunt, quibusdam aliena umbra laborantibus caelum aperiunt. Videbit, quod ingenium qua 5
ratione tractandum sit, quo modo in rectum prava flectantur.“ * * *

1 est ergo q. u. et hon. De **FLP** ‖ 4 sani ω sane (sanet *rasa* t **R**) **O** | seruauit **NRP** | bonas **R**[r] ‖ 6 illis **FL** illi **O** | deprauabit **O** *corr.* ω ‖ 7 dergantur **N** tergantur **O** erigantur **T** dirigantur ς ‖ 9 uicio **LP** uito **O** | al. menbra **L** ‖ 10 caelu **N** | ap. Sic sapiens uidebit **T** ‖ 11 in flectum (infl. **R**) **NR**

EXPL LIBER. ANNEI ASENEC **N** EXPLICIT LIBER. II. DE CLEMENTIA **R**
Nulla subscriptio in **FLP**

Hildebertus Cenomanensis ep. I 3 (CLXXI 145 Mign.): De clementia quoque compendiosa principibus capitula Seneca evigilavit, in quibus ideo brevitatem dilexit non obscuram, ut magnis occupatos legere non taederet. Ea igitur pro te et ad te suscepta suscipe atque recordare, quae dudum didiceris ex te et per te. Pauca ea sunt:

Clementiae est aliquid ultrici detrahere sententiae. Quisquis nihil reatus inpunitum relinquit, delinquit. Culpa est totam persequi culpam. Inmisericordem profitetur, cui quicquid licet, libet. *Item:* Gloriosa virtus est in principe citra punire quam liceat. Virtus est ad vindictam necessitate trahi, non voluntate venire. Magnum quid et divinum sapit offensus clemens. *Item:* Bonus princeps neminem sine poena punit, neminem sine dolore proscribit. Bonus princeps ita crimen insequitur, ut quem punit, hominem reminiscatur. *Item:* Bonus princeps sibi dominatur, populo servit, nullius sanguinem contemnit: inimici est, sed eius, qui amicus fieri potest; nocentis est, sed hominis. Cuiuscumque sit, quia non potuit dare, crimen putat auferre. Ideo quotiens funditur, confunditur.

Hoc fragmentum detexit O Rossbach (cfr. „Disquisit. de Senecae filii scriptis“ p. 33 et „De Senecae philosophi librorum recensione“ p. 112), qui novas quoque collationes codicum trium — Reginensis 236 saec. XIII (R) et Phillippicorum, qui Berolini nunc sunt (cfr. Handschriftenverz. tom. XII n. 182 et 183), 1734 saec. XII (B) et 2005 saec. XIII (P) — benigne mihi transmisit.

3 Seneca *om. RP* | uigilauit (*in mg.* uulgauit, *ante primam* u *supra v. tres litt. eras.*) *R* uigilant (uel ui *ss.*) *P* uulgauit *B corr. Rossbach* ‖ **4** dilexi *P* ‖ **6** didicisti *R* ‖ **9** derelinquit peccat *R* ‖ **10** prosequi *R* ‖ **15** sine paenitentia *Rossbach*

INDEX NOMINVM

Wissenschaftliche Ausgaben griechischer und lateinischer Schriftsteller

im Verlage von

B. G. Teubner in Leipzig.

Sammlung wissenschaftlicher Commentare zu griechischen und römischen Schriftstellern.

Aetna. Von S. Sudhaus. geh. n. ℳ 6.—, in Leinw. geb. n. ℳ 7.—

Lucrez Buch III. Von R. Heinze. geh. n. ℳ 4.—, in Leinw. geb. n. ℳ 5.—

Sophokles Elektra. Von G. Kaibel. geh. n. ℳ 6.—, in Leinw. geb. n. ℳ 7.—

Kritische und kommentierte Ausgaben.

Neue Erscheinungen 1895—1898.

Acta Apostolorum: s. Lucas.

Apollonius' von Kitium illustrierter Kommentar zu der Hippokrateischen Schrift περὶ ἄρθρων. Herausgegeben von Hermann Schöne. Mit 31 Tafeln in Lichtdruck. 4. n. ℳ 10.—

Aristophanis Equites rec. A. v. Velsen. Ed. II cur. K. Zacher. n. ℳ 3.—

Batrachomachia, die Homerische, des Karers Pigres nebst Scholien und Paraphrase, hrsg. von A. Ludwich. n. ℳ 20.—

Caesaris, C. Iuli, belli civilis libri III rec. A. Holder. n. ℳ 10.—

Euripidis fabulae edd. R. Prinz et N. Wecklein.

Vol. I. P. I: Medea. Ed. II. n. ℳ 2.40.	Vol. I. P. VII: Cyclops. n. ℳ 1.40.
„ I. „ II: Alcestis. Ed. II. n. ℳ 1.80.	„ II. „ I: Iphig. Taur. n. ℳ 2.40.
„ I. „ IV: Electra. n. ℳ 2.—	„ II. „ II: Supplic. n. ℳ 2.—
„ I. „ V: Ion. n. ℳ 2.80.	„ II. „ III: Bacchae. n. ℳ 2.—
„ I. „ VI: Helena. n. ℳ 3.—	„ II. „ IV: Heraclidae. n. ℳ 2.—
	„ II. „ V: Hercules. n. ℳ 2.40.
	„ II. „ VI: Iphig. Aul. n. ℳ 2.80.

Q. Horati Flacci opera recc. O. Keller et A. Holder. Vol. I. Carminum libri IV, Epodon liber, Carmen saeculare. Iterum rec. O. Keller. n. ℳ 12.—

[Lucas.] Acta Apostolorum s. L. ad Theophilum lib. alter. Sec. formam quae vid. Romanam rec. Fr. Blass. n. ℳ 2.—

[——] Evangelium sec. Lucam s. L. ad Theoph. lib. prior. Sec. formam quae vid. Romanam rec. Fr. Blass. n. ℳ 4.—

Pindari carmina prolegg. et comm. instr. ed. W. Christ. n. ℳ 14.—

Platonis Sophista ed. O. Apelt. n. ℳ 5.60.

Statius' Silvae, herausg. u. erkl. v. Fr. Vollmer. n. ℳ 16.—

Theophrasts Charaktere, hrsg., übers. u. erkl. v. d. Philol. Gesellsch. zu Leipzig. n. ℳ 6.—

Thucydidis Historiae rec. C. Hude. Tom. I. n. ℳ 10.—

Vergili Maronis, P., opera iterum rec. O. Ribbeck. 4 voll. gr. 8.

Vol. I. Buc. et Georg. n. ℳ 5.—	Vol. III. Aen. VII—XII. n. ℳ 7.20.
— II. Aen. I—VI. n. ℳ 7.20.	— IV. App. Verg. n. ℳ 3.—

Unter der Presse und in Vorbereitung befinden sich:

Didascaliae Apostolorum Lat. redd. fragm. Veron. ed. E. Hauler.

Fabulae Aesopicae edd. Knöll et Hausrath.

Itineraria Romana edd. O. Cuntz et W. Kubitschek.